Carlos Tablada

CHE'de

SOSYALİST BİLİNÇ VE GEÇİŞ DÖNEMİ EKONOMİSİ

Çözüm Yayıncılık

Elena Gil Izquierdo'ya...
Haydée Sántamaria Cuadraddo'ya...
Celia Sanchez Mandule'ye...

Carlos Tablada

CHE'DE SOSYALİST BİLİNÇ VE GEÇİŞ DÖNEMİ EKONOMİSİ

ÇÖZÜM YAYINCILIK

Eserin İspanyolca orijinal ismi:
El pensamiento económico de Ernesto Che Guevara
[Ernesto Che Guevara'nın Ekonomik Düşüncesi]

Kitabın yazarı CARLOS TABLADA bu çalışmasıyla 1987 yılında,
Casa de las Américas edebiyat yarışmasında
Ernesto Che Guevara özel ödülünü kazandı.

Fransızca baskısından çeviren: Çözüm Yayıncılık

Çözüm Yayıncılık'ın daha önce yayımlanan kitapları:

1- Sağ Oportünist Tasfiyecilik ve Devrimci Çizgi
2- Örgüt İrademizle Kendimizi Yenilemeyi Başaracağız
3- Zafer Savaşanla Beraberdir

İlk baskı: Mart 1996 İstanbul
Bütün hakları saklıdır.

Çözüm Yayıncılık
Piyerloti Cad. Şerefiye Apt. 45/2 Sultanahmet / İstanbul
Tel/Fax: 517 82 92

Dizgi: Çözüm Yayıncılık
Baskı: Kurtiş Matbaacılık

İÇİNDEKİLER

5 Sunuş

9 *Fidel Castro*
Che'nin düşünceleri bugün de kesinlikle ve tamamen geçerlidir

BİRİNCİ KISIM
Sosyalizmde ekonominin yönretim sistemi: Che tarafından tartışılan teorik ve yöntembilimsel sorunlar

35 BÖLÜM 1 Ekonominin yönetim sistemi ve kategorileri

55 BÖLÜM 2 Ekonominin yoğunlaşmış ifadesi olarak politikanın Marksist kavranışı ve sosyalizm döneminde ekonominin yönetimindeki önemi

61 BÖLÜM 3 Sosyalist ekonominin yönetiminde bütçeye dayalı finansman sistemi ile ekonomik hesaplama sistemi arasındaki ilişki

İKİNCİ KISIM
Küba'da sosyalizmin inşasının birinci aşamasında ekonominin yönetim sistemi

73 BÖLÜM 4 Bütçeye dayalı finansman sisteminin doğuşu

83 BÖLÜM 5 Ekonomik planlama: sosyalist ekonominin temel düzenleyicisi olarak işlevi

97 BÖLÜM 6 Paranın, bankacılık sisteminin ve fiyatların rolü

115 BÖLÜM 7 Eşitsiz değişim

127 BÖLÜM 8 Che ve gönüllü çalışma

131 BÖLÜM 9 Motivasyon sistemleri

157 BÖLÜM 10 Bütçeye dayalı finansman sistemi ve toplumsal üretimin idaresi, örgütlenmesi ve yönetilmesi sorunları

163 BÖLÜM 11 Yönetici kadrolara yaklaşım

169 BÖLÜM 12 Sonuç

179 EK BÖLÜM İdareciler için el kitabı

185 Notlar

SUNUŞ

Sosyalizme geçiş sürecinde ekonomizm hastalığının yarattığı yıkımlara karşı duyarlılık elden bırakılmamalıdır

Günümüzde sosyalistlerin en önemli sorunlarından birisi de sosyalizme geçiş sürecinde ekonomi ve politikanın nasıl ve hangi temellerde ve uyum içerisinde ele alınacağıdır.

Sosyalizme geçişin daha çok yarı sömürge ve yeni sömürge ülkelerde cereyan etmiş olması, sosyalist uygulamalarda ekonomik gelişmeye, kalkınmaya, modernleşmeye daha fazla ağırlık verilmesine yol açmış olan nesnel bir durumdur.

"Ekonomik sorunlarımızı çözeceğiz, ekonomik geriliği ortadan kaldıracağız" tarzındaki yaklaşımlar sosyalizmin kurulmasını ekonomik gelişmeye, ekonomik kalkınmaya indirgeyen sapma anlayışlara yol açmıştır. Her şeye refah, tüketim, rekabet ve kalkınma açısından bakan bu tür anlayışlar sosyalist bilinç ve politikayı ekonomik uygulamalardan kopartarak edilgen bir konuma sokmuştur.

Sosyalist politikayla ekonomik uygulamalar arasındaki bu uyumsuzluk giderek altyapı ile üstyapı arasındaki ilişkileri zedeleyerek sosyalist ülkelerdeki iktidarların güçsüz düşmelerine, halktan kopmalarına ve sonuçta yıkılmalarına neden olmuştur.

Sosyalizmin kuruluş aşamasında sosyalist bilinç ve politikalar yeterince geliştirilip beslenmediğinde sosyalizmin inşa edilemeyeceği gerçeği yaşanan bir yığın olumsuz gelişmeyle birlikte daha belirgin bir biçimde ortaya çıkmıştır.

Üretici güçler sosyalist uygulamalarla birlikte üretim ilişkilerine uygun tarzda yönlendirilmezse gelişmenin ekonomik boyutunun burju-

va özlem ve duyguların yeniden ayağa kalkmasına yol açması kaçınılmazdır.

Fabrikalara, üretim aletlerine, iş olanaklarına, ülkenin kaynaklarına sahip çıkma ve her türlü yağmaya, talana, işgale ve kötüye kullanmaya karşı çıkma bilinci dinç tutulmadan toplumsal mülkiyet yaşatılamaz.

Bununla biriikte, şu da çok açık bir gerçektir ki, toplumsal mülkiyet kendiliğinden sosyalist bilincin gelişmesine yol açmamaktadır. Çünkü yüzyılların köklü kapitalist mülkiyet duygusunu bir çırpıda yok etmek mümkün değildir. Bu duygular yıllar boyu bilinç ve kültür düzeyinde yaşamayı, ayak diremeyi sürdürecektir.

Burada geriye dönüş duygularına, eğilimlerine karşı sürekli bir mücadele şarttır. Halkın eğitim, kültür ve bilinç seviyesinin yükseltilmesine, uluslararası dayanışma ruhunun ve politik duyarlılığın geliştirilmesine özel bir önem verilmesi zorunludur.

Sosyalizmi kitlelerin refah düzeyinin yükseltilmesi olarak algılayan anlayışlar Sovyetler Birliği gibi modern, gelişmiş bir gücün yıkılmasıyla birlikte çıkmazlarını Marksizm-Leninizme saldırarak kapatma çabası içerisine girmişlerdir ve bunu yaparken de burjuvaziyle, emperyalizmle kol kola hareket etmekten kaçınmamışlardır.

Proletaryanın iktidarını, partinin öncülüğünü sulandıran, partiyle iktidarı, iktidarla kitleleri birbirinden ayıran, demokrasi ve açıklık adına burjuva düşüncelere örgütlenme özgürlüğü tanıyan ve giderek de sosyalist iktidarı burjuvaziye teslim edenler yine bu ikiyüzlülerdir.

Yanlış politikaların yarattığı olumsuz sonuçlardan dolayı proletarya diktatörlüğünü ve parti öncülüğünü yadsıyanların var olan toplumsal mülkiyeti koruyup geliştirmesi de düşünülemezdi.

Başta Sovyetler Birliği olmak üzere Doğu blokundaki hantallaşmış, kastlaşmış ve bürokrasiye teslim olmuş iktidarlar bir bir çökerken, çökme tehlikesi geçirenler arasında Küba'daki iktidarın ismi de geçiyordu.

Özellikle emperyalizm Küba'daki iktidarı yıkmak için her zamankinden daha yoğun bir kıskaç politikası izledi ve Küba'yı dünyadan kopartmaya çalıştı.

Küba bu dönemde büyük oranda çökmüş olan dış ticaretine, petrol krizine, müthiş döviz ihtiyacına ve tüm dış tehdit ve baskılara rağmen ayakta kalmayı becerdi. Bundan da öte, kısa sürede kendini toparlayıp sorunlarına kısmen de olsa çözümler getirerek taşıdığı sosyalist dinamiği ve direnme gücünü dosta düşmana kanıtlamış oldu.

Evet, bugün Küba yeterince gelişmemiş, yoksul bir ülke olabilir. Ama bu yoksulluğu paylaşan ve ortadan kaldırmaya çalışan bir Küba

halkı ve onunla sıkı sıkıya kenetlenmiş bir sosyalist iktidar vardır.

Sosyalizm beyinlerde, bilinçlerde yer ettiğinde bir halkı, bir partiyi ya da bir sosyalist iktidarı çökertmek olanaksızdır.

Çağımızın büyük devrimci simalarından birisi olan Che işte bu gerçeğin altının çizilmesine çok önemli teorik-pratik katkılarda bulunmuştur.

Yaşadığı dönemde, başta Sovyetler Birliği olmak üzere birçok sosyalist ülkeyi bürokratizmle, pasifizmle, hantallıkla, bencillik ve çıkarcılıkla suçlayan Che sosyalist kültür, dayanışma ve bilince gerekli önemin verilmediğini söylüyordu.

Che'nin savunduğu gerçekler bunca yaşananlardan sonra bugün daha bir anlam kazanmış durumdadır. Che'yi daha iyi kavramak zorundayız. Sosyalizmin sorunlarının çözümünün yine sosyalizmde, sosyalist uygulama ve metodlarda olduğu gerçeğinden şaşmamalıyız.

Che'nin sosyalist bilinç ve geçiş dönemi ekonomisi üzerine düşüncelerini inceleyen bu kitabı bugünün sorunlarının kavranmasına, çözümlenmesine önemli bir katkı yapacağı inancıyla yayımlıyoruz.

ÇÖZÜM YAYINCILIK

CHE'NİN DÜŞÜNCELERİ BUGÜN DE KESİNLİKLE VE TAMAMEN GEÇERLİDİR

Küba Devlet Başkanı Fidel Castro'nun 8 Ekim 1987'de Ernesto Che Guevara'nın 20. ölüm yıldönümü nedeniyle düzenlenen merkezi törende yaptığı konuşma

Yaklaşık 20 yıl önce, 18 Ekim 1967'de, Devrim Meydanı'nda yoldaş Ernesto Che Guevara'ya saygı ve minnetimizi ifade etmek üzere, çok büyük bir kalabalık olarak toplanmıştık. Orada, Vado del Yeso'da, Yuro Koyağı'nda meydana gelen ve basın ajanslarına göre, Che'nin de savaşta şehit düştüğü olaylara ilişkin haberler aldığımız çok zorlu, çok acı günlerdi o günler...

Bu haberlerin kesinlikle güvenilebilir olduğunu anlamakta gecikmedik. Hiçbir kuşkuya yer bırakmayacak haberler ve hatta fotoğraflar yayımlanmıştı. Günler boyunca haberler akmaya devam etti; ta ki bir araya gelen bütün bu bulgularla -bugün bilinen birçok ayrıntıyı o günlerde bilmediğimiz halde- bu büyük toplantıyı, düşen yoldaşımıza son saygımızı ifade ettiğimiz böylesine görkemli bu gösteriyi düzenlediğimiz ana kadar.

Bugün 8 Ekim, onun savaşta düştüğü günden bu yana 20 yıl geçti. Bugün sahip olduğumuz güvenilir tanıklıklara göre, yaralı ve silahsız bir durumdayken tutsak düştü. Ertesi gün de katledildi. Silahı savaşta kullanılmaz hale gelmişti. Bu acı olayları 8 Ekim'de anmak gibi bir gelenek yerleşti.

Bir yıl geçti aradan, sonra beş, on, on beş ve yirmi yıl geçti. Ve bu vesileyle bir miting düzenlemek gerekli oldu ya da daha doğrusu, bu olayı ve onun başlıca kahramanını bütün tarihi boyutuyla anımsama

gerekliliği ortaya çıktı. Bu son aylarda, henüz hüç kimse bir şey önermeden, herkes kendiliğinden bu tarihi düşündü. Bu yirminci ölüm yıldönümü, bugün burada gördüğümüz görkemli unsurlarla, borazan sesleri arasında, marşlarla, Nicolas Guillen'in, yirmi yıl önceki gibi aynı coşkulu ses ve aynı vurguyla söylenen eşsiz güzellikteki şiiriyle anılabilirdi.

Daha önceden hazırlanmış, cafcaflı, tumturaklı bir konuşma yapabilirdim. Ama bu sıralarda işlerimin çok yoğun oluşu bana bir konuşma hazırlayacak zaman bırakmadığı gibi, bu olaylar ve ona ilişkin söylenecekler üzerinde biraz daha derinlemesine düşünmek için zaman bulmakta dahi zorlamyorum.

Bu nedenle, bu akşam Che'yi sizinle biriikte düşünerek, size düşüncelerimi ifade ederek anmayı tercih ediyorum. Çünkü Che'yi sürekli düşünüyorum.

Bir bölümü ülkemizde dün akşam yayımlanan bir röportajda, aralıksız 16 saat boyunca beni TV kameraları, daha doğrusu sinema kameraları önünde tutan bir İtalyan gazetecinin sorularını yanıtladım. Sinema kameraları diyorum, çünkü daha kaliteli görüntüler elde edebilmek için, kasetleri 2 saatlik olan video kullanmak yerine, onu her yirmi ya da yirmi beş dakikada bir makara değiştirmek zorunda bırakan klasik kamera kullandı. Bu nedenle, bu görüşme epeyce yorucu oldu.

Üç günde yapmamız gereken işi, zaman olmadığı için, bir günde yapmak zorundaydık. Bir Pazar günüydü, öğleden biraz önce işe koyulduk ve ancak ertesi gün sabahın beşinde bitirebildik. Yüzden fazla soru! Gazeteci özellikle Che'den söz etmemizi çok istiyordu ve sabah üçle dört arası bu konuya değindik. Sorularının her birine yanıt vermeye çalıştım ve doğal olarak, Che'yle ilgili anılarımın sentezini yapmaya özel bir çaba harcadım.

Benim başıma sık sık gelen ve birçok yoldaşın da başına geldiğini sandığım bir şeyden, Che'yi sürekli aramızda hissedişimizden söz ettim. Che ile aramızda var olan özel bağları, Meksika'da tanıştığımız andan savaşın sonuna kadar biriikte geçen yaklaşık on iki yıl boyunca yaşanan sevgi, kardeşlik ve yoldaşlığımızı göz önünde bulundurmak gerekir. Bazıları kamuoyuna daha yeni yeni açıklanan birçok tarihsel olay bakımından zengin bir dönemdir bu.

Che'nin Granma seferi için aramıza katıldığı günden başlayarak kahramanca episodlarla, görkemli olaylarla dolu bir tarihti bu: karaya çıkışımız, aksilikler, zor günler, dağlardaki mücadelenin yeniden başlaması, bir ordunun neredeyse bir hiçten yeniden kurulması, ilk çarpışmalar ve son muharebeler...

Zaferi izleyen bütün bu tayin edici dönem boyunca, bu ilk devrimci yasalar döneminde, halka verdiğimiz sözlere kesinlikle sadık kalmayı bildik ve ülkenin yaşamında gerçekten köklü bir değişikliği başarıyla gerçekleştirdik.

Bu episodlar birbirini izledi. Emperyalist düşmanlığın başlangıcı, abluka, binlerce yurttaşımızı katletmiş olan canileri ve muhbirleri yargı önüne çıkarmaya başlar başlamaz devrime karşı karalama kampanyaları meydana geldi. Sonra ekonomik ambargo, Domuzlar Körfezi çıkarması, devrimin sosyalist niteliğininin ilanı, paralı askerlere karşı mücadele ve Ekim krizi.[1]

Sonra sosyalizmin inşasında ilk adımlar atıldı. Bu sırada hiçbir şeyimiz yoktu; ne deneyim, ne kadro, ne mühendis, ne ekonomist. Ancak birkaç teknisyen vardı ve neredeyse doktorsuz kalmıştık. Ülkedeki 6 bin doktordan 3 bini ülkeden gitmişlerdi. Ve Birinci ve İkinci Havana deklarasyonları, ülkemizin tecrit edilmesinin başlangıcı, Meksika dışındaki bütün Latin Amerika hükümetlerinin Küba'yla diplomatik ilişkilerini kesmeleri.[2]

O dönem, ülke ekonomisini düzenlemenin de gerektiği bir koşullar bütünüyle de belirginleşmiş bir dönemdi. Görece olarak kısa, ama verimli unutulmaz şeylerie, unutulmaz olaylarla dolu bir süreçti.

Che'nin eski bir arzuyu, eski bir düşünceyi gerçekleştirmede ayak diremesini unutmamak gerekir. Güney Amerika'ya dönmek, ülkemizde edindiği deneyimden yola çıkarak devrim yapmak üzere vatanına dönmek düşüncesiydi bu. Yine, gidişini gizlice örgütlemek gerektiğini, devrime karşı bir sürü karalamayı da göz önünde bulundurmak gerek. Che ile aramızda anlaşmazlıklar, görüş ayrılıkları olduğu, Che'nin kaybolduğu söyleniyordu. Hatta devrimin bağrında meydana gelen bölünmeler sonucunda katledildiği bile söylenmişti.

Devrim bu acımasız saldırıya kararlı ve serinkanlı bir şekilde karşı koydu. Bu kampanyaların yol açabileceği öfke ve üzüntü bir yana, önemli olan Che'nin hedeflerini gerçekleştirebilmesiydi. Önemli olan onun ve tarihsel görevlerinde ona eşlik eden yoldaşlarının güvenliğini sağlamaktı.

Biraz önce söz ettiğim röportajda, bu düşüncenin kaynağının ne olduğunu açıkladım. Bize katıldığında, sadece tek bir koşul ileri sürmüştü: Devrim gerçekleştikten sonra, Güney Amerika'ya dönmek istediğinde bunu yapmasına engel olunmayacak, devletin yararı gereği hiçbir gerekçe ileri sürülmeyecekti. Bunu yapabileceği, onu destekleyeceğimiz yanıtını verdik. Bu sözümüzü bize, gitme gününün geldiğine inandığı ana kadar zaman zaman hatırlattı.

Yalnızca gitmesine izin verme sözümüzü tutmakla kalmadık, aynı

zamanda bu görevi gerçekleştirmesi için mümkün olan bütün araçlarla ona yardım da ettik. Gitme zamanını biraz geciktirmeyi dahi denedik. Gerilla deneyimini zenginleştirmesine olanak tanıyacak başka görevler verdik kendisine. En zorlu aşamayı, yani kendi deneyimimizin bize iyice öğrettiği gibi, bir gerilla hareketinin örgütlenmesinin ilk günlerini kolaylaştırmak için asgari koşulları hazırlamaya çalıştık.

Yetenekleri, deneyimi, prestiji göz önüne alındığında, Che'nin kendini büyük stratejik görevlere vermesi gerektiğini düşünüyorduk. Diğer yoldaşların örgütlenmenin ilk aşamasını bir sonuca vardırmasından sonra, Che'nin daha ileri bir aşamada sürece katılmasının daha doğru olacağı kanısındaydık.

Biz savaş sırasında bu politikayı izlemiştik. Zamanla diğerlerinin arasından sivrildikçe, bu kadroları her zaman daha önemli, her zaman daha stratejik görevler için koruma politikasıydı bu. Çok fazla adamımız yoktu, deneyimli çok fazla kadroya sahip değildik. Aradan sivrilenleri her gün pusu atmaya giden birliklerle göndermiyorduk. Onlara kapasitelerine ve deneyimlerine uygun daha önemli sorumluluklar veriyorduk.

Batista'nın Sierra Maestra'larda[3], az sayıdaki savaşçı gücümüze karşı son saldırısı sırasında, en deneyimli kadroları en ön saflara göndermediğimizi anımsıyorum. Onları karşı-saldırımız için özellikle koruyarak stratejik önemde başka yönetici görevler vermiştik.

Bir müfrezenin yönetimini Che'ye, Camilo'ya [Cienfuegos][4] ya da birçok savaşa katılmış başka yoldaşlarımıza vermenin hiçbir anlamı yoktu. Onları daha sonra, çok daha önemli, tehlikeli görevler verilen birlikleri yönetmek için saklardık. Ve o sırada, onları tüm sorumluluğu yükleyerek ve bunun getireceği tüm risklerin bilincinde olarak, düşman bölgesine gönderirdik. Örneğin, Camilo ve Che'nin bu birlikleri yönetmek ve hedefe ulaşmak için müthiş bir deneyimle donanmış, çok büyük bir otoriteye sahip adamlar gerektiren olağanüstü güç bir görev olan Las Villas üzerine yürüyüşünde böyle olmuştu.

Eğer bu mantık izlense ve hedefler göz önüne alınsaydı, belki de bu ilkeyi uygulamak ve gerillaya biraz daha geç katılmasına çalışmak tercih edilecekti. Gerçekten de, her şeyi başından itibaren yapması mutlaka gerekli değildi. Ama Che sabırsızdı, çok sabırsızdı. Birkaç yıl önce yaptığı ilk girişimlerde, Prensa Latina'nın kurucusu Ricardo Massetti'nin de aralarında bulunduğu bazı Arjantinli yoldaşlar ölmüşlerdi. Bunu unutmaz ve bu görevi kişisel olarak gerçekleştirmek için çok sabırsızlanırdı.

Bize gelince, her zamanki gibi, verdiğimiz sözlere ve Che'nin görüşlerine saygı gösterdik. Çünkü birliğe katılması için en uygun za-

man konusundaki düşüncelerimizden bağımsız olarak, aramızda her zaman tam bir güven, mutlak kardeşlik ilişkileri sözkonusuydu. Mücadeleyi başlatması için gerekli yardımı yaptık ve her türlü kolaylığı gösterdik.

İlk çarpışmalardan haberler almaya başladık, sonra bağlantı tümden kesildi. Gerilla hareketi örgütlenmenin başlangıç aşamasındaydı. Düşman onu kısa sürede farketti ve takip eden aylarda, aldığımız haberler neredeyse yalnızca uluslararası basın ajanslarının verdiği haberlerden ibaretti. Bu haberleri yorumlamak gerekiyordu. Bu görevde, devrimimiz büyük bir deneyim kazandı. Güvenilir bir haberi uydurma ya da yanlış bir haberden ayırabiliyorduk. Örneğin, bir ajans Joaquín'in (gerçek adıyla Vilo Acuña yoldaş) grubunun öldüğünü açıkladığında ve bu haberi incelediğimizde[5], haberin doğru olduğunu hemen anladım. Grubun bir nehri geçerken imha edilmiş olduğu şeklindeki açıklama nedeniyle bu kanıya vardım. Gerilla deneyimimiz, tüm yaşadıklarımız bir gerilla grubunun nasıl yok edilebileceğini bilmemize, böyle bir grubun hangi istisnai durum ve şartlarda imha edilebileceğini anlamamıza olanak tanıyordu.

Ajansa göre, bir köylü orduyla ilişkiye geçerek grubun durumu ve nehri geçme niyeti konusunda ayrıntılı bilgi vermişti. Ordu nehrin karşı yakasında, köylünün gerillalara gösterdiği yerde bir pusu kurmuştu. Gerillalar nehrin sığlık yerinin ortasındayken askerler üzerlerine ateş açmışlardı. Tüm bunlar hiçbir kuşkuya yer bırakmıyordu.

Varsayalım ki, yanlış haberler yayanlar -bu birçok kez yapıldı- bunu yapmayı bir kez daha denediler; genellikle son derece beceriksiz olmalarına rağmen, bu grubun yok edilmiş olabileceği doğru ve üstün koşulları uydurmak için yeterince zeka ve deneyime sahip olmaları kuşku götürür. Bizi haberin doğruluğuna ikna eden de buydu.

Uzun devrimci deneyim yılları bize haberleri deşifre etmeyi, elbette başka değerlendirme unsurlarını da göz önünde bulundurarak her olayda gerçeği yalandan ayırmayı öğretti. Che'nin ölüm haberi gelene kadar duruma ilişkin edindiğimiz bilgiler bu türdendi.

Daha önce de belirttiğim gibi, yirmi adamla bile, zor durum ve koşullara rağmen, gerilla hareketinin işin üstesinden gelebileceğini umuyorduk.

O sırada örgütlü köylü kesimlerinin bulunduğu ve yüze çıkmış bazı Bolivyalı kadroların belirli bir saygınlığa sahip olduğu bir bölgeye doğru ilerliyorlardı. Bu ana kadar, neredeyse son ana kadar hareketin sağlamlaşma ve gelişme olanakları vardı.

Che'yle ilişkilerimin geliştiği son derece özel koşullar, yoldaşlığımız, devrimin olanaksızı olanaklıya dönüştürmemiz gereken ilk yılla-

rında yaşanan kısa ama yoğun efsanenin neredeyse gerçek dışı öyküsü beni bu gazeteciye sürekli olarak Che'nin ölmediği, hala yaşadığı izlenimine sahip olduğumu açıklamaya götürdü. Öylesine örnek, öylesine unutulmaz, öylesine içten bir kişiliğe sahipti ki, onun fiziki ölümünü kabul etmeye razı gelmek çok zor.

Kimi zaman Che'yi karşımda gördüğümü, Che'nin geri döndüğünü, Che'nin yaşadığını düşlerdim. -Hepimiz zaman zaman hayatımıza ve mücadelemize ilişkin düşler kurarız.- Bunu kaç kez düşledim. Gazeteciye, nadiren anımsanan bu duygulardan söz ettim. Tüm bunlar Che'nin kişiliğinin etkisi hakkında bir fikir veriyor ve Che'nin düşünceleriyle, eylemleriyle, oluşturduğu örnekle, yarattığı ve sadece Latin Amerika'da değil, Avrupa'da ve tüm dünyada saygı görmesini sağlayan tüm bu şeylerle sanki aramızdaymış gibi, gerçekte ne denli yaşadığını kanıtlıyor.

Yirmi yıl önce, 18 Ekim'de söylediğimiz gibi, Che tüm ezilenler, tüm sömürülenler, tüm yurtseverler, tüm demokratlar, tüm devrimciler için bir sembole dönüştü. Sürekli ve yenilmez bir sembol haline geldi.

Tüm bu nedenlerden dolayı, -çünkü aradan geçen yirmi yıla karşın bütün bu gücüyle bugün bile zihinlerimizde yaşıyor- bir şiir, bir marş dinlediğimizde, saygı duruşundan önce çalınan boru sesi kulağımıza geldiğinde, gazeteleri açıp Che'nin yaşamının çeşitli aşamalarına ilişkin fotoğraflarıyla karşılaştığımızda, Che'yi aramızda, yanı başımızda hissediyoruz. Onun görüntüsü tüm dünyada bilinmektedir. Belirtmek gerekir ki, Che onu sembol haline getirmek için yalnızca tüm erdemlere, tüm insani ve manevi niteliklere sahip olmakla kalmazdı. O aynı zamanda bakışı, bakışının içtenliği ve gücü, büyük bir zekayı ve büyük bir saflığı olduğu gibi karakter gücünü, harekete geçmedeki amansız iradesini de yansıtan yüzüyle bir sembolün görünümüne ve imajına da sahipti. Yazılmış olan şiirleri, anlatılan anektodları, dilden dile aktarılan öyküleri dinlediğimizde, Che'nin güncelliğinin, Che'nin aramızda oluşunun gerçekliğini somut olarak anlıyoruz.

Che'nin aramızda olduğunu sadece günlük yaşamda hissetmemek şaşırtıcı değildir. Rüyalarımızda bile, Che'nin hala yaşadığını, burada görevini yerine getirmekle uğraştığını, hiç ölmediğini de hayal ediyoruz. Devrimimizin yaşadığını gördüğümüzde, Che'nin asla ölmediğine, gerçekte her zamankinden daha canlı olduğuna, her zamankinden daha fazla aramızda olduğuna, her zamankinden daha etkili olduğuna, emperyalizmin her zamankinden daha güçlü bir düşmanı olduğuna kolayca inanılır.

Onun bir sembol haline gelmesini engellemek için cesedini kaybe-

denier, emperyalist efendilerinin talimat ve yöntemlerini izleyerek en küçük bir izi bile silebileceklerini umanlar gerçeği kabul etmek zorundadırlar. Mezarı, kalıntıları, cesedi yoksa da, Che imparatorluğun korkunç bir düşmanı, bir sembol, bir güç, yok edilmesi mümkün olmayan bir varlık olarak yaşamaktadır.

Che'nin cesedini kaybederek acizliklerini, korkaklıklarını kanıtladılar. Böylece bir örnek, bir sembol karşısında düştükleri dehşeti ortaya koydular. Sömürülen köylülerin, işçilerin, öğrencilerin, aydınların, demokratların, ilericilerin, bu yarıkürenin yurtseverlerinin ziyaret edebilecekleri Che'ye ait bir mezar olmasını istemediler. Ve onun kalıntıları önünde ona saygılarını ifade edecekleri bir yerin bulunmadığı bugünkü dünyada, Che her yerde saygıyla anılıyor. *[Alkışlar]*

Bugün Che yılda bir kez, beş yılda, on yılda ya da yirmi yılda bir kez anılmıyor. O her yıl, her ay, her gün, her yerde, fabrikalarda, okullarda, askeri birliklerde, evlerde anılıyor. Çocuklar ve bu yirmi yıl boyunca kimbilir kaç kez "Piyonerler komünizme feda olsun, Che gibi olacağız" diye ant için piyonerler [öncüler] onu anıyorlar. *[Alkışlar]*

Sadece bu olgu, sadece bu düşünce, sadece bu gelenek bile Che'nin sürekli ve yüce bir şekilde yanıbaşımızda olmasının kanıtıdır. Ve sözkonusu olan yalnızca bizim piyonerlerimiz, bizim çocuklarımız değildir. Bu yerkürenin tüm çocuklarının, dünyanın tüm çocuklarının bu aynı sloganı benimseyeceklerini düşünüyorum: "Piyonerler komünizme feda olsun, Che gibi olacağız" *[Alkışlar]*

Bir devrimci, bir komünist örneği arandığında, daha üstün bir sembol, daha iyi bir imaj, daha kesin bir düşünce bulunamaz. Böyle söylüyorum, çünkü buna inanıyorum. Buna her zaman inandım. Bu inanç belki de bugün, 18 Ekim 1967'de "Savaşçılarımız, devrimcilerimiz, militanlarımız, çocuklarımız nasıl olmalıdır?" diye sorduğum ve "Che gibi olmalarını istiyoruz, çünkü Che bu yeni insanın, komünist toplumun bu onurlu insanının canlı bir örneğidir" cevabını verdiğim andan çok daha derindir. *[Alkışlar]*

Eğer gerçekten sadece sosyalizmi değil, sosyalizmin en ileri aşamalarını da inşa etmek istiyorsak ve insanlık bir gün komünist bir toplumda yaşamak gibi çok güzel ve olağanüstü bir düşünceden vazgeçmeye hazır değilde, Che gibi olmalarını istiyoruz.

Böylesine yüce hedeflere ulaşmak için örnek alınacak bir paradigma, bir model, bir örnek gerekiyorsa, mutlaka Che gibi insanlar, onu örnek alan, onun gibi olan, onun gibi düşünen, onun gibi davranan, görevin yerine getirilmesinde, her şeyde, her ayrıntıda, her etkinlikte onun gibi çalışan erkekler ve kadınlar akla gelir.

Aynı çalışma anlayışına, kendini örnek olarak sunarak eğitmek ve

öğretmek geleneğine, her şeyde birinci olma isteğine sahip, en zorlu, en ağır, en fazla fedakarlık gerektiren görevler için ilk gönüllü olan, bir dava için canını ve ruhunu vermeye hazır birey olan erkekler ve kadınlar akla gelir. Başkaları için canını ve ruhunu vermeye hazır birey akla gelir. Gerçekten dayanışmacı, yoldaşlarını asla yüzüstü bırakmayan bir insan akla gelir. Sade, kusursuz, yaptığı ile söylediği arasında, pratiğe geçirdikleriyle belirttikleri arasında bir çelişkinin gölgesi bile olmayan bir insan; işte Che'nin sembolize ettiği eylem ve düşünce adamı. *[Alkışlar]*

Onu çocuklarımız arasında saymak, evet, çocuklarımız arasında saymak ülkemiz için bir onur ve ayrıcalıktır. Çünkü bu topraklar üzerinde doğmamış olmasına rağmen, halkımızın evladı olarak kabul edilmeyi, kendini halkımızın evladı olarak kabul etmemizi hak etmiştir. Halkımız için, ülkemiz için, tarihimiz için, devrimimiz için Che kadar olağanüstü bir insanı saflarında bulundurmak bir onur ve ayrıcalıktır.

Bu, olağanüstü insanların az bulunduğuna inandığım anlamına gelmez. Bu, büyük kitleler arasında yüzlerce, binlerce, hatta milyonlarca olağanüstü kadın ve erkek olmadığına inanmam demek değildir. Camilo'yu kaybettiğimiz acılı koşullarda da, Camilo'nun hikayesini anlatarak şunu bir kez daha söylemiştim: "Halkın arasında pek çok Camilo var". Halkımızın arasında, Latin Amerika halklarının ve dünya halklarının arasında birçok Che bulunduğunu da söyleyebilirim.

Öyleyse neden olağanüstü insanlardan söz ediyoruz? Çünkü onlar yaşadıkları dünyada, içinde yaşadıkları durum ve koşullar altında, insanın cömertliği ve dayanışması sayesinde neler yapabileceklerini gösterme fırsatına sahip olmuşlardır. Che'nin durumunda olduğu gibi, insanın kendinde taşıdığı tüm değerleri ifade etme ve gösterme olanağı bulduğu ideal koşulların bir araya gelmesi gerçekten enderdir.

Elbette kitleler arasında, başkalarının örneklerinden ve onların ortaya koydukları bazı değerlerden esinlenerek kahramanlık gösteren ve hatta büyük bir hayranlık duyduğum türde bir kahramanlık gösteren -sessiz kahramanlık, isimsiz kahramanlık, sessiz erdem, isimsiz erdem- bir yığın kadın ve erkek vardır. Ancak bugün bütün dünya için bir sembol ve giderek büyüyecek bir örnek olan Che'ninki gibi bir simgenin oluşması için bütün koşulların bir araya gelmesi ender, çok ender bir olay olduğundan, onun devrimimizin bağrında doğduğunu görmek bir onur ve ayrıcalıktır.

Biraz önce Che'nin aramızda olmasına ve güncelliğine ilişkin olarak söylediklerimin kanıtı olarak, bir soru sorabilirim. Che'yi en büyük inançla ve en derin bir şükran ve minnettarlık duygusuyla anımsamak için bundan daha uygun bir an olabilir mi? Rektifikasyon süreci-

nin tam ortasında bulunduğumuz şu andan daha iyisi bulunabilir mi[6]?

Ve neyi düzeltiyoruz? Bizi devrimci anlayıştan, devrimci yaratıcılıktan, devrimci erdemden, devrimci çabadan, devrimci sorumluluktan uzaklaştıran, bazı insanlar arasındaki dayanışma ruhundan uzaklaştıran tüm şeyleri -ki bunlar pek çoktur- kesinlikle düzeltiyoruz. Che'nin düşüncelerinin, Che'nin devrimci düşüncesinin, Che'nin tarzının, Che'nin anlayışının, Che'nin örneğinin tam anlamıyla inkarı demek olan tüm bu kusurları ve yetersizlikleri düzeltiyoruz.

Sanıyorum ki- ve bunu büyük bir memnuniyetle söylüyorum- eğer Che bugün burada, bu sandalyede oturuyor olsaydı, şu anda yaptığımız şeyi görmek onu gerçekten mutlu ederdi. Oysa sosyalizmin inşasında bir dizi kriterin, işleyişin ve hatanın kendini kabul ettirdiği ve Che için derin, korkunç acı verici bir gerekçe oluşturacak bu karmakarışık süreçte, bu utanç verici süreçte çok mutsuz olurdu. *[Alkışlar]*

Örneğin, Che'nin bir yaratımı olan ve onun vatanımızdan geçmesine, devrimimize katılmasına borçlu olduğumuz gönüllü çalışma günden güne kabul görmez olmuş, işlerin karmaşa içinde yapıldığı yerde, düzensiz bir yarışma, neredeyse şu ya da bu yıldönümünü anmaya yarayan ya da ancak pazar günleri yapılan bir formalite haline gelmişti.

Bürokratik, teknokratik anlayışın giderek yerleştiği görülüyordu. Bu anlayışa göre, gönüllü çalışma temel ve gerekli bir şey değildi; aptalca bir şey, bir zaman kaybıydı. Bu anlayış gönüllü çalışmanın, normal iş günü bile uygun bir şekilde kullanılmazken, sorunların ek çalışma saatleriyle, giderek daha fazla çalışma saatleriyle çözümlenebileceğini varsaydığını belirterek buna karşı çıkıyordu.

Bürokratikleşme, şişirilmiş kadrolar, modası geçmiş çalışma normları batağına, tuzağa, yalan dolana batmıştık. Gerçekte Che'yi çok kızdıracak, ürkütecek sonsuz sayıda hataya düşmüştük.

Eğer Che'ye, bir gün Küba devriminde kar etmek için hırsızlık yapan işletmelere rastlanacağı söylenseydi çok ayıplardı. Kar sağlamak ve indirimler, primler ve daha ne bileyim birçok şey dağıtmak için, inşaatta kullanmaları gereken malzemeleri satan ve bu malzemeleri inşaatta kullanılmış gösterip paralarını ödemiş gibi yapan işletmeler olduğunu görseydi bunu ayıplardı.

Ve bu olay, cumhuriyetin başkentinin on beş belediyesinde, evlerin onarımıyla görevli on beş işletmede meydana geldi. Bu örneklerden yalnızca biridir. Görünüşte yılda 8 bin pesoluk üretim yapıyorlardı. Ama cümbüş sona erdiğinde, tüm bu kaosa son verildiğinde, 4 bin pesoluk ya da daha az üretim yaptıkları ve kar etmedikleri görüldü. Ancak çalarak kar ediyorlardı.

Eğer Che, planı yerine getirmek ve aşmak için Aralık ayının üretimine Ocak ayının üretimini hileli bir şekilde ekleyen işletmeler olduğunu duysaydı bunu ayıplardı.

Eğer Che, işletmelerin üretim planlarını gerçekleştireceklerini ve sonra bu üretim planını üretilen mallar olarak değil, parasal değer olarak yerine getirdikleri için prim dağıtacaklarını ve sadece parasal değer olarak en fazla kar getiren şeyleri ürettiklerini, daha az kar getiren şeyleri üretmeyi akıllarına bile getirmediklerini, hatta bunlardan birinin diğeri olmaksızın hiçbir işe yaramayacağını hesaba bile katmadıklarını duysaydı tiksinirdi.

Eğer Che, bazı durumlarda işçilerin neredeyse tamamının iki katını, hatta üç katını gerçekleştirecekleri kadar düşük, gevşek, ahlaksızca üretim normları görüleceğini duysaydı bundan tiksinirdi.

Eğer Che, paranın insanı başarıya götürecek temel yol, başlıca motivasyon haline gelmeye başlayacağını duysaydı -ki bizi buna karşı defalarca uyarmıştı- bundan utanç duyardı. Eğer Che, milyonlarca saat fazla mesai yapılırken normal iş gününün kısaltılacağını; işçilerimizin kafa yapısının yozlaşmaya başlayacağını ve pesonun derin izinin giderek insanların kafasına kene gibi yapışacağını duysaydı bundan utanç duyardı.

Çünkü kapitalizmin alışılagelmiş, yürüne yürüne aşınmış bu yollarından geçerek komünizme doğru ilerlenemeyeceğini biliyordu. Bu yollardan geçilirse, bir gün insan dayanışmasının, hatta enternasyonalizm düşüncesinin tümüyle unutulacağını; bu yollardan geçerek yeni insanın ve yeni toplumun yaratılmasına doğru asla ilerlenemeyeceğini biliyordu.

Eğer Che, bir gün üretimle hiçbir ilgisi bulunmadığı halde, bol bol prim, her türden prim ödeneceğini duysaydı bundan utanç duyardı.

Eğer bir gün, kendine kapitalist süsü vermeye çalışan, kapitalist gibi düşünmeye ve davranmaya başlayan, ülkeyi unutan, halkı unutan, kaliteyi unutan -verime göre ücret formülünün kendilerine getireceği yığınla paradan başkasıyla ilgilenmediklerinden kalite onların en son düşündüğü şeydi- işporta malı kapitalistlerle dolu -bunları böyle isimlendiriyoruz- bir grup işletme olduğunu görseydi bundan tiksinirdi.

Eğer bir gün, bu verime göre ücret formülünün yalnızca kol emeğine değil, -çünkü şeker kamışı kesiminde ya da diğer kol emeği ve bedensel çalışma durumlarında bu yeterince mantıklı olurdu- aynı zamanda kafa emeğine de uygulandığını görseydi, bu formülün radyo ve televizyon emekçilerine kadar uygulandığını görseydi -ve bu gidişle, kazancını iki ya da üç katına çıkarmak için önüne gelenin iş-

kembelerini çıkaracak cerrahlara bile uygulamakta gecikmeyeceklerdi; bu katıksız bir gerçektir- bundan tiksinirdi.

Çünkü bu yollar asla komünizme götürmez. Bu yollar ancak kapitalizmin özünde bulunan bütün kötü alışkanlıklara ve bütün bozulmalara götürür. Bu yollar -yineliyorum, ve Che bunu çok iyi biliyordu- asla komünizmin hazırlık ve geçici aşaması olarak gerçek bir sosyalizmin inşasına asla götürmez.

Ama Che'yi düşlerle beslenen bir insan olarak, idealist bir insan olarak, gerçeklerden uzak bir insan olarak düşünmeyin. Che gerçeği anlıyor ve onu hesaba katıyordu.

Ama Che insana inanırdı. İnsana inanmayan, insanı ancak önüne ot ya da bir havuç konulduğunda veya sopayla cezalandırıldığında ilerleme yeteneğine sahip, yola getirilemez küçük bir hayvan olarak gören, böyle düşünen, buna inanan biri asla devrimci olamaz. Böyle düşünen, buna inanan biri asla sosyalist olamaz. Böyle düşünen, buna inanan biri asla komünist olamaz. *[Alkışlar]*

Bizim kendi devrimimiz insana inancın bir örneğidir. Devrimimiz bir hiçten, sıfırdan başladı. Ne tek bir silahımız, ne de tek kuruşumuz vardı. Bu mücadeleyi başlatan insanların adını bile kimse bilmiyordu. Ve bütün bu güce rağmen, yüz milyonlarca pesoya rağmen, karşılaştığımız on binlerce askere rağmen devrim gerçekleşti, çünkü insana inanıyorduk.

Sadece zaferden söz etmiyorum, aynı zamanda bir imparatorluğa kafa tutmamızdan, burada olmamızdan ve devrimin 29. yıldönümünü kutlamaya hazırlanmaktan da söz ediyorum. İnsana inanmasaydık bu nasıl mümkün olurdu?

Ve Che'nin insana sonsuz bir inancı vardı. Gerçekçiydi; maddi özendiricileri reddetmezdi. Bunları geçiş aşamasında, sosyalizmin inşası aşamasında zorunlu olarak değerlendirirdi. Ama Che bilinç etkenine, manevi etkene büyük ve giderek artan bir önem verirdi.

Che'yi gerçekliklerden uzak, kapitalizmden henüz kurtulmuş bir toplumun ve insanın gerçeklerinden habersiz biri olarak tanıtmak gülünç olacaktır.

Che özellikle bir eylem adamı, bir asker, bir lider, bir savaşçı, bir gerilla, ilk önce kendisinin yapamayacağı bir şeyi asla başkalarından istemeyen örnek bir kişi, dürüst, saf, cesur, dayanışma içinde olan bir insan, bugün kendisine hayran olunmasına neden olan bütün bu erdemleri kendisinde toplayan bir simge olarak tanınır.

Ama Che aynı zamanda çok derin düşünen bir insandı. Devrimin ilk yıllarında, sosyalizmin inşasının çok önemli yönlerini derinlemesine inceleyip araştırmak onun için olağanüstü bir fırsattı. Çünkü nite-

likleri gereği, ne zaman önemli bir görevi yerine getirmek için biri gerekse, Che her zaman orada hazırdı. Gerçekten birçok yeteneğe sahipti ve üstlendiği her görevi ciddiyetle ve tam bir sorumluluk duygusuyla yerine getirirdi.

Belli başlı endüstrilerin henüz kamulaştırılmadığı ve sadece birkaç fabrikanın ulusallaştırılmış olduğu sıralarda, İNRA'da [Ulusal Tarım Reformu Enstitüsü], bu kuruluşa bağlı olan az sayıdaki endüstri dalının başındaydı. Daha sonra, Ulusal Banka'nın, ardından da ilk kurulduğunda Endüstri Bakanlığı'nın başındaydı.

Bu dönemde hemen hemen tüm fabrikalar ulusallaştırılmıştı. Bütün bunları örgütlemek, üretimi sürdürmek gerekiyordu. Che birçok başka girişime olduğu gibi, bu göreve de tam bir fedakarlıkla atıldı. Gece, gündüz, Cumartesi, Pazar hep çalıştı. Ve gerçekten belli başlı sorunları çözümlemeye çalıştı.

Böylelikledir ki, Marksizm-Leninizmin ikelerini, anladığı biçimde, kavradığı biçimde, üretimin örgütlenmesine uygulamaya girişti. Bu uğurda yıllarını harcadı, tüm bu sorunlar hakkında birçok konuşma yaptı, yığınlarca yazı yazdı. Kendi görüşüne göre, sosyalizmin nasıl inşa edilmesi gerektiği ve komünist topluma doğru nasıl ilerleneceği konusunda iyi özümlenmiş ve çok derin bir teori geliştirmeyi başardı.

Bu düşünceler kısa bir süre önce bir araya getirildi ve bir ekonomist bu konuda, kendisine Casa de Las Américas ödülünü kazandıran bir kitap yazdı. Yazar, Che'nin sosyalizmin inşasında böylesine belirleyici olan ekonomi konusundaki düşüncelerinin özünü, Che'nin konuşmalarında, yazılı metinlerde, makalelerinde ifade ettiği şekilde bir kitapta toplama, inceleme ve sunma onuruna sahip oldu. Kitap *Che'nin Ekonomik Düşüncesi adını taşıyor. Che'nin diğer* özelliklerinden çok söz edildi. Ama kanımca, düşüncelerinin bu yönü ülkemizde pek az biliniyor. Che bu alanda derin, cesur, yürekli, alışılagelmiş yollardan sık sık ayrılan düşüncelere sahipti.

Özünde diyelim, -özünde!- Che sosyalizmin inşasında kapitalizmin ekonomik yasa ve kategorilerinin kullanılmasına kesin olarak karşı çıkıyordu. Üzerinde sık sık ısrarla durduğumuz bir konuyu savunurdu: Sosyalizmin ve komünizmin inşası yalnızca zenginliklerin üretilmesi ve zenginliklerin bölüşülmesi demek değildir. Aynı zamanda, eğitmek ve bilinç oluşturmaktır da. Che kapitalizmden sosyalizme aktarılan kategorilerin yeni toplumun inşasının araçları olarak kullanılmasına kesinlikle karşı çıkardı.

Zaman zaman Che'nin düşüncelerinin bazılarının yanlış yorumlandığı ve kötü uygulandığı oldu. Ama bunların pratiğe geçirilmesi hiçbir zaman ciddi olarak denenmedi. Ve belirli bir zamanda, Che'nin eko-

nomik düşüncesine taban tabana zıt düşünceler kendini kabul ettirdi.

Burada buna fazlaca değinmeyeceğim. Özellikle bir düşünceyi dile getirmek istiyorum. Bugün, Che'nin ölümünün 20. yıldönümünde, rektifikasyonun aşırıcılık ya da idealizm anlamına gelmediğini, rektifikasyonun hiçbir şekilde gerçekçilikten yoksunluk demek olmadığını, rektifikasyonun ani, sert değişiklikleri de içeremeyeceğini iyice bilerek derin bir rektifikasyon sürecini başarıya taşıyoruz.

Daha önce de belirttiğim gibi, rektifikasyon eski sorunlara yeni çözümler aramak, gelişmiş olan olumsuz eğilimleri düzeltmek anlamına geliyor. Rektifiye etmek, düzeltmek, bugün sahip olduğumuz sistemin ve mekanizmaların, ekonominin yönetimi ve planlanması sisteminin daha doğru biçimde kullanılması anlamına geliyor. İşletmeler toplantısında söylediğimiz gibi, bu sistemi bir ata benzetebiliriz. Bu öyle bir beygir ki yarasına civalı krom sürüyoruz, ilaçlar veriyoruz, kırılan ayağına süyek koyarak onu tedavi etmeye çalışıyoruz.

Onun kusurlu yanlarını bilerek, tehlikelere, atın çiftelerine, atın dört ayakla sıçrayıp çifte atmasına dikkat ederek, şimdi bu atla ilerlemeye devam etmek ve bizi peşinden sürüklemesine izin vermek yerine, onu istediğimiz yere götürmeyi denemek gerektiğini söylüyoruz. Dizginleri ele alalım diyoruz. *[Alkışlar]*

Bunlar çok ciddi, çok karmaşık şeyler. Yanlış yola sapmamak, maceraya atılmamak sözkonusu. Aramızdan bazılarımızın devrimci süreç boyunca yaşama ayrıcalığına sahip olduğumuz bunca yılın deneyimi bir işe yaramalı. Bunun içindir ki, şimdi şunu söylüyoruz: Planı sadece parasal değer olarak gerçekleştirmek değil sözkonusu olan. Planı işlenmiş ürün olarak gerçekleştirmek de sözkonusu olmalı. Bunu kesinlikle istiyoruz. Bunu yapmayan işini hemen kaybedecek, çünkü başka seçenek yok! *[Alkışlar]*

Şunu söylüyoruz: İşler hızla başlamalı ve bitmeli. Sakat beygirin kusurları yüzünden başımıza gelen şeyler -örneğin pahalı oldukları için toprağın düzlenip temel atılması ve sonra değeri düşük diye binanın asla bitirilmemesi gibi- bir daha asla yaşanmasın. Bu eğilim "plam değer olarak gerçekleştirdim, ama tek bir iş bile bitirmedim" demekten ibaret. Bu sistemle hiçbir şeyi bitirmeden yüz milyonları, milyarları saçıp savurduk. Bir oteli bitirmek için on dört yıl!

Otel ülkeye tek bir kuruş gelir getirmeye başlamadan, 14 yıl boyunca demir çubuk, kum, taş, çimento, araba lastiği, yakıt, el emeği boşa harcandı Burada, Pinar del Río'da, bu hastahaneyi on bir yılda bitirebildik! Evet, sonuçta bitirildi, hem de iyi bir şekilde bitirildi. Ama bu tür şeyler bir daha asla tekrarlanmamalı.

Bu mekanik hakış açısı nedeniyle ortadan kaldırılan mini tugaylar

tıpkı Anka kuşu[7] gibi küllerinden yeniden doğuyorlar. Bu tugaylar bu kitle hareketinin ne anlama geldiğini, insana inanmayan ve işporta malı kapitalistlerin yöntemlerine inanan teorisyenlerin, teknokratların önce engelleyip sonra da ortadan kaldırdıkları sorunları çözmenin bu devrimci yolunun ne anlama geldiğini gösteriyorlar. Bu sahte kapitalistler böylelikle bizi kritik bir duruma sürüklemişlerdi.

Başkentte -on beş yıldan fazla bir zaman önce, yaşamsal bir soruna mükemmel bir çözüm bulunduğunu düşünmek acı veriyor- mini tugaylar en yüksek noktalarında iken dağıtıldılar. Böylelikle başkentte konut inşa etmek için insan gücü bile kalmamıştı. Sorunlar üst üste yığılıyordu. Ancak payandalara dayalı halde ayakta duran binlerce ev, içlerinde yaşayanların hayatlarını tehlikeye sokarak, çökme tehlikesi altındaydı.

Bugün mini tugaylar yeniden boy verdiler. Başkentte daha şimdiden 20 binden fazla mini tugay üyesi var. Bu, sakat beygirle, ekonominin yönetimi ve planlanması sistemiyle bir çelişki oluşturmuyor; çok basit, çünkü mini tugay üyelerini gönderen ve onlara ücretlerini ödeyen fabrika ya da işyerlerinin parasını devlet geri ödüyor. Aradaki fark şu: Daha önce fabrikasında 5 ya da 6 saat çalışan mini tugay üyesi şimdi 10, 11 veya 12 saat çalışıyor. İki ya da üç kişinin işini yapıyor ve işletme tasarruf ediyor.

İşporta malı kapitalistimiz işletmesinin mahvedildiğini ileri süremez. Aksine, işletmesine yardımcı olunduğunu söyleyebilir. Şimdi 30, 40, 50 kadar daha az işçiyle üretim yapıyor. Daha az harcama yapıyor. "Daha fazla gelir sağlayacağım ya da daha az açık vereceğim. Daha fazla indirim ve prim dağıtacağım, çünkü ücret giderlerini azalttım" diyebilir. Üretimi daha iyi örgütleyecek.

İşçiler için konutlar elde edecek ve işçi yeni bir eve sahip olduğu için daha memnun olacak. Özel okullar, poliklinikler, aileler için, çalışan kadınların çocukları için çocuk yuvaları gibi sosyal binalar inşa ediyorlar. Kısacası, olağanüstü derecede yararlı her türlü şey yapılıyor. Ve devlet fazladan tek bir kuruş ücret harcaması yapmadan inşa ettiriyor bu binaları. Evet, gerçek bir mucize bu!

Sahta kapitalistlere, küçük vurgunculara, kapitalizmin mekanizma ve kategorilerine körü körüne umut bağlayanlara şunları sorabiliriz: Böylesi bir mucizeyi gerçekleştirebilir misiniz? Fazladan tek bir kuruş ücret ödemeden, başkentte 20 bin konut inşa etmeyi başarabilir misiniz? Fazladan tek bir kuruş ücret ödemeden, bir yılda 50 çocuk yuvası inşa edebilir misiniz?

Oysa siz beş yılda yalnızca beş tane çocuk yuvası yapmayı planlamıştınız. 19.500 anne çocuk yuvası için sıra beklerken, bu kadar

çabuk inşa edilmesi olanak dahilinde bulunmayan ve üstelik yapılmamış olan beş çocuk yuvası. Bu hızınızla ihtiyacı karşılamak için yüz yıl beklemek gerekecekti. Evet, yüz yıl! Ve o tarihte, sosyalizmin inşasına engel olan bütün teknokratlar, bütün sahte kapitalistler, bütün bürokratlar ne mutlu ki çoktan ölmüş olacaklardı. *[Alkışlar]* Evet, ölüp giderler ve yüz çocuk yuvasını asla görmemiş olurlardı.

Oysa başkentin emekçileri 100 çocuk yuvasını iki yılda inşa edecekler. Ve tüm bu adanın emekçileri ihtiyaçları olan 300'den fazla çocuk yuvasını üç yılda inşa edecekler. Çocuk yuvalarının kapasitesini 70 ya da 80 bine çıkaracaklar ve bu, fazladan tek bir kuruş ücret ödemeden, dışarıdan tek bir işçi ithal etmeden kolayca yapılacak. Çünkü bu gidişle, her yerdeki bu kadro şişkinliğiyle neredeyse Jamaika'dan, Haiti'den, Karayipler'in herhangi bir adasından ya da dünyanın bir başka köşesinden işçi ithal etmek zorunda kalacaklardı. İşin içinden başka türlü çıkamazlardı.

Bugün kanıtlanmıştır ki, başkentte her 8 emekçiden biri harekete geçirilebilirdi. Bundan hiç kuşkum yok. Ama bu gerekli değil, çünkü her biri bir kişinin değil, üç kişinin işini yapacak kadar çalışan 100 bin Havana'lıya iş vermek için yeterli malzemeye sahip değiliz. Daha şimdiden emek kahramanlıklarının görkemli örnekleriyle karşılaşıyoruz. Ve bu sonuca kitlesel yöntemlerle, devrimci yöntemlerle, komünist yöntemlerle, ihtiyaçları olan insanların bireysel çıkarlarıyla fabrikaların ve toplumun çıkarlarını birleştirerek erişiliyor.

Çeşitli teorilerin hakemliğini yapmak gibi bir niyetim yok. Kendime ait teorilerim var ve neye inanıp neye inanmadığımı, inanamayacağımı biliyorum. Bugünkü dünyada bu sorunlar çokça tartışılıyor. İçinde bulunduğumuz bu rektifikasyon sürecinin ortasında, bu sürecin ve bu mücadelenin ortasında, sürekli olarak size söylemiş olduğumuz gibi, beygir -eğer ilerlerse- bizi ilerlettiği sürece ve daha iyi bir beygire binmek üzere bu beygirden kurtulamadığımız sürece beygirimizle ilerlemeye devam etmemizi alçakgönüllülükle istemekle yetiniyorum. Çünkü eğer bu ivedilikle, derin bir çözümleme ve düşünce olmaksızın yapılırsa hiçbir işe yaramaz.

Öyleyse bu 20. yıldönümünde, alçakgönüllülükle, Che'nin ekonomik düşüncesinin burada, Latin Amerika'da ve tüm dünyada, gelişmiş kapitalist dünyada, üçüncü dünyada ve sosyalist dünyada öğrenilmesini istiyorum. Evet, orada da öğrenilsin! Nasıl ki biz her türden yazıyı ve el kitabını okuyorsak, Che'nin ekonomik düşüncesinin de sosyalist ülkelerde bilinmesi gerekir. Evet, bilinmeli! *[Alkışlar]*

Bu görüşü benimsemek zorundalar demiyorum. Buna karışmak bize düşmez. Her ülke kendi düşüncesine göre, en uygun, en elverişli

bulduğu düşünceyi, teoriyi, savı kendisine mal etmelidir. Herkesin kendisine en iyi görünen yöntemi ya da sistemi uygulama hakkına kesinlikle saygı duyuyorum. Buna tümüyle saygılıyım!

Yalnızca kültür sahibi bir ülkede, kültürlü bir dünyada, düşüncelerin tartışıldığı bir dünyada, Che'nin ekonomik düşüncesi bilinsin istiyorum. *[Alkışlar]* Özellikle, sayıları son derece fazla olan ve pek çok broşür, el kitabı, kapitalist kategoriler ve kapitalist yasalarla dolu teoriler okuyan ekonomi öğrencilerimizden, kültürlerini zenginleştirmek için Che'nin ekonomik düşüncesini öğrenmelerini istiyorum.

Bir işi yapmanın, belirli bir zaman ve verili tarihsel durum ve koşulların somut pratiğinden ortaya çıkan tek ve biricik bir yolu olduğuna inanmak kültürel eksikliğin bir göstergesidir. Bütün istediğim, kendini biraz daha geliştirmek, başka görüşlerin, Che'ninkiler kadar saygın, değerli, tutarlı görüşlerin öğrenilmesidir. *[Alkışlar]*

Gelecekteki ekonomistlerimizin, gelecek kuşakların, bir başka hayvan türü gibi, bu durumda önünde duranlardan başka bir şey görmesin diye atgözlüğü takılan, ot ve havuçtan başka bir güdülenmesi olmayan katır gibi davranacaklarını ve yaşayacaklarını sanmıyorum. Okumak gerektiğini, yalnızca belirli düşüncelerle zehirlenmek değil, başka düşünceleri de görmek, incelemek ve onlar üzerinde düşünmek gerektiğini düşünüyorum.

Eğer Che'yle çene çalabilseydik ve ona biraz önce söz ettiğim, inşaat, tarım, endüstri, mamul ürünler, kalite, vb. gibi konulardaki tüm bu hataları, ihmalkarlıkları göstererek "Şu başımıza gelene bak!" diyebilseydik, Che bize şöyle cevap verirdi: "Ben dememiş miydim? Sizi uyarmıştım, bütün korktuklarım aynen başınıza gelmiş." Ve bu yanıt gerçeğin ta kendisini ifade ederdi, Che yerden göğe kadar haklı olurdu. *[Alkışlar]*

Halkımızın kendi düşünceleri, kendi görüşleri, kendi kavrayışı olsun istiyorum. Halkımız bunları incelesin, üzerlerinde düşünsün ve eğer isterse, onları tartışsın istiyorum. Bunların temel önemde şeyler olduğunu sanıyorum.

Che'nin bazı düşünceleri -örneğin, normu aşan bir işçi ücret çizelgesinin hemen bir üst aşamasındaki ücretten fazlasını alamaz düşüncesi gibi- devrimin ilk aşamasına sıkı sıkıya bağlı olabilir. Che bu düşünceyi kültürel ve teknik olarak geri bir bilgi dağarcığına sahip olan insanların öğrenmesi ve gelişmesi ilkesine bağlamıştı. Halkımız bugün çok daha iyi yetişmiş, çok daha kültürlü. Öyleyse primin bir üst basamağı aşması gerekmiyor mu sorusu sorulabilir. Bugünkü gerçekliğimize, yani -kültürel ve teknik olarak sürekli gelişme düşüncesinden asla vazgeçmemekle birlikte- çok daha iyi eğitilmiş, kesin-

likle daha yüksek bir teknik hazırlığa sahip olma gerçekliğine daha yakın sorunlar tartışılabilir.

Ancak Che'nin birçok düşüncesi kesinlikle ve tümüyle güncelliğini koruyor. Ve bu düşünceler olmaksızın komünizmi inşa edemeyeceğimize inanıyorum. İnsan kokuşmamalı düşüncesi gibi, insan yabancılaşmamalı düşüncesi gibi, bilinç olmaksızın, sadece zenginlik üreterek üst toplum olarak sosyalizm inşa edilemez ve komünizm asla inşa edilemez düşüncesi gibi. *[Alkışlar]*

Che'nin birçok görüşünün -onun görüşlerinin çoğunun- tamamen güncelliklerini koruduklarını düşünüyorum. Eğer Che'nin ekonomik düşüncesini bilmiş olsaydık, bilseydik, 100 kez daha dikkatli davranırdık ve üstelik atı sürecek, onu doğru yola sokmak için var gücümüzle dizginlerini çekecek ya da ilerlemeyi reddederse iyi bir mahmuz darbesi vurarak sağa ya da sola sapmasını engelleyecek -bu durumda muhtemelen sağcı bir at sözkonusu olurdu- güçte olurduk. *[Alkışlar]*

Kanımca, bir süvari, -bununla Che'nin düşünceleriyle silahlanmış bir ekonomist, bir parti kadrosu, yönetici bir kadroyu ifade etmek istiyorum- atı doğru yolda sürmeyi daha iyi becerebilir. Yalnızca Che'nin görüşünü, düşüncelerini bilmekle, sosyalizmin ve komünizmin inşasının sistem ve mekanizmalarının gerçekten gelişeceği ve yetkinleşeceği şekilde şunu söyleyebilecektir: "Yanlış yoldayım, bu şundan ya da bundan kaynaklanıyor."

Bundan söz etmemin nedeni, bu görüş bilinmediğinde çok uzağa gidilemeyeceğine, gerçek sosyalizme, gerçekte devrimci sosyalizme, sosyalistlerin bulunduğu sosyalizme, komünistlerin bulunduğu komünizme çok zor ulaşılacağına inanıyor olmamdır. Bu düşünceleri bilmemek bir suç olacaktır, buna kesinlikle inanıyorum.

Neyi nasıl yapacağımızı bilmemize yetecek kadar deneyimimiz var. Ve Che'nin görüşü, Che'nin düşünceleri, birçok kişinin Che hakkında vardıkları yargının -cesur, kahraman, saf bir insan imajı, erdemlerinden dolayı aziz, çıkar gözetmeme ve kahramanlığından dolayı bir şehit imajı- ötesinde olağanüstü bir değere sahip ilkeleri kapsamaktadır. Che tartışmasız bir şekilde temel olan araçları, ilkeleri özümsenir hale getirme yeteneğine sahip bir devrimci, bir düşünce adamı, bir doktrin adamı, büyük düşünceler taşıyan bir adamdı.

Kapitalistler rantlardan, karlardan, çıkarlardan, primlerden, süper ikramiyelerden söz edildiğini duyduklarında çok mutlu olurlar. Pazarlardan, üretimin düzenleyicisi ve kalitenin, etkinliğin ve daha birçok şeyin yaratıcısı olarak arz ve talepten söz edilmesinden hoşlanırlar. "Bu benim alanım, benim felsefem, benim doktrinim" derler. Ve sos-

yalizmin bu sözcüklere verebileceği önem onları sevindirir, çünkü bunların kapitalizmin teorisinin, yasalarının ve kategorilerinin temel yönleri olduğunu bilirler.

Biz hep birçok kapitalistin eleştirileriyle karşılaşırız. Kübalı devrimcileri gerçekçi olmadıklarına, kendilerini kapitalizmin çekiciliğine kaptırmaları gerektiğine inandırmaya çalışırlar. Ve namlularını bizim üzerimize yöneltirler. Ama daha iyi bir binek hayvanına sahip olmadığımız sürece, yara berelerle kaplı, ama emin eller tarafından sürülen bu beygirin bizi nereye götüreceğini göreceğiz. Bu rektifikasyon sürecinde, atmakta olduğumuz adımlarla nereye gideceğimizi göreceğiz.

Bu nedenle, bu 20. yıldönümünde, militanlarımızı, gençlerimizi, öğrencilerimizi ve ekonomistlerimizi Che'nin siyasi ve ekonomik düşüncesini öğrenmeye çağırıyorum.

Che olağanüstü bir saygınlığın simgesidir ve etkisi giderek büyümeyi sürdürecektir. Söylemeye bile gerek yok ki, Che'nin düşüncelerinden yoksun olanlar ya da bu düşüncelerle mücadele etme cesaretini bulanlar veya Che'yi saf biri ya da bir hayalperest olarak göstermek için bazı nitelemeler kullananlar devrimci adını hak etmiyorlar. İşte bunun içindir ki, şimdilik "Che'nin önceden gördüğü bu yanlış yolu izlemeyin" diyebilmek için bile olsa, kültürümüzü zenginleştirmek için bile olsa, bizi düşünmek zorunda bırakmak için bile olsa, devrimci düşüncemizi derinleştirmek için bile olsa, gençlerimizin bu araca sahip olmalarım, bu silahı ellerinin altında bulundurmalarını istiyoruz.

Bu törenden daha çok, biçimsel şeylerden daha çok, övgülerden daha çok, pratikte yaptıklarımızın, her yandan yeniden doğmakta olduğu görülen ve bu bölgede, günde 12-14 saat çalışarak küçük barajlar inşa eden ve bunları değerlerinin yarısına bir maliyetle birbiri ardına başlayıp bitiren Viñales işçileri gibi bunca örneğine sahip olduğumuz bu çalışma ruhunun Che'ye gösterebileceğimiz en büyük saygı olduğuna içtenlikle inanıyorum. Bunun sonucunda, diğer pojelerle karşılaştırıldığında, -Che'nin sosyalizmin sorunlarını incelerken, kapitalist terminolojiyi kullanmayı dahi reddetmesine rağmen- eğer kapitalist bir terim kullanacak olursak, Viñales küçük barajlarını inşa tugayının işçilerinin yüzde yüzden daha fazla bir verimliliğe sahip olduğunu söyleyebiliriz. *[Alkışlar]*

Che muhasebeye, giderlerin ve maliyetlerin kuruşu kuruşuna hesaplanmasına öncelikli ve mutlak bir dikkat gösterirdi. Che eksiksiz bir örgütlenme, etkin bir denetim ve her kuruşun sıkı bir muhasebesi yapılmaksızın sosyalizmin inşasının ve ekonominin yönetilmesinin mümkün olabileceğine inanmıyordu. Emeğin üretkenliğinde iyileşme

olmaksızın kalkınılabileceğine ihtimal vermiyordu. Ayrıca, matematiksel formülleri ekonominin denetlenmesinde uygulayabilmek ve ekonomik verimliliği ölçebilmek için yüksek matematik öğreniyordu. Che sosyalizmde, ekonominin idaresinde verimliliğin ölçülmesinde başlıca, temel, kesin bir araç olarak gördüğü bilgi işlemin uygulanmasını düşünüyordu.

Biraz önce söz ettiğim işçiler bir katkıda bulundular. Harcanılan her peso kazanılan iki pesoyu temsil ediyor. Harcanılan her milyon kazanılan iki milyon anlamına geliyor. Bu işçiler ve Guamá Barajı'nda çalışmakta olanlar, kanal inşaatında çalışanlar, Pinar del Río otoyolu şantiyesinde çalışanlar, El Patate Barajı'nda çalışacak olanlar, yolların inşasına ve kanalizasyon döşenmesine başlamış olanlar; onurlu, disiplinli, işlerine yürekten bağlı insanlar olarak gururla gerçek kahramanlıklar gerçekleştiren bir dizi kolektif var. Bunlar büyük bir verimlilik oranıyla çalışıyorlar.

Birkaç gün önce, başkentte yol inşaatında çalışan bir grup işçiyle bir araya geldik. Bunların hepsi parti militanı, Genç Komünistler Birliği militanı ya da örnek işçiler; yaklaşık 200 kişi, verimliliğe göre ücret almayan insanlar. Bununla verime göre ücretin olumsuz olduğunu söylemek istemiyorum. Bu tür ödemenin gerekli olduğu bir dizi alan var. Bu insanlar güçlü kamyonlar ve makinalar sürüyorlar. Onları çalışmaya teşvik etmemiz gerekmiyor. Aksine, onlardan daha az çalışmalarını istemek gerekiyor. Bu insanlar kendi kendilerini aşıyorlar. Bazen onlara "Daha az çalışın" demek gerekiyor. Ve hatta onlara "Daha az sefer yapın, çünkü yapmanız gereken hızla malzeme nakliyatı için 25 sefer yapamazsınız. Yirmi sefer yeterli, yoksa kendinizi ölesiye yıpratırsınız" demek gerekiyor. Bizi ilgilendiren yalnızca gerçekleştirilen işin miktarı değildir. Nitelik bizi daha fazla ilgilendiriyor. *[Alkışlar]* Çok ama niteliksiz üretim kaynakları, emeği ve malzemeyi boşa harcamak demektir.

Bu utanç günlerinde, hiçbir şeyin bitirilmediği bu utanç verici dönemde, barajlarda su toplama gerekliliği bilinci neredeyse yok olmuş durumdaydı. Ancak bu bilinç yeniden doğuyor ve Pinar del Río bölgesi bunun öncülüğünü yapıyor. *[Alkışlar]*

Pinar del Río Dağları'ndaki yol yapımında çalışan tugaylar işte bu anlayışla çalışıyorlar. Ülkenin her yerinde barajlarda su toplama bilinci, yollar inşa etme, ekonomimizin, fabrikalarımızın, tarımımızın, hastahanelerimizin, okullarımızın iyileştirilmesi, ülkenin ekonomik ve toplumsal gelişiminin canlanması arzusu kendini gösteriyor.

Ne mutlu ki, bu yıllar boyunca yüksek bir teknik düzeye, büyük bir yetenek ve deneyime sahip çok sayıda insan -üniversiteden mezun

ya da ara teknisyenler- yetiştirdik. Ve bugün sahip olduklarımız devrimin ilk yıllarında sahip olduklarımızla hiçbir şekilde karşılaştırılamaz.

Che Endüstri Bakanı olduğu sırada, ülkede kaç mühendis, kaç teknisyen, kaç desinatör, kaç araştırmacı, kaç bilim adamı vardı? Bugün bunların o döneme göre yaklaşık 20 kez daha çoğuna, belki de bundan da fazlasına sahibiz. Eğer Che tüm bu kadroların kolektif deneyiminden yararlanabilseydi kimbilir daha neler gerçekleştirirdi?

Yalnızca tıp alanında, o zamanlar 3 bin doktor vardı. Bugün ise 28 bin doktorumuz var. 21 tıp fakültemiz her yıl, ilk yıllarda ülkede kalmış olan doktor sayısı kadar doktor mezun ediyor. Ne büyük bir ayrıcalık! Ne büyük bir güç! Ne büyük bir kudret! Ve gelecek yıldan itibaren her yıl, o dönemde ülkemizde kalmış olan doktor sayısından daha fazlasını mezun edeceğiz. Kırsal bölgelere ve dağlara giden, Nikaragua'ya, Angola'ya, Mozambik'e Etyopya'ya, Vietnam'a, Kamboçya'ya giden, dünyanın öteki ucuna giden böylesi doktorlara sahipken, sağlık alanında yapmayı tasarladıklarımızı gerçekleştirmemizi kim engelleyebilir? İşte devrimin yetiştirdiği doktorlar böyledir! *[Alkışlar]*

Hiç kuşkum yok ki, Che bu sağduyudan yoksun baştan savmacılıktan, bütün bu suiistimallerden değil, halkımızın bugün sahip olduğu kültür düzeyinden, onun teknik düzeyinden, Nikaragua'ya giden öğretmenlerden ve oraya gitmek için kendini sunan daha 100 bin öğretmenden gurur duyardı. Dünyanın herhangi bir ülkesine gitmeye hazır doktorlarımızla, teknisyenlerimizle, enternasyonalist görevlerini yerine getiren yüz binlerce yurttaşımızla övünürdü! *[Alkışlar]*

Eminim ki, biz bunlarla nasıl gururlanıyorsak, Che de gururlanacaktı. Ama kafamızla ve yüreğimizle yarattıklarımızın ayaklar altına alınmasına izin veremeyiz. *[Alkışlar]* Sözkonusu olan budur. Yarattığımız tüm zenginliklerle, bütün bu güçle ilerleyebilmek, sosyalizmin ve devrimin insanları ilerletmek ve yürüyüşü sürdürmek için sunduğu bütün olanaklardan yararlanabilmeliyiz. Kapitalistlerin söz ettiğim bu türden insanlara sahip olup olmadıklarını bilmek isterdim.

Onları enternasyonalist görevlerinde ve işlerinin başında görmek gerekir. Neler hissettiklerini, neler düşündüklerini görmek için, yaptıkları işe ne kadar bağlı olduklarını bilmek için onlarla bir arada olmak gerekir. Onların bu tutumu benimsemlerinin nedeni çalışma budalası olmaları değil; kaybedilen zamanı, devrim sırasında kaybedilen zamanı, yeni sömürge cumhuriyetin yaklaşık 60 yılı boyunca kaybedilen zamanı, asırlarca süren sömürgelik döneminde kaybedilen zamanı telafi etme zorunluluğudur.

Kaybedilen bu zamanı telafi etmeliyiz! Bunun tek yolu sıkı bir şekilde çalışmaktır. Eğer iki yılda yapabileceksek, başkentte 100 çocuk yuvası inşa etmek için 100 yıl beklememeliyiz. Üç yılda yapabilecekken, bütün ülkede 350 çocuk yuvası yapmak için 100 yıl beklememeliyiz. Kendi emeğimiz, kendi taşlarımız, kendi kumumuz, kendi malzemelerimiz, kendi çimentomuz ve hatta kendi petrolümüz ve kendi çeliğimiz sayesinde birkaç yılda çözebileceğimiz konut sorununu çözmek için 100 yıl beklememeliyiz.

Bugün öğleden sonra hastahanenin açılış töreni sırasında belirttiğim gibi, 2.000 yılı bir dönüm noktasıdır. 2.000 yılı için önümüze cüretli hedefler koymalıyız. Hiçbir şeyi 3.000 yılına, 2.100 ya da 2.050 yılına bırakmamalıyız. Bize böylesi önerilerde bulunacak olana şöyle demeliyiz: "Sen bununla yetiniyor olabilirsin ama biz yetinemeyiz! Yeni bir ülke, yeni bir toplum yaratma gibi bir tarihi misyona, bir devrimi başarıya taşıma ve ülkeyi kalkındırma gibi bir tarihi misyona sahip olan bizler bununla yetinemeyiz. Biz sadece ülkemizin gelişimini başarma değil, ama bunun yanı sıra sosyalist gelişimi başarma ve daha insanca, daha yüksek bir toplum uğruna çalışma onuruna ve ayrıcalığına da sahibiz."

Bizi tembelliğe, havailiğe teşvik etmek isteyecekleri şöyle yanıtlayacağız: "Senden sadece daha iyi değil, ya da herkes senin gibi olmaydı yaşanacak olandan sadece daha iyi değil, aynı zamanda daha uzun zaman yaşayacağız. Senden daha uzun ve daha sağlıklı yaşayacağız, çünkü sen tembelliğinle, evinden hiç çıkmayan ev kedisi gibi ve çok şişman olacaksın. Kalp hastalıklarına, dolaşım bozukluklarına ve her türden musibete yakalanacaksın. Çalışmak sağlığa zarar vermez. Tersine, sağlığı korur. İnsanı yaratan emektir."

Öyle ki, kahramanlıklar gerçekleştiren bu insanları örnek olarak göstermeliyiz. Onların "Che gibi olacağız!" sloganının takipçisi olduklarını söyleyebiliriz. Che'nin çalıştığı gibi çalışıyorlar. Che'nin çalışacağı gibi çalışıyorlar. *[Alkışlar]*

Bu törenin nerede yapılması gerektiğini tartışırken, önümüzde birçok olasılık vardı. Başkentte Devrim Meydanı'nda yapılabilirdi. Taşrada yapılabilirdi. İşçilerin Che'nin adını vermek istedikleri birçok işyeri ve fabrikadan birinde gerçekleştirilebilirdi.

Konu üzerinde düşündük. Leyhte ve aleyhte olan yanlarını ölçüp biçtik. Ve Pinar del Río'nun ve ülkenin yüz akı olan bu yeni fabrikayı, bu önemli fabrikayı seçtik. İlerlemeyle, araştırmayla ve eğitimle nelerin gerçekleştirilebileceğinin somut bir örneğidir bu fabrika. Çünkü genç işçiler bunca uzun zaman ihmal edilmiş ve az gelişmiş bu şehirde böylesine karmaşık ve son derece gelişmiş bir fabrika inşa et-

meyi başardılar. Bu devrelerin yerleştirildiği salonların bir ameliyathaneden on kat daha temiz olduğunu belirtmek yeterli olacaktır. Bunu gerektiren çalışmanın niteliğidir. Karmaşık bir projeyi gerçekleştirmek, bunu nitelikli bir biçimde yapmak ve son derece gelişmiş donanımlar kurmak gerekiyordu. Ve bu görkemli çalışmayı gerçekleştirenler Pinar del Río sakinleridir. *[Alkışlar]*

Tesisleri gezdiğimizde, merkez komiteden birçok yoldaşa aktardığımız gibi, derin bir şekilde etkilendik. Bu fabrikada iyi bir çalışma yapıldı. Hızla gelişen makina endüstrisinde de iyi bir çalışma yapılıyor. İnşaat alanında iyi bir çalışma yapılıyor. Bileşim maddeleri, en gelişmiş teknoloji üreten bu fabrika kalkınma ve üretkenlikte, üretim süreçlerinin otomatikleştirilmesinde güçlü bir etkiye sahip olacaktır.

Bu mükemmel fabrikayı gezip burada uygulamaya konulmakta olan düşünceleri gördüğümüzde, bölgenin ve ülkenin gururu olan bu fabrikanın binlerce işçi çalıştıracak dev bir kompleks haline geleceğini anladık. Gelecek beş yıl içinde, gerçek bir deve dönüşmesi için 100 milyon pesodan fazla yatırım yapılacak. Fabrika işçilerinin buraya, elektroniğe, bilgi-işleme, matematiğe böylesine ilgi gösteren Che'nin isminin verilmesini istediklerini öğrendiğimizde, parti yönetimi Che'nin ölümünün 20. yıldönümü töreninin burada yapılmasına *[Alkışlar]* ve fabrikanın Ernesto Che Guevara'nın şanlı ve herkesçe sevilen ismini taşımasına karar verdi. *[Alkışlar]*

Bu fabrikanın işçilerinin, genç emekçilerinin, onlarca mühendisinin, yüzlerce teknisyeninin bu adı onurlandıracaklarını, gerektiği gibi çalışacaklarını biliyorum. Bununla yalnızca on dört, on iki ya da on saat çalışılacak demek istemiyorum. Genellikle, bazı çalışma türleri için, iyi yapılmış sekiz saatlik bir çalışma kimi zaman bir kahramanlıktır. Gerçekten çok zor olan, büyük bir dikkat ve aşırı derecede konsantrasyon gerektiren bir işle, mikrokaynak yapmakla uğraşan yoldaşları, özellikle kadınları gördük. Hayal etmekte bile güçlük çekeceğimiz şeyler gördük. Bir iş gününde, sekiz saatte 5.000 mikro kaynak gerçekleştiren yoldaşları gördük.

Yoldaşlar, sorunların yalnızca on iki ya da on dört saat çalışmakla çözüleceğini düşündüğümüzü sanmayın. On iki ya da on dört saat çalışmanın mümkün olmadığı, sekiz saatin bile aşırı fazla olduğu görevler var. Bir gün, tüm iş günlerinin aynı süreyi kapsamayacağını umuyoruz. Hatta umuyoruz ki, bazı dallarda, eğer yeterli kol emeğine sahipsek -ve eğer rasyonel bir şekilde kullanırsak yeterince kol emeğine sahip olacağız- işgününü altı saatle sınırlayabiliriz.

Bununla söylemek istediğim, Che'nin örneğine ve adına layık olmak, aynı zamanda işgününden en fazla yararı elde etmek, çalışma-

nın niteliğine dikkat etmek, değişik işler yapabilme özelliğine sahip işçiler yetiştirmek, kadroların şişirilmesine engel olmak, örgütlü biçimde çalışmak ve bilinci geliştirmektir.

Bu fabrikanın işçilerinin fabrikaya Che'nin ismini vermekle kendilerine bahşettiğimiz şerefe layık olacaklarından kuşku duymuyorum. *[Alkışlar]* Yine bu bölgenin bu törene evsahipliği yapmaya layık olduğundan ve layık olacağından kuşku duymuyorum.

Eğer bu akşam, daha söylenecek şey kaldıysa, zorluklara karşın, daha önce açıkladığımız nedenlerle her zamankinden daha az dövizimiz olmasına karşın, kuraklığa karşın, emperyalist ambargonun şiddetlenmesine karşın, halkın tepkilerini gördükçe, yeni yeni olanakların ortaya çıktığını gördükçe kendimi daha emin, daha iyimser hissediyorum, Ve yapmayı tasarladığımız her şeyi yapacağımıza kesinlikle inanıyorum! *[Alkışlar]*

Bunları halkla birlikte, kitlelerle birlikte, militanlarımızın, işçilerimizin, gençlerimizin, köylülerimizin ve aydınlarımızın hepsinde bulunan ilkelerle, onur ve gururla başaracağız!

Bugün Che'ye layık olduğu onuru, layık olduğu saygıyı gösterdiğimizi söylemenin sevincini duyuyorum. Che bugün her zamankinden fazla yaşıyorsa, vatan da her zamankinden daha fazla yaşayacaktır. Che bugün emperyalizm için her zamankinden daha korkunç bir düşmansa, vatan da bu aynı emperyalizm ve onun kokuşmuş ideolojisi karşısında her zamankinden daha güçlü olacaktır. *[Alkışlar]*

Ve bir gün devrim yolunu, sosyalist devrim ve komünizm yolunu, komünizmin inşası yolunu seçtiysek eğer, bugün bu yolu seçmiş olmaktan dolayı çok daha gururluyuz. Çünkü bu yol Che gibi insanlar yaratmanın ve Che gibi olma yeteneğine sahip milyonlarca erkek ve kadından oluşan bir halk yaratmanın tek yoludur. *[Alkışlar]*

[José] Martí'nin dediği gibi, eğer onursuz insanlar varsa, orada kendi içlerinde pek çok insanın onurunu taşıyan insanlar da vardır! Hatta kendi içlerinde tüm dünyamn onurunu taşıyan insanlar da var denilebilir. Ve Che bunlardan biridir!

Patria o muerte!
(Ya Özgür Vatan Ya Ölüm!)

Venceremos!
(Kazanacağız) *[Alkışlar]*

BİRİNCİ KISIM

Sosyalizm döneminde ekonominin yönetim sistemi: Che tarafından tartışılan teorik ve yöntembilimsel sorunlar

1

BÖLÜM 1

Ekonominin yönetim sistemi ve kategorileri

Che'nin sosyalizme ve komünizme geçiş dönemi konusundaki yapıtlarının en önemli teorik katkılarından biri, Karl Marks ve Friedrich Engels'in teorik çalışmalarında tek bir bütün oluşturan, birbirine *kopmazcasına bağlı* 2 unsurla ilgili sentezidir.

Bu unsurlardan ilki, ekonomik üretimdir. İkincisi, bağrında ekonomik üretimin gerçekleştiği *toplumsal ilişkilerin,* yani insanların üretim sürecinde olduğu gibi onun dışında da kurdukları ekonomik ilişkilerin ve diğer sosyal ilişkilerin üretimi ve yeniden üretimidir.

Marks'ın teorisinde, bu unsurlar bir bütünün (özgül bir toplumsal oluşumun) parçaları olarak görüldükleri andan itibaren hayat kazanırlar. İlk kez burjuva teorisyenler ve 2. Enternasyonal'in sosyal demokrasisi tarafından birbirlerinden ayırılan, ilk proletarya iktidarının inşası sırasında Lenin tarafından bir araya getirilen bu unsurlar, bazı çağdaş teorisyenler tarafından yeniden birbirlerinden ayırıldılar.

Bu 2 unsurun 2. Enternasyonal döneminden itibaren birbirinden ayrılması, Marks ve Engels'in teorisinin hiçbir zaman karşılaşmadığı kadar derin bir deformasyona uğramasına neden oldu. Bu, Marksizm öncesi felsefi düşünceye geri dönüş anlamına gelmektedir. Böylesi bir gerileme, devrimci teori ve pratiği, her ikisi de diğeri olmaksızın devrimci gücünü ve potansiyelini koruyamayacağı halde, birbirinden ayırır.

Che'nin özgünlüğü, diğerlerinin yanı sıra, içinde yaşadığı sosyo-ekonomik ve politik sistemden doğan yeni faktörlerden yola çıkarak, Marksizm-Leninizmin komünizme geçiş dönemindeki ekonomi teorisi konusundaki diğer önemli ilkelerinin yanı sıra, özellikle bu ilkeyi de savunması olgusuna dayanır.

Che komünizme geçiş dönemi teorisinin temellerini attı. Bu teoriy-

le birleştirilen ekonominin yönetimi sistemi, azgelişmiş bir ülkede gerçek anlamda devrimci araçlarla yeni bir toplum inşa etme olanağını sağlamlaştırdı.

Bu sistem[1] manevi özendiricileri, "özellikle toplumsal karakterdeki maddi özendiricilerin doğru bir şekilde kullanımını unutmaksızın"[2] insan toplumunda sosyalizmin inşasının temel itici gücü olarak görür. Üstelik bu model, geçiş döneminin Marksist-Leninist bilimini yaratmanın her somut devrimci faaliyetlilik için yararlı tek yolu olan teoriyi sürekli geliştirmeye olanak tanır.

Che'nin üstlendiği çok sayıda ve değişik görevlerindeki devrimci emeği, derin ve özgün düşüncesi gibi keskin eleştirel düşünme tarzı de onu, devrimi yalnızca, içinde öncünün oynaması gereken önemli bir role sahip olduğu bir fenomen olarak değil, aynı zamanda ve özellikle, komünist toplumu inşa etmek için bir teorik katılım sağlayabileceği bir süreç olarak görmeye götürdü. Bu, yeni insan ilişkilerinin yaratılması ve geliştirilmesine doğru hızlı bir ilerlemeye engel olabilecek hataları gidermek için kapsamlı bir eleştirel bakış açısını geliştirmeyi gerektiriyordu.

Sadece bir örnek vermek gerekirse, ona göre, övgücü bir tutum devrimci sürecin önünde bir engel haline gelebilirdi.

> "Ne yazık ki, halkımızın çok büyük bir bölümünün gözünde ve benim gözümde, bir sistemi övmek, onun bilimsel analizini yapmaktan çok daha kolaydır. Oysa bu, halkı aydınlatma çalışmamıza hiçbir katkıda bulunmaz. Tüm çabamız düşünmeye, Marksizme bu dev doktrinin layık olduğu ciddiyetle yaklaşmaya yönelmelidir."[3]

Kısa bir süre sonra, 1965'de, Che şunu ileri sürdü:

> "Buna bir de Marksist felsefenin gelişimini önleyen ve ekonomi politiği gelişmemiş olan (geçiş) dönemin(in) sistematik incelenmesine engel olan skolastiği eklersek, daha ilk emekleme dönemlerinde olduğumuz ve daha geniş kapsamlı bir ekonomik ve politik teoriyi ortaya koymadan önce, kendimizi bu dönemin tüm belli başlı niteliklerini araştırmaya adamamızın kaçınılmaz olduğunu kabul etmek zorunda olduğumuz ortaya çıkar."[4]

Che, politik yaşamının başlangıcından itibaren, teorinin bu dönemdeki en endişe verici yanlarından birinin bilincine vardı: Halkın bilgisine sunulduğu haliyle, Marksist düşüncenin durgunluğu.

Küba devrimi Marksist-Leninist düşüncenin tarihine çok önemli bir an olarak, Marksizm-Leninizmin en iyi devrimci geleneklere eklenerek *bizim Amerika'mızda*[5] kesin olarak yerleştiği an olarak geçmiştir. Emperyalistlerin küçümseyici bir tarzda *Kastrizm* olarak isimlendirdikleri şey, gerçekte Marksist-Leninist teori ve pratiğin gelişiminde yaşamsal bir aşamadır.

Nasıl ki, Lenin devrimci düşünceleri sosyal demokrat reformist bataklıktan kurtardıysa, Fidel Castro da Marksizm-Leninizmi Latin Amerika devriminin özgüllüklerine ve gerekliliklerine uygun bir şekilde geliştirerek onu yeniden canlandırdı. Castro bunu yapabildi, çünkü kıta devriminin yalnızca başlangıcı olan Küba Devrimi, Moncada Kışlası'na[6] karşı düzenlenen saldırıdan itibaren, Che'nin bu destansı davranışı nitelediği gibi, "oligarşilere ve devrimci dogmalara karşı bir isyan"[7] idi.

Che bu devrimci düşünce ve eylem okulunun en parlak ve en yaratıcı öğrencisi idi. O sadece bu okulun önemli sayıdaki düşünce ve yazılarının formülasyonuna katılmakla kalmadı, daha sonra onları kendi kanıyla imzaladı da. Bu nedenle, Fidel gibi, Lenin gibi, Che de saflarından sınıf düşmanlarının sızmaya çalıştığı çatlaklar açan dogmaların ve yanlış anlayışların derin bir eleştirmeni oldu.

Che sosyalizmin ve komünizmin inşasında eleştirel analizin gerekliliğini kavradığı andan başlayarak, teorik, ideolojik ve politik hataları engellemek için olduğu gibi, teorinin gelişimini yeni toplumun somut inşası için bir silah olarak kullanmak için de, kendini devrimci teori üzerindeki araştırmasını derinleştirmeye adadı.

Marks'ın burjuva biliminin savunusunu yapan eğilime karşı yaptığı acımasız eleştirileri derinden etkileyen düşünce, Kübalı devrimcilerin Marksizm-Leninizme doğru yürüyüşlerinde onlara yol gösterdi. Che'nin açıkladığı gibi, "İnsanın fizikte Newtoncu ya da biyolojide Pastörcü olduğu kadar büyük bir doğallıkla Marksist olması gerekir."[8]

Geçiş döneminin ekonomi politiği tam olarak neye dayanmaktadır? Geçiş dönemine özgü böylesi bir ekonomi politik formüle etmek mutlaka gerekli midir? Buna olumlu yanıt verilirse, bu ekonomi politik geçiş döneminde mi varlığını sürdürecektir ya da komünist toplumda, bir tür "toplumsal teknoloji" tarafından yeri doldurularak ortadan kaybolacak mıdır? Öyleyse hangi *ekonomik politikalar* benimsenmelidir? Bu ekonomik politikalar geçiş döneminin ekonomi politikasıyla hangi bağları koruyacaktır? Yeni toplum nasıl örgütlenmelidir?

Bu sorular ve daha birçok soru, bunların cevaplarını içeren yapıtı boş yere arayan genç devrimcilerin beyninde dolanıp duruyordu. Bu genç devrimciler Marksizmin klasiklerine yöneldiler. Marks'ın ince-

lenmesi Küba'da ve Avrupa'da aynı motivasyonlara cevap vermedi. Bu son durumda, daha çok, genç Marks'a doğru bir *gerileme* sözkonusuydu. Bazıları gerçekten de Marks'ın ilk yazılarında, daha önceki hümanist düşüncelere bir geri dönüşü doğrulayan ve Marksizmi konu alan el kitapları ve monografilerin bazılarınca gerçekleştirilen teorik basitleştirmelere bir alternatif sunan antropolojik teoriler bulacaklarını sanıyorlardı.

Bununla birlikte, Marks'ta buldukları "geçiş döneminin ekonomi politiği" değil, daha çok, dünya proletaryasının yöneticisinin, tarihin insan düşüncesini belirlediği olgusu üzerine gözlemleriydi.

Marks araştırmalarının konusunun komünist devrimi gerçekleştirmek amacıyla "*kapitalist üretim tarzı* ve buna uygun düşen *üretim ve değişim ilişkileri*"[9] olduğunu her zaman vurgulamıştı. O aynı zamanda bugünün geçmişi açıkladığını ama geçmişi bilmenin bugünü açıklamak için her zaman gerekli olmadığını da belirtmişti.

> "Burjuva toplumu, üretimin en gelişmiş ve en çeşitli tarihsel örgütlenmesidir. Bu bakımdan bu toplumun ilişkilerini ifade eden ve onun yapısını anlamamıza olanak sağlayan kategoriler aynı zamanda burjuva toplumunun, kalıntıları ve öğeleriyle kurulmuş olduğu ve bu kalıntılardan bir kısmı henüz aşılamadığından, içinde hala taşıdığı ve bunların basit işaretlerinin gelişerek tam anlamlarına kavuştukları vb. kaybolmuş olan bütün eski toplum biçimlerinin yapıları ve üretim ilişkileri hakkında bir fikir edinmemize de olanak sağlar.
>
> "İnsan anatomisi, maymun anatomisinin anahtarıdır. Aşağı hayvan cinslerinde, daha yüksek bir biçimin müjdecisi olan işaretleri, ancak bu yüksek biçimin kendisini tanıdıktan sonra anlamak mümkün olmuştur.
>
> "Böylece burjuva ekonomisi, bize, Antik Çağ ekonomisinin vb. anahtarını vermektedir. Ama tüm tarihsel farkları silen, tüm toplum biçimlerinde burjuva toplumunu gören ekonomistlerin yaptığı gibi değil. Toprak rantını bildiğimiz zaman, haracı, öşürü anlamak mümkündür. Ama bunları aynı şey saymamak gerekir.
>
> "Hem üstelik, burjuva toplumunun kendisi de tarihsel gelişmenin antitez niteliğinde bir biçimi olduğuna göre, bu toplumda ancak solmuş, hatta kıyafet değiştirmiş biçiminde bulabileceğimiz daha önceki toplum biçimlerine ait olan ilişkileri gözlemleyebiliriz. Örneğin, komünal mülkiyet gibi. Demek ki, burjuva ekonomisinin kategorileri öteki toplum biçimleri için de geçerli olan belirli bir gerçeği içeriyorlarsa, bu gerçek, ancak *cum grano*

*salis** alınabilir. Bu kategoriler solmuş olan, karikatür haline gelmiş olan vb. bu gelişmiş biçimleri içlerinde barındırabilirler ama her zaman temel bir farkla."[10]

Böylelikledir ki, yeni toplumsal sistemin özgül niteliği daha açık biçimde ortaya çıkmış oldu.

Proletarya diktatörlüğünün inşası sadece tarihte değil, tarihi yapma *biçiminde* de bir dönüm noktası oluşturur. İnsan ilk kez toplumu örgütleme görevini *bilinçli olarak* üstlenmektedir. Politik ve ekonomik kararlar alma olanağı onu kendi geleceğinin mimarı yapmıştır. Daha önceleri, toplum birçok yönetime bölünmüş ve dağılmıştı. Toplum tarihsel evrimde faaliyete geçen güçlerin, ki bu güçler onu büyük oranda kendilerinin oyuncağı haline getiriyordu, bilincinde değildi.

Marks ve Engels *"Komünist Parti Manifestosu"*nda tarihi bu "kör" şekilde yapmanın açık bir görünümünü sunmaktadır:

> "Burjuva üretim ve değişim ilişkileri, mülkiyetin burjuva sistemi, böylesine güçlü üretim ve değişim araçları yaratmış olan modern burjuva toplumu kendi yarattığı korkunç güçlere nasıl hükmedeceğini bilmeyen sihirbazlara benziyorlar."[11]

Toplum hiç kuşkusuz, kendisi kadar tutarsız ve çelişkili bir tarih yarattı. Ekonomik güçler bu toplumda kendilerini insanüstü yasalar gibi empoze ederek tamamen bilgi alanının dışında geliştiler. Ama aynı zamanda, sosyal bilimlere bu karışıklığı çözmeye başlama ve bundan ilk sonuçları çıkarma olanağı tanıyan tek zemini oluşturuyorlardı.

Ancak ekonomi politik sosyal bir bilim olarak ortaya çıktığındadır ki, kapitalist sistemi değişik düzeylerde karakterize eden eğilimler ve genel çizgiler kavranmaya ve rasyonel bir tarzda açıklanmaya başladılar. Buna rağmen, burjuva ekonomi biliminin savunucu niteliği kapitalizmin belirleyici çizgilerinin iyice belirlenip ortaya çıkarılmasını o sırada hala engelliyordu. Kapitalist gerçekliğin bilinçli bir eleştirisini gerçekleştirerek sonuçta bunu büyük oranda anlamayı başaran Marksizmdir.

Bununla birlikte, açıktır ki, toplumsal sorunsalın bilinmesi -her ne kadar önemliyse de- bu bilgiyi insan iradesine tabi kılmak için yeterli değildi. Artı-değerin anlamını kavramak onun varlığını dıştalamaz. Onu doğuran oluşumları süpürüp atmak gerekir.

(*) Bir tuz taneslyle birlikte.

Devrimci güçler geleceklerini kendi ellerine almak için iki araç buldular: Devrim ve proletarya diktatörlüğü. Birincisiyle burjuva hükümeti devirdiler. İkincisiyle, burjuva devleti ortadan kaldırıp yerini doldurdular. Toplumsal güçleri denetimlerine geçirdiler ve böylelikle tarihi yapmanın yeni bir *şekline* yol açtılar. O zamandan beri, devrimci projeler *ekonomik plan* aracılığıyla ifade edildiler. Gerçeği sadece anlamak değil, gerçek hakkında kararlar almak da mümkün oldu.

Bu durumda, teorinin temel unsurları neler olabilir?

Her şey gösteriyor ki, merkezi biçimde alınan kararlar toplumun çeşitli bileşenlerini, bu bileşenlere bilimsel düşüncenin en belirgin özelliklerinin ve eğilimlerinin bazılarını gerektiğinde sağlayarak, daha iyi düzenlemeye katkıda bulunabilirler. Ama bu *eğilimler* kendilerini daha şimdiden "acımasız bir zorunluluk olarak benimsetemezler", çünkü onlar gerçekte bağımlı olmaya devam ettikleri insanların bilinçli eyleminin ürünüdürler.

> "1917 devriminden, Lenin'in devriminden itibaren, insanlar yeni bir bilinç kazandı. İnsanlığa bunca güzel değerler kazandıran, bunca örnekler kazandıran ve geleneği hala sürdürülen Fransız devriminin bu insanları tarihin basit araçlarıydılar sadece. Ekonomik güçler kıpır kıpır kıpırdıyor, onlarsa halkın duygularını, o çağda yaşayan insanların heyecanlarını dile getiriyorlardı. İçlerinden bazılarının çağlarının ötesine geçen bir sezgileri vardı ama tarihi yönetme, kendi tarihlerini bilinçli olarak yaratma yeteneğine henüz sahip değildiler.
>
> "Bu ancak Ekim devriminden sonra başarıldı. Ve İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, barış ve sosyalizm cephesini oluşturan ülkelerin kurduğu blok çok güçlendi. Bugün, tarihi yöneten, onu inşa eden, yaptıklarının bilincinde olan insanların sayısı bir milyarı buluyor. Bu milyarın içinde, bir su damlası gibi, ama göze çarpan bir su damlası gibi, kendilerine özgü niteliklere ve tüm övüncümüze sahip olan 7 milyon Kübalı yer alıyor."[12]

Bu birinci yargı şu doğal sonucu doğurdu: Benzer önermelerin (proletarya diktatörlüğü, üretim araçlarının toplumsal mülkiyeti, vb.) ve benzer hedeflerin (komünist bir toplumun kurulması) ötesinde, her komünizme geçiş süreci, farklı koşullardan doğan sorunlara karşılık olarak, değişik politik yönetimlerce alınan özel kararlardan kaynaklanan inkar edilemez bir kendine özgülük kazanıyor.

Böylesi bir buluş önemli yöntembilimsel sonuçlar yarattı. Bir yandan, somut olarak çözümlenecek reel sorunlarla ilgisi olmayan ce-

yıplar ithal etme tehlikesini ortaya koydu. Diğer yandan, her devrimci sürecin karşılaştığı zorlukların, bu sürecin içinde vuku bulduğu, *bu* tarihi çerçevenin bağrında onu *bir deneyim* olarak kavramaya mecbur eden tarihi çerçeveye sıkı sıkıya bağlı olduğunu ortaya çıkardı.

Sonuç olarak, komünizmi inşa etme yeteneğine sahip bir model oluşturmak gerekti: Hem geçiş sürecini belirleyen genel yasaları, bütün devrimlerin ve 1957'de sosyalist ülkelerin işçi ve komünist partileri konferansı deklarasyonunda formüle edilen sosyalizmin inşasının ortak çizgilerini, hem de 1868'de başlayan Küba devriminin sosyo-ekonomik, tarihi, ideolojik ve kültürel karakteristiklerini göz önünde bulunduran bir model.[13]

Bu başka ifadeyle, komünizme geçişi başarma *tarzı* konusunda genel bir öğreti formüle etmek gerekti. Bu model *eksiksiz* olmalıydı, yani toplumun bütün düzeylerini (ekonomik, politik, hukuki, ideolojik, vb.) tutarlı bir şekilde kapsamalıydı. Aynı zamanda, kendi geçici niteliğinin bilincini doğurmaya da yönelmeli, yani ancak sürekli olarak yenilenme koşuluyla, gerçeği alt üst edebilecek bir araç olmalıydı.

Bu modelin formüle edilişinde, amaçlarını saptamak politikanın, bunlara ulaşma olasılıklarını belirlemek ve buna ulaşabilmek için izlenecek yolları ortaya koymak bilimin göreviydi. Hiç kimse daha önce var olmayan bir şeyin bilimini geliştiremez. Bu nedenledir ki, *üstesinden gelinmek istenenin* ideolojisi ve bilinci önemli bir role sahiptir.

Che'ye göre, "bütçeye dayalı finansman sistemi sosyalizmin inşasının gelişiminin *genel kavranışına bağlıdır ve kendi bütünlüğü içerisinde incelenmelidir."*[14]

Sonuç olarak, ekonomik modelin rasyonalitesinin ölçüsü onun *toplumsal rasyonalitesi*dir, tersi doğru değildir. Başka sözcüklerle ifade edersek, bir toplumun rasyonel işleyişi, önerme olarak ekonominin rasyonel işleyişini gerektirmektedir ama ekonomik rasyonalite *toplumsal rasyonalite*ye yol açmaz. Burada sözkonusu olan, hazırlanan maddi malların niceliği ya da niteliği değil, onları üretme *tarzı* ve bundan ileri gelen toplumsal ilişkilerdir.

Che bir gazetecinin sorusuna verdiği net bir yanıtta modelin hazırlanmasına başlangıç olması gereken genel anlayışı şöyle özetledi:

> "Komünist ahlak anlayışı olmadan ekonomik bir sosyalizm beni ilgilendirmiyor. Evet, yoksulluğa karşı savaşıyoruz ama aynı zamanda yabancılaşmaya karşı da savaşıyoruz. Marksizmin başlıca amaçlarından biri de çıkarın, 'bireysel çıkar' faktörünün ortadan kaldırılması ve insanların psikolojik motivasyonlarından yararlanmaktır.

> "Marks ekonomik olgularla olduğu kadar, bunların insan zihnine aktarılmalarıyla da ilgilenmişti. O bunu bir 'bilinç olgusu' olarak isimlendirmişti. Eğer komünizm bilinç olgularını dikkate almazsa, devrimci bir ahlak anlayışı olmaktan çıkar ve ancak bir böluşüm yöntemi olabilir."[15]

Bu kavramsal olumsuzlamayla, Che stratejik hedefle geçiş dönemimizin genel kavranışı arasındaki bağlantıyı açıkça ortaya koyuyor.

Bütün bu çabanın son hedefini Che şöyle çizdi: İstenen "insan türü" *tip*inin doğması için en uygun koşulları sunmaya yetenekli toplumsal bir yapı yaratmak. *Yeni* insan devrimci çabadan ve devrim tarafından yaratılan yapılara bağlı koşullardan ortaya çıkacaktır. Daha önceden kaderini kendisine empoze eden güçlere hükmederek ve onları yöneterek kendi öz varlığını eline alacaktır.

Toplumsal süreçler bilinçli şekilde ve fiili öncünün seviyesine ulaşması, hatta onu aşması istenen kitlelerin aktif katılımıyla yönetilecektir.[16] Politik iktidar *sadece halkçı olmayacak, aynı zamanda halkın iktidarı da* olacaktır. Che, insanların değişme yeteneğine güveniyordu.

Marks ve Engels *"Alman İdeolojisi"*nde şu tespitleri yaptılar:

> "Bu komünist bilincin yaratılması için ve gene bu işin kendisinin de iyi bir sonuca vardırılabilmesi için *insanların yığınsal bir dönüşüme uğramasının zorunlu olduğu görülmektedir. Böylesi bir dönüşüm ise ancak pratikte bir hareketle, bir devrimle gerçekleştirilebilir.* Bu devrim, demek ki, yalnızca *egemen* sınıfı devirmenin tek yolu olduğu için zorunlu kılınmamıştır, aynı zamanda *ötekini deviren sınıfa, eski sistemin kendine bulaştırdığı pislikleri süpürüp atmak* ve toplumu yeni temeller üzerine kurmaya elverişli bir hale gelmek *olanağını ancak bir devrim vereceği için de* zorunlu olmuştur."[17]

Che yeni toplumsal bilincin toplumun sadece maddi ve teknik temelinin gelişiminin, ekonomik verimliliğin ilerlemesinin birinci aşamasının son ürünü olmayacağını düşünüyordu. Tersine, insan bilincinin dönüştürülmesine kapitalizmden komünizme geçiş aşamasının birinci evresinden itibaren girişilmesi gerektiğini düşünüyordu.

Che yeni toplumsal bilincin yaratılmasının, sosyalizm için maddi zeminin gelişimine adanması gereken güç kadar bir güç istediğini kavramıştı. O, bilinci aktif bir etken, maddi bir güç, maddi ve teknik temelin gelişiminin motoru olarak görüyordu. Bilincin ikinci plana itilebileceğini düşünmüyordu. Tersine, amaca ulaşmak için kullanılan

metod ve araçların bu amacı saptıracağı ya da uzaklaştıracağı tehlikesiyle karşı karşıya bulunmayacağına inanmıştı.

Che ne insanları, ne toplumsal sınıfları, ne de yığınları idealize etti O, teoride olduğu kadar pratikte de, onların özlemlerini, isteklerini, psikolojilerini, ideolojilerini ve kapitalist toplumdan onlara "miras kalan"ları çok iyi biliyordu. O bütün düşünce ve davranışların, Marksizm-Leninizmin ilkelerine bağlı kalarak yorumladığı tarihi boyutunu hiçbir zaman gözden uzak tutmadı.[18]

Sosyalist toplum burjuva bataklıktan çıkmak için mücadele edenler tarafından, ancak daha önceki motivasyonlarına boyun eğmeksizin inşa edilmelidir. Eski ve yeni diyalektik şekilde birleştirilmelidir.

Che'ye göre, şu kavramlar özdeş değildir: *maddi* temel ile *ekonomik* zenginlik; *üretici güçler*in gelişimi ile *üretim*in gelişimi[19]; *toplumsal* üretim ilişkileri ile *ekonomik* ilişkiler; *maddi yaşam*ın üretimi ve yeniden üretimi ile *tüketim mallarının* üretimi ve yeniden üretimi.

Marksist kategoriler ekonomik faktörlerin çok ötesine geçiyor. Gerçeğin karmaşık ve anlaşılır bir tasvirini sunuyorlar. Marksist kategorilerin zenginliği, kendilerinin, burjuva ekonomik düşüncenin tarihinde benzerlerinin kolayca bulunacağı ekonomik kavramlara indirgenmelerine izin vermiyorlar. Bir çağın toplumsal bilincini belirleyen, salt *ekonomik* ilişkiler değil, toplumsal üretim ilişkileridir de.

Che, biraz önce belirtilmiş olanlar gibi, farklı kavramları birbirine karıştırmanın sosyalizmin inşasının ideolojik ve politik faktörleri hesaba katmayan modellerine götürebileceğini düşünüyordu. Yalnızca ekonomik düzeye başvuran her model üstyapıya bağlı olan faktörlerin önemini unutmaya elverişlidir.

Che bu düşünce çizgisinin izlenmesinin komünizmin ilk evresinin *ekonomik* dönüşümler -ya da daha açık olmak için, *ekonomik* gelişim- aşaması -ki buradan ikinci evre sırasında sosyal bilincin yeni biçimleri *kendiliğinden* ortaya çıkacaktır- olarak görülmesi tehlikesini taşıdığını kavramıştı. Geçiş süreci sorununa bu şekilde yaklaşmak, böylelikle *temel ve üstyapı*nın farklı aşamalar sırasında ele alınabilecek bağımsız fenomenler olduğunu ya da en azından üstyapının pasif bir unsur olduğunu telkin edebilirdi.[20]

Marks'ın *"Ortam ve koşullar insanları yarattığı kadar insanlar da ortam ve koşulları yaratırlar."*[21] düşüncesini olduğu gibi, *"Gotha Programının Eleştirisi"*nde komünizmi karakterize etmek için tanımladığı faktörlerin önem sırasını da paylaşıyordu:

> "Komünist toplumun daha yüksek bir aşamasında, bireylerin işbölümüne ve onunla birlikte kafa emeği ile kol emeği arasın-

daki çelişkiye kölece boyun eğişleri sona erdiği zaman; *emek yalnızca bir geçim aracı değil, ama kendisi birincil yaşamsal gereksinim haline geldiği zaman; bireylerin çeşitli biçimlerde gelişmeleriyle üretici güçler de arttığı* ve bütün kolektif zenginlik kaynakları gürül gürül fışkırdığı zaman (...)"[22]

Görüleceği gibi, onun koşulu olan bütün bir dizi etken, "kolektif zenginlik" faktörünün önüne geçmiştir. Bunlar arasında ve onu doğrudan geride bırakarak, "bireylerin çok yönlü gelişimleri" de yer almaktadır.

Che ekonomik rasyonaliteden çoğu zaman ne anlaşıldığı üzerine düşündü ve sürekli olarak verimlilik, üretkenlik, en yüksek yararlılık, en uygun karar, kar gibi kavramların etrafında dönülüp durulduğunu saptadı. Pek de sorulmayan bir soruyu da ortaya çıkardı: Bu ekonomik düşüncelerle hangi hedef izlenebilir? Eğer ekonomik *gelişme* aranılan tek amaçsa, bu durumda, bizzat bu amaç toplumsal rasyonaliteyi belirlediği ölçüde, kullanılan *metodlar*ın hiçbir önemi yoktur.

Ama eğer toplum ekonomik gelişmeden daha yüksek ve daha karmaşık hedeflerin peşindeyse, bu durumda, farklı bir sonuç ortaya çıkıyor: Daha yüksek erimli bu hedeflerle ekonomik yönetim arasında organik bir ilişkinin varlığı. Sırası geldiğinde, bu ilişki şu soruyu ortaya atıyor: Toplumun kendini adadığı böylesi hedeflere ulaşmak için ekonomik faktörler nasıl harekete geçirilmeli?

"Evet, maddi özendiriciler bilincin gelişimini engeller, ancak üretimi artırmada büyük bir itici güçtür. Bundan, bilincin gelişiminin ön plana alınması üretimi geriletir sonucu çıkarılabilir mi? Kıyaslama bakımından, henüz hiç kimse gerekli hesapları yapmamış olsa da, belli bir dönem için bu olasıdır.

"Bizse, göreceli kısa bir süre içinde, bilincin gelişmesinin üretimi geliştirmekte maddi özendiricilerden daha fazla yarar sağlayacağını savunuyoruz. Ve bu düşünceyi, geçiş sürecinde, çalışmanın tatsız bir zorunluluk olmaktan çıkıp hoş bir gerekliliğe dönüşeceğini öngören, toplumun komünizme ulaşmak için gelişiminin genel yansıması temeline dayandırıyoruz."[23]

Sonuç olarak, iki teorik durum arasında kişisel tercihlerden yola çıkılarak yapılacak masum bir tercih değildir sözkonusu olan. Sorunun gerçek boyutu ancak tercihin günlük üretimi ve gelecek yılların bilincini gösterecek maddi ve ideolojik ilişkilerin doğrudan yaratılmasına yol açması olgusunun bilincine varıldığı zaman kavranabilir. Bir baş-

kı ifadeyle, üretim araçları üzerindeki devlet mülkiyeti üretim tipine kendi sosyalist karakterini vermek için yeterli değildir.

İncelenmesi gereken, devletin yönetim aygıtının örgütleniş şeklidir; kullanılan özendiricilerin niteliğidir; yan yana yaşayabilen ya da yaşayamayan mülkiyet tarzları ve bunların gelişmeleridir (örneğin, toplumsal ya da ortaklaşa mülkiyet); pazarın ve/veya planın -duruma göre- varlığı ve işleyişidir; geniş bir meta üretiminin varlığı ya da yokluğudur, vb. İdeolojik formasyonları bu sosyal ve politik yapı tarafından sürekli beslenecek olan insanların özgün üretim ve çalışma tarzını, özgün yaşam tarzını biçimlendiren unsurlar bunlardır.

Che ideolojik gelişmeleri, durgunlukları ya da gerilemeleri ortaya konulan politik çalışma ve ideolojik eğitimin iyi ya da kötü niteliğinden yola çıkarak açıklamayı dardüşüncelilik olarak değerlendirmişti. Politik çalışma ve ideolojik eğitimin yukarıda belirtilen maddi ilişkilerin bütünü tarafından belirlendiğini biliyordu.

Sınıflara bölünmüş bir toplumun insanını motive eden egoizmi ve bireysel tutkuları aşması istenen kuşakların eğitimi, yeni toplumun inşasının *temel* itici gücü olarak maddi çıkarın kullanılması ilkesine ne uygun düşebilir, ne de onu tamamlayabilir. Che düşünce biçimine Marksizmin başlıca tezlerinden bazılarını kaydetmenin gerekliliği konusunda ısrarlıydı: Bilinç ve maddi yaşamın üretimi arasındaki karşılıklı ilişki; altyapıyla üstyapı arasındaki ilişki; durum ve koşulların değişmesi ile insan eylemi arasındaki karşılıklı ilişki.

Che pragmatizmin tehlikeli yoluna girerek bu gerçeklik karşısında tepki gösterme eğilimine karşı uyarıda bulundu. Bu nedenle, bizim geçiş sürecimize özgü parametrelerin araştırılması onun nazarında yaşamsal bir gerekliliği ifade ediyordu.

Onun en önemli teorik yeteneklerinden biri, hiç kuşkusuz, geçiş sürecinde, sosyalizm döneminde altyapı ve üstyapı arasındaki global ilişki anlayışından kaynaklanmaktadır.

Marks ve Engels birlikte gerçekleştirdikleri ilk seçkin çalışmaları olan *"Alman İdeolojisi"*nde maddi ilişkilerin (altyapı), özel olarak ekonomik ilişkilerin, bunlardan doğan ideolojik ilişkilerin (üstyapı) karakterini hangi biçimde belirlediklerini ortaya koydular. Bu önemli buluş gerçek bir sosyal bilimin, tarihi materyalizmin başlangıcıdır.

Che, geçiş dönemi konusunda, çok değişik bölgelerde ve en çeşitli ideolojik görüşlerden yola çıkarak yayımlanmış birçok çalışma buldu. Bununla birlikte, bu eserlerden bir tekinin bile toplumun yeni ekonomik örgütlenişinin ve toplumsal ilişkilerin global dönüşümünün toplumsal bilincin oluşum biçimlerini nasıl belirleyeceklerini açıklıkla ele almadığını görmek ilginçtir.

Bu yazında, soruna iki yaklaşım şekli ağır basıyordu:

• Proletarya diktatörlüğünün kurulması komünist bilincin aşamalı olarak ortaya çıkışını kendiliğinden güvence altına alır.

• Ekonomik sorun ona eşlik eden üstyapının oluşum biçimlerinden bağımsız şekilde ele alınır.

Bu yaklaşımların her ikisi de Marksist-Leninist tezin toplumsal temel ve üstyapı konusuna esas bakışının kavranmasından tümüyle uzak olunduğunu göstermektedir. Her biri sadece teorik nitelikte değil, ama aynı zamanda ve öncelikle pratik nitelikte ciddi hatalara kaynaklık edebilecek durumdadır.

İlk yaklaşımda, her şeyden önce "proletarya diktatörlüğü"nün birçok unsurdan oluşan objektif bir fenomeni ifade eden bir soyutlama, birçok soyutlamanın bir sentezi olduğunu belirtmek gerekir. Devrimci zaferle proletarya diktatörlüğünün eksiksiz ve yetkin bir şekilde inşasını birbirine karıştırmamak gereğinin nedeni budur.

Zafer bu diktatörlüğün aşamalı olarak inşa edilmeye başlanmasına olanak tanır. Ama bu süreç kendine özgü aşamalara sahiptir ve ilk aşamasında, çaba asıl olarak, kaçınılmaz bir şekilde, karşı-devrimci unsurlara karşı mücadelede ve devrimci iktidarı sağlamlaştırmada yoğunlaştırılır.

Proletarya diktatörlüğü, Marksizmin klasiklerince açıklandığı gibi, iktidar bir kez alındıktan sonra, kapitalizmi karakterize eden toplumsal üretim ilişkilerinin dıştalandığı ve yerine başka ilişkilerin, yeni bir tipte, komünist tipte ilişkilerin konulduğu dönemdir.

Bu anlamda, proletarya diktatörlüğünün komünist bilincin oluşumunu *kapsadığını* söylemek mümkündür. Ama bu henüz ulaşılması gereken bir hedefin *programatik* içeriğidir.

Oysa ki, bu bilince ulaşıp ulaşamayacağımızı, onu kısa bir sürede mi, yoksa daha uzun bir sürede mi elde edeceğimizi bilme sorunu bu diktatörlüğün pratiğine, onun yöneticilerinin politik perspektifine, iç ve dış reel olanaklara ve bu hedefin gerçekleştirilmesinde ortaya çıkan diğer başka faktörlere bağlıdır.

Öğrenim kendinden öncekinin bir sonucudur. Başlangıçtaki devrimci zafer toplumsal bir değişim *olanağını* sunar ama kendisi bu değişimin garantisi değildir. Öncü yeni kuşaklar arasında komünist bir tutum geliştirmeye yardım edecek yetenekte yapıların yaratılmasını örgütlü ve bilinçli bir şekilde gerçekleştirmek zorundadır. Bu hassas süreç kendiliğindenciliğe terk edilemez.

Che'nin, sözünü ettiğimiz ikinci yaklaşımın, geçiş süreci sorununu üstyapının etkenleri ile olan bağlarından yoksun ve bağımsız bir fenomen olarak ele almak isteyen yaklaşımın, tehlikeli teorik ve pratik

hatalara götüreceğini kesin olarak belirttiğini vurgulamak yerinde olacaktır.

Bazı ekonomistler araştırma alanlarını teknik, akademik bir biçimde ele alma eğilimindeler. Teorik savlarının bilimsel niteliğini azaltmak ya da saptırmak kaygısıyla, politik, ideolojik ve felsefi nitelikteki düşüncelerini bir yana bırakmaya uğraşıyorlar. Her durum ve koşulda yanlış olan bu görüş, analizin konusu sosyalist ekonomi ya da geçiş ekonomisi olduğunda, sonuçları hesaplanamaz sayısız hataya kaynaklık eder.

Böylesi bir tutum, politik ve ideolojik nitelikte sorunların olduğu gibi altyapı ile üstyapı arasındaki karmaşık ilişkiler oyununun da bütün düşüncenin dışında kaldığı bir geçiş dönemi ekonomisi konusunda bütün bir literatürün varlığını açıklamaktadır.

Che'nin gösterdiği gibi, "ağaçların ormanı gizlemesi" tehlikesini olanaklı kılan tutum tam da budur. Ekonomik gelişimi araştırırken, dahası sonra, bu yeni şekillerin ve ekonomik *yapıların* kurulması aracılığıyla bilinç üzerinde gerçekleştirilen kökünden kazıma çalışmasını keşfetmek için, "kapitalizmden bize arta kalan çürümüş silahları"[24] ayırt etmeksizin kullanma riskiyle karşı karşıya bulunulmasının nedeni bu tutumdur.

Burada tamamen idari karakterde, teknokratik bir tutum sözkonusudur. Geçiş döneminde altyapı ile üstyapı arasındaki ilişkiler sorununun analizinden tümüyle uzaklaşılması teorik alanda revizyonizme ve pratikte karşı-devrime çok açık bir kapı bırakmaktadır. Bunu yapan bilinçli ya da bilinçsiz yapıyor, bunu istiyor ya da istemiyor, ne önemi var?

Yeni ekonomik yapıların ve kurumların her birinin ortalama kamuoyunun motivasyonlarını nasıl etkilediği, ifade ettiği ve belirlediği geçiş dönemi konusundaki her incelemenin kapsaması gereken yaşamsal bir yöndür. Che'nin, sosyalist ekonomi konusunda devrimci bir tavır -bu tavra göre ekonomik rasyonalite devrimci dönüşümün doğal güvenilir bir barometresini oluşturmamaktadır- benimsemesine olanak veren, bu aşama sırasında altyapı ile üstyapı arasında var olan ilişki konusundaki anlayışıdır.

Kimi zaman, rastlantısal olarak meydana gelen ve karşıt bir eylemliliğe bağlı olabilecek ya da onun lehine kullanılabilecek bazı yönelim veya sapmaların nedenlerini incelerken, dar bir düşünüş sonucunda, üstyapıyla yetiniliyor. O zaman yanlış politik metotların, hükümet ve kitleler arasındaki organik bağların eksikliğinin, partinin kötü politik çalışmasının ve bu türden başka faktörlerin kınanması noktasına geliniyor.

İlan edilen sosyalist niteliği nedeniyle "her türden kuşkunun üzerinde" görülen toplumun *ekonomik yapısının* analizini de kapsam içine almak asla düşünülmez. Ve bununla birlikte, açıktır ki, bu yapı, örneğin politik eğitim programının yerleştirilmesi kadar bilinçli insan eylemlerinin bir sonucudur. Öyleyse bu yapı, bu programı yaratmış olan insanlar tarafından yapılan hata ve kötü yorumlamalara bağlı olarak yanlışlara, yetersizliklere, sapmalara sahip olabilir.

Oysa ki, bu yetersizlikler ve yanlışlar belli ölçülerde ekonominin sosyalist karakterine bağlı olduğundan, ekonomi ve toplumu tümüyle daha sağlıklı yapmak için, bu yanlışlık ya da eksikliklerin ekonomik yapı içindeki varlığı, bu aşama süresince toplumsal bilinci geliştirmek için temel faktör olan politik çalışmanın kendisi de dahil, üstyapının tamamını etkilediği ölçüde, onları bulup ortaya çıkarmak ve düzeltmek kaçınılmazdır.

Che kapitalizmin yasalarının ve ekonomik kategorilerinin devam etmesi ve gelişmesinin, fenomen sosyalist biçimler alarak değişime uğrasa bile, burjuva toplumsal üretim ilişkilerini ve onlarla birlikte kapitalist toplumun alışılagelmiş düşünme şekli ve motivasyonlarını sürdürme sonucuna neden olacağını göz önünde bulunduruyordu.

1966'da, Che şunu önceden söylemişti:

> "Sovyetler Birliği'ndeki son ekonomik devrimler, Yugoslavya'nın kendisini kapitalizme aşamalı olarak geri dönmeye doğru götüren yolu seçtiği zaman giriştiği ekonomik devrimlere benziyor. Sözkonusu olanın bir güzergah hatası mı ya da geriye doğru bir yürüyüşün kesin başlangıcı mı olduğunu zaman gösterecek.
>
> "Tüm bunlar, sosyalizmi kapitalizmin unsurlarıyla, onların anlamını *gerçekten* değiştirmeye çalışmadan inşa etme çabasına dayanan hatalı kavrayıştan kaynaklanmaktadır. Böylelikle sonu bir çıkmaza varan, fark edilmesi zor ve ekonomik itici güçlere yeni ödünler vermeyi dayatan karma bir sisteme, yani geri dönüşe geliniyor."[25]

Kaba ekonomist bir bakış açısının, bizi üstyapıdaki tüm sapmaları ekonomik yapıya mal etmeye götürmesinden de kaçınmak gerekir. Olması gereken, bir şeyler olduğunda *altyapının* "her türlü kuşkunun üzerinde" bulunmadığıdır. Tersine, "sorgulanacak ilk şüpheli" o olmalıdır.

Buna rağmen, bu eksiksiz ve kesin analizin sık sık tartışmada tutarlı bir şekilde sürdürülmediği oldu. Genel olarak, bir sorun ancak e-

konominin işleyişinde bir kriz ortaya çıktığında ortaya konulur ya da yeniden konulur. Bu nedenle, tartışma kaçınılmaz olarak ekonomik verimlilik etrafında dönmeye, istenilen verimliliğe ulaşmaya ve daha önceki metotları aşmaya yetenekli yeni bir ekonomik yönetim modeli hazırlama gerekliliği üzerinde yoğunlaşmaya yönelir.

Ancak burada tartışılan, bir tekel ya da kapitalist bir devlet değil, en son stratejik hedefi yeni tipte insan ilişkileri, komünist ilişkiler kurmak olan bir devrimdir. Bu nedenle, tartışma bu durumda ekonomik alanı aşan, kesin, detaylı ve geniş bir araştırma isteyen derin ve karmaşık içerikler kazanır.

Bununla birlikte, tekrarlıyoruz, söz ettiğimiz ve çeşitli tarihi zamanlarda yapılan bu tür tartışmaları konu alan literatür bütün dikkatini hemen hemen yalnızca sorunun teknik ve idari yanları üzerinde yoğunlaştırmaya ve tartışılan seçeneklerin toplumsal ve politik boyutunu es geçmeye yöneltmiştir. Bu tavır, sırası geldiğinde, yürürlükteki yeni yönetim sisteminin doğruluğu, geçerliliği ve verimliliği yalnızca ekonomik verimlilik terimleriyle hesaplandığı ölçüde ve benimsenen seçeneğin doğru olup olmadığını saptamak için gerçekleştirilen bütün araştırmalar ekonomik verimliliğin göstergelerinin analizi konusuna dayandığı ölçüde yeni hataların kaynağıdır.

Bu yöntembilimsel hata kesin bir tehlike içermektedir. Eğer var olan ekonomik ilişkiler üstyapıyı olumsuz olarak etkiliyorsa ve de üstelik bunları değiştirme olanağıyla ilgili daha sonra gündeme gelen tartışmalar bu durumun hiçbir analizini yapmıyorsa, toplumsal bilincin aşamalı olarak gerilemesi tehlikesi dramatik bir biçimde artmaktadır.

Che'nin, pazar ekonomisi mekanizmalarının ve üretimi özendirmek için dolaysız maddi özendiricinin körü körüne ve düşüncesizce kullanımının kendine özgü bir nitelik elde etmeye ve bağımsız dinamiklerini toplumsal ilişkilerin bütününe empoze etmeye yönelmelerinin altını çizerken atıfta bulunduğu diyalektik ilişki budur.

Yeni ekonomik politikanın (NEP) kaçınılmaz olarak kurulmasından sonra, bu geri çekilmeye son verilmesi ve kapitalizme karşı yeniden saldırıya geçilmesi çağrısını yaptığında, Lenin bu aynı tehlikeden söz ediyordu. Ama ne yazık ki, bütün bu geri çekilme ve saldırının stratejisi ve taktiğini özümsenir duruma getirecek kadar uzun yaşayamadı.[26]

Öyleyse, geçiş için, kapitalist yapıları dönüştürmeye, komünist bilinç ve üretim biçimlerine doğru ilerlemeye olanak tanıyan bir model gerekiyordu.

İlk zorluk ortaya çıkmakta gecikmedi: *Gerçekleştirilmemiş bir geçiş* süreci konusunda bir teori nasıl hazırlanmalı? Henüz var olmayan bir nesnenin bilimsel analizi nasıl yapılmalı?

Çözüm ancak izlenilen hedeflerin *genel bir kavrayışından yola çıkılarak,* kendini durum ve koşulların somut dönüşümüne adayarak bulunabilirdi.

Bu şekilde, pratik uygulamalar, içinde yer aldıkları öğreti tarafından üretilen bir iç tutarlılığa sahip olacaklardır. Sonuçta, modeli bu aynı genel öğreti tarafından kurulan bir sistemin niteliğini kazanacaklardır. Bu genel öğreti, tepkiyle modelin içine yeniden sokulacak incelemeden yola çıkılarak ihtiyaca uygun hale getirilecek teorik önerme görevi yapacaktır.

Aynı zamanda, genel öğreti modelin stratejik hedefini saptayacaktı: Yeni bir üretim tarzının ve kapitalizmle kökten uzlaşmaz olan yeni toplumsal ilişkiler bütününün biçimlenmesi; özetle maddi durum ve koşulların değişmesi ve Küba gibi azgelişmiş bir ülkede, sınıflı toplumların, özel olarak kapitalizmin *homo economicus*unun (ekonomik insanının) anti-tezleri olarak insanların komünist insana dönüşmeleri.

Burada hiçbir devrimci romantizm, hiçbir ütopik cennet hayali sözkonusu değildir. Şu açıktır ki, bilinçli bir şekilde kurulacak ilk toplumun stratejik hedefi kesinlikle bilinci geliştirmek olmalıdır.

Öte yandan, *yeni insan*ın tam bir kesinlikle tanımlanamayacağı doğruysa da, yine de *onun nasıl olmamasını istediğimizi* kesin olarak iyice biliyoruz. Marks'ın, dünyaya yeni bir görünüm vermek için yoksullukların ve savaşların bu uzun yolunu tanımladığı gibi, yeni insan, "insanlığın tarih-öncesi"nin homo *economicus*unun karşıtıdır. Bu nedenle, sorun, insanların egoizmlerini ve özlemlerini doğuran yapıları, bunları yok etmek ve yerlerine gelecek kuşakları farklı biçimlendirebilecek, yeni tipte toplumsal kurumlar ve mekanizmalar koymak üzere bulup ortaya çıkarmaya dayanmaktadır.

Bir kez daha, bu romantizm değildir. Bu, toplumsal varlığın toplumsal bilinci belirlediği ve bu iki unsurun dönüşümünün ancak birlikte ve toplumsal pratikte olabileceği olgususun Marksist-Leninist tarzda kavranışıdır.

Amaç bir kez ortaya konulunca, bu amaca ulaşmanın olanaklarını değerlendirmek gerekir. Bu da devrimci bir dönüşümü gerçekleştirme iradesini objektif olarak belirleyen unsurların bütününü değerlendirme ve böylelikle *verili bir zamanda* mümkün olanın çerçevesini kurma anlamına gelir. Bu objektif faktörler devrimci önlemlerin *başlangıçtaki* sınırlarını ve olanaklarını belirlerler. Komünistler bu objektif gerçekliği baştan kabul ederek, bu durumda bu devrimci önlemlerin alınmasına en elverişli olan faktörlere dayanarak, gerçekliği dönüştürmeye girişebilirler. Bu, olanaklar alanını genişletmek gibi karşılıklı bir etkiye sahiptir.

Sonuç olarak, "determinizm"le "volontarizm"i karşı karşıya getiren bu hatalı ikiye bölme karşısında, aslına en uygun Marksist anlayışı uygulamak sözkonusudur. Gerçekten de, insan her zaman, yaratılmasına doğrudan katılmadığı ama daha çok önceki kuşaklardan kendisine "miras kalan" verili *tarihsel* bir durumun içinde bulunur.

İnsanın kendi iradesinden bağımsız olarak *karşısında bulunmak* zorunda olduğu ve *her an* onun eylemini belirleyen *objektif* koşullar bunlardır. Bununla birlikte, *olanaklar alanını dönüştüren, yeni seçeneklere ve olanaklara yol açacak yeni bir objektif durum yaratan* kesinlikle *olanaklar çerçevesinde gelişen insan eylemidir.*

Che tarafından hazırlanan geçiş modelinin neden bu ikiye bölmenin kutuplarından bilerek uzak durduğunu açıklayan budur. Volontarist değildir; çünkü komünist sosyo-ekonomik formasyonu düzenleyen yasalara ve kardeş sosyalist ülkelerin deneyimlerine saygısı dahilinde, karşısında bulunmak zorunda kaldığı objektif gerçekliğin asgari bilgisinden doğmuştur. Ve determinist değildir; çünkü objektif gerçekliğe *ayak uydurmak* için değil, ama onu dönüştürmek için doğmuştur.

'60'lı yılların başında Küba'nın gerçekliği neydi?

Küba geri kalmış, tek cins ürüne dayalı bir tarıma ve zayıf bir endüstriye sahip, teknolojik olarak müthiş geri kalmış, düşük verimlilik düzeylerine sahip bir ülkeydi. Besin maddelerinde kendi kendisine yetmesini sağlayacak bir kapasiteye sahip değildi. Dış ticarete tamamen bağımlı olduğu halde ticaret filosu yoktu. İşgücünün niteliği düşüktü; çok az sayıda teknisyen ve mühendis vardı. Ulusal ekonominin birincil ayağını oluşturan tarıma mevsimlik ve iklimsel değişimlere karşı koyma olanağını tanıyacak olan enerji kaynaklarından ve sulama sisteminden yoksundu. Her türden toplumsal sorunlar on yıllar boyunca birikmişti. Ciddi bir işsizlik sorunu vardı. Üstelik ülke bir yeni sömürgeydi.

Bir diğer yandan, bu dönemin diğer Latin Amerika ülkelerininkiyle karşılaştıracak olursak, Küba kabul edilebilir bir karayolu ağına sahip küçük bir ülkeydi. Teleksten telefona kadar uzanan, radyo, yüksek frekanslı ara istasyonlar, telgraf ve telefonu kapsayan dikkate değer bir haberleşme ağına sahipti. ABD'den gelen şirketler, '50'li yıllar boyunca, Küba'yı telekomünikasyon alanında son yenilikleri için deneme sahası olarak kullandılar. Böylelikledir ki, Küba'nın telekomünikasyon sistemleri diğer Latin Amerika ülkeleriyle karşılaştırılamayacak bir şekilde gelişmişti. Hatta bütün koşullar korunduğunda, Küba'ya yerleştirdiği sistemleri bazı durumlarda kendi ülkesinde bile işleyişe koymayan ABD'ye oranla bile daha gelişmişti.

Üstelik bazı yabancı korporasyonlar ekonomik denetim alanında olduğu gibi, üretimin muhasebesi, örgütlenmesi ve yönetimi alanlarında da son teknik yenilikleri Küba'ya getirmişlerdi.

Che "Bütçeye Dayalı Finansman Sistemi Üzerine" yazısında, devlet kapitalizminin *son* teknik ve ekonomik *kazanımlarının* dökümünü yapan Polonyalı ekonomist Oskar Lange'dan uzun bir alıntı aktarıyor. Che hemen sonra şunu ekliyor: "Oscar Lange'ın bu satırları yazdığı dönemde, Küba'nın geçiş döneminde olmadığını, hatta henüz devrimine bile başlamadığını belirtmeliyiz. Lange'ın tanımladığı gelişmiş tekniklerin birçoğu Küba'da vardı."[27]

Öte yandan, Küba devrimi eşsiz bir tarihi dönemde kolları sıvayıp işe girişti. Küba devriminin doğuşu ekonomik, politik ve askeri sağlamlığı iyi bilinen ve yadsınamayan, henüz güçlü olan bir sosyalist kampın varlığıyla aynı zamana rastladı. Yine, dünya genelinde bilim ve teknolojide, özellikle de, tümü ekonominin örgütlenmesi üzerinde çok önemli etkilere sahip olan sibernetik, elektronik ve bilgi-işlemde alışılmamış yoğunlukta gelişmelerle de aynı zamana rastladı.

Objektif gerçekliğimizin en önemli olgusu, Küba'nın kendisini, Bolşevik Rusya'nın olduğu gibi, yalnız bulmamasıdır.

Bu etkenler bütünü Küba'da, sosyalist ülkelerin deneyimine olduğu kadar, haberleşme ağımıza, ülkemizin coğrafi konumuna ve üretimin en yeni ekonomik analiz, denetim ve örgütlenme tekniklerine de dayanan bir ekonomi yönetimi modelini kurmanın mümkün ve gerekli olduğunu gösteriyordu. Böylesi bir model idari yönetimi merkezileştirerek, kendisi uygun göstergelerle donanarak, planlı bir ekonominin sağlamlaştırılmasına doğru ilerlemeye olanak tanıdı.

Che'nin geçiş dönemi konusundaki görüşleri ne dogmatik bir aşırılığın, ne kapitalist "kirlenme" korkusunun meyvesidir. Che bazı ekonomistlerin girişimlerinin içerdiği, sosyalist ekonomiyi ancak kapitalist ekonomi politiğin kategorileri arasından bakarak görme tehlikelerini şiddetle kınarken, aynı zamanda kapitalizmin muhasebe, örgütlenme, işletmelerde ve üretimde denetimlerin uygulanması konularındaki son ekonomik ve teknik gelişimlerinden yararlanma olanaklarına da dikkatleri çekti. Denetim sistemleri ile ilgili olarak şunları söyledi:

> "Bizim hiçbir şey keşfetmediğimiz, bu muhasebenin tekellerin muhasebesi olduğu söyleniyordu. İkisinin birçok ortak noktaya sahip olduğu doğrudur. Oysa kimse tekellerin başarılı bir denetim sistemine sahip olduğunu inkar etmeyecektir. Tek bir kuruşa bile büyük bir dikkat gösteriyorlar. Kuruşlar konusunda olduğu gibi, maliyetlerin belirlenmesi teknikleri konusunda da katılar."[28]

Buna karşılık, Che, kapitalist ekonomi politiğin özünde bulunan pazar, çıkar, dolaysız maddi özendirici ve kar gibi kategorilerin kullanımına karşı çıkıyordu. Sosyalizmin, kapitalizmin unsurlarıyla, sosyalizmin anlamını gerçekten değiştirmeksizin kurulamayacağını düşünüyordu. Bu yolu izlemek bizi kapitalist ekonomik itici güçlere yeni ödünler vermek ve dolayısıyla gerilemek zorunda bırakan karma bir sisteme yol açabilir.

Bu anlamda, Che'nin, komünistlerin geçiş sürecinin fenomenlerini betimleme ya da ifade etmede kapitalist ekonomi politikten ödünç alınmış terimleri kullanmamalarında ısrar etmesinin altını çizmek gerekir. Bunu yalnızca, bu kategorilerin ekonomik analizde yol açtığı karışıklık nedeniyie değil, ama aynı zamanda ve özellikle bunların kullanılmaları, Marksizmin kendini içinde tümüyle değişmiş bulacağı bir mantığa yavaş yavaş yol açacağı için de yaptı.

Sovyetler Birliği'nde yayımlanmış bir ekonomi politik ders kitabının içeriğine atıfta bulunarak, Che şunları yazdı:

> "Bu sözüm ona ekonomik kategorilerin varlığı bile fazlaca tartışma götürür. Hatta bunların sosyalizmin değil, Sovyetler Birliği'nin kategorileri (örneğin, ekonomik tahmin) olduğu bile söylenebilir."[29]

Ve hemen ardından, Sovyet ders kitabının başka bir paragrafı konusunda şunları ekledi:

> "Gerçek varlıkları tartışılır olan ekonomik yasaları bildiklerini iddia ediyorlar. Sonuç şuna varıyor ki, Sovyetik ekonominin örgütlenmesinde sürdürdükleri kendi hatalarını haklı kılmak için her sokak başında yeni isimler verdikleri kapitalizmin ekonomik yasalarının üstüne düşüyorlar. Ne zamana kadar? Kimse ne bunu, ne de bu çelişkinin nasıl çözüleceğini biliyor." [30]

O halde sorunun basit denecek bir yam yoktur. Geçiş sürecimize özgü biçimleri bu dönemle ilgili hiçbir gelişmiş teorinin olmadığı bir zamanda bir yapıya kavuşturmak sözkonusuydu. Var olanlar, sosyalist kampın diğer ülkeleri tarafından yaşanan daha önceki deneyimlerin bütünüyle sınırlı kalıyordu.

BÖLÜM 2

Ekonominin yoğunlaşmış ifadesi olarak politikanın Marksist kavranışı ve sosyalizm döneminde ekonominin yönetimindeki önemi

Sosyalizmin inşası modelinin atıfta bulunduğumuz formülasyonu, devrimci yönetimin edindiği geçiş dönemimize özgü çizgilerin genel öğretisine organik olarak bağlı olmalıydı.[31] Böylelikle model bu öğretiyle tutarlı bir biçimde bütünleşebilir ve onun gerçekleşmesinin mekanizmalarından biri olarak işlev görebilirdi. Bir başka ifadeyle, ekonominin yönetiminden esinlenen sistem önemli bir biçimde, izlenilen stratejik hedefin, yeni bir toplumsal düzenin yaratılması ve bir yeni insanın, komünist insanın yetiştirilmesi hedefinin gerçekleştirilmesine katkıda bulunmalıydı.

Yoksullukla mücadelenin yeni komünist bilinçle eşzamanlı olarak yaratılmasını güvence altına almak için, ekonominin işleyişi ile sosyalist yönetimin örgütlenmesi arasında daha sıkı bir ilişki kurulması gerekirdi. Geçiş döneminin ekonomik rasyonalite ile toplumsal rasyonaliteyi uyumlu kılma kapasitesi, Che tarafından, geçiş sürecimizin genel anlayışında sıralanan stratejik hedeflere ulaşmaya yardım etmek üzere önerilen ekonomik modelin, bütçeye dayalı finansman sisteminin gücü sayesinde ölçülecekti.

Bütçeye dayalı finansman sistemi sosyalist ekonominin işleyiş modeli olarak, kendini 2 düzeyde kanıtlamalıydı: Teknik planda başarılı, etkin bir idari yönetim kurma yeteneğini kanıtlamalıydı. Yapısal pianda, geçiş döneminin politik ve ideolojik gereksinimleriyle, öncelikle tüm toplumsal ilişkilerin komünist dönüşümünü gerçekleştirecek şekilde bütünleşmeliydi.

Sistemin ekonomik alandaki başarıları yeni bir toplumsal düzenin

inşası olanağını güvenceye alacaktı. Ama bu başarıları elde etme *tarzı* temel bir önem kazanacaktı, çünkü özlenen yeni toplumun hangi temeller üzerinde kurulacağını belirleyecekti. Bir başka ifadeyle, ekonomik başarılar, nihai sonuçlarında olduğu gibi, bu sonuçları elde etme tarzında da, komünist toplumsal ilişkilerin oluşumunda ve sonuç olarak, toplumsal bilincin yeni ifadelerinde kesin bir canlılık sağlayacakları ölçüde gerçek başarılar olacaklardı.

Önemli ve göz önünde bulundurulması gereken bir olgu, bir önce söz edilenin sonucu olarak ortaya çıkmaktadır: Bütçeye dayalı finansman sisteminin verimliliği ne yalnızca, erişebileceği yerdeki kaynakların optimal kullanımıyla, ne de yalnızca, sistemi uyulayan işletmelerin yarattıkları gelir ve kazançların niceliğiyle değerlendirilebilir. Aynı zamanda, komünist eğitimin gelişimi *aracılığıyla* ekonominin yönetimini yetkinleştirme kapasitesine; stratejik ve taktik hedefleri, ekonomik ve toplumsal amaçları bütünleştirme kapasitesine; sonuç olarak, ekonomik ve toplumsal rasyonaliteyi bütünleştirme kapasitesine göre de değerlendirilmelidir.

Che, devrimci ekonomist niteliğiyle, sosyalizm döneminde ekonomik rasyonalitenin kendiliğinden, toplumsal rasyonalitenin barometresi olamayacağı olgusunu bir an olsun gözden uzak tutmadı. Yeni tipte bir insan ilişkisinin oluşturulması tüm çabaların temel hedefi olmalıdır. Diğer etkenler bu oluşum sürecini hızlandırma ya da yavaşlatmaya katkıda bulundukları ölçüde, olumlu ya da olumsuzdurlar.

Aksi halde, asırlar boyunca biriken yoksulluğun üstesinden gelme zorunluluğunun, devrimci öncüyü, böylelikle devrimin temel varlık nedenini gözden yitirerek, üretimdeki başarıyı tek temel amaç olarak görmeye sürüklemesi tehlikesiyle çok ciddi biçimde karşı karşıya olunacaktır. Böylesi bir durumda, salt ekonomik kazançların peşinden koşulması, kısa vadede ekonomik olarak olumlu sonuçlarına rağmen, bilincin yükseltilmesi sürecinin giderek artan ölçüde bozulmasıyla devrimci geleceği ipotek altına alabilecek metodların uygulanmasına götürebilirdi.

Hiç kimse bu olayı Che kadar iyi tanımlamadı:

> "Bu [azgelişmiş] ülkelerde henüz toplumsal çalışmaya yönelik tam bir eğitim yapılamamıştır. Ve basit mülk edinme süreci, zenginlikleri kitlelerin ulaşabilecekleri bir yere koymaktan çok uzaktır. Bir yandan az gelişmişlik, diğer yandan sermayenin "medeni" ülkelere doğru alışılagelmiş kaçışı, fedakarlık yapılmaksızın ve hızlı bir değişimin gerçekleşmesini olanaksız kılar. Ekonomik temelin kuruluşuna varmak için kat edilmesi gereken da-

ha uzun bir yol vardır ve hızlanan ekonomik gelişmenin itici gücü olarak maddi çıkarın çokça bilinen yollarından yürüme eğilimine ise sık sık rastlanır.

"Bu durumda ağaçların ormanı gizlemesi tehlikesiyle karşı karşıya kalınır. Sosyalizmi kapitalizmden arta kalan çürümüş silahlarla (ekonomik hücre olarak meta, rantabilite, özendirici olarak bireysel maddi çıkar, vb.) gerçekleştirmek gibi çılgınca bir düşüncenin ardından gitmek insanı ancak bir çıkmaza sürükleyebilir. Ayrıca, buraya yolların sık sık kesiştiği ve nerede yanlış bir dönüş yapıldığını anlamanın güç olduğu uzun bir mesafeyi kat ederek varılır. Bu arada, benimsenen ekonomik temel, bilincin gelişimini kökünden yıkma görevini yerine getirir. Komünizmi inşa etmek için toplumumuzun maddi temeliyle eşzamanlı olarak yeni insan geliştirilmelidir."[32]

Che bu konuyu yeniden ele alarak, şunu açıkladı:

"Sorun bir kişinin kaç kilo et yiyebileceği, yılda kaç kez plaja gidebileceği ya da eline geçen ücretle ithal edilmiş güzel şeylerden ne kadar satın alabileceği değildir. Gerçekte sözkonusu olan, bireyin kendini daha mükemmel, iç zenginlik ve sorumluluk açısından çok daha zengin hissetmesidir."[33]

O halde, Che'ye göre, ekonomik rasyonalite, toplumun ve komünist eğitimin çok yönlü gelişimini kolaylaştırmak üzere, kaynakların mümkün olan en iyi şekilde kullanılması anlamına geliyordu.

Bu, komünizmin inşasının ekonomik iflasla uyuşması demek değildir. Bu, sosyalizm döneminde idari yönetimin başarısının, etkinliğinin *yalnızca* yaratılan değerlerin toplam tutarıyla ölçülemeyeceği anlamına gelir. Ekonomik yapıların, bu ekonomik yapılardan yola çıkarak, kesinlikle şimdi toplumsal olarak gelişmiş insanları komünist yönde dönüştürerek yeni topluma yaklaşmamıza hangi ölçüde katkıda bulunduklarını da görmek gerekir.

Che komünizm açısından ekonomik başarıların ve bilincin gelişimindeki başarıların göreli önemini açıklıkla ortaya koymaktadır:

"Sosyalizm ne bir hayırseverlik toplumu, ne de insanın insan olarak iyi yürekliliği esas alınarak kurulmuş ütopik bir toplumdur. Sosyalizm *tarihsel olarak ulaşılan* bir sistemdir ve bu sistemin hareket noktası başlıca üretim araçlarının toplumsallaştırılması ve toplumsal tipte bir üretim çerçevesinde toplumun tüm

zenginliklerinin hakkaniyetli bir biçimde bölüştürülmesidir."[34]

"Bizim düşüncemize göre, *komünizm sadece bir üretim olayı değil, aynı zamanda bir bilinç olayıdır.* Halkın hizmetine sunulmuş ürünlerin miktarının basit mekanik birikimi komünizme götüremez. Elbette bir şeye, sosyalizmin özel bir biçimine götürecektir. Ama Marks'ın komünizm olarak tanımladığı şeye, komünizmden söz edilirken genel olarak özlenen şeye, işte buna, eğer insan bilinçli değilse, yani eğer topluma karşı yeni bir bilinç kazanmadıysa, ulaşamayız."[35]

Che, 21 Ağustos 1962'de, üretimde kendilerini gösteren Kübalı işçiler ve Doğu Almanya Cumhuriyeti'nden gelen işçiler onuruna verdiği söylevde bu anlayışın sentezini birkaç sözcükle yapmıştır:

"Verimlilik, daha çok üretim ve bilinç; üzerinde yeni toplumun kurulabileceği temellerin sentezi budur."[36]

Geçiş dönemi konusundaki revizyonist teoriler, burjuva sosyologlarca Marksizm-Leninizmin miadını doldurduğunu söylemek için kullanılan teorilerle birleşmiş teknokratik formüllerce kimi zaman kararlaştırıldıkları ölçüde, bu sorunu aydınlığa kavuşturmak son derece önemlidir. Bu revizyonist teoriler ekonomiyi ideolojik ve politik düşüncelerden ayırmaktadırlar. Devrimin varlık koşulunu kesinlikle bir kenara bırakarak, ağırlığı, esas hedefi maksimum kar olan ekonomik işleyiş tarzlarına vermektedirler.

Bu teorisyenlerin parolası şudur: "Aklımız fikrimiz azami kalkınmayı elde etmek olmalıdır, gerisi gelecektir." Böylelikle, kapitalizmin çürümüş meyvesini gizlice almaya çalışmaktadırlar. Bununla birlikte bollukla komünist bilinç arasında otomatik bir ilişki olmadığını kavramak için Kuzey Amerika "tüketim toplumu"nun ortalama yurttaşının motivasyonlarını incelemek yeterlidir.

4 Nisan 1982'de, Genç Komünistler Birliği 4. Kongresi'nin açılışında Fidel şunları söyledi:

"Marksizm-Leninizmin gelişimi günlük devrimci pratikte de sürdürülmelidir. Marksist-Leninist ilkeler doğru olarak uygulandıklarında ve de özellikle ilkeleri uygulama ilkesine sadık kalındığında, bir devrimin geriye dönüp dönemeyeceğini göreceğiz. Gerçekten de, ilkeler doğru bir tarzda uygulanmadığında, sosyalizmin düşmanlarının sömürmeyi çok iyi bildikleri bu küçük sorunların, kapitalistlerin çökmüş, insanlık dışı ve tarih-öncesi

sistemlerine biraz oksijen verme umuduyla sonuna kadar kullandıkları tüm bu sorunların ortaya çıktığı görülür.

"Oysa ki, bu görev bize düşüyor, devrimcilere düşüyor. Yanılmak kolaydır, hatalar çabuk işlenir ve bu hatalar analizde ciddiyet ve derinlik yoksunluğundan, Marksizm-Leninizmin temel ilkelerinden biri olan kolektif analizlerin yetersizliğinden ileri gelir. [...]

"Bununla birlikte, bazı önlemler almak zorunda kaldık, çünkü gereksinmeler ve gerçeklik bunu bize dayattı. Bu önlemler ekonominin gelişimine bir katkıdır. Sırası geldiğinde, ekonominin gelişimi kaynakları artırır, yeni gelişim olanaklarını doğurur ve toplumu zenginleştirir. Zenginlik yoksa, bölüşülecek şey az olacaktır. Bu bir gerçekliktir ve devrim, idealizmden kaynaklanan hatalarını düzelterek, soruna cesaretle yaklaştı ve yerinde önlemler aldı. Bununla birlikte, çelişkiler de ortaya çıkıyor. Sosyalist formüllerin komünist bilinci tehlikeye düşürmesine, en güzel komünist hedeflerimizi, özlemlerimizi, düşlerimizi tehlikeye düşürmesine engel olmaya çalışmalıyız. İdeolojik yanlışların ve bu gerçekliklerin anlaşılmamasının komünist insanı yaratma hedefini ipotek altına almasına engel olmaya çalışmalıyız. [...] Komünist bilinci oluşturmak için bolluk yeterli değildir. Bu konuda bolluğa güvenmemek gerekir.

"Benim düşünceme göre, komünist bir toplumda, maddi zenginliğin gelişimi bilincin gelişimiyle atbaşı gitmelidir. Ancak zenginlikler boyuna artıyor ve bilinçler zayıflıyor olabilir. [...] Maddi malların bolluğunun ya da çoğalmasımn bir bilinç yaratmaya yetmeyeceği -tam tersine- kesin kanısını edindim. Bizden çok daha zengin ülkeler var. Karşılaştırma yapmak istemiyorum, bu nezaketsizlik olacaktır. Ama olay şudur ki, zenginliğin bilinçten daha fazla geliştiği ve sonunda karşı-devrim sorunlarının dahi ortaya çıktığı devrimci ülkeler var. Az bollukla çok bilincin var olması da bir olasılıktır.[...]

"Kapitalist çözümler değil, sosyalist çözümler aramak gerekir, çünkü biz farkına bile varmaksızın, kapitalist çözümler bizi kemirmeye ve bozmaya başlar."[37]

Bu sorunların tümüyle bilincinde olan Che, ekonominin bütçesel yönetim sistemini, onun kurumsal biçimlerini, denetim mekanizmalarını, özendirme yöntemlerini kapsayacak unsurların seçimine büyük özen gösterdi. Emperyalist kıyıların 90 mil uzağında, Küba sosyalizmi ormanı görmeme ve yanlış yola sapma lüksüne sahip değildir.

BÖLÜM 3

Sosyalist ekonominin yönetiminde bütçeye dayalı finansman sistemi ile ekonomik hesaplama sistemi arasındaki ilişki

Komünizme geçiş süreci literatüründe en fazla tartışılan konulardan biri de, hiç kuşkusuz, 1920'lerin başında Rusya'da Yeni Ekonomik Politika (NEP) adıyla alınan önlemler dizisidir.[38]

"Bütçeye Dayalı Finansman Sistemi Üzerine" başlıklı araştırmasında, Che şunları yazdı:

"Lenin'in tezlerinin[39] doğruluğu pratikte, Rusya'da Sovyetler Birliği'nin doğuşuna yol açan devrimin zaferiyle kanıtlandı.

"Yeni bir olayla karşı karşıyayız: Ekonomik bakımdan geri, 22 milyon kilometre karelik bir yüzölçümüne sahip, nüfus yoğunluğu az, savaşın daha da artırdığı yoksulluk içinde bulunan ve bu da yetmezmiş gibi, emperyalist güçlerin saldırısına uğrayan tek bir ülkede sosyalist devrimin gerçekleştirilmesi.

"Savaş komünizmi döneminden sonra, Lenin NEP'in temellerini atmakla, Sovyet toplumunun günümüze kadarki gelişiminin de temellerini kurmuş oldu.

"Burada, o günlerde Sovyetler Birliği'nin içinde yaşadığı koşullardan söz etmek gerekir. Bunu da hiç kimse Lenin'den daha iyi başaramaz:

" 'Böylece, 1918 yılında, Sovyetler Cumhuriyeti'ndeki ekonomik duruma göre, devlet kapitalizminin ileriye doğru atılmış bir adım olacağı kamsındaydım. Bu çok garip ve hatta saçma gelebilir, çünkü cumhuriyetimiz o sıralarda zaten sosyalist bir cumhuriyetti; her gün en büyük bir ivedilikle -kuşkusuz aşırılığa kaçan bir aceleyle- ancak sosyalist önlemler diye adlandırılabile-

cek her türden yeni ekonomik önlemler alıyorduk. Yine de, o dönemde, Sovyetler Cumhuriyeti'ndeki ekonomik durum göz önüne alındığında, devlet kapitalizminin ilerl bir adım olduğu görüşündeydim. Ve bu görüşü açıklamak için, Rusya'nın ekonomik rejiminin unsurlarını basit bir şekilde sıraladım. Kanımca bu unsurlar şunlardır: '**1)** Tarımın ataerkil, yani en ilkel biçimi; **2)** Küçük meta üretimi (buğday satan köylülerin çoğunluğu da bu kategorlye girer); **3)** Özel kapitalizm; **4)** Devlet kapitalizmi; **5)** Sosyalizm.' Tüm bu ekonomik unsurlar o zamanki Rusya'da vardı. Bunlar arasındaki ilişkileri aydınlatmayı görev bildim ve bunlar arasından sosyalist olmayan birlnin, böyle bir durumda devlet kapitalizminin sosyalizmden üstün görülmesinin kabul edilip edilemeyeceğini kendime sordum. Tekrar ediyorum: Sosyalist olduğunu açıkça ilan eden bir cumhurlyette, sosyalist olmayan bir ekonomik unsurun sosyalizmden daha yüksek görülmesi, sosyalizmin üzerinde bir yere yerleştirilmesi herkese oldukça tuhaf gelebilir. Ama Rusya'nın ekonomik rejimini homojen ve yüksek düzeyde gelişmiş bir sistem olarak hiçbir şekilde görmediğimizi, Rusya'da ataerkil tarımın, yani tarımın en ilkel biçiminin, sosyalist biçimin yanı sıra varlığını sürdürdüğünün tamamiyle bilincinde olduğumuzu hatırlarsanız sorun daha kolay anlaşılır hale gelir. Bu koşullar altında, devlet kapitalizmi nasıl bir rol oynayabilirdi? [...]

" '1918 yılından itibaren, devlet kapitalizmine olası bir geri çekilme hattı gözüyle baktığımızı böylece vurguladıktan sonra, yeni ekonomik siyasetimizin (NEP) sonuçlarına yeniden dönüyorum: Tekrarlıyorum: O sıralarda, bu henüz belli belirsiz bir düşünceydi. 1921'de bu çok önemli iç savaş aşamasını geride bıraktıktan -ve zaferle sonuçlandırdıktan- sonra, Sovyetler Rusyası'nın ağır -en ağır olduğunu düşünüyorum- bir iç siyasi kriziyle karşı karşıya kaldık. Bu kriz köylülüğün hatırı sayılır bir kesimini ve de işçileri hoşnutsuzluğa sürükledi. Sovyetler Rusyası tarihinde ilk kez, umarım son olur, geniş köylü kitlelerinin birdenbire, işçgüdüsel olarak ve bilinçsizce bize sırt çevirdiklerini gördük. Bu özel ve doğal olarak bizim için çok üzücü olan durumun sebebi neydi? Yeterli bir temel sağlamadan, ekonomik atağımızda aşırı erken davranmıştık: Kitleler o dönemde doğru olarak formüle edemediğimiz, ama aradan kısa bir zaman geçince, birkaç hafta sonra kabullenmek zorunda kaldığımız bir şeyi sezinlemişlerdi: Tam sosyalist biçimlere, tam sosyalist dağıtıma hemen geçmek gücümüzü aşıyordu ve eğer daha kolay

görevlerle yetinecek şekilde bir geri çekilme gerçekleştirme yeteneğini gösteremezsek, ölüm tehdidi altındaydık.'[40]

"Görüldüğü gibi, Lenin'in sözünü ettiği geri çekilmeyi zorunlu kılan Sovyetler Birliği'nin ekonomik ve politik durumuydu. B*u politika, olduğu şekliyle, ülkenin tarihi durumuna sıkı sıkıya bağlı bir taktik olarak nitelendirilebilir. Bu nedenle, bu görüşlerin tümüne evrensel bir geçerlilik bahşetmek yerinde olmayacaktır. Bu görüşlerin başka ülkelere uygulanabilmesi için son derece önemli iki etkenin göz önüne alınması gerektiği kanısındayız:*

"**1)** Her düzeyde teknik gelişme, halkının kendine özgü niteliği, ülkenin genel koşulları ve bunlara ek olarak, Birinci Dünya Savaşı'nın getirdiği yıkım, beyaz orduların ve emperyalist istilacıların ülkeyi yakıp yıkması da dahil, Çarlık Rusyası'nın devrim sırasındaki özellikleri.[41]

"**2)** Dönemin, ekonominin yönetimi ve denetimi teknikleri konusundaki genel özellikleri."[42]

Che, NEP'in *geçici* nitelikte, bir *acil durum* politikası olduğunu ve Lenin tarafından, komünist toplumun inşasına girişen bütün ülkeler için komünizme geçiş sürecinin zorunlu bir aşaması olarak *hiçbir zaman* görülmediğini kavramıştı. Bu yılların Rusya'sına *özgü* politik, ekonomik, toplumsal ve tarihsel duruma karşılık olarak taktik bir geri çekilme sözkonusuydu.

Che'ninkilerden farklı düşünce akımlarından birinin en ünlü temsilcileri arasında sayılan Wlodzimiers Brus[43] aşağıdaki satırları yazdı:

"Yeni ekonomik politikaların benimsenmesi teorisyenler arasındaki durumu kısmen değiştirdi. Aynı sosyalist sektörün kendi içinde ticari-parasal ekonominin yeniden ortaya çıkmasının sonuçlarım (ekonomik hesaplama) olduğu gibi, şehir ve kır arasındaki ticaret ilişkisinin biçimlerinin işleyişini de teorik olarak formüle etmek gerekli hale geldi. Planlama için, pazarın ve pazardan doğan sonuçların incelenmesi teorik tartışmalarda olduğu kadar ekonomik politikada da önemli bir yer tutacaktır. Burada parayla ilgili olan sorun özel bir düşüncenin konusu oldu.

"Bu andadır ki, Marksist ekonomistler arasında, plan ile pazar arasındaki ilişkiler konusunda bir düşünce değişikliğinin ilk işaretleri ortaya çıkmaya başladı. Bunlardan bazılarına göre, pazar ve ticari-parasal şekillerin planlamanm zıttı oldukları düşüncesi, plandan doğan bir mekanizma olarak görülen pazar kavramına dönüşmeye başladı."[44]

Bununla birlikte, Lenin'in düşüncesiyle, Yeni Ekonomik Politika ve geçiş sürecinin gelişiminin Che'den farklı bir şekilde değerlendirilmesini savunan ekonomistlerin tutumu arasında çok büyük bir fark vardır.

Bolşevik yönetici *"Nisan Tezleri"*nden[45] itibaren uluslararası devrimin yardımı olmaksızın ve Rusya'da o sırada egemen olan koşullarda, burjuva iktidarının devrilmesinden sonra sosyalizmin, yani komünist devrimin ilk aşamasının inşasına girişilmesinin olanaksızlığına işaret etmişti. Sahte komünistler, menşevikler[46], geçiş döneminin görevlerine başlamadaki geçici yetersizliği nedeniyie, kendilerinin *yapmayı beceremedikleri* devrimle alay etmeye başladıklarında, Lenin'in kısa ve özlü yanıtı sorunun tam kalbine isabet etti:

> " 'Rusya'nın üretici güçlerinin gelişmesi sosyalizmi olanaklı kılan düzeye ulaşmamıştır.' İkinci Entemasyonal'in bütün şövalyeleri, kuşkusuz Soukhanov dahil, bu önermenin açıkça yaygarasını yapmaktadırlar. Bu tartışma götürmez önermeyi yüz ayrı telden çalmakta ve devrimimizi değeriendirmek için bunun belirleyici ölçüt olduğunu sanmaktadırlar.
>
> " Evet, ama öncelikle birçok koşulun garip bir şekilde bir araya gelmesi Rusya'yı az çok etkili bütün Batılı ülkelerin katıldığı Emperyalist Dünya Savaşı'na sürüklediyse; onun gelişimini Doğu'nun doğmakta olan devrimlerinin ya da daha önce kısmen başlamış olan devrimlerın sınırına yerleştirdiyse; ve Marks gibi bir Marksistin 1856'da Prusya için olanaklı perspektiflerden biri olarak gördüğü 'köylü savaşı'nın işçi sınıfı hareketiyle birleştirilmesini tam olarak gerçekleştirmemizi mümkün kılan koşullara taşıdıysa ne olacak?[47]
>
> "Ve kesinlikle hiçbir çıkış yolu olmayan durum, işçilerin ve köylülerin güçlerini on kat artırarak, kamçılayarak, uygarlığın temel önkoşullarının yaratılmasını bütün diğer Batı Avrupa devletlerinin yaptıklarından farklı bir biçimde gerçekleştirme olanağını bize sunduysa ne olacak? Bu olgu dünya tarihinin gelişmesinin genel çizgisini değiştirmiş midir? Bu olgu dünya tarihinin genel hareketine sokulan ya da sokulmuş olan devletlerin her birinde temel sınıfların başlıca ilişkilerini değiştirmiş midir?
>
> "Eğer sosyalizmin kurulması için belirli bir kültür düzeyine ulaşılmış olması gerekiyorsa (henüz hiç kimse her Batılı ülke için farklı olduğundan bu belirli 'kültür düzeyi'nin ne olduğunu söyleyemese de) neden önce bu belirli kültür düzeyinin öncelikli koşullarını devrimci bir biçimde elde etmekle işe başlayıp, daha

sonra da işçilerin ve köylülerin iktidarının ve Sovyet rejiminin yardımıyla harekete geçip öteki ulusları yakalama yolunu tutmayalım?"[48]

Devrimin değişik durumlarına (iç savaş, yabancı işgal, ekonomik kaos, sabotaj, vb.) rağmen, Lenin bu gerçekliği asla unutmadı. Bu koşullar devrimi ayakta kalabilmesi için zorunlu olan ama henüz hazırlıksız olduğu (cezalandırma ulusallaştırmaları, zorunlu tarımsal kamulaştırma) bir yönelmeyi benimsemek zorunda bıraktı.

Öte yandan, 1921 sonbaharında, durum en romantik devrimcinin bile görmezlikten gelemeyeceği kadar aşırı dokunaklıydı: Köylü ayaklanmaları birbirini izliyordu; proletarya potansiyel olarak ortadan kaybolmuştu; Kronstadt'ın denizcileri devrimci iktidara karşı başkaldırmıştı; ülke savaşlar sonucu (I. Dünya Savaşı, ardından iç savaş) tükenmişti; milyonlarca Rus tam anlamıyla açlıktan ölüyordu[49]; ekonomi devam etme eğilimindeki bir çöküşle karşı karşıyaydı ve uluslararası devrim gerçekleşmemişti. " 'Tek başımıza' [savaşıyoruz], kendi kendimize söylenip durduk."[50]

Rusya bu anlatılamaz ve kaygı verici durumun ortasında, Lenin'in saptadığı alternatifle karşılaşmıştı: "Ya bu türden [NEP] ekonomik ilişkiler ya da hiçbir şey."[51]

Sonuç olarak, iki şeyin altını yeniden çizmek önemlidir:

• Yeni Ekonomik Politika (NEP) devrimci hareketin tarihinde özel bir konjonktürün sonucuydu.

• Lenin NEP'i, daha sonra sosyalist görevlere girişmek amacıyla, "uygarlığın temel önermelerinin yaratılmasını gerçekleştirme olanağı"m[52] sunan taktik bir geri çekilme olarak kavramıştı.

Konjonktür, işçi sınıfının neredeyse yok olma noktasına geldiği bir süreçte, köylülükle işçi sınıfı arasındaki ittifakın bozulmasında yansımıştı. Tüm bunlar, Rus devriminin tümüyle gerçekleşmesi için temel koşul olan uluslararası devrimin ortada görünmeyişine eklendi. Bu son görünümde, Lenin kararlıydı:

> "Uzun yıllar sürmek üzere hazırlanan bir politika belirlediğimiz zaman, uluslararası devrimin, onun gelişiminin ritmi ve koşullarının her şeyi değiştirebileceğini bir an olsun unutmuyoruz."[53]

Sonuç olarak, bir küçük köylüler ülkesinde, "küçük köylü üretiminden yola çıkıp, devlet kapitalizminden geçerek sosyalizme"[54] götürecek sağlam köprülerin inşasına girişmek sözkonusuydu.

Bu komünizme geçiş dönemi değildi. Bu evre teorinin öngörmediği iki faktörün birleşmesinin bir ürünüydü. İlkin; devrim gelişmenin çok eşitsiz olduğu emperyalist bir ülkede gerçekleşmişti. İkincisi; devrimci zafer kendi sınırlarının ötesine yayılmamıştı. NEP hiçbir zaman komünizme geçişi temsil etmedi; tersine "uygarlığın temel önermelerine" ulaşmak ve ardından geçiş sorununu ele almak için umutsuz ve cesur bir girişimi temsil ediyordu. Bu her zaman apaçık görülen bir nokta değildir; kimileri zorunlu geri çekilme ile yeniden saldırıya geçme isteği arasındaki ilişkiyi gözden kaçırıyorlar:

> "Bu ittifakın açıkça görülmesi için, bütün halkın bu ittifakı görebilmesi için, bütün köylü kitlesinin bugünkü dayanılmaz yaşantısıyla, inanılmaz ölçüde düzeni bozulmuş, inanılmaz ölçüde sefil, acılı yaşantısıyla *uzaktaki sosyalist idealler adına* yapılan çalışma arasında bir bağlantının var olduğunu görebilmesi için bu ittifakı göstermek gerekir."[55]

Bolşevik hükümet tarafından alınan önlemler karşı-devrimin desteğini kazanmak için yeterince açık bir "kapitalizme dönüş"[56] unsurunu içeriyordu. Lenin şunu ileri sürdü:

> "İşte geri çekilmenin sona erdirilmesinden hangi anlamda söz edilmesi gerektiği. Ve bu sloganı, şu ya da bu şekilde, kongrenin bir kararı haline getirmek akıllıca bir şey olacaktır.
>
> "Bu konuda şu soruna değinmek isterim: Bolşeviklerin Yeni Ekonomik Politikası nedir? Gelişme mi, yoksa taktik mi? Sorun *Smiéna Viekh*'in insanları tarafından bu şekilde konuldu? Bildiğiniz gibi, bu insanlar yurtdışındaki Rus göçmenleri arasında kök salan bir akımı temsil ediyorlar. Başında isim yapmış kadetlerin, eski Kolçak hükümetinin bazı bakanlarının, Sovyetler iktidarının Rus devletini kurduğu, dolayısıyla onu izlemek gerektiği kanısını edinmiş adamların bulunduğu sosyal ve politik bir akım bu.[57] 'Ama bu Sovyetler iktidarının kurduğu devlet nedir? Komünistler burada bir taktiğin sözkonusu olduğuna güvence vererek, bunun bir komünist devlet olduğunu söylüyorlar: Bolşevikler, daha sonra, iddia ettikleri gibi, sonuca ulaşmak için özel kapitalistleri zorlu bir dar geçitte kandırmaya çalışıyorlar. Bolşevikler istediklerini söyleyebilirler, *gerçekte bu bir taktik değildir, bir gelişmedir, bir iç yozlaşmadır. Sonunda her zamanki burjuva devletine varacaklar ve biz onları desteklemeliyiz.* Tarih değişik

yollardan ilerliyor.' *Smiéna Viekh*'in insanları böyle düşünüyorlar.

"Aralarından bazıları komünistlik taslıyorlar, ama örneğin Ustrialov gibi daha açık sözlü olanları var. Sanıyorum Kolçak döneminde bakanlık yapmıştı. O arkadaşlarıyla aynı fikirde değil ve şunları belirtiyor: 'Komünizm hakkında ne derseniz deyin; bana gelince, iddia ediyorum ki, bu onlarda bir taktik değil, bir gelişmedir.' *Bu Ustrialov'un bu açık sözlü açıklamasıyla bize büyük bir hizmet sunduğunu düşünüyorum. Hoş komünist yalanlar duymak, her gün duymak sıkça başımıza geliyor ve görevlerim nedeniyle, özellikle benim başıma sık geliyor ve bazen gerçekten tiksindirici bir hale dönüşüyor.* Ve işte bu 'komünist yalanlar'ın yerine, hiç kem küm etmeden *Smiéna Viekh*'in bir numarasının şunları söylediğini görüyorsunuz: 'Sizde kesinlikle böyle olmaz, olmayacak düşler kuruyorsunuz; gerçekte alışılmış, içinde her türden güzel sözlerle küçük komünist bayrakların dalgalanacağı burjuva bataklıkta yuvarlanıyorsunuz.' İşte yararlı olan bu, çünkü etrafımızda sürekli duyduğumuz basit bir yineleme değil, ama dolambaçsız yoldan, bir sınıf düşmanının sınıf gerçeği. Bu şeyi yazılı olarak görmek çok yararlıdır; komünist bir devlette böyle yazmak gelenek olduğundan ya da başka türlü yazmak yasak olduğundan değil, ama bir sınıf düşmanı tarafından, gerçekten hoyratça, açıkça ifade edilmiş sınıf gerçeği olduğundan. 'Rusya'da Sovyetler iktidarının desteklenmesinden yanayım.' diyor Ustrialov -bir kadet, bir burjuva olduğu halde, silahlı müdahaleyi desteklemiş olduğu halde-, 'Sovyetler iktidarının desteklenmesinden yanayım, çünkü o alışılmış burjuva iktidarına doğru yuvarlandığı bir yola girmiştir.'

"Bu çok yararlı ve bana öyle geliyor ki, dikkate alınması gereken bir şeydir. *Smiéna Viekh*'in insanları böyle yazdıklarında, bu bizim için, aralarından bazılarının neredeyse komünist geçindiklerini -öyle ki, uzaktan tanınmamaları tehlikesi var- görmekten çok daha iyidir: Allaha mı inanıyorlar, yoksa komünist devrime mi? Açıkça söyleyelim ki, bu samimi düşmanlar yararlıdır. Ustrialov'un söz ettiği şeyler mümkündür, bunu açıkça söyleyelim. Tarih her türden değişimlere tanıktır. Politikada inanca, sadakata ve diğer mükemmel ahlaki özelliklere güvenmek pek de ciddi bir şey değildir. Eşsiz ahlaki nitelikler az sayıda kişiye özgüdür; oysa ki tarihsel kurtuluş yolu, az sayıdaki insan onlarla aynı zevke sahip olmadığında, bu azınlıkta kalanla-

ra bazen ölçülü bir nezaketle davranan uçsuz bucaksız kitlelerce kararlaştırılır.

"Benzer birçok örnek oldu. Bu nedenle, *Smiéna Viekh*'in bu samimi açıklamasını selamlamak gerekir. Düşman karşı karşıya bulunduğumuz bir tehlikeye işaret ederek bir sınıf gerçeğini dile getiriyor. Düşman bunun kaçınılmaz hale gelmesini isterdi. *Smiéna Viekh*'in insanları her tipten binlerce ve on binlerce burjuvanın ve Yeni Ekonomik Politikamıza katılan Sovyetik memurların ruh halini ifade ediyorlar. Buradaki tehlike çok önemlidir ve gerçektir. Ve bu nedenle, asıl dikkati bu soruna ayırmak gerekir: Onu gerçekten kim kazanacak? Yarışmadan söz ettim. Bize karşı doğrudan bir saldırı yok, kimse gırtlağımıza sarılmıyor. *Yarın nereye varılacağını göreceğiz; ama bugün, ellerinde silahlarla bize saldırmıyorlar; ve bununla birlikte, kapitalist topluma karşı mücadele yüz kez daha çetin ve nazik hale geldi, çünkü bizimle savaşan ve arkadaşımız olan düşmanın nerede olduğunu her zaman net olarak göremiyoruz.*

"Komünist yarışmadan komünist sevgi yanıyla değil, ekonomik yapıların ve toplumsal sistemin yapılarının gelişimi bakımından söz ettim. Bu bir yarışma değil; çetin, şiddetli, nihai değilse bile, en azından nihai mücadeleye yakın bir muharebedir; kapitalizmle komünizm arasında ölümüne bir mücadele."[58]

Yeni Ekonomik Politika'yı (NEP) Brest-Litovsk[59] barışıyla karşılaştırmaktan asla bıkmayan Lenin bu acı gerçekliği güzelleştirmeye de çalışmıyordu. Tersine, tehlikeli karışıklıkları engellemek için, şeyleri isimleriyle çağırmayı tercih ediyordu:

"Öyleyse değişim özgürlüğü nedir? *Ticaret özgürlüğüdür; oysa ticaret özgürlüğü kapitalizme dönüştür.* Değişim özgürlüğü ve ticaret özgürlüğü, küçük patronlar arasında meta değişimidir. Hepimizin eğitim gördüğü bizler için bu Marksizmin abecesidir. Bu değişimin ve bu ticaret özgürlüğünün meta üreticilerini kaçınılmaz olarak sermaye sahipleri ve el emeği sahipleri olarak bölmesine, kapitalistler ve ücretli işçiler olarak bölmesine, yani kapitalist ücretli köleliğin, şaşkınlıktan donup kalmayan, tersine bütün dünyada ticari tarım ekonomisinden doğan dirilişine neden olacağını biliyoruz. Bunu teoride çok iyi biliyoruz ve Rusya'da küçük çiftçinin yaşamını ve ekonomik koşullarını yakından gözlemleyen herkes bunu mutlaka farkedecektir."[60]

"Sosyalist inşanın biçim değişiklikleri şu olguya bağlıdır: Tüm kapitalizmden *sosyalizme* geçiş politikasında, Komünist Parti ve Sovyetler iktidarı şimdilerde, bu geçişi sağlamak için, özel türde yöntemler uyguluyorlar; birçok ilişkide geçmişinkinden farklı araçlarla hareket ediyorlar; adeta 'yeni bir çevirme hareketi'yle bir dizi pozisyon yaratıyorlar; *kapitalizme karşı* daha iyi hazırlanmış bir halde yeniden saldırıya geçmek üzere *bir geri çekilme gerçekleştiriyorlar.* Özellikle *bugün,* devlet mevzuatına boyun eğmesi gereken serbest ticaret ve kapitalizmin gelişmesine *izin verilmiştir* ve gelişiyorlar; öte yandan, toplumsallaştırılmış devlet işletmeleri *dengeli yönetim* denilen ilkeyi benimsiyorlar, *yani ticari ayaklar üstüne yerleşiyorlar;* ülkenin kültürel geriliği ve genei tükenişinden dolayı, bu, *kitlelerin kafasında, sözkonusu işletmelerin idaresiyle buralarda çalışan işçileri daha büyük ya da daha küçük ölçüde karşı karşıya getirme sonucuna yol açmaktan geri kalmayacaktır.* [...]

" *Devlet işletmeleri tarafından dengelenmiş yönetim* denilen ilkenin benimsenmesi Yeni Ekonomik Politikaya *kaçınılmaz olarak ve ayrılmazcasına bağlıdır."*[61]

Yeni Ekonomik Politika bununla birlikte ekonomik teoriler alanında ekonomik rasyonalite ve toplumsal rasyonaliteyi özdeşleştiren ve toplumsal rasyonaliteyi ekonomik rasyonalite içinde eriten bir kavramı miras bıraktı. İşçi iktidarının ayakta kalmasının ekonomik yönetimin başarısına, etkinliğine bağlı olduğu zamanda doğan bu özdeşleştirme, Lenin'in bütün uyarılarına rağmen, Yeni Ekonomik Politika'da sosyalizmin zorunlu ve biricik şeklini görmeye başlayan bazı ekonomistlerin düşüncelerini derinden etkiledi. Demek ki, sosyalizmde değer yasasının, mali özyönetimin, tarım kooperatifinin sosyalist mülkiyet biçimi vb. olarak kullanımının ve gelişiminin köklerini 1921'lerde buluyoruz. Bu nedenle, Yeni Ekonomik Politika'nın kategorileri çıkarcı dış görünüşler döneminde yeniden ortaya çıkma eğilimi gösterirler: "Üretkenliği artırmaya olanak sağlarlar."

Bu yapılınca, toplumsal bilincin ifadelerinde niteliksel ilerleme ya da gerilemelerin, sonuçta gelecek yaşam hakkında karar verecek faktörleri oluşturmalarına rağmen, ölçülmelerinin kolay olmadığı artık dikkate alınmaz olur.

Kari Marks'a göre, komünizme geçiş süreci 2 evreli tek bir süreçtir: Proletarya diktatörlüğü (sosyalizm) ve komünizm. Rusya'nın 1921'deki özel durumuyla birlikte, bir kısım literatür Sovyetler Birliği'nin bu yıllardaki trajik konjonktürünü genelleştirdi ve Yeni Ekonomik

Politika evresine bir "objektif yasa" niteliğini verdi. Dereleri tepeleri aşıp, her sosyalist sürecin Marks tarafından belirtilen 2 evre yerine, 3 *zorunlu* evreden oluştuğu kararına vardı.

Tıpkı Lenin gibi, Che de Yeni Ekonomik Politika'nın "Sovyetler Birliği tarafından gerçekleştirilen en önemli geri adımlardan birini oluşturduğu"nu düşünüyordu.

> "Lenin NEP'i Brest-Litovsk barışıyla karşılaştırdı. Alınması son derece zor bir karar sözkonusuydu. Yaşamının sonunda Lenin'i bu konuda saran kuşkular değerlendirildiğinde, birkaç yıl daha fazla yaşasaydı, bunun en gerici sonuçlarını düzeltecekti. Onu izleyenler tehlikeyi fark etmediler. Sosyalizmin büyük Truva Atı olan başlıca ekonomik itici güç olarak dolaysız maddi özendirici böylelikle kuruldu. NEP küçük meta üretimine karşı savaşmak için yaratılmadı, tersine, daha çok bu küçük meta üretiminin varlığı nedeniyie zorunlu hale geldi."[62]

Bu sorunu ele alan bir Sovyet ekonomi politik ders kitabına düştüğü bir kenar notunda Che şunu yazmış:

> "Burada, bütün bir uzun parça yüzsüzce el çabukluğu ile yok edilmiş. Marks kapitalizmden komünizme geçişten söz ediyor; bu yazı ise kapitalizmden sosyalizme geçişten söz ediyor.
>
> "Marks'a göre, hiç kuşku yok ki, proletarya diktatörlüğü dönemi bugün sosyalizm olarak adlandırılandır. Lenin "*Devlet ve İhtilal*" de sorunu aym şekilde ele alıyor ve "olaylara karşı gidilemeyeceğini açıklıyor. (Sözkonusu olan bu yazı mı, emin değilim ama son yazdığı şeylerden birinde olacak.)[63]
>
> "Hatta bu yeni dönemi Lenin öngörmemiştir. Onu gerçeklik doğurmuştur ve bugün onlar bunu görmek istemiyorlar."[64]

Gelecek kısımda göreceğimiz gibi, Küba endüstrisi mali bütçe sistemi modeliyle toplumsallaştırıldı ve işletildi. Böylelikle, Küba endüstrl sektörünün hemen hemen tamamında sosyalist üretim ilişkileri kurulmuş oldu.

İKİNCİ KISIM

Küba'da sosyalizmin inşasının birinci aşamasında ekonominin yönetim sistemi

BÖLÜM 4

Bütçeye dayalı finansman sisteminin doğuşu

Bütçeye dayalı finansman sisteminin başlıca yönleri öncelikle, endüstri sektöründe somut sorunlara karşı koymak üzere hazırlanmış, işletmelerin banka fonlarının merkezileştirilmesi gibi bir pratik önlemler bütünü şeklinde ortaya çıktılar. Devrimin henüz işsizlik gibi toplumsal sorunlarla karşı karşıya bulunduğu bir zamanda, örneğin bazı işletmelerin mali kaynakları bolluktan taşarken diğerleri ise bu kaynaklardan yoksundular.

Bu başlangıç önlemleri, politik ve ekonomik düşüncelerin tutarlı bir bütününü oluşturana kadar yavaş yavaş geliştiler. Bu düşünceler bütününün teorik formülasyonu aşağı yukarı 1962-'63 yıllarında gölge olarak belirmeye başladı. Pratikte uygulanması ise endüstri sektörü ile sınırlandırılmıştı.

7 Ekim 1959'da, Fidel Che'nin Ulusal Tarım Reformu Enstitüsü (İNRA)[65] Endüstri Bölümü Müdürü olarak atandığını ilan etti.

Che, Sierra Maestra döneminden beri[66] yaratıcı bir yapıya sahip olduğunu kanıtlamıştı. İsyancı ordunun ikmalini sağlamak için, silahlar, giyecekler, ekmek, ayakkabılar, tuzlu et, purolar ve sigaralar, vb. üreten birçok atölye kurmuştu. Devrimin zaferi sırasında La Cabaña à la Havane [Havana Kalesi] sorumluluğuna atandığında da aynı yetenekleri gösterdi.

Endüstri Bölümü tarım reformunun[67] yol açtığı endüstriyel gelişime cevap vermek için kurulmuştu. Bu bölüm, pratikte, en sonunda devrimci hükümetin bir müdahalesine konu olan bir dizi başka fabrikaları, küçük atölyeleri ve küçük dükkanları yönetecek noktaya vardı.[68] Bunların belirli bir kısmı hükümetin kontrolüne geçmişti, çünkü önceki rejime bağlı olan sahipleri kamu fonlarının sırtından zenginleşmişlerdi; çünkü diğer bir kısmının sahipleri yurtdışına gitmek için ya da bir başka kısmının sahipleri çalışma anlaşmazlığı sonucunda onları yüz üstü bırakmışlardı.

Devrimin ilk aylan sırasında, bu bölüm tarafından yönetilen fabrika ve atölyelerin sayısı hızla arttı. Devrimin ilerlemeleriyle ve 1960 yılının ikinci yarısı boyunca dalga dalga yayılan müdahaleler ve ulusallaştırmalar dalgasıyla, sonunda bu bölüm Küba endüstrisinin % 60'ını ve 1961'de % 70'den fazlasını yönetir hale geldi.

Devletleştirilmiş endüstri sektörü, sosyalist devrimin birinci aşamasının başında, İNRA'nın Endüstri Bölümü'nde kök salmış olan mali bütçe sistemine göre örgütlendi ve işledi.

Bölümün idaresi altına giren birçok fabrika, atölye ya da küçük dükkan hammadde ve malzeme satın almak için ve işçilerin ücretini ödemek için gereken fondan yoksundular. Bu işletmelerin bir kısmı ürettikleri şeyler nedeniyie mutlaka gerekliydiler; diğer bir kısmı ise daha az gerekliydi.

İşte o sırada, fabrika, atölye ya da küçük dükkanların tamamının fonlarını, kuruluşların oluşturulan bütçeye uygun olarak gelirierini yatırdıkları ve yönetimleri için öngörülen kaynakları çektikleri merkezileştirilmiş tek bir hesapta toplama kararı alındı.

Bu yöntem, ülkenin o sıralarda hala acısını çektiği işsizliğin artmasına engel olma olanağı verdi. Bununla birlikte, topluma, hepsi verimli olmasalar da, bu kuruluşların ürettikleri ürünleri almaya devam etme olanağını da sağladı.

Che yeni teknikleri yerieştirmenin, üretimi artırmanm ve maliyetleri azaltmanın mümkün olduğu daha büyüklerini oluşturmak üzere küçük atölyelerin birleştirilmesini hedefleyen bir politika oturttu.

Bu birieşmelerin sonucunda, fazla hale gelen işçiler üretimin kendilerine ihtiyaç duyulan dallarına aktarıldılar. O sırada aktarılmayan işçilere teknik ve kültürel gelişme kurslarına devam etmeleri için ödeme yapıldı. Che özellikle şişirme işçi alımlarının karşısında olduğunu belirtti. 16 Mart 1962'de yapılan bir toplantıda, şu kriterler üzerinde durdu:

> "Devlet için daha iyi olan nedir? Herkesin çalışması ve saklı bir para yardımı elde etmesi için bütün endüstrilerimizin bugünkü saçma verimsizliğini sürdürmek mi? Yoksa üretkenliği en üst düzeye yükseltmek ve gerekli olanın dışındaki bütün işçilerin eğitim görmeleri ve nitelik kazanmaları için, yani başlıca işlerinin yetkinleşmek olması için bir ücret almalarını sağlamak mı? Bizim bu soruya yamtımız şudur: Sadece her işçinin daha yoğun emeği ile değil, ama esas olarak emeğin rasyonalleştirilmesi ve bazı durumlarda makinalaşma vasıtasıyla emeğin üretkenliğini artırmak ülke için çok daha yararlıdır."[69]

Bu kitabın ücret sistemini konu alan bölümü, 1960'lı yılların başında, Küba'da emekçilerin nitelik düzeyini yükseltme kararını haklı kılan sosyo-ekonomik nedenleri açıklıyor.

Endüstri Bölümü'nün maliye, muhasebe ve bütçeler sorumlusu olan şubesinin merkezileştirilen fonu yönetmesi gerekiyordu. Bu şube bunu yapabilmek için, bütçeleri ve yıllık plana uygun bir uygulama programını hazırladı. Öyle ki, bu şube Küba'da ekonominin planlanmasına yönelik ilk adımları böylelikle attı.

Merkezileştirilen fonlar Ulusal Banka'ya yatırılmıştı. Endüstri Bölümü Ulusal Banka'ya her birimin, banka şubelerinin bu birimlere ödemesine izin verilen azami miktarları belirten bütçelerinin bir kopyasını ulaştırıyordu.[70]

13 Haziran 1959'da, Endüstri Bölümü Başkam olarak atanmasından 4 ay önce, Che bir hükümet heyetinin başında yurtdışına gitti. Bu seyahat onu Mısır'a, Hindistan'a, Japonya, Endonezya ve Yugoslavya'ya götürdü.

Yugoslavya'ya 6 günlük ziyaretinde, içinden aşağıdaki bölümleri aktardığımız bir rapor kaleme aldı:

> "Yugoslavya'nın bütün kooperatifleri, ister köylülerden, isterse endüstri işçilerinden oluşsunlar, özyönetim olarak isimlendirdikleri ilkeyi kendilerine kılavuz edinmişler. İşletmeler, somut olarak uygulanması düzeyinde değil, genel hedefleri düzeyinde iyice belirlenmiş genel bir plan çerçevesinde, özel kapitalist yapıların yaptığı gibi, ulusal pazarda rekabet ediyorlar.
>
> "Genel batlarıyla ve biraz karikatürize bir şekilde çizildiğinde, Yugoslav toplumu karların sosyalist tarzda dağıtımı ile donatılmış bir işletmeler kapitalizmiyle belirginleşmiştir. Yani her işletme, işçilerin çalıştığı bir yer olarak değil, bir üretim birimi olarak görülüyor ve bu işletmeler, arz ve talep yasalarına uyarak, fiyatlar ve kalite düzeyinde rakiplerine karşı amansız bir mücadele yürüterek ve ekonomide özgür rekabet olarak anılan şeyi uygulayarak hemen hemen kapitalist sistemdeki gibi işliyorlar. Ama her işletmenin kazançlarının tamamının kapitalist bir işletmedeki gibi orantısız bir biçimde dağıtılmadığını, endüstri biriminin işçi ve memurları arasında bölüştürüldüğünü asla gözden kaçırmamak gerekir.
>
> "Bu toplumsal sistem hakkında kesin bir teşhis ortaya koymak ya da bir düşünce belirtmek benim için oldukça riskli olacaktır. Özellikle, çünkü şahsen, komünizmin ortodoks ifadelerini, Yugoslavya'nın bağlı bulunmadığı Varşova Paktı'nda bir ara-

ya gelen ülkeler kadar bilmiyorum. [...]

"Federasyonu oluşturan cumhuriyetlerden birinde yapılan hoş bir toplantıdaki bir yemek sonrasında, Yugoslav sistemi hakkındaki düşüncemi sorduklarında, bu tartışma özgürlüğü açık bir hale geldi.

"Bu ifade edilmesi zor bir düşünce. Bugün bile, işleyişini biraz daha iyi anladığım halde, genel çizgileriyle bile bir düşünce belirtemem. Bizim gibi, ekonomik gelişmenin ortasında bulunan ve ulusal bağımsızhğı için mücadele halindeki bir kapitalist ülkeden gelenlere gösterilen tüm yenilikleri görmek yalnızca çok ilginçti.

"Komünist bir ülke ve aynı zamanda kendine özgü bir dizi özellikleri benimsemek için alışılmış kitapların ortodoksluğundan uzaklaşan bir komünizm gördük. Ama bu *tehlikeli* de görünüyordu, *çünkü aynı malların üretimini yapan işletmeler arasındaki rekabet, sosyalist anlayış olarak kabul edilen şeyi saptıran etkenleri benimsetip yayabilecek durumdadır.*

"Bu sistemin, bana göre, yol açabileceği zararların pratik bir örneğinin eşlik ettiği gözlemlerim bunlardı."[71]

Bu notlar hepimiz için büyük bir öneme sahip. Gerçekten de, 1959 Ağustos'undan itibaren, sözümüz ona mali özyönetimle yönetilen bir ekonomiyle ilk temasında, diğer sosyalist ülkeler ve bu alanda uzmanlaşmış ekonomik literatür hakkında doğrudan bilgi sahibi olmaksızın, daha sonra olduğu gibi, hükümette onu bu sorunlarla ilgilenmek zorunda bırakan bir görevi olmadığı halde, özyönetim sisteminin Che'nin kafasını meşgul ettiği ortaya çıktı, çünkü bu sistem "sosyalist anlayış olarak kabul edilen şeyi saptıran etkenleri benimsetip yayabilecek durumdadır".

Birkaç ay sonra, Küba endüstrisinin örgütlendirilmesi, yönetilmesi ve geliştirilmesinin doğrudan sorumluluğunu üstlendiğinde, bu deneyim onun aldığı ve yavaş yavaş bütçeye dayalı finansman sistemini yerleştiren kararları etkiledi.

Şubat 1961'de, devrimci hükümet, aralarında Endüstri Bakanlığı'nı oluşturan yasanın da bulunduğu, ülkenin politik ve ekonomik yapısına ilişkin birçok yasayı kabul etti.[72] Bakanlar Konseyi Che'yi bu yeni kurumun yöneticisi olarak atadı.

Ekonominin yönetim sistemi ve kategorileri konusundaki birinci kısımda, Kübalı devrimcilerin kendi ekonomik yönetim modellerini formüle ederken görmezden gelmelerinin mümkün olmadığı bir başka etkenden söz etmiştik. Bütçeye dayalı finansman sistemi anarşiye

son vermek ve devrimci hükümeti güçlendirmek amacıyla geliştirildi. Bu devrimci hükümete miras olarak sadece yeni sömürgeci ve az gelişmiş bir sosyo-ekonomik yapı değil, aynı zamanda, yeterli bir karayolu ağı, teleks, telefon, radyo, yüksek frekans ara istasyonları, kablo, telgraf ve televizyonu kapsayan iyi bir telekomünikasyon şebekesi de kalmıştı. Bazı yabancı işletmeler üretimi örgütlemek, yönetmek, denetlemek, programlamak ve ekonomi yönetiminin muhasebesini tutmak için tekelci devlet kapitalizminin kullandığı en gelişmiş teknikleri ülkemize yerleştirmişlerdi.

Şirket merkezleri Havana'da ya da ABD'de bulunan bu yabancı işletmelerin birçoğu merkezi bir denetim kurmuşlardı. Küba'da, Küba işletmelerinin idari kadroları arasında, yayılmaya başlayan bu en son teknikleri bizzat ve tamamiyle engelleyen kamu maliyecileri vardı.

Che kendi sisteminin formüle ederken şu bilgilere dayanmıştı:

- Tekelci işletmeler tarafından benimsenen merkezileştirme ve yerinden yönetme metodlarının incelenmesi ve uygulanmasına olduğu gibi, daha iyi bir denetime ve etkili bir merkezi yönetime de olanak veren en gelişmiş muhasebe teknikleri;[73]
- Ekonomide kullanılan matematik metodlarının yanı sıra ekonomiye ve yönetime uygulanan bilgi-işlem teknikleri;[74]
- Üretimin programlanması ve denetlenmesi teknikleri;
- Maliye aracılığıyla planlama ve denetleme aracı olarak düzenlenen bütçe teknikleri;
- İdari yöntemlerle denetleme teknikleri;
- Sosyalist ülkelerin deneyimleri.

Che bu sistemin asıl amacını şu ifadelerle özetledi:

> "Burada işletmelerin yeterince sıkı denetlenmesi ile donatılmış merkezi bir ekonomi yönetimi sistemi öneriyoruz. İşletme yöneticilerinin bilinçli bir denetim uygulamaları da gerekiyor. Sosyalizmin inşası için, ekonominin bütününü büyük bir işletme gibi düşünmeyi ve aralarında küçük kurtlar gibi kapışmak yerine, orada tek ve büyük bir işletmenin üyeleri olarak bütün iştirakçiler arasında işbirliğini sağlamaya çok özen göstermeyi öneriyoruz."[75]

Bütçeye dayalı finansman sistemi adını, işletmenin gelirlerinin tamamını ulusal bütçeye teslim ediyor olmasından, yani gelirlerini biriktirmemesi ve kendi hesabında nakit değer alıkoymamasından alıyor. Ayrıca, harcamaları mali planla uyum halindedir. Bunu yapmak için, işletme merkezi bütçeden kullanabileceği fonları alıyor. Bu fon-

lar bu işletmenin işlemlerini kaydeden banka şubesine yatırılmış ve 3 paya bölüştürülmüştür: ücretler, yatırımlar, diğer harcamalar.[76]

Bu şekilde, işletme, faaliyetlerini iyi bir sonuca vardırmak için ihtiyaç duyduğu bütün fonları elde ediyor. Bu, banka kredisi taleplerini ve ona eşlik eden diğer muhasebe işlemlerini gereksiz hale getirir.

Che merkez firma ile şubeleri arasında var olan ilişkilerde yüksek bir teknik düzeye ulaşmış bir çokuluslu konsorsiyum sistemini de uyguladı. Ulusal bütçe, işletmenin tek finansman kaynağıdır. "Paranın, Banka Sisteminin ve Fiyatların Rolü" başlıklı bölümde, Che'nin bu konudaki görüşünü detaylı bir şekilde sergiliyoruz.

Endüstri Bakanlığı Yönetim Konseyi'nin 2 ayda bir yapılan toplantılarından birinde, Che şunları belirtti:

> "Görüşleri nedeniyle, bütçeye dayalı finansman sisteminin ileriye doğru bir adım oluşturduğunu sanıyorum. Bu analizde daha ileri gitmeyi istediğimiz andan itibaren, bize en azından, sistem büyük bir sarsıntı geçirmeksizin, gerekli önlemleri alma ve bunları uygulama olanağı tanıyor. Hiç kuşku yok ki, bu sistem yönetim terimleriyle ilerici bir gelişme, tekellerin gelişmesini sunuyor. Bu çelişkili gibi görünebilir, ama yine de bir gerçektir.
>
> "Marksist analiz en son olanaklarına kadar zorlanmış olan kapitalizmin karakteristiklerine ve son tahlilde geçiş toplumuna yol açan çelişkiye dayanır. Bu olasılık tekelci kapitalizmin ortaya çıkışı ve Lenin'in Sovyetler Birliği'ne uyguladığı, zincirin en zayıf halkası teorisi nedeniyle meydana gelmedi.[77] Bundan dolayı, Sovyetler Birliği sosyalizme geçen tamamiyle gelişmiş tipik bir kapitalist ülke örneği değildir.
>
> "İktidarın alınışı sırasında Sovyetler'in miras aldıkları ekonomik sistem gelişmiş bir sistem değildi. Sonuç olarak ise, tekelöncesi kapitalizm de dahil, çeşitli kaynaklardan ödünç alınan bir dizi yaklaşımla işe başlamak zorundaydılar. Bu nedenle, endüstriel gelişim alanında, mali özyönetim sistemi Küba'da bazı işletmelerde yerleştirilmiş olan tekelci sistemden daha geridir. Bir başka ifadeyle, bütçeye dayalı finansman sisteminin tekelci sisteme ait olan hesaplama yöntemleri özyönetim sisteminin yöntemlerinden daha ilericidir."[78]

"Bütçeye Dayalı Finansman Sistemi Üzerine" başlıklı denemesinde, Che, aralarında Marks, Stalin ve Polonyalı ekonomist Oscar Lange'ın da bulunduğu çeşitli yazarlardan alıntılar aktardıktan sonra, sözü edilen tekniklerin kullanılışına ilişkin olarak şu saptamaları yaptı:

"Tüm bu alıntılarla, bütçeye dayalı finansman sisteminin açıklanmasında temel saydığımız konuların neler olduğunu belirtmeye çalıştık.:

"**1)** Komünizm, insanlığın ancak bilinçli olarak ulaşabileceği bir hedeftir. Bu nedenle, eğitim ve insanların bilincindeki eski toplum kalıntılarının yok edilmesi son derece önemli etkenlerdir. Doğallıkla, böyle bir toplumun üretim düzeyinde de paralel ilerlemeler sağlanmaksızın gerçekleşemeyeceği unutulmamalıdır.

"**2)** Sorunun teknolojik yönünü oluşturan ekonomik yönetim biçimleri, en gelişmiş halde bulundukları yerden alınmalı ve yeni topluma uyarlanabilmelidir. Sosyalist kamp emperyalist kampın petro-kimya endüstrisini, burjuva ideolojisinin *bulaşması* korkusunu duymaksızın kullanabilir. Ekonomide de salt ve yalnızca üretimin yönetimi ve denetimiyle ilgili teknik ölçüleriyle yetinmek koşuluyla, aynı şeyi söyleyebiliriz.

"Çok iddialı bir söz olarak yorumlanması tehlikesini göze alarak, Marks'ın Hegel'in diyalektiğinin kullanılması konusundaki saptamasına benzetme yapılarak, bu tekniklerin ayakları üzerinde doğrultulduğu ileri sürülebilir.

"Bugün sosyalist ülkelerde genel olarak kullanılan muhasebe tekniklerinin analizi, onlarınkilerle bizimkiler arasında bir görüş farkı olduğunu ortaya koyar. Bu fark, kapitalist kampta, serbest rekabetle tekel arasında var olan farka benzetilebilir. Sonuçta, geçmişin teknikleri her iki sistemin gelişiminde de temel olarak kullanıldılar, *ancak bir kez başaşağı edilip ayakları üzerine dikildikten sonra. Artık aynı anlama gelmiyorlardı, çünkü* sosyalizmin kendine özgü üretim ilişkileri ve bunlara bağlı gereklilikleri vardı.

"Bu nedenle, teknik planda, Küba'da bulunan emperyalist tekeller bütçeye dayalı finansman sisteminin habercisidirler. Emperyalist tekeller, yönetim ve denetim tekniklerinin tekelci sistemin başlangıcından en yüksek aşamasına ulaştığı bugüne dek yayılan uzun sürecine bağlı olarak değişime uğramışlardı."[79]

Bir başka fırsatta, Che, yine aynı nokta üzerine şu yorumları yaptı:

"Öyleyse, önemli olan sistemi kimin bulduğunu bilmek değildir. Kısacası, Sovyetler Birliği'nde uygulanan hesaplama sistemini bulan da yine kapitalizmdir. Ama şimdi Sovyetler Birliği'nde uygulandığına göre, onu kimin bulduğunun ne önemi olabilir? [...]

"Bizim durumumuzda da tamamen aynı şey sözkonusu. Kapitalist mali denetim tekniklerine başvurmaktan çekinmemize gerek yok. [...]

"Mali denetim teknikleri, bütçesel hesaplama teknikleri sorunu tamamiyle aynı yöne çıkıyor. Burada yalnızca bütçesel hesaplamamızın genel teknik kısmı sözkonusudur. Hiç kuşkusuz, kapitalistler bütçesel hesaplamalarını bir başka temel üzerine, fabrikaların ya da işletmelerin belli bir otonomisi üzerine ve iştirakçilerin her birinin doğrudan maddi çıkarı üzerine oturtuyorlar. Burada otonomi maddi çıkara bağlıdır. Bu kapitalizmin işleyişinin *sine qua non** koşuludur. Bu iki öğe birbirinden ayrılamaz."[80]

Görüldüğü gibi, çeşitli ekonomik yönetim yöntemleri konusunda, sorunun teknik görünümü ile politik boyutunu iyice ayırd etmek zorunludur.

Che, teknik planda, bu teknikleri en gelişmiş oldukları yerden ödünç almak gerektiğini, *bu ödünç alma* üretimin yönetimi ve denetimi tekniklerinin basit ölçülerinin kabul edilmesi ya da özümlenmesiyle *sınırlandırıldığı ölçüde,* yeni toplumun bu teknikleri, burjuva ideolojisince *bozulmaktan* korkmadan kendi ihtiyaçlarına uyarlayabileceğini düşünüyordu.

Buna karşılık, Che, politik planda, ekonomik yönetimin kapitalist üretim rejiminin özünde bulunan özendirme mekanizmaları ve ekonomik yönetim kriterleri üzerinde sürdürmemek ve geliştirmemek gerektiğini düşünüyordu. Özetle, Che ekonomik yönetim ve denetimde teknolojik gelişmelerin eleştirel özümsenmesini kabul ediyor, ama "kapitalizmden arta kalan çürümüş silahların" kullanımını ve gelişimini reddediyordu.

Che bütçeye dayalı finansman sisteminin tamamen oturduğunu asla düşünmedi. 1965'de, entemasyonalist görevlerine doğru yola çıktığında, sistem hala geliştirilmesi ve düzeltilmesi gereken yanlara sahipti.

Bütçesel sistemin en iyi eleştirisini yine Che'nin kendisi yapmıştır. Endüstri Bakanlığı'nm birçok toplantısında yaptığı konuşmalarda, işçi yığınları karşısında yaptığı konuşmalarda, televizyondaki konuşmalarında bütçeye dayalı finansman sisteminin aşılması gereken yetersizliklerine işaret etmeyi her zaman sürdürdü.

"Sistemin başlıca zayıf yönleri nelerdir? Bizce, birinci sırada, henüz olgunlaşmamış olması geliyor. İkincisi, her düzeyde ger-

(*) Olmazsa olmaz

çekten işinin ehli kadroların yokluğu. Üçüncü olarak, halkın onu daha iyi anlayabilmesi için, sistemin bütünü ve mekanizmaları konusunda tam bir bilgilenmenin olmayışı. Ayrıca, aynı biçimde ve mutlak hiyerarşik bir düzen içinde işleyen bir merkezi planlama aygıtının olmayışı; oysa böyle bir aygıt işimizi büyük ölçüde kolaylaştırabilirdi. Malzeme kaynaklarının ve ulaşım araçlarının yetersizliğini de sayabiliriz. Bu eksiklikler bazen ürünlerin yığılıp kalmasına ya da üretimin durmasına neden oluyor.

"Ayrıca, ürünlerin kalitesini denetleme aygıtımızın bütünündeki yetersizlikleri ve dağıtım kurumlarıyla, özellikle İç Ticaret Bakanlığı'yla, aralarında Dış Ticaret Bakanlığı ve Ulusal Tarım Reformu Enstitüsü (İNRA)'nün de yer aldığı, kaynaklar sağlayan bazı kurumlarla ilişkilerde (bu ilişkiler çok sıkı, çok uyumlu ve çok iyi belirlenmiş olmalıdır) ortaya çıkan aksaklıkları da bunlara ekleyebiliriz. Yine de hangi yetersizliklerin sisteme bağlı zayıflıkların ürünü olduğunu, diğer hangilerinin asıl olarak örgütün bugünkü örgütlenme derecesinden türediklerini kesin olarak belirtmemiz güç.

"Bugünkü koşullarda, fabrikalar da, işletmeler de ortaklaşa tipten maddi özendiricilerden yararlanmıyorlar. Bu, soyut bir şemadan değil; daha önce işaret ettiimiz nedenlerden dolayı, özendiricileri planın basitçe yerine getirilmesi ya da aşılması dışındaki temeller üzerine oturtmak için yeterli örgütlenme kapasitesine bugün için ulaşmamış olmamızdan ileri geliyor.

"Sistemin bürokratizme eğilim gösterdiği söyleniyor. Üzerinde sürekli biçimde, ısrarla durmamız gereken noktalardan biri, tüm idari aygıtın, olabildiğince küçük olması için, rasyonel bir biçimde örgütlenmesidir. Bununla birlikte, nesnel analiz açısından bakıldığında, kayıt işlemlerinin ve işletme ya da birimin mali denetim işlemlerinin merkezileştirilmesi ölçüsünde bürokrasinin azalacağı açıktır. Eğer tüm işletmeler idari işlemlerinin tamamını merkezileştirebilselerdi, yönetim aygıtları üretim biriminin küçük idari çekirdeğine ve merkezi idareye iletilecek bilgilerin resepsiyonuna indirgenecekti.

Ancak şu anda [1964] bu mümkün değildir. Ama yine de, önden yürümemiz ve en uygun boyutta üretim birimleri yaratmamız gerekir. Bireyin, bütünü içindeki topluma doğru her geçen gün daha fazla yönelmesini sağlayarak, işletmenin bireyin faaliyet merkezi olarak görülmesi gibi bir dargörüşlülükten kopulmasına olanak veren çalışma normlarının ve tek bir ücret ölçeğinin belirlenmesiyle sistem bunu son derece kolaylaştıracaktır."[81]

Ve bir başka fırsatta, Che şunları ekledi:

"Görevimiz, bir sistemden başka bir değeri olmayan idari sistemi, bütçeye dayalı finansman sistemini yetkinleştirmeye devam etmektir. Kendini bize sunan yeni silahları kullanabilmek ve azami ölçüde geliştirebilmek için -ki bu henüz gerçekleşmemiştir- sosyalizmde, bireysel olarak alınmış insanla toplum arasında var olan nedenleri, gerçek iç dinamikleri, nadiren rastlanılan karşılıklı ilişkileri araştırmalıyız."[82]

BÖLÜM 5

Ekonomik planlama: sosyalist ekonominin temel düzenleyicisi olarak işlevi

Marks ve Engels tüm yazılarında, geçiş döneminin kilit kavramlarından birini açıkça ortaya koydular: Ekonomik planlama.

Feuerbach Üzerine Tezler ve *Alman İdeolojisi*'nden (ikisi de 1845-1846 yılları arasında yazıldı) başlayıp *Komünist Parti Manifestosu* (1848), *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı* (1859)'dan geçerek *Kapital* ve *Gotha Programının Eleştirisi* ile doruk noktasına ulaşarak, Marks ve Engels *planlı ekonomi* kavramını oluşturan ve onun geçiş dönemindeki ve komünist toplumdaki rolünü belirleyen unsurları üstü kapalı ya da açık bir şekilde ifade ettiler.

Ekonomik planiama düşüncesinin ortaya çıkması anti-kapitalist devrim ve proletarya diktatörlüğü kavramlarına bağlıdır. Bir başka ifadeyle, Marksist teoride anti-kapitalist devrim, proletarya diktatörlüğü ve ekonomik pianiama birbirinden ayrılmaz kavramlardır ve tarih yapmanın yeni bir şeklini bireşim haline getirmektedirler. İnsanlık tarihinde ilk kez, insanların toplumu bilinçli olarak değiştirme görevine sahip çıktıkları olgusunu ifade ediyorlar.

Böylece planlı ekonomi, insanlara gerçeği tanıma, gerçekle ilgili kararlar alma ve bundan dolayı bugünlerini ve geleceklerini yaratma ve biçim verme olanağı tanıyan araç haline geliyor. Marksizmle "İnsan kendisini çevreleyen ortamın kölesi ve aleti olmaktan çıkıyor. Kendi geleceğinin mimarı haline geliyor."[83]

İnsanlığın tarihinde ilk kez, pianlı ekonomi insanlara, kendi objektif gerçekliklerince sunulan olanaklar çerçevesinde, komünist devrim saatine kadar insanların bilincinin ötesinde gelişen ekonomik güçleri, yani ekonomik güçler örgütlü bilinçli bir irade gibi davranarak insanlar üzerinde etkide bulunamaksızın, egemenliği altına alma olanağı

da tanımaktadır. Che bu konuda, planlı ekonominin, insanlara ekonomik güçleri egemenliği altına almakta sunulan ilk olanak olarak görülmesi gerektiğini yazmıştır.

İnsanlık, anti-kapitalist devrimi gerçekleştirerek, proletarya diktatörlüğünü ve toplumsal üretimin planlanmasını inşa ederek Marks'ın insanlığın tarih öncesi olarak adlandırdığı şeye son verdi. İnsanın kendi geleceğinin mimarı olduğu yeni bir dönem başlattı. Bu nedenle, geçiş döneminin teori ve pratiğinde genel olarak kabul gören diğer kavramların tersine, ekonomik planlama, komünizmi inşa etmek için kilit, kesin, temel bir kavramı temsil etmektedir. Che'nin işaret ettiği gibi, geçiş dönemini ve komünist toplumu bütünlüğü içinde *karakterize eden ve özelliklerini ortaya koyan bir unsurdur.*

> "Sonuç olarak; merkezi planlamanın sosyalist toplumun varoluş biçimi, onu belirleyen kategori, insan bilincinin sonunda ekonominin sentezini yaparak onu komünist toplum çerçevesinde insanın tümden kurtuluşu amacına yönelttiği nokta olduğunu söyleyebiliriz."[84]

Komünizme geçiş dönemi boyunca, plan, çeşitli malların toplum tarafından bugün ve gelecekte hangi oranlarda üretileceğini düzenleme ve güven altına alma işlevine sahiptir. Bu anlamda, değer yasasınınkilere benzeyen özelliklere sahiptir. Onu ayırd eden, ona özgü olan, insanların bilinçli bir şekilde *yarattıkları, biçim verdikleri, egemenlikleri altına aldıkları ve kullandıkları* araç olma niteliğidir. Plan, üretici güçleri geliştirme, yeni insan ilişkileri yaratma, yeni bir insan yaratma ve komünist toplum aşamasına ulaşmaya olanak tanıyan *tek* araçtır.

Bu nedenle, Che, planı basit bir ekonomik kavrama indirgemenin, onun özünü daha başından değiştirmek ve olanaklarını sınırlandırmak anlamına geldiğini düşünüyordu. Che, planın Marks'ın bu terime verdiği anlamda, *maddi* ilişkilerin bütününü kapsadığını düşünüyordu. Bu nedenle, planlama 2 unsuru izlemek ve birleştirmek zorundadır:

- Yeni toplumun ekonomik gelişimi için, ekonomik düzenleme ve denetim de dahil olmak üzere, gerekli temellerin yaratılması.
- Yeni tipte insan ilişkilerinin, yeni insanın yaratılması.

Bu unsurlar planlama düzeyinde ve sonuç olarak, komünizme geçiş süreci düzeyinde, bedeli planlamanın özünü değiştirmek ve komünist projenin kendisini tehlikeye atmak olduğundan, gözden uzak tutulması mümkün olmayan bir ilkeyi dayatıyor: Planın etkinliği ne

yalnız ekonomik yönetimin optimizasyonu, dolayısıyla ne de toplumun sahip olduğu ekonomik mallar ya da üretim süreci boyunca elde edilen karlar açısından değerlendirilebilir.

Planın etkinliği, ekonomik yönetimi ulaşılacak hedefe, yani komünist topluma göre mümkün olan en iyi duruma getirme yeteneğiyle ölçülür. Bunun anlamı şudur: Planın etkinliği, üretim sürecine katılan insanların alışkanlıklarını ve değerlerini değiştirmeye, yani yeni komünist değerleri yaratmaya ve iyice yerleştirmeye yardım ederek, ekonomik aygıta, yeni toplumun teknik ve maddi temelini yaratması olanağını tanıdığı ölçüde, toplumsal rasyonalite ve ekonomik rasyonaliteyi birleştirmesi yeteneğine bağlıdır.

Geçiş sürecinin ekonomi politiği konusundaki literatürün hemen hemen tamamı, hakim olmaya çalıştığı konuya uyarlanmış, kendine özgü kavramsal bir araçtan yoksundur. Teorik açıdan, bu literatür, kapitalist sistemin analizine ilişkin Marksist kategorileri uygulayarak, bizzat incelemenin konusunu deforme etmeye yöneliyor. Böylelikle, yeni gerçekliği eleştirel tarzda analiz etme olanağını kaybediyor. Bir başka ifadeyle, bu kategorilere ve onların yapılarına, ilişkilerine, Marksist söylemde kapitalist toplumsal formasyonun unsurları olarak ele alındıkları şekilde başvurarak, teorik alandaki kendine özgülüğü görmezlikten gelinen bir gerçekliği egemenlik altına almak zor olacaktır.

Değer yasası ayrıca, kendi bağlamının dışında genelleştirilen ve geçiş dönemi ekonomi politiği konusundaki bir teorinin temel ayağı haline de getirilen Marksist ekonomi teorisinin unsurlarından biridir.

Che'nin ekonomik görüşü üzerine araştırmamızı sürdürmeden önce, Marks'a, özellikle *Kapital*'in değer teorisine ayrılmış bölümüne dönmek zorundayız. Değerin tanımlamasını yapma iddiasında değiliz. Marks tarafından dile getirilen bazı incelemeleri ve bazı düşünceleri belirtmekle yetineceğiz.

Marks'ın değer teorisi çağdaşlarınınkinden ve öncellerininkinden farklıdır. Marks o zamana kadar ayrı ayrı tahlil edilen 2 unsuru birleştiriyor: Ürünler arasındaki niceliksel ilişkiler ve üreticiler arasında tarihsel olarak koşullandırılmış ilişkiler.

Kapital'in 1. bölümünde, Marks metayı incelemekle başlıyor. Metanın hem bir kullanım değeri, yani yararlı bir nesne, hem de bir değişim değeri olduğunu belirtiyor.

Marks'a göre, değer verili bir tarihsel zamanda yürürlükteki toplumsal ilişkilerin bütününü ifade eden toplumsal bir kategoridir. Metaların üretiminde biçimlenen bu toplumsal ilişkilerin üretimi ve yeniden üretimi insanın tarihteki ekonomik varlığının evrensel şeklini o-

luşturmuyor. Marks'a göre, kapitalist üretim tarzını betimleyen kategoriler "gerçek toplumsal ilişkileri yarattıkları oranda objektif bir gerçekliğe sahip olan entellektin biçimleridir. Ancak bu ilişkiler sadece, meta üretiminin toplumsal üretim tarzı olduğu belirli bir tarihsel döneme aittirler."[85]

Kategorilerin toplumsal karakteri, yani bunların insanlar arasında tarihsel olarak belirlenmiş ilişkileri ifade etmeleri, değerin incelenmesinde Marksist teorinin diğer tüm alanlarındakinden daha fazla mevcuttur. Yine *Kapital*'in 1. bölümünde, "Metanın Fetiş Karakteri ve Sırrı" konulu kısımda, Marks, kapitalist sistemde toplumsal ilişkilerin şeyler arasındaki ilişkiler gibi ortaya çıktığını anlatmaktadır.

Bu fenomen Marks'ın değer teorisinin en can alıcı noktasını oluşturmaktadır. Şeyler yani metalar arasındaki niceliksel ilişki insanlar arasındaki toplumsal ilişkilerin dış görünümünden başka bir şey değildir. Marks bunu şu şekilde ifade etmektedir:

> "Demek ki, metanın gizemli bir şey olmasının basit nedeni, onun içinde insan emeğinin toplumsal niteliği, insana, bu emeğin ürününe nesnel bir nitelik damgalamış olarak görünmesine dayanmaktadır; üreticilerin kendi toplam emek ürünleri ile ilişkileri, onlarla kendi aralarında bir ilişki olarak değil de, emek ürünleri arasında kurulan toplumsal bir ilişki olarak görünmesindedir. Emeğin ürünlerinin metalar haline, niteliklerinin duyularla hem kavranabilir, hem de kavranamaz toplumsal şeyler haline gelmelerinin nedeni budur. [...] Burada insanlar arasındaki belirli toplumsal ilişki, onların gözünde, şeyler arasında düşsel bir ilişki biçimine bürünüyor. [...] Emek ürünlerine meta olarak üretildikleri anda yapışıveren ve bu nedenle meta üretiminden ayrılması olanaksız hale gelen şeye ben fetişizm diyorum.
>
> "Tahlilimizin de gösterdiği gibi, metalardaki bu fetişizmin kökeni, bunları üreten emeğin özel toplumsal niteliğindedir." [86]

Marks'a göre, değer yasası kapitalizmin bağrında genel dengenin nasıl elde edildiğini açıklamaktadır. Marks'ın değer yasası olarak adlandırdığı şey, kapitalist toplumda farklı ekonomik güçler arasında dengeyi sağlayan mekanizmanın teorik açıklamasından başka bir şey değildir. Bu güçler, üretilen metaların miktarı, metaların değiştirildiği ilişkiler, emekgücünün ekonominin değişik sektörleri arasında bölüşülmesi oranları ve kaynakların bu aynı sektörlere tahsis edilmesidir.

Marks tarafından açıklanan değer teorisinin hedefi en iyi bu bakış

açısıyla bakıldığında anlaşılır. Bu kavram bize kapitalizmin yapısını ve *Kapital*'in bütün 1. bölümü boyunca detaylı olarak açıklandığı gibi, sistemin insanların gözünden saklamaya özen gösterdiği iç işleyişini kavrama olanağı veriyor.

Tüm bu anlatılanların yapısını oluşturan ve Marks'ın teorisi boyunca var olan düşünceyi özetlemek için, burada şu alıntıyı bir kez daha aktarıyoruz:

> "Ekonomi politik, ne denli eksik olursa olsun, değer ve değer büyüklüğünü gerçekten tahlil etmiştir. Ama emeğin niçin değer içinde temsil edildiğini ve emeğin ölçüsünün ürünlerin değerinin büyüklüğünde niçin emek zamanıyla temsil edildiğini bir kez olsun sormamıştır. [Bu] şekiller [...] ilk bakışta *üretimin ve üretim ilişkilerinin, insan tarafından denetlenmek yerine, insana egemen olduğu bir toplumsal döneme ait olduklarını* göstermektedirler. "[87]

Che'nin değer yasası konusundaki, değer yasasının ve diğer kapitalist kategorilerin geçiş sürecinin ekonomik idaresinde ve komünist toplumun inşası teorisinin hazırlanmasında kullanılması konusundaki görüşü aşağıdaki şekilde özetlenebilir:

- Değer yasasının komünizme geçiş sürecinde *temel ilke olarak* reddi.
- Geçiş sürecinde zorunlu olarak varlığını sürdüren bir dizi kapitalist ilişkinin (ekonomik yasa özelliği nedeniyle, yani bazı ekonomik eğilimlerin ifadesi olarak değer yasasının da) varlığının *kabul edilmesiyle*, sosyalist ekonominin yönetiminde değer yasasının ve ona eşlik eden diğer kategorilerin bilinçli bir biçimde kullanılmasının mümkün olduğunu *iddia etmek* arasındaki farklılık.
- İlk başlangıcı da dahil olmak üzere komünizme geçiş döneminin, değer yasasıyla ve bu yasanın kullanımının yol açtığı meta üretiminin diğer kategorileriyle uyum içinde gelişmesi gerektiği düşüncesinin reddi.
- Geçiş sürecinde değer yasasının ve parasal ve ticari ilişkilerin kullanımını tavsiye etmekle yetinmeyip, ayrıca bu kapitalist ilişkileri komünist topluma ulaşma aracı olarak *geliştirme* zorunluluğunu öne süren görüşün reddi.
- "Devlet işletmeleri arasındaki ilişkilerde *meta* kategorisi"nin kullanılmasının kaçınılmazlığı düşüncesinin reddi ve "bütün işletmeleri büyük işletmenin (devletin) parçası olarak"[88] kabul eden görüşün benimsenmesi.

• Pazar, para (fonksiyonları değişikliğe uğradığı ölçüde) ve sonuç olarak dolaysız maddi çıkar itici gücünün de aralarında bulunduğu eski kategorilerin aşamalı olarak ortadan kaybolmasına, ya da daha iyi ifade edersek, bu kategorilere yol açan koşulların aşamalı olarak ortadan kalkmasına götüren bir ekonomik politikanın zorunluluğu.

• Kapitalist kategorileri kullanmaktan ibaret olan pratiğin reddi. "Ekonomik hücre olarak meta, rantabilite, özendirici olarak bireysel maddi çıkar, vb."[89] gibi kapitalist kategoriler yeni toplumu inşa etmek için kullanıldıklarında, hızla bağımsız bir varlık elde ediyorlar ve zamanla insanlar arasındaki ilişkiler üzerinde kendi güçlerini empoze ediyorlar.

• Komünizme geçiş döneminde değer yasasının serbestçe işlemesi toplumsal ilişkilere tepeden tırnağa yeniden bir biçim vermenin olanaksızlığı anlamına gelir, çünkü yabancılaşmış insanı topluma bağlayan ve olsa olsa insanın ve toplumun toplumsal niteliğinin temel değişimini engelleyecek olan karma bir sistemin ortaya çıkmasına götürecek olan "göbek bağı"[90] varlığını sürdürür olgusunun kabul edilmesi.

• Sosyalizmin ve komünizmin inşası üretimin ve bilincin eşzamanlı olarak yükselmesini gerektirir olgusunun doğrulanması.

Plan ve değer yasasının daha önce verdiğimiz tanımlamaları bile, komünizme geçiş sürecinde bunların birlikte var olmalarının olanaksız olduğunu açıkça gösterir. Böylesi bir birlikte var olma ancak, değer yasasının önceki sistemden miras edinilen bir yapı olarak yaşamını sürdürdüğü geçişin birinci aşamasında mümkündür. Bu süreç burjuvazinin politik aygıtının yıkılması, proletarya diktatörlüğünün inşası ve üretim araçlarının kapitalistlerin ellerinden devrimci hükümetin ellerine aktarılmasıyla başlar. Bununla birlikte, bu süreç boyunca, geliştirilmesi gereken parasal ve ticari ilişkiler değil, tersine, yeni sosyalist ilişkilerdir. Değer yasası karamamelerle değil, inşa etmekte olduğumuz sistemin özünde bulunan yeni şekillerin gelişmesine paralel aşamalı bir yok olma süreciyle ortadan kaldırılmalıdır.

Üretim araçları devrimci hükümetin ellerine geçtikçe, yeni üretim ilişkileri ortaya çıkar ve gelişir. Bu aşamaya üretimin, onun varlık nedeninin ve amaçlarının yeni bir tarzda kavranışı eşlik etmelidir. Bu aşama, özendiricilerin yanı sıra ekonominin denetimi, örgütlenmesi ve idaresi mekanizmalarının yeni kullanım *biçimleri*ne de uygun olmalıdır. [91]

Bu geçiş aşaması sırasında, bazı üretim araçları hala kapitalistlerin ve özel ya da kooperatifler şeklinde örgütlenmiş küçük üreticilerin ellerindedir. Ama meta üretiminin bütün bir üretim sektöründe varlı-

ğını sürdürdüğü bir zamanda bile, *değer yasası daha şimdiden artık "saf" biçiminde hareket etmemektedir.* Devrimci hükümetin genelde toplumsal planda olduğu kadar tümüyle ekonomik planda da aldığı önlemler değer yasasının işleyişinin bozulmasına neden olur.

Kiraların düşürülmesi gibi önlemler; genelde bedava ya da "pazar tarafından saptanmış fiyatların altında bir fiyata" tıbbi ve sosyal yardım; karşı-devrimci spekülasyonla savaşmak için fiyatların denetlenmesi ve belirlenmesi; dövizlerin denetimi; dış ticaretin denetimi; toptan iç ticaretin denetimi; o zamana kadar marjinal durumda olan sektörlerin devrim halindeki ülkenin ekonomik yaşamına girmesi; işsizliğin tasfiyesi amacını güden düzenlemeler vb.; *tüm bu önlemler değer yasasının egemenliğini pratikte olanaksız hale getirir.*

Değer artık burada ne üretilecek metaların miktarını, ne de metaların hangi oranlarda değiştirileceklerini düzenler. Emek gücünü ekonominin farklı sektörleri arasında bölüştüren ya da kaynakları çeşitli sektörlere veren artık değer değildir. Bir yasa karakterine sahip olan düzenleyici bir mekanizma olmaktan çıkmıştır.

Temel öneme sahip olan bir diğer şey de, fiyatların artık arz ve talebin pazar üzerindeki oynamalarına uyarak, (bunun kapitalist toplumda yol açtığı ve bu toplumda oranların neden kendiliğinden, anarşik ve de kaba bir biçimde düzenlendiğini ve dengenin neden kendiliğinden, anarşik ve de kaba bir biçimde sağlandığını açıklayan bütün sonuçlarla birlikte) kendiliğinden bir şekilde belirlenmemeleri olgusudur.

Devrimin bu aşamasında, yönetim maddi ve insan kaynaklarının dağılımını değer yasasına göre değil, kendi politik projesine, ülkede ve dünyanın geri kalan bölümünde egemen olan somut koşullara ve kendi politik, ideolojik ve askeri gücünün somut koşullarına göre düzenler. Merkezi plan ulaşılacak bir hedef, bir idealdir.

Toplumun üretici güçlerinin yönetiminde önemli olan *global* rantabilite verileridir. Bundan ne anlaşılır? Sosyalizm üretim maliyetlerinin ve üretilen malların değerinin doğru ve kesin analizinden yola çıkarak, kapitalist toplum için olanaksız olan, üretilen malların değerinin üstünde ya da altında bulunan ve hatta değişebilen fiyatlar oluşturma lüksünü rasyonel bir biçimde kendine sunabilir, yeter ki gerekli rantabilite ve etkinlik göstergeleri tamamen olduğu gibi korunsun.

Bu olguda, son tahlilde, değer yasasının sosyalizmde egemen olduğunun, çünkü sosyalizmin bu ekonomik ve toplumsal global dengeye ihtiyaç duyduğunun kanıtı bulunabilir.

Katıksız bir düş. Hiçbir toplum, burada toplumun üretici güçlerinin yönetiminin global "rantabilitesi" olarak görülen bu ekonomik denge-

ye ulaşmadan ayakta kalamaz. Hiçbir aşiret eğer üretebileceğinden fazlasını tüketmiş olsaydı ayakta kalamazdı ve dahası, gelişemezdi.

Ama bu temel ilke, bu ekonomik rasyonalite değer yasası *değildir*. Eğer bu ilke değer yasası olsaydı, bundan, acımasız bir tarzda, bu yasanın *evrensel* olduğu, her zaman egemen olduğu ve olacağı sonucunu çıkarmak gerekirdi. Ama değer yasası yalnızca, kapitalist toplumda bu dengenin hangi *şekilde kendiliğinden* kurulduğunu açıklayan teoridir. Plana gelince; plan sosyalist ve komünist toplumlarda bu dengeye ulaşmanın bilinçli ve rasyonel *şeklidir*.

Öte yandan, açıktır ki, planın işleyişi ve kapitalizme oranla sahip olduğu avantaj, fiyatlarını saptamak amacıyla her bir ürünün hazırlanma maliyetini göstermekten ibaret değildir. Böylesi bir mantıkla, plan saçma bir hale gelecektir ve temel avantajını kaybedecektir, çünkü değer yasasına boyun eğmiş olgular arasında yer alacaktır. Bu yol, Çekoslovak ekonomist Ota Sik ve Polonyalı ekonomi politik uzmanı Wlodzimiers Brus'un yaptıkları gibi, sosyalizmi inkar etmeye götürür. Onlar '60'lı yıllarda, pazar mekanizmalarının tümden serbest bırakılmasının ulusal pianiama komisyonlarına milyonlarca matematiksel işlemden tasarruf etme olanağı sağlayacağını, tüm bu "yorucu" işi yapmak gerekmeksizin, sadece değer yasasının fiyatları kendiliğinden oturtabileceğini iddia ettiler.

Planın işlevi başkadır. Yeni toplumun rasyonel ve bilinçli inşası için araç işlevi görür. Başlıca avantajı, kapitalist girişimcinin tersine, üretici bir birimin ya da bütün bir üretim sektörünün rantabilite düzeyine boyun eğmeye ihtiyacı olmamasından kaynaklanır. Tersine, idare ettiği her şeyi bütünüyle belirlenmiş oranlarda merkezi bir tarzda finanse edebilir. Başarısının anahtarı, öte yandan verilerin elde edilmesi ve analizinde ulaşılan kesinlik, ayrıntı, doğruluk ve titizliğe dayanır.

Bir başka açıdan bakıldığında, değer ürünlerin fiyatlarını artık arz ve talep mekanizmasıyla belirlemediğinde, planın, değer yasasının artık egemen olmadığını iddia etmesi için bu olgu yeterlidir. Bu andan itibaren, global denge artık değer yasasının mekanizmaları aracılığıyla değil, bilinçli kararların etkisiyle oluşur.

Ve hatta, özel ya da kooperatif küçük üreticilerin ayakta kalması nedeniyle, meta üretiminin varlığını kabul ettiğimizde, devlet sektörü ile özel sektör arasındaki değişimin değer yasasınca yönetilen bir toplumun bağrındaki bir ticari işlemde egemen olan kuralları hesaba katarak gerçekleştirildiğini mutlak biçimde yine de iddia edemeyiz.

Oysa bu işlemde el değiştiren para değerin bir ölçüsünü *oluşturmaz*. Hiç unutmamak gerekir ki, özel sektörle değişim toplumsal ola-

rak gerekli emeğin eşit miktarlarını ortaya koymaz, çünkü metaların fiyatı ne değerlerine, ne de arz ve talep mekanizmasına göre belirlenir. Üstelik, özel sektörün kullandığı üretim araçları, gerek miktarları açısından, gerekse de devletin onları sattığı fiyatlar açısından, planda ifade edilen belirlenmiş bir ekonomik politikaya uygun olarak, devlet tarafından bölüştürülmüştür.

Planlama ile kategori ve mekanizmaların bütünü -ki plan bunlar aracılığıyla ifade edilmiştir- arasında var olması gereken ilişki bir diğer önemli yandır.

Bu sorun konusunda, Che, bir meta üretiminin geçiş döneminde ve belirli bir süre boyunca ayakta kalmasının, planın işlemek için kapitalist mekanizmalara başvurması gerektiği ya da kapitalist kategorilerle ifade edilmesi gerektiği *anlamına gelmediğini* düşünüyordu.

Bütçeye dayalı finansman sistemi, komünist toplumu inşa etme biçimi konusundaki genel anlayışıyla, geçiş dönemi teorisine orijinal bir katkı sağlıyor. Aynı zamanda, komünizme geçiş süreci ekonomisini yönetme ve denetlemenin yeni bir biçimini temsil ediyor. Kapitalist ekonomik ilişkileri, ticari kategorileri ve kapitalist ideolojik yapıları ortadan kaldırmak için bir silah sağlayan bir modeldir. Özetle, bütçeye dayalı finansman sistemi insan ilişkilerinin ve komünist bilincin yeni şekillerinin temel öncüsüdür.

Che *bütçeye dayalı finansman sistemi*nin değer yasası sorununu nasıl ele aldığını ve bu konuda *ekonomik hesaplama* denilen sistemden hangi noktalarda farklı olduğunu belirtti. İlk önce, "Bütçeye Dayalı Finansman Sistemi Üzerine" denemesinin "Değer Yasası Üzerine" bölümünde söylediklerinden bir bölüm aktaracağız:

> "Değer yasası ve bilinçli bir şekilde uygulanması olanağı konusunda bizim görüşümüzle ekonomik hesaplamanın savunucularının görüşü arasında (en azından kullanılan terimlerin katılığı ve kesinliği açısından) derin bir fark bulunuyor.
>
> "*Ekonomi Politik El Kitabı*'nda[92] şunlar yazılı:
>
> " 'Değer yasasınnı kendini empoze ettiği, kendiliğinden ve kör bir güç gibi hareket ettiği kapitalizmdekinin tam tersine, sosyalist ekonomi değer yasasınnı bilincindedir. Devlet bu yasayı hesaba katar ve ekonominin planlı yönetiminde *kullanır*.
>
> " 'Değer yasasının işleyişinin bilinmesi ve *zekice kullanılması*, ekonominin yöneticilerine, ancak üretimi akılcı biçimde yönlendirmede, çalışma yöntemlerini sistematik olarak geliştirmede ve kullanılmamış zenginliklerdan yararlanarak üretimin kalitesini ve hacmini artırmada yardımcı olur.'

"İtalik yazılan kelimeler paragrafların özüne işaret eder.

"Değer yasası kör bir güç gibi hareket edecektir ama bir kez anlaşılıp bilinince insan tarafından egemenlik altına alınabilir ve kullanılabilir.

"Bununla birlikte, bu yasa bazı ayırd edici özelliklere sahiptir. Birincisi; bir ticaret toplumunun varoluşundan kaynaklanır. İkincisi; sonuçları *a priori* (önceden) ölçülemez. Bu özellikler pazar tarafından, üreticilerle tüketiciler arasındaki mübadele sırasında ortaya çıkarlar. Üçüncü olarak; üretimin bazı dallarında, toplamı sonuca yansıyan değişiklikler ve dengesizliklerin yanı sıra dünya pazarlarını da kapsayan tutarlı bir bütünü oluşturur. Dördüncüsü; ekonomik yasa niteliğinden dolayı, asıl olarak eğilim biçiminde hareket eder. Oysa geçiş dönemlerinde bu yasanın normal olarak eğilimi ortadan kaybolmak olmalıdır.

"Birkaç paragraf ileride, El Kitabı'nda şu görüş yer alıyor:

" 'Sosyalist devlet değer yasasını, toplumsal ürünün üretilmesi ve dağıtılması üzerinde, mali sistem ve kredi sistemi aracılığıyla denetim gerçekleştirerek kullanır.

" 'Değer yasasının kontrol altına alınması ve bir plana uygun biçimde kullanılması, sosyalizmin kapitalizm karşısında sahip olduğu büyük bir avantajdır. Değer yasasının kontrol edilmesi sayesinde sosyalist ekonomideki hareket tarzı, kapitalizme özgü üretim anarşisine ayrılmazcasına bağlı olan toplumsal emeğin boşa harcanması olgusuna neden olmaz. Değer yasası ve buna bağlı kavramlar -para, fiyat, ticaret, kredi, maliye- Sovyetler Birliği'nde ve diğer halk demokrasilerinde, sosyalizmin ve komünizmin inşasına yardımcı olmak için, ulusal ekonominin planlanmasında başarıyla kullanıldılar.'

"Bu, ancak halkın kullanımı için üretilen değerler toplamı düzeyinde ve bu değerlerin elde edilmesi için el altında bulundurulan fonlar düzeyinde doğru sayılabilir. Az-çok denkleşmiş maliyesi bulunan her kapitalist maliye bakanının yapabileceği bir şeydir bu. Bu çerçeve içerisinde, yasa üzerinde her türlü kısmi çarpıtma uygulanır.

"Biraz ötede, El Kitabı'nda şunları okuyoruz:

" 'Meta üretimi, değer yasası ve para ancak komünizmin yüksek aşamasına erişildiğinde ortadan silinir. Ancak komünizmin yüksek aşamasında meta üretimi ve dolaşımının ortadan kalkmasını sağlayacak koşullarm yaratılması için, komünist toplumun inşası döneminde, değer yasasım, para ve ticaret ilişkilerini *geliştirmek* ve kullanmak zorunludur.'

"Neden *geliştirmek*? Kapitalizmin kategorilerinin bir süre varlıklarını sürdürmelerini, ortadan kaybolacakları zamanın önceden saptanamamasını anlarız. Ama geçiş dönemini karakterize eden, hızla yeni bir aşamaya ulaşmak için eski bağlarım koparan bir toplum olmasıdır.

"Bizim kanımızca, *eğilim*, pazar, para gibi eski kategorileri ve dolayısıyla maddi çıkar itici gücünü, ya da daha doğrusu bunların varlığına yol açan koşulları olanaklar elverdiğince katı ve köklü biçimde yok etmek doğrultusunda olmalıdır.

"Yoksa şöyle bir varsayım ortaya çıkar: Geri bıraktırılmış bir toplumda sosyalizmin inşası bir tür tarihi kazadır ve yöneticiler tüm çabalarını 'yanlışlığı' düzeltmek için ara topluma ait tüm kategorileri sağlamlaştırmaya adamalıdırlar. Geriye, yeni toplumun temelleri olarak gelirin emeğe göre dağılımı ve insanın insan tarafından sömürülmesine son verme eğilimi kalır. Ancak bu geçiş dönemini gerçekleştirmek için gerekli olan devasa bilinç değişimini olanaklı kılmakta açıkça yetersiz kalacaktır.

"Bu bilinç değişimi tüm yeni ilişkilerin çok yönlü etkisiyle, dolaysız maddi özendiricinin insanın toplumsal bir varlık olarak gelişimini frenleyerek bilince dayattığı bireyci düşünce tarzının her zaman eşlik ettiği eğitim ve sosyalist ahlak sayesinde gerçekleştirilmelidir.

"Farklılıklarımızı özetleyelim: Üretici devlet ile tüketici devlet arasında meydana gelen mübadele tipine de yansıyan değer yasasının, ticaret toplumunun kalıntıları nedeniyie, varlığını kısmen sürdürdüğünü düşünüyoruz. Özellikle dış ticaretin çok gelişmiş olduğu bizimki gibi bir toplumda, uluslararası ölçekteki değer yasasınm, sosyalist kamp içinde dahi ticari işlemleri yöneten bir olgu olarak kabul edilmesi gerektiğini düşünüyoruz. Bu ticaretin, bundan böyle, gelişmiş ülkelerle en geri kalmış ülkeler arasındaki ayrımların ticari değişimler tarafından derinleştirilmesini engellemek üzere, yeni toplum ülkelerinde daha yüksek biçimlere dönüşmesi gerektiğine inanıyoruz. Bu, gelişmekte olan ülkelerde endüstri yatırımlarının finansmanını sağlayacak değişim unsurlarının bulunması gerektiği anlamına gelir. Bu, kapitalist dünya pazarında var olan fiyat sistemlerini ihlal etme pahasına da olsa yapılmalıdır. Bu tutum, tüm sosyalist kampta daha dengeli bir gelişmeyi olanaklı kılacak ve bu da, doğal olarak pürüzleri törpüleme ve proletarya enternasyonalizmi ruhunu güçlendirme sonucunu yaratacaktır. Sovyetler Birliği ile Küba arasında geçenlerde imzalanan anlaşma bu doğrultuda atılabilecek

adımlara bir örnektir.

"Buna karşılık, üreticilerle tüketiciler arasında var olan çelişkiyi sistematik olarak ifade eden bir serbest pazarın yokluğu koşullarında değer yasasını bilinçli bir şekilde kullanma olanağını reddediyoruz. Devlet işletmeleri arasındaki değişimlerde *meta* kategorisinin varlığını reddediyoruz. Bütün kuruluşları tek büyük işletmenin, yani devletin bir parçası olarak (ülkemizde durum pratikte şimdilik böyle olmamakla biriikte) kabul ediyoruz. Değer yasası ve plan, bir çelişkiyle ve bunun çözümüyle birbirine bağlı iki kavramdır.

"Sonuç olarak; merkezi planlamanın, sosyalist toplumun varoluş biçimi, onu belirleyen kategori, insan bilincinin sonunda ekonominin sentezini yapmayı ve onu amacına, yani komünist toplum çerçevesinde insanın tümden kurtuluşuna doğru yöneltmeyi başardığı bir nokta olduğunu söyleyebiliriz."[93]

"Üretim Maliyetleri Üzerine Düşünceler"inde, Che şunları yazdı:

"Kapitalist pazar, değer yasası temelinde işler. Doğrudan doğruya pazarda ifade edilen değer yasası bu doğal ortamın, yani pazarın dışında analiz edilemez. Başka bir deyişle, kapitalist pazarın değer yasasının ifadesinin ta kendisi olduğu söylenebilir. Sosyalist toplumun inşası sırasında üretim araçlarının mülkiyet biçiminin değişmesiyle biriikte, üretim ilişkilerinin birçoğu da değişime uğrar. Pazar artık serbest rekabetin özelliklerine sahip olmaz. Tekellerin etkisiyle zaten sınırlanmış olan pazar, sosyalist sektörün ticari sektör üzerindeki bilinçli etkisiyle giderek daha fazla serbest rekabetin özelliklerine sahip olmaktan uzaklaşır."[94]

Değer Yasası Üzerine" başlıklı polemik denemesinde Che şunları belirtti:

"Sözkonusu makalenin[95] birinci paragrafının başlangıcına ilişkin olarak, bu değerlendirmenin doğru olmadığını söylüyoruz. Biz değer sorununa bir başka biçimde yaklaşıyoruz. *Nuestra İndustria, Revista Economica*'nın[96] birinci sayısında yayınlanan makaleden bir alıntı yapmak istiyorum:

" 'Tüm ürünler kendi aralarında kapitalist pazarda egemen olan oranlardan farklı oranlarda değiştirildiklerinde, dünya pazarında karşılaşılanla hiçbir ortak noktası olmayan bir fiyat oluşu-

mu ortaya çıkar. Öyleyse, fiyatların değerle çakışması nasıl sağlanabilir? Bir yandan meta arz ve talebini dengelemek için, öte yandan değerin fiyatlarda doğru olarak yansıtılması için değer yasası bilinçlice kullanılabilir mi? Sosyalist ekonomide ortaya çıkan en önemli sorunlardan biri de budur.'

"Diğer bir deyişle, değer yasasının hala yürürlükte olması düşüncesiyle mücadele etmek değildir sözkonusu olan. Ancak bu yasanın kapitalist pazarda en gelişmiş biçimiyle işlediğini ve üretim araçlarının ve dağıtım aygıtlarının toplumsallaştırılmasının pazarlara getirdiği değişimlerin değer yasasının dolaysız etkisini karartan değişimlere yol açtığını söylüyoruz. Değer yasasının kapitalist ortamda ticari ilişkileri düzenlediği görüşünü destekliyoruz. Sonuç olarak, pazarlar saptırıldığı andan itibaren, nedeni ne olursa olsun, değer yasasının eyleminde bazı bozulmalar ortaya çıkar.

"Bu olayın meydana geliş biçimi ve derecesi Marks tarafından kapitalizmi araştırdığı kadar derinlemesine incelenmemişti. Marks ve Engels geçiş aşamasının ekonomik bakımdan geri ülkelerde başlayabileceğini öngörmemişlerdi. Bu nedenle, bu dönemin ekonomik özelliklerini derinlemesine düşünmemişler ve araştırmamışlardı.

"Lenin, büyük bir deha olmasına karşın, geçiş aşamasımn ekonomik sorunları konusunda uzun araştırmalar yapmak için yeterli zamana sahip değildi. Bu geçiş aşaması, henüz kapitalist gelişimini tamamlayamadan kapitalizmden çıkan ve bu nedenle, feodalizmin kalıntılarını hala içeren bir toplumun tarihsel olgusuyla üretim araçlarının mülkiyetinin halkın elinde yoğunlaştırılmasını birleştirir.

"Burada, Lenin'in kapitalizmin eşitsiz gelişimi, emperyalizmin doğuşu ve savaş gibi toplumsal sarsıntı anlarında sistemin en zayıf halkalarından parçalanması çalışmalarında olanaklı olduğunu öngördüğü gerçek bir olay sözkonusudur. Lenin Rus Devrimi'yle ve ilk sosyalist devletin yaratılmasıyla bu geçiş aşamasına girilebileceğini kanıtlamış, ancak *Devlet ve Devrim* adlı kitabının birdenbire bitişinde açıkladığı gibi, kendisini tümüyle iktidarın güçlendirilmesine ve devrime katılmaya adadığından, araştırmalarını sürdürmeye zaman bulamamıştı. (Lenin'in geçiş dönemi ekonomisi konusundaki çalışmalarımn bütünü bizim için soruna mükemmel bir başlangıç oluşturmaktadır. Ancak bu araştırmalar zamanın ve deneyimin kendilerine katması gereken gelişim ve derinlikten yoksundurlar.)"[97]

"Sosyalizm ve Küba'da İnsan"da Che şunlara işaret ediyor:

"Marks, geçiş döneminin ana hatlarını, kendi iç çelişkileriyle hırpalanan kapitalist sistemin patlayıcı dönüşümünün sonucu olarak belirledi. Daha sonraki olaylar, onun zayıf dallarını oluşturan bazı ülkelerin emperyalizm ağacından nasıl koparıldıklarını gösterdi. Bu olay Lenin tarafından çok önceden görülmüştü.

"Bu ülkelerde kapitalizm, halk üzerinde etkilerini şu ya da bu biçimde hissettirebilmeye yetecek kadar gelişmişti. Fakat tüm olanaklarını yitirmesine rağmen, sistemin patlamasına neden olan onun iç çelişkileri değildi. Yabancı zorbaya karşı kurtuluş mücadelesi; sonuçları ayrıcalıklı sınıflar tarafından sömürülenlerin üzerine yüklenilen savaş gibi dış olayların neden olduğu yoksulluk; yeni sömürgeci rejimlerin yıkılmasını amaçlayan kurtuluş hareketleri; devrimci süreci genel olarak başlatan etkenler işte bunlardır. Gerisini bilinçli bir eylem tamamlar.

"Bu ülkelerde henüz toplumsal çalışmaya yönelik tam bir eğitim yapılamamıştır. Ve basit mülk edinme süreci, zenginlikleri kitlelerin ulaşabilecekleri bir yere koymaktan çok uzaktır. Bir yandan az gelişmişlik, diğer yandan sermayenin 'medeni' ülkelere doğru alışılagelmiş kaçışı, fedakarlık yapılmaksızın ve hızlı bir değişimin gerçekleşmesini olanaksız kılar. Ekonomik temelin kuruluşuna varmak için kat edilmesi gereken daha uzun bir yol vardır ve hızlanan ekonomik gelişmenin itici gücü olarak maddi çıkarın çokça bilinen yollarından yürüme eğilimine ise sık sık rastlanır.

"Bu durumda ağaçların ormanı gizlemesi tehlikesiyle karşı karşıya kalınır. Sosyalizmi kapitalizmden arta kalan çürümüş silahlarla (ekonomik hücre olarak meta, rantabilite, özendirici olarak bireysel maddi çıkar, vb.) gerçekleştirmek gibi çılgınca bir düşüncenin ardından gitmek insanı ancak bir çıkmaza sürükleyebilir. Ayrıca, buraya yolların sık sık kesiştiği ve nerede yanlış bir dönüş yapıldığını anlamanın güç olduğu uzun bir mesafeyi kat ederek varılır. Bu arada, benimsenen ekonomik temel, bilincin gelişimini kökünden yıkma görevini yerine getirir. Komünizmi inşa etmek için toplumumuzun maddi temeliyle eşzamanlı olarak yeni insan geliştirilmelidir."[98]

BÖLÜM 6

Paranın, bankacılık sisteminin ve fiyatların rolü

Yöntembilimsel nedenlerden dolayı, şimdi Che'nin para konusundaki görüşlerini incelemenin en uygun zamanıdır. Bununla biriikte, okuyucu önceki sayfalarda, özellikle değer yasasına ilişkin bölümde, Che'nin görüşünün bazı temel öğelerini daha önceden bulmuştu.

Che, geçiş döneminin ana özelliklerinin ve bunları ifade eden teorinin kapitalizmin ana özelliklerinden temelden farklı olduğuna inanmıştı. Bu nedenle, paraya, ekonomik hesaplama taraftarlarının ona yükledikleri rolden çok farklı bir rol yüklemişti. Bu durumda, para konusundaki düşünceleri geçiş dönemine ilişkin görüşü çerçevesinde incelenmeli ve açıklanmalıdır, çünkü düşünceleri bütün doğrulukları-nı bu bağlamda kazanmaktadır.

Che paranın rolü konusundaki düşüncelerini 1963-'65 yılları sırasında, geçiş döneminde, özellikle "Bütçeye Dayalı Finansman Sistemi Üzerine" ve "Banka, Kredi ve Sosyalizm" denemelerinde özümsedi. Bu metinlerin her ikisi de polemik niteliğindedir. Ancak birinci metin Che tarafından önerilen bütçeye dayalı finansman sisteminin olumlu bir tanımlamasını yapmaktadır.

Che'nin geçiş sürecinde paranın ve bankacılık sisteminin rolü sorununu ele alırken benimsediği yöntemi bozmamak için, görüşlerini bütçeye dayalı finansman sistemi çerçevesinde sergileyeceğiz ve mümkün olduğunca Che'nin "Banka, Kredi ve Sosyalizm" makalesinde düşüncelerini sunarken seçtiği sırayı izleyeceğiz. Apaçık nedenlerden dolayı, bankanın kökenlerine, onun ana özelliklerine ve kapitalist üretim tarzındaki işlevlerine atıfta bulunmayacağız.[99]

Para ticari ilişkilerin bir ürünüdür. Öyleyse para, onu tarihsel olarak belirlenmiş bir toplumsal kategori haline getiren, iyice belirlenmiş üretim ilişkilerinin ifadesidir. Ticari ilişkiler bir günde yıkılamazlar.

Geçiş sürecinde, yeni üretim ilişkilerinin ve bu ilişkiler konusunda benimsenmiş politikanın gelişim ritmine göre, daha uzun ya da daha kısa süre devam eden bir dönem boyunca varlıklarını sürdürürler. Ama her durumda, ticari ilişkilere karşı mücadele edilmelidir. Eğilim, tümüyle kaybolmalarına kadar aşamalı olarak zayıflamalarına yönelik olmalıdır. Gelişmeleri komünist projenin gerçekleştirilmesini dahi tehlikeye atmaktadır.

Bu analiz, bankanın geçiş sürecindeki rolüne de uymaktadır. Che buna şu şekilde işaret etmiştir:

> "Daha ileride yeniden değineceğimiz nedenlerden dolayı, paranın üretim ilişkilerini yansıttığını belirtmek önemlidir. Bir ticaret toplumu olmaksızın para da var olamaz. Para olmaksızın bankaların da var olamayacağını ve dolayısıyla, bankanın varlığının, gelişim düzeyleri ne olursa olsun, ticari üretim ilişkilerine bağlı olduğunu da söyleyebiliriz."[100]

Marks'ın incelemesine göre, para formunun bütün ticari üretimde sahip olduğu 5 işlevden sadece ikisi geçiş sürecinde var olmalıdır: *Hesap parası* yani *değerlerin ölçüsü* ve devletle tüketici olarak halk arasında olduğu gibi, devletle hala varlığını sürdüren küçük özel üreticiler arasında *dolaşım aracı* ve/veya *dağıtım aracı olarak para*.[101]

Bütçeye dayalı finansman sistemi ile ekonomik hesaplama sistemi arasında yaptığı karşılaştırmada, Che şunları açıkladı:

> "Bir başka farklılık paranın kullanılma şeklinden kaynaklanmaktadır. Bizim sistemimizde para, yalnızca aritmetik bir unsur olarak, merkezi kurumların işletmenin çalışmasını denetlemek için analiz etmeleri gereken işletme yönetiminin fiyatlarda yansıması olarak hareket eder. Ekonomik hesaplamada ise, sadece bu tek işleve sahip değildir. Aynı zamanda, dolaysız denetim aracı olarak işlev gören bir ödeme biçimidir, çünkü üretim biriminin işlemesini sağlayan kaynak bu para fonudur. Bundan dolayı, bu birimin bankayla ilişkileri özel üreticiyle kapitalist bankalar arasındaki ilişkilere benzerler; işletme bankaya planlarını eksiksiz biçimde açıklamak ve ödeme gücünü kanıtlamak zorundadır. Tabii ki bu durumda, kararlar keyfi değil, plana bağlı olacaktır ve tüm ilişkiler devlet kuruluşları arasında kurulacaktır.
>
> "Paranın bütçeye dayalı finansman sisteminde kullanılma biçimine uygun olarak, bizim işletmelerimiz kendilerine ait fonlara sahip değildirler. Banka para yatırmak ve para çekmek için ayrı

hesaplar tutar. İşletme planın belirlediği sınırlar dahilinde fon çekebilir. Bu, genel harcamalar hesabından ya da ücret ödemeleri özel hesabından çekilebilir. Ancak bankaya yatırılan paralar otomatikman devletin yetkisine geçer. Kardeş ülkelerin çoğunda, işletmeler, bankalara yatırdıkları ve bankalara faiz ödeyerek aldıkları borçlarla konsolide edebilecekleri kendilerine ait fonlara sahiptirler. Ancak bu *özel* fonların tıpkı krediler gibi topluma ait oldukları, bu fonların hareketinin işletmenin mali durumunu yansıttığı asla unutulamaz."[102]

Kapital'de şunları okuyabiliriz:

"Paranın ödeme aracı olarak işlev görmesi dolaysız bir çelişkiyi içerir. Bir yandan, ödemeler birbirine denk geldiğinde, ideal bir şekilde, yalnızca hesap parası ve değerlerin ölçüsü olarak işlev görür. Öte yandan, ödemelerin gerçek biçimde yapılmaları gerektiği andan itibaren, artık basit bir dolaşım aracı, ürünlerin el değiştirmesine yarayan geçici bir biçim olarak değil, toplumsal emeğin bireysel maddeleşmesi olarak, yani değişim değerinin tek gerçekleştiricisi, mutlak meta olarak dolaşıma girer."[103]

Paranın hesap parası olarak işlev gördüğünü söyleyen Che'nin kanısı, diğerlerinin yanı sıra, ekonomik örgütlenme, denetim, yönetim ve analiz konularında emperyalist sistemin en modern tekniklerinin gelişiminde de doğrulanmıştır. Amerikan tekelleri gereksiz harcamalardan kaçınmak için, işi hesap parasını şubeleri arasındaki işlemlerde kullanmaya kadar vardırdılar. Farklı şubelerine "hesapları ve ödemeleri göndermek" onlara saçma geliyordu. Bu tekniklerin gelişimi parayı, kendisinin üretildiği değerin ifadesi olan basit rolüne sürgün etmekle cezalandırdı.

Paranın değer ölçüsü olarak kullanılması, onun işletmenin yönetimini fiyat şeklinde yansıtmak için kullanılmasını gerektiriyor. Böylelikle, ekonominin merkezi kurumlarına, işletmlerin işleyişini analiz etmek için bir aygıt, bir *ekonomik gösterge* sağlıyor.

Bütçeye dayalı finansman sistemi maliyelere ekonomik hesaplamanın tanıdığından farklı bir içerik ve rol yüklüyor. Maliyeler ekonomiyi denetlemeye, yönetmeye, incelemeye ve örgütlemeye yarayan bir mekanizma olmaktan çıkar. Mali baskının yerini teknik ve idari zorlama alır.

Tüm bunlarla [örgütlenme, denetim, maliyetlerin saptanması

ve envanterler gibi üretimin yönetim önlemleri] biriikte ve aygıtımızı iyileştirmek için alınan önlemler sayesinde, mali özyönetim sisteminin sorunlarına engel olabiliriz. Mali baskıyı (çünkü kısacası sözkonusu olan sadece mali tipte bir baskıdır) idari tipte bir baskıya çevirebiliriz. Planın bazı yanları gerçekleştirilmediğinde, aygıtımızı denetleyerek ve işletmelerin çabalarının somut sonuçlarını gözden geçirerek alarm ziline basmak ve soruna bir çare bulmak mümkündür."[104]

"İdari önlemlerden yararlanılabilir. Bu, aklımızdan çıkarmamamız gereken bir şeydir. Beyler, bir Kuzey Amerika fabrikasının işçi kitlesi mal sahibine en ufak bir sevgi duyuyor mu? En ufak bir sevgi bile duymuyor. Ama üretim polis gözetimi altında mı yapılıyor? Bu gerekli değil, çünkü üretim düzeyinde sorunlar olması halinde, bir dizi idari mekanizma ihmalkar işçinin daha az kazanmasını ve hatasının bedelini sessizce ödemesini sağlayan idari önlemler almaya olanak sağlıyor. Bu, hata yapan kim olursa olsun, onu tecrit etme sonucunu yaratıyor. Bir iş merkezinin iyi çalışmasının denetlenmesinin öyleyse hiç de karmaşık bir yanı yok."[105]

Bütçeye dayalı finansman sistemi işletmeleri bir bütünün, bir büyük işletmenin, devletin parçaları olarak görüyor. Herhangi bir işletme ne kendi öz fonlarına sahip olabilir, ne de buna ihtiyaç duyar. Bu sisteme tabi olan işletmeler, bankada, fon çekmek ya da yatırmak için ayrı hesaplara sahip olabilirler.

"Bu mali sistemin sosyalist işletmeler arasındaki işlemlerde uygulanmasıyla, devlet düzeyindeki üretim araçlarının toplumsal mülkiyeti metalarm alımı ve satımını basit bir ürünlerin teslimi işlemi haline dönüştürmeye olanak verir. Paranın ödeme aracı olma işlevini sınırlar ve onu bir değer ölçüsüne indirger. Tahsil etme ve ödeme hesaplarının kredi aracı olma işlevini, onları kavramsal tarzda, tek amacı banka denetimini sürdürmek olan takas ölçüleri şeklini alan basit idari ya da muhasebe işlemleri haline dönüştürerek ortadan kaldırır."[106]

Paranın ürünlerin değerinin ifadesi olarak ve dağıtım aracı olarak varlığını sürdürmesi bir özel sektörün ve tüketiciler yığınının var olmasından kaynaklanır. Bu işlevler yeni toplumun gelişimiyle birlikte ortadan kaybolacaklardır. Komünist bilinç ve yeni tipte insan ilişkilerinin oluşmasında hiçbir tehdit oluşturmazlar.

Bankacılık sistemi komünizme geçiş süreci sırasında, uzun vadede ortadan kalkacaktır. Ticari ilişkiler sürdüğü müddetçe, bankacılık sistemi sürecektir, çünkü bankanın varlığı *"gelişim düzeyleri ne olursa olsun, ticari üretim ilişkilerine bağlıdır."*[107]

> "Sosyalist toplumun inşası döneminde, bankanın siyasi rolüyle ilgili tüm görüşler değişir ve artık bankanın deneyiminden yararlanmanın bir başka yolunun bulunması gerekir."[108]

Toplumun sosyo-ekonomik ilişkilerinde gerçekleştirilen dönüşümler bankanın ekonominin bağrında egemen bir rol oynamasına son verir. Bankanın ekonomik işlevleri kapitalizm döneminde sahip olduğu işlevlerden farklıdır. Artık özsermayeye sahip değildir ve buna uygun olarak hareket etmek zorundadır.

Bu bize birçok sınırlama empoze etmektedir. Banka, artık özsermayeye sahip olmadığı andan itibaren, ancak, onu belirii ekonomik işlevler için kullanan devletin mülkiyeti olarak varlığını sürdürebilir. Bütün ekonomiyi elinde toplayan devlettir. Banka orada artık çok özel işlevlerle donatılmış bir araçtan başka bir şey değildir. *"Bankanın sosyo-ekonomik değişimlerden bağımsız olarak, ekonomide egemen konumunu sürdürmeye devam edeceği"*nin[109] iddia edilemeyeceğini belirtiyor Che.

Bütçeye dayalı finansman sistemi merkezileştirme yanlısıdır. Ancak bu devletin muhasebesi ve denetimi için en büyük sorumluluğu üstlenenin ya da ülkenin ekonomik politikasını dikte edenin banka olduğu anlamına kesinlikle gelmez.

> "Ülkemizde genel olarak, bankayla doğrudan ilişkinin, üretimdeki etkenlerin tamamının incelenmesini güvence altına aldığına ve bu kurumun özenli dikkatini yanıltmanın mümkün olmadığına inanılır. Küba'daki güncel koşullarda bu inanış ham hayalden başka bir şey değildir ve banka sisteminin kendisi, özyönetim kurumlarıyla ilişkilerinde bunun kanıtlarını ortaya koyuyor.
>
> "1931'de Stalin şu çözümlemeyi yapıyordu:
>
> " 'Ama hepsi bu kadar değil. Buna, kötü idari yönetim sonucu, rantabilite ilkesinin birçok işletmemizde ve ekonomik kuruluşumuzda çiğnendiğini de ekleyelim. Birçok işletme ve ekonomik kuruluşta uzun zaman önce, gelir-giderlerin muhasebesinin tutulmasına, hesaplanmasına ve doğrulayıcı bilançoların oluşturulmasına son verildiği inkar edilemez bir gerçektir. Birçok işletmemizde ve ekonomik kuruluşumuzda 'tasarruf rejimi', 'üretici

olmayan giderlerin kısılması', 'üretimin rasyonalleştirilmesi' kavramlarının modasının çoktan geçtiği inkar edilemez bir gerçektir. Belli ki, bu işletmeler 'devlet bankasının gerekli parayı nasıl olsa vereceği'ne inanmaktadırlar. Bir süredir bir dizi işletmede maliyetlerin yükselmeye başladığı bir gerçektir. Bu işletmelere maliyetleri azaltmaları gerektiği belirtilmiştir. Oysa onlar, maliyetleri yükselttiler."[110]

"Bu metni aktarmamızın tek nedeni, *herhangi bir sistemi oturtmadan önce, ısrarlı bir idari örgütlenme çalışması yapılmasının zorunlu olduğunu göstermektir. Ve şu anda asıl gücümüzü bu görevi yerine getirmeye harcamalıyız.*"[111]

Ödeme aracı olarak kullanılan para kredi gerekliliği anlamına gelmez. Devlet işletmeleriyle kooperatifler arasındaki bütün işlemlerde hesap parası olarak tamamiyle işlev görebilir.

Tarihsel olarak, kredi ihtiyacı genç Sovyetik devletin, ekonomisini denetlemek ve yönetmek için aldığı önlemlerden doğmuştur.

Bütçeye dayalı finansman sisteminde banka borçlar vermek ve daha da az olarak, bu borçlar üzerinden faizler almak işlevine sahip değildir. Che görüşünü *Kapital*'den, diğerlerinin yanı sıra, aşağıdaki şu pasajları aktararak doğruluyor:

"Ama şunu da her zaman akılda tutmak gerekir ki, *önce* para -değerli madenler biçiminde-, kredi sisteminin, kendi niteliği gereği, *hiçbir zaman* kendisini kopartamayacağı temel olarak kalır. *İkinci olarak*; kredi sistemi toplumsal üretim araçları tekelinin (sermaye ve toprak mülkiyeti biçiminde) özel kimselerin elinde bulunmasını öngörür ve kendisi, bir yandan, *kapitalist üretim tarzının özünde taşıdığı bir şekildir*, öte yandan da, onun mümkün olan en yüksek biçimine doğru ilerlemesinde motor gücü oluşturur.

"Bankacılık sistemi, resmi örgütlenmesini ve merkezileşmesini ilgilendirdiği kadarıyla, *genel olarak kapitalist üretim tarzının meydana getirdiği en yapay ve en gelişmiş ürünüdür;* bu olgu daha 1697 yılında, *Some Thoughts of the Interests of England* (İngiltere'nin Çıkarları Üzerine Bazı Düşünceler -çn.) adlı yapıtta ifade edilmişti. [...]

"En sonu, hiç kuşku yok ki, kredi sistemi, kapitalist üretim tarzından bir araya gelmiş emeğe dayanan üretim sistemine geçiş sırasında güçlü bir kaldıraç olacaktır.. Ama yine de, ancak üretim tarzının kendisindeki öteki büyük organik alt-üst oluşlarla

bağıntılı bir unsur olacaktır. Buna karşılık, kredi ve bankalara atfedilen mucizevi güçle ilgili sosyalizm yönünde hareket etme hayalleri kapitalist üretim tarzı ve onun şekillerinden birisi olarak kredi sistemi konusunda tam bir bilgisizlikten ileri gelmektedir. *Üretim araçlarının sermayeye dönüştürülmesi sona erer ermez, (bu, özel toprak mülkiyetinin ortadan kaldırılmasını da içerir) kredi kendiliğinden artık varlık nedenini yitirir.* Üstelik, bunu Saint Simon'un izleyicileri bile anlamışlardı. Öte yandan, kapitalist üretim tarzı var olmaya devam ettiği sürece, faiz getiren sermaye de, onun biçimlerinden birisi olarak varlığını sürdürür ve gerçekte, kapitalizmin kredi sisteminin temelini oluşturur. Yalnızca Proudhon, meta üretimini parayı ortadan kaldırarak sürdürmek isteyen bu sansasyonel yazar, acaip bir yaratık olan *karşılıksız kredi*yi, küçük burjuva bir görüş olan bu sofuca isteği gerçekleştirmeyi iddia edebilecek hayal gücüne sahipti."[112]

Kendisine fon sağladığı bir devlet işletmesinden faiz alan bir banka konusundaki düşüncemiz, faiz oranının kendiliğinden ortaya çıktığı kapitalizmin tersine, sosyalizmde bunun bir plana uygun olarak yapılması olgusu tarafından, dünyanın en az değiştirilen düşüncesi değildir. Çünkü banka bu faizleri, özel bankaya özgü bir durum olan, kendine ait olmayan paradan yararlanmak için almıştır.

Sosyalist bankalar faiz karşılığı borç para verdiklerinde, fetiş bir işlem gerçekleştirmiş oluyorlar, çünkü bir başka işletmenin parasını ödünç veriyorlar. Che bu konuda şunları belirtti:

"Daha önce gördüğümüz gibi, Marks özel mülkiyetin yok edilmesinin her çeşit kredinin de ortadan kalkması anlamına geleceğini söylediğine göre, faiz için ne denilebilir?

"Marks şunları yazıyor:

" 'Sermaye ilişkileri, en dışavurmuş ve en fetişleştirilmiş biçimine, faiz getiren sermayeyle bürünür. Biz burada P-P' hareketini, bu iki ucu meydana getiren süreç olmaksızın, daha çok para yaratan parayı, kendisini genişleten değeri görüyoruz. Ticari sermayede P-M-P', sadece dolaşım alanı içerisinde kaldığı halde, ve bu nedenle de kar, sadece elden çıkarma ile sağlanan kar olarak göründüğü halde, hiç değilse genel bir kapitalist hareket biçimi vardır; ama hiç değiise burada kar sadece bir *şey*in ürünü olarak değil, toplumsal bir *ilişki*nin ürünü olarak görünür. Ticari sermayenin biçimi en azından bir süreci, zıt evrelerin birliğini, iki zıt işleme -metaların satın alınması ve satışı- bölünen

bir hareketi temsil eder. Bu, P-P' hareketinde, faiz getiren sermayenin biçiminde yok olur.' "[113]

Ve Che analizini sürdürüyor:

"Faiz teknik bakımdan işletmelerin maliyetlerinin bir parçasını değil de, işçi tarafından toplum yararına gerçekleştirilen artı-emekten çıkan bir sonucu oluşturuyorsa ve ulusal bütçe için bir girdi oluşturması gerekiyorsa, bankacılık aygıtının işlemlerinin işleyiş giderlerini özsel olarak finanse eden işçi değil midir?"[114]

Yatırımlar konusunda şunları ekliyor:

"Bankanın görevi, ulusal bütçenin kaynaklarını yatırım planınca saptanmış tutarlara göre dağıtmak ve bu kaynakları yatırım yapması gereken kurumların her birinin emrine vermektir.

"Bu makalede, mali özyönetim olarak adlandırılan sistemle bütçesel finansman sistemi arasında, özellikle inşaat alanındaki yatırımları finanse etmenin ve denetlemenin bu biçimi ile ayrıca banka kredisi sistemi ve faizler konularında öze ilişkin farklılıklar vardır. Yatırımların finansmanı ve denetlenmesi, bu konunun önemi ve genişliği nedeniyle, yoldaş Alvarez Rom'un bir makalesine[115] konu olacaktır, Bununla birlikte, burada, daha önce Maliye Bakanlığı'nca yatırımlar konusundaki forumda tanıtılan bu yöntemin temellerini ortaya koyacağız.

"Bu bakanlık bugün yatırımların denetimi alanında var olan karmakarışık durumun nedeninin, soruna tüccar kafasıyla yaklaşmaktan kaynaklandığı sonucuna vardı. Biz hala bankanın tekellerin temsilcisi, onların bekçi köpeği olduğunu, yatırımların tipini ve etkinliğini denetlediğini sanıyoruz.

"Denetimlerin iyi işlediği bütçesel bir sistemde, banka ekonomik-politik bir görev olan (Merkezi Pianiama Komisyonu'nca yerine getirilir) yatırımlar konusunda alınacak kararlara katılma hakkına sahip değildir. Bankanın, yatırımların fiziksel denetimine katılması gerekmez. Çünkü bu, muazzam ve anlamsız bir aygıtın kurulmasını gerektirir. Mali denetim Maliye Bakanlığı'nca gerçekleştirilebildiği ölçüde, fiziki denetimi yapması gereken doğrudan doğruya yatırımı gerçekleştiren kurumdur. Eğer eksiksiz bir biçimde kullanılmak isteniyorsa, artı-ürünün toplanması gereken tek yer, devlet bütçesinden sorumlu olan Maliye Bakanlığı'dır. Banka, daha çok, fon çıkarmak için kullanılan yönte-

mi denetlemelidir. Bu bankanın kendi özgül işlevidir."[116]

Bütçeye dayalı finansman sistemi, her üretim biriminin bir işletmeyi oluşturduğu mali özyönetim sisteminin tersine, devlet işletmelerinin tek bir büyük işletmeye, devlete bağlı olduklarını belirtir. Mali özyönetim sisteminde, işletmeler arasındaki ilişkiler kapitalist sistemde var olan ilişkilere çok benzer. Devlet işletmeleri arasındaki tüm ürün transferleri alış-satış mekanizmasınca meydana geldiğinden, bir devlet işletmesinin ürünleri bir *metanın* karakteristik özelliklerine sahiptir.

Bütçesel sistem kendi pozisyonunu teknik-ekonomik ve ideolojik düşüncelerden yola çıkarak ispatlamaktadır. "Bir işletme, benzer bir teknoloji kullanan, üretim açısından ortak bir yönelime sahip veya bazen aynı bölge üzerinde kurulu fabrikalar ya da üretim birimleri topluluğudur."[117]

İdeolojik planda, bütçeye dayalı finansman sisteminin dayanakları önceki sayfalarda uzun uzadıya sergilenmiştir.

Her iki sistem arasında biraz önce işaret ettiğimiz farkı kavramak, onların işletmelerin finansmanı konusundaki görüşlerini anlamakta temel bir öneme sahiptir. Che bu konuda şunu yazmaktadır:

> "Bütçeye dayalı finansman sistemine başvurulmasının, devletin elindeki metaların alım-satımını olduğu gibi, banka kredisi sistemini de gereksiz hale getirdiğini düşünüyoruz.
>
> "İki sistem arasındaki farkı anlamak için, [...] tüm bu ekonomik kategorilerin farklı işletmelerin bireysel kavrayışlarının sonuçları olduğu ve bu kategorilerin, bütün mülkiyetin gerçekten halkın bütününe geçtiği şu anda ulusal ekonomiyi denetlemeye olanak veren araçlar olarak hizmet görmek üzere varlıklarını sürdürdükleri göz önünde bulundurulmalıdır. Sonunda insanların düşünce yapısına egemen olan bu kurgu, [...] mali bütçe sisteminin uygulanmasıyla kaybolur. [...][118]
>
> "Bir işletmenin finansmanı, bir yandan, muhasebe ve toplumsal denetim açısından bir başka işletmenin maddeleşmiş emeğini karşılamak için, diğer yandan da, toplumsal üretimin her sürecinde eklenen canlı emeğin karşılığını ödemek için yapılır. Eğer bu eylemlerden birincisi, bir denkleştirmeye indirgendiğinden dolayı, biçimselse ve ekonomik içerikten yoksunsa ve ikincisi, eğer emekgücü kullanım değerleri üretiminde kullanıldıktan sonra işçiye ücretini vermekten ibaretse, bu durumda, bu iki önermeden çıkan sonuç nedir? Gerçekte krediyi sağlayanın emekçinin kendisi olmasıdır."[119]

Daha önceki paragraflarda belirtilen postülalardan yola çıkarak, Che fiyatların oluşum mekanizmalarını incelemeye girişti. Pazarın denetim mekanizmalarının, fiyatları, her üretim birimi ya da her meta için arz ve talebi denkleştirecek şekilde saptadığım anlamakta gecikmedi. Bu mekanizmalar işletmeye bir kar marjı bırakıyorlar. Demek ki, gerçekte değer yasasına uyan plandır, tersi doğru değildir. Buna göre, pazar bir kapitalist rekabet, ama idari yönetimi düzeyinde devletin müdahalesinin "sakınca"larına maruz kalacak olan bir kapitalist rekabet temelinde hareket etmeyi sürdürmektedir.

Merkezî bir sistem başka çözümler sunmaktadır:

a) Üretimin verilerinden, talepteki oynamalardan, para dolaşımının durumundan ve alım gücünden yola çıkarak, kesin matematik hesaplamalar aracılığıyla ekonomik dengesizliklere engel olmaya olanak verir. Bu veriler, bu kez, politik ve toplumsal kriterlere dayanan ve nihai sonucu aynı zamanda ekonomik rasyonaliteye uygun düşen bir *fiyat politikası* oluşturmaya olanak verebilirler.

b) Metaların dolaşımı üzerindeki vergilerin (mali özyönetimin egemen olduğu ekonomilerin özellikleri) yerine ücretlerin bütününün, dolaşımdaki paranın ve üretimin toplam değerinin (fiyatların toplam tutarı anlamında alınmış) kesin analizi sayesinde istenilen global dengeyi sürdüren bir ücretler ve fiyatlar ölçeği kullanma olanağı verir. Che bu konuda aşağıdaki şu açıklamayı yaptı:

> "*Sürüm vergisi* işletmelerin karlılık düzeylerini belirli düzeylerde tutmayı hedefleyen bir hesap oyunudur. Ancak aynı zamanda, tüketiciye giden ürünün fiyatını malların arzıyla ödeme gücü olan talebin bütünü arasında bir denge yaratacak şekilde artırır. Bu verginin, sistem tarafından dayatılmasına karşın, mutlak bir zorunluluk olmadığını düşünüyoruz. Bu nedenle, tüm bu yönleri hesaba katan formüller üzerinde çalışıyoruz."[120]

c) Metaların arzını ve ödeme gücü olan talebi, iç ticareti düzenlemekle yükümlü kurumların direktifleri aracılığıyla global olarak istikrarlı kılma olanağı verir. Bu istikrar konusunda, insanın yaşamı için zorunlu olan bir dizi metanın maliyetlerinin altındaki fiyatlara sağlandığını vurgulamak önemlidir. Bu, yaşamsal olmayan bir dizi başka malın fiyatları değerlerinin üstünde tespit edilerek ülke ekonomisine zarar vermeden yapılabilir. Sosyalizmde, her malın bireysel fiyatı değerinden gerekli olduğu kadar uzaklaşabilir. *Temel olan, global oranlardır.*

d) Sistem, hangi tür ürünlerin ve hangi miktariarda gerekli olduğunu ortaya çıkarmayı hedef alan sosyolojik incelemelerle tamamlanabilir. Temelde elde edilen veriler, üretim kapasiteleri, maliyetler, ulusal gelirin dağıtım planı, vb.ne ilişkin olan verilerle aynı zamanda, merkezi tarzda incelenir. Tümü daha sonra plan içinde bir araya getirilir. İncelemelerden önce ve sonra parti, sendika, vb.lerinin mekanizmaları planı düzeltmek üzere hükümet ve kitleler arasında endişeleri, itirazları ya da önerileri aktarmada köprü vazifesi görürler.

e) Bütçeye dayalı finansman sistemi mali baskıya başvurmayı reddeder, "çünkü, kısaca", ekonominin yönetim ve denetim kurumlarının yönetimlerinde kullanmak zorunda oldukları denetim mekanizmalarını oturtmak için ana ilke olarak "sadece mali tipte bir baskı sözkonusudur."[121] Bütçeye dayalı finansman sistemi idari tipte baskıyı ortaya koyar. Üretim aygıtının ve devlet aygıtının işleyişini iyileştirmek için teknolojik gelişimin öneminde ısrar ederek, bütün çabaları planlama ve teknolojik gelişim üzerinde yoğunlaştırmaya çalışır.

Bu düşünceler fiyatların oluşum sürecine sıkı sıkıya bağlıdır. Bütçeye dayalı finansman sistemi, bir pazar ekonomisinin yapacağı gibi, üretimin fiyat yoluyla teşvikini reddeder.

f) Toprak ürünleri için ayrımsal fiyatlar da oluşturulabilir, çünkü maliyetler toprağın randımanına göre çok değişir. Bu seçim, tarım topluluklarının zenginler ve yoksullar olarak ayrılmalarına engel olunmasına olanak verir. C maddesinde ifade edilen ilkelerin uygulanması ekonominin bu alanında önemli başarılar elde edilmesine yardımcı olur.

Arz ve talep olaylarının incelenmesine paralel olarak, talebi denetlemek ve onu toplumsal rasyonaliteye uygun hedeflere doğru yönlendirmek zorunludur. Tüketicinin bireysel "tercihleri"nin içerdiği binlerce denklemi otomatik bir şekilde çözmek için tek yol olarak pazara başvurmayı savunan ekonomistler "tüketicinin özerkliği", üretimin diktatörü olarak tüketici üzerine teorilerin burjuva ekonomik teorisinde dahi bütün saygınlığını yitirdiklerini unutuyorlar. Tüketicinin istekleri ve eğilimlerinin tanıtım aracılığıyla *üretilmiş* ve *yönlendirilmiş olduğu* açıkça ispatlanmıştır.

Sosyalist bir toplumda, tüketicinin davranışı, kendi bütünlüğü içinde toplumun, ilkeleri ve amaçları ile çelişkiye düşmesini engellemek için denetlenebilir ve yönlendirilebilir ve de denetlenmeli ve yönlendirilmelidir. Ortak yaşama olanak vermek için, toplum tüm bir dizi doğal insani içgüdüleri frenlediği gibi, tüketim alışkanlıklarını tamamen denetlemeyi de kendine görev bilmelidir. Kendiliğinden tüketim istemlerine boyun eğen her toplum, yeniden üremeye ve çoğalmaya

devam eden ihtiyaçları gidermek için, böylelikle kendi temel işlevlerinden sapmış olan kendi kaynaklarını sistematik olarak azaltmaktadır.

Öyleyse fiyatları politik ve toplumsal kriterlerden yola çıkarak tespit etmek için plandan faydalanarak arz ve talep arasında global bir denge kurmak sözkonusudur.

Bu amaçlılık bir kez belirtilince, geriye çözülmesi gereken önemli bir sorun daha kalıyor: Ekonomik analizlerin sonu için, *reel* fiyatlar hangi temel üzerinde belirlenecektir?

Che bir ilk çözüm üretti:

> "Sosyalist ekonominin planın uygulanmasıyla karşılaştığı pek çok sorundan biri de, sosyalist devrimin gelişmesiyle yaratılan yeni koşullar altında, işletmelerin ekonomik başarısının nasıl ölçüleceğidir. [...]
>
> "Bazı mallarda ortaya çıkan sıkıntı, doğal olarak, arz ve talep arasındaki dengenin yeniden kurulmasına neden olmak üzere fiyatların aniden yükselmesine yol açmalıydı. Ama bizim durumumuzda, kameye bağlama sistemini devam ettirerek fiyatları katı bir biçimde dondurduk. Bu sistemde metaların gerçek değeri şimdi özel karakteristiklere sahip olan pazarda ifade edilemezler. Tüketim maddelerinin kameye bağlanması geçici bir önlem olmakla birlikte, belirli bir ülkede yıllar boyunca planlı ekonominin özellikleri dış dünyanın özelliklerinden aşamalı olarak uzaklaşır. Ürünlerin üretimi ve dağıtımının karmaşık süreci içinde, diğer bir dizi etkenin yanı sıra hammaddelerin maliyeti de fiyatları belirlemek için etkide bulunur. Bütün ürünler kapitalist pazarda egemen olan oranlardan farklı oranlarda değiştirildiklerinde, dünya pazarındakiyle hiçbir ortak yanı bulunmayan bir fiyat oluşumu ortaya çıkar. Öyleyse fiyatların değerle çakışması için ne yapılabilir? Bir yandan, metaların arz ve talebini dengelemek için değer yasası bilinçlice kullanılabilir mi ve öte yandan fiyatlar doğru olarak değerde yansıtılabilir mi? Sosyalist ekonominin karşılaştığı en ciddi sorunlardan biri budur. [...]
>
> "Maliyetin hesaplanmasına bu denli önem vermemizin nedeni, bizim görüşümüzün çıkış noktasının kısmen, sosyalist sektörde üretim maliyetiyle fiyatın çakışmak ya da sıkı sıkıya bağlı olmak zorunda olmayışı olgusudur.
>
> "Küba gibi azgelişmiş ama önemli bir dış ticarete sahip bir ülkede, dünyanın geri kalan kısmıyla ilişkiler büyük bir önem taşır. Bu nedenle, iç fiyatların genel yapısını dış pazarın fiyatları-

nın genel yapısından hiçbir şekilde ayırmamak gerektiğini savunuyoruz. Kuşkusuz, dış pazar derken, sadece, paranın esas olarak hesap parası olarak, yani bir ölçü şekli olarak rol oynadığı sosyalist sektörün fiyatlarından söz ediyoruz.

"Buna karşı, dünya pazarı fiyatları düzeyinde daha önce var olan dengesizliğin yol açtığı sayısız zorluklar ileri sürülür. Buna aynı zamanda teknolojik ilerlemelerden kaynaklanan dengesizlikler, zamansal ya da tekellerin faaliyetinin pazar üzerinde yol açtığı dengesizlikler -ki bu dengesizlikler uluslararası pazarın fiyatlarını her gün değiştirirler- eklenir.

"Bize gelince, bu sorunun tam bir analizine henüz ulaşamamış olmakla birlikte, sosyalist pazardaki fiyat değişikliklerini hesaba katmak için (bu sırada sosyalist pazarın fiyatları kapitalist dünya pazarının fiyatlarına çok yakındır), bu dengesizlikleri düzeltip kapitalist dünya pazarının fiyatlarının tarihsel ortalamasını hesaba katan bir genel sistem oluşturarak bu sorunu çözmenin mümkün olacağını düşünüyoruz. Bu sistem ulaşım giderlerini de hesaba katmak zorundadır. Bu şekilde saptanan fiyatlar belli bir süre boyunca dondurulabilirler.

"Ekonomi için temel olan ürünlerin fiyatlarını diğer ürünlerin fiyatlarını yaklaşık olarak hesaplamada temel alırsak, dünya pazarında ekonominin her bir dalının göreceli etkinliğini kendiliğinden biçimde taşıyan, dünya pazarı fiyatlarının dengeli bir tarihsel düzeyine ulaşılır.

"Bununla birlikte, şu olguyu da vurgulamak gerekir. Bu şekilde elde edilen fiyatın yapısı ulusal üretkenlik hakkında yanıltıcı bir sonuca varılmasına neden olabilir, çünkü bu fiyat dünya üretkenlik ortalamasından yola çıkılarak elde edilmiştir. Böylelikle bazı ürünlerimiz dünya pazarıyla karşılaştırılarak elde edilen fiyatın esinlediği emek miktarlarından çok daha yüksek emek miktarları içerebilirler. Bu kadar iştah kabartıcı fiyatlar tehlikeli tüketim yarışlarına yol açabilir.

"Bu geçerli bir karşı çıkıştır. Bu nedenle, iyi bir pianiama için, ürünleri rantabilitelerine göre belirleyecek bazı sayısal göstergelerin oluşturulması gerekir. Bu sistem ekonominin merkezden denetlenmesi ve kararların merkezileşmesinde yüksek bir düzeye varılması üzerine oturduğundan, göreceli rantabilite fiyatları saptamak için ancak tek bir gösterge sağlayacaktır. Sonuç olarak, gerçekte önemli olan, üretim aygıtının genel rantabilitesidir. Bütün olanaklar ölçüsünde -ve sürekli bir dilek sözkonusudur-, genel rantabilite dünya pazarındaki değerle, bu kesinlikle müm-

kün olmadığında, halka sunulan ürünlerin fiyatlarından yola çıkılarak ölçülmelidir.

"Bu hiçbir şekilde, yeni yatırımlar için bir kritere sahip olduğumuz ve kararlarımızın, endüstri maliyetlerimize, yeni yatırımların olası maliyetlerine ya da bizim birikim olanaklarımıza bağlı olarak, kendiliğinden bir şekilde alınacakları anlamına gelmez. Böyle olmayacaktır, çünkü tam olarak, değer yasası, bizim iç ortamımızda sosyalist sektörün ve iyice belirlenmiş maddeleri üretmek için yerel düzeyde toplumsal olarak gerekli emeğin etkenlerince son derece etkilenecek olmasına rağmen, dünya pazarındaki kadar göreceli saf biçimde ifade edilmez. En rantabl olmayan, ama stratejik bir planda daha iyi olan ya da yalnızca, toplum için daha büyük bir yararlılığa sahip bir ürün tipi geliştirmekle çok daha fazla ilgilenmemizin mümkün olmasını hariç tutmalıyız. Unutulmamalıdır ki -bunu bir kez daha vurguluyoruz- halka sunulan ürünlerin fiyatları, bu sisteme göre yönetilen işletmelerin iç muhasebeleri tarafından öngörülen fiyattan göreceli olarak uzaklaşmış olabilirler. Bu yaklaşım bizi hemen verili bir zamanda ekonominin durumu konusunda bilgilendirecektir. Ülkenin tamamını kapsaması zorunlu olmayan, endüstrinin ancak bazı dallarını kapsayacak bu tip örgütlenmeyle, her gün daha yetkinleşmiş bir ekonomik analiz sistemi uygulayabiliriz.

"Maliyet işletmenin yönetiminin gerçek barometresi olmalıdır. Maliyetlerin, sosyalist sektörün fiyat düzeyinin, hatta bazı özel durumlarda, ürünün halka satılacağı fiyat düzeyinin altında ya da üstünde olmalarının pek önemi yoktur. *Önemli olan, işletmenin yönetiminin belirli bir zaman zarfında, maliyetleri düşürme kapasitesiyle ölçülen sürekli değerlendirmesidir.* Bu koşullarda, fiyat otomatik olarak dünya fiyatlarına oranla rantabiliteyi yansıtacaktır. Bu noktaya ulaşmak için, hala şematik bir tarzda ve analiz derinliği olmaksızın incelenen bu sorunları daha ciddi olarak incelemek gerekir. "[122]

Bu uzun alıntıyı bütçeye dayalı finansman sisteminin savurganlıkla, denetim yokluğuyla ya da ekonomik yükümlülüğünü yerine getirmeme ile eşanlamlı olmadığını ve kaynakları da özyönetimin yaptığı kadar iyi denetleyecek yetenekte olduğunu bir kez daha açıklamak için aktarmak istedik.

Bu makalenin yayımlanmasından 10 ay sonra, Che fiyatların oluşumu konusundaki görüşünü, ekonomik hesaplama savunucularının görüşlerine göre yeniden sergiledi:

"Fiyatların oluşumu kuramıyla ilgili olarak aramızda derin görüş ayrılıkları var. Özyönetimde fiyatlar "değer yasasına bağlı olarak" oluşturulur. Ama bildiğimiz kadarıyla, değer yasasınm hangi ifadesinin kullanıldığı açıklanmaz. Hareket noktası, belirli bir nesneyi üretmek için toplumsal olarak gerekli emektir. Ancak toplumsal olarak gerekli emeğin ekonomik-tarihi bir kavram olduğu ve bunun sonucunda yalmzca yerel (ya da ulusal) düzeyde değil, dünya ölçüsünde de değişiklikler gösterdiği gözden kaçırılıyor. Kapitalist dünyada teknolojinin rekabetin etkisiyle sürekli gelişmesi gerekli emeğin maliyetini azaltır ve bunun sonucunda da, ürünün değerini azaltır. Kapalı bir toplum bu değişiklikleri bir süre için görmezden gelebilir, ama eninde sonunda değerleri karşılaştırmak için yine bu uluslararası ilişkileri göz önünde bulundurma zorunluluğu kendini gösterir. Belli bir toplum, bu değişimleri, eskilerin yerine yeni ve doğru formüller geliştirmeksizin, uzun bir süre bir yana bırakırsa, toplumun kendisiyle uyumlu, ancak en gelişmiş tekniğin eğilimleriyle (örneğin çelik ve plastikte) çelişki halinde, kendi değer yapısını belirleyecek ilişkiler yaratacaktır. [...]

"Metanın arzı ile ödeme gücü olan talebi global olarak dengelemek gerektiğine inanıyoruz. Yaşamsal öneme sahip bir dizi maddenin piyasaya düşük fiyatla sunulması zorunluluğunu her zaman göz önünde bulundurarak, -bunu yapmak için, daha önemsiz diğer malların fiyatları tüm somut durumlarda değer yasası bir kenara bırakılarak abartılı biçimde yükseltilebilir- halkın satın alma gücüyle piyasadaki malların fiyatlarmı dengelemeyi üstlenmesi gereken İç Ticaret Bakanlığı'dır.

"Burada karşımıza önemli bir sorun çıkıyor: Ekonomi, üretim ilişkilerini analiz edebilmek için gerçek fiyatları hangi temel üzerinde saptamalıdır? Bu temel, Küba ölçüsünde gerekli emek miktarımn analizi olabilir. Ancak bu ani dengesizliklerin ortaya çıkmasına yol açacaktır. Zorunlu olarak ortaya çıkacak otomatik ilişkiler dünya ölçüsündeki incelemelerin kavranmasını engelleyecektir. Tersine, dünya fiyatları esas alınabilir. Ancak o zaman da ulusal incelemeleri gözden kaçırırız, çünkü çalışmamız hemen hemen hiçbir dalda dünya ölçüsünde kabul edilebilecek bir üretkenliğe henüz ulaşmamıştır.

"Sorunu çözmek için birinci yaklaşım olarak aşağıdaki temellere dayalı fiyat göstergelerinin yaratılmasını öneriyoruz:

"Tüm ithal edilen hammaddeler uluslararası pazarın ortalama fiyatlarından yola çıkılarak oluşturulan ve ulaşım giderleri ile dış

ticaret aygıtının giderlerini hesaba katan, sabit, istikrarlı bir fiyata sahip olmalıdır. Küba'nın tüm hammaddelerinin fiyatı parayla ölçülen gerçek üretim maliyetine denk düşecektir. Bu her iki unsura planlı emek giderlerini ve bu hammaddeleri dönüştürmekte kullanılan üretim araçlarındaki yıpranma payı eklenecektir. Çeşitli işletmelere ve İç Ticaret Bakanlığı'na sağlanan ürünlerin fiyatı böyle oluşturulacaktır. Ama bu fiyatlar dünya pazarındaki malların fiyatlarını yansıtan göstergelerden, ulaşım giderleri ve Dış Ticaret Bakanlığı'nın yönetsel harcamalarından sürekli etkilenir. Bütçeye dayalı finansman sistemine göre çalışan işletmeler kendi planlı giderleri temeli üzerinde çalışacaklar ve kar amacı gütmeyeceklerdir. Karların tümü İç Ticaret Bakanlığı kasalarına dönecektir. (Elbette ki bu, toplumsal ürünün mallardan oluşan kısmına, yani tüketim fonlarının esas kısmına uygulanır.) Göstergeler sürekli olarak (merkezi yönetim aygıtında olduğu kadar işletmede de) etkinliğimizin gerçek düzeyini gösterecek ve yanlış kararlar almamızı önleyecektir. Satın aldığı malların fiyatları talepten ve her ürünün taşıdığı önemden bağımsız olarak saptandığından, halk durmadan değişen fiyatlardan olumsuz biçimde etkilenmeyecektir.

"Örneğin, bir yatırımın bedelini hesaplamak için, hammaddelerin ve doğrudan ithal edilen malzemelerin, yapım ve montaj malzemeleri giderlerinin, planlanan ücret giderlerinin toplamını hesaplarız. Bunu yaparken gerçek olanakları göz önünde bulundurur ve yapım sektörünün idari aygıtının giderleri için belirli bir marjı ayırırız. Böylelikle yatırım amacıyla üç sayı elde ederiz: **1)** Tasarının parasal gerçek maliyeti; **2)** Bizim planlamamıza göre, yapım giderinin ne kadar tutması gerektiği; **3)** Dünya ölçeğindeki üretkenliğe göre, yapım giderinin ne kadar tutması gerektiği. Birinci sayıyla ikinci sayı arasındaki fark, yapımın idari aygıtının yetersizliğini yansıtacaktır. İkinci sayıyla üçüncü sayı arasındaki farksa, sözkonusu üretim sektöründe ne kadar geri kalmış olduğumuzun göstergesi olacaktır.

"Bu bize çimento, demir, plastik; betonarme, alüminyum ya da çinkodan yapılmış damlar; demir, kurşun ya da bakırdan yapılmış kanalizasyon boruları; tahta, demir ya da alüminyumdan yapılmış pencere aksamları, vb. gibi alternatif malzemeler kullanımında temel kararlar alma olanağı sağlayacaktır.

"Tüm kararlar, politika ya da dış ticarete, vb. bağlı nedenlerle en elverişli matematiksel hesaplardan sapmalar gösterebilir. Ama biz çalışmamızı değerlendirmek için, her zaman dünyanın

gerçek başarılarını kullanmalıyız. Fiyatlar asla dünya pazarındaki fiyat görünümlerinden ayrı olmamalıdır. Bazı yıllar, teknolojik ilerleme nedeniyle ya da dünya sosyalist sistemi bugünkünden daha mantığa uygun bir fiyat sistemi oluşturduktan sonra, sosyalist pazarın ve uluslararası işbölümünün her seferinde daha fazla üstünlük elde edeceği bir dünya pazarında fiyatlar değişim gösterebilir."

"Bu olağanüstü ilginç konu üzerinde daha uzun uzun durabilirdik. Ancak burada birkaç temel düşünceyi sergilemekle yetinmek, ama sonradan bunların tümünün geliştirilmesi gerektiğini vurgulamak daha uygun olacaktır."[123]

BÖLÜM 7

Eşitsiz değişim

Sosyalist ülkelere yaptığı bir gezi sırasında, Başkumandan Fidel Castro devrim için yaşamsal önemdeki bir ilkeyi şöyle ifade etti:

> "Ama ayrıca, dünyanın geri kalanına karşı görevimizi de hiç unutmuyoruz. Halkımız enternasyonalist dayanışma düşünceleri içinde eğitileceği ve bugünün dünyasının sorunlarının bilincinde olacağı ölçüde, enternasyonal plandaki görevini daha iyi yerine getirecek güçte olacaktır.
>
> "Eğer bütün halklar arasında dayanışma ilkeleri aynı zamanda yaratılmazsa, bunun bedeli ulusal egoizme düşmek olur ki, halk arasında dayanışmadan söz edilemez. Evet, dayanışma ilkeleri aynı zamanda yaratılamazsa ulusal egoizme düşülür.
>
> "Burjuvazi halklara ne öğretti? Egoist ve dargörüşlü milliyetçiliği. İnsanlara ne öğretti? Bireysel egoizmi.
>
> "Burjuva ideolojisi bireysel egoizme, ulusal egoizme dayanır. Marksist-Leninist ideoloji bireyler arasında ve halklar arasında dayanışmaya dayanır."[124]

Küba devrimi yöneticilerinin yazıları ve konuşmaları az gelişmiş *devrimci* ülkelerle uluslararası ticarette değer yasasının kaba sonuçlarını azaltmaya olanak veren teorik ve örgütsel ilkeleri görme olanağı sağlarlar.

Uluslararası fiili işbölümüne ve sosyalist pazara dayanan bu perspektif dünyada egemen olan kavrayıştan farklı bir kavrayış gerektiriyor:

> "Bu ticaretin, bundan böyle, gelişmiş ülkelerle en geri kalmış ülkeler arasındaki ayrımların ticari değişimler tarafından derinleştirilmesini engellemek üzere, yeni toplum ülkelerinde [yani

sosyalist kampın bağrında -yazarın notu] daha yüksek biçimlere dönüşmesi gerektiğine inanıyoruz. Bu, gelişmekte olan ülkelerde endüstri yatırımlarının finansmanını sağlayacak değişim unsurlarının bulunması gerektiği anlamına gelir. Bu, kapitalist dünya pazarında var olan fiyat sistemlerini ihlal etme pahasına da olsa yapılmalıdır. Bu tutum, tüm sosyalist kampta daha dengeli bir gelişmeyi olanaklı kılacak ve bu da, doğal olarak, pürüzleri törpüleme ve proletarya enternasyonalizmi ruhunu güçlendirme sonucunu yaratacaktır. Sovyetler Birliği ile Küba arasında geçenlerde imzalanan anlaşma bu doğrultuda atılabilecek adımlara bir örnektir."[125]

Ancak Che eşitsiz değişim konusundaki görüşlerini asıl olarak 25 Mart 1964'de, Cenevre'deki Dünya Ticaret ve Gelişme Konferansı'ndaki söylevinde ve 24 Şubat 1965'de Cezayir'deki II. Asya-Afrika Dayanışması Ekonomik Semineri'ndeki konuşmasında açıklamıştır. Che'nin konu üzerindeki görüşlerini okuyucuya aktarmanın en iyi biçiminin, bu iki söylevin temel bölümlerinin bir kısmını aynen aktarmak olduğunu düşünüyoruz.

"Tüm bunlardan bir sonuç çıkar: Sosyalist ülkeler şimdi kurtuluş yoluna giren ülkelere gelişim giderlerini ödemekte yardımcı olmalıdırlar. Bunu, şantaj yapmak ya da kimilerinin gözünü boyamak için değil, Asya ve Afrika halklarıyla daha fazla yakınlaşmanın kolay bir yolunu bulmak için hiç değil, sadece bu bizim en derin düşüncemiz olduğu için söylüyoruz. Bilinçlerde insanlığa karşı yeni, kardeşçe bir tutum oluşturmak üzere bir dönüşüm gerçekleşmezse, sosyalizm var olamaz. Bu sosyalizmi inşa etmiş ya da etmekte olan toplumlarda bireysel planda olduğu gibi, emperyalizmin baskısı altında acı çeken tüm halklara karşı evrensel planda da böyledir.

"Bağımlı ülkelere yardım sorumluluğunun bu anlayış çerçevesinde ele alınması gerektiğine inanıyoruz. Bundan böyle, değer yasası ve bu yasanın neden olduğu uluslararası eşitsiz değişimler tarafından azgelişmiş ülkelere empoze edilen, aleyhine değiştirilen fiyatlar temeline dayalı, sözümüz ona karşılıklı olarak yararlı bir ticaret gerçekleştirmekten söz etmeye son verilmelidir.

"Azgelişmiş ülkelere bunca alın terine ve bunca acıya mal olan hammaddeleri dünya pazarı fiyatına satıp çağdaş, otomatikleştirilmiş, büyük fabrikalarda üretilen makinaları dünya piyasa-

sı fiyatına satın almanın 'karşılıklı olarak yararlı' olduğu nasıl düşünülebilir?

"Bu iki ulus grubu arasında bu türden ilişkiler kuracak olursak, sosyalist ülkelerin emperyalist sömürüye şu ya da bu biçimde suç ortaklığı ettiklerini kabul etmek zorunda kalırız. Azgelişmiş ülkelerle yapılan ticaretin sosyalist ülkelerin dış ticaretinin ancak önemsiz bir kısmını oluşturduğu öne sürülebilir. Bu kesinlikle doğru olmakla birlikte, ticaretin ahlak dışı niteliğini değiştirmez.

"Batının sömürücü ülkeleriyle üstü kapalı suç ortaklığına son vermek ahlak açısından sosyalist ülkelerin manevi görevidir."[126]

Che'nin bu görüşleri özü değiştirilmiş bir yorumdan daha fazlasına yol açtılar. Kimileri bu görüşleri ayrım gözetmeksizin bütün azgelişmiş ülkelere yardım etmek için bir önerme olarak görmek istediler. Bu nedenle, sosyalist kampın düşük faizli ya da hiç faizsiz kredi verdikleri ve gelişmeleri için kaynak aktardıkları birçok azgelişmiş ülkenin, bu ilişkileri ve bu yardımı, sadece, emperyalizmden bu yolla sayısız avantaj elde etmek üzere onun üzerinde baskı yapmak ve ona şantaj yapmak için kullandıklarını gösteren destek kanıtlarla Che'nin görüşünü çürütmeye kalkıştılar. Bu konuda, Cezayir söylevinin dikkatlice okunmasının, Che'nin önerilerini sosyalist kampa ve azgelişmiş devrimci ülkelere aşağıdaki koşullarda yaptığını açıkça gösterdiğini vurgulamak zorunludur:

"Bir ülkenin kurtuluşunu gerçekleştirmesinin dünya emperyalist sistemi için bir bozgun anlamına geldiğini daha önce söylemiştik. Ama emperyalizmden kopuş yalnızca bağımsızlık ilan edilmesiyle ya da devrimde silahlı bir zafer kazanılmasıyla gerçekleşmez. Bu kopuş ancak halkın üzerinde emperyalizmin ekonomik egemenliği son bulduğunda sağlanır. O halde, bu kopmaların fiili olarak gerçekleşmesi sosyalist ülkeler için yaşamsal öneme sahip bir kazanımdır. Kurtuluşun mümkün olan en çabuk ve en köklü biçimde gerçekleşmesi için gereken tüm çabayı göstermek görevimizdir. Bu görev bizi motive eden ideoloji tarafından belirlenmiştir. [...]

"Bize göre, sosyalizmin insanın insan tarafından sömürülmesine son verilmesinden başka tanımı yoktur. [...]

"Bununla birlikte, önerilen tüm bu önlemler tek yanlı olarak uygulanamaz. Azgelişmiş ülkelerin kalkınması sosyalist ülkelerin giderlerine dahil edilmelidir, bu anlaşıldı. Ancak azgelişmiş

ülkeler de *güçlerini yoğunlaştırmalı, makinaların, iş aletlerinin insanın insan tarafından sömürülmesinin bir aracı olmadığı yeni toplumu -bu topluma verilen isim ne olursa olsun- kurma yoluna kararlılıkla girmelidirler. Kapitalizmle sosyalizm arasında kararsızlık valsi yaparak,* bazı avantajlar elde etmek için bu iki güç arasındaki rekabeti kullanmaya çalışarak *sosyalist ülkelerin güvenini kazanmak mümkün değildir.* Bu iki toplum grubu arasındaki ilişkilere son derece ciddi, yeni bir politika egemen olmalıdır. Sömürü izlerinin yavaş yavaş silinmesi için *tercihen üretim araçlarının devletin eline verilmesi gereğinin* altını çizerek yeniden belirtelim."[127]

Diğer ekonomistler, sorunun derinlemesine analizini bir kenara bırakıp sosyalist ülkelerin bugünkü durumun nedeni olmadıklarını açıklayarak, sosyalist ülkelerle sosyalist eğilimli ülkeler arasındaki eşitsiz değişimin varlığını ispatlamanın kendi görevleri olduğunu düşünüyorlar. Bu tartışma götürmez bir olay ama kapitalist pazarın kuralları temeline dayanan bir ticareti meşrulaştırmak için hiçbir durumda yeterli değildir. Bu konuda, Che 1964'de Cenevre'de yaptığı konuşmada şunları belirtti:

"Azgelişmiş ülkelerden birçoğu içinde bulundukları güçlüklerin nedenlerini incelerken, dışarıdan bakıldığında mantıki gibi görünen bir sonuca varmaktadırlar. Değişim ilişkilerinin bozulmasının objektif bir gerçeklik ve sorunlarının çoğunun kaynağı olduğunu, çünkü ihraç ettikleri hammaddelerin fiyatlarının düşmesine ve ithal ettikleri işlenmiş ürünlerin fiyatlarının yükselmesine neden olduğunu, tüm bunların dünya pazarı çerçevesinde gerçekleştiğini söylüyorlar. Bu durumda, dünya pazarında geçerli olan fiyatlar üzerinden ticari ilişkiler var olan koşullardan faydalanacak sosyalist ülkelerin lehinedir. Sosyalist ülkeler gerçekten genellikle işlenmiş ürün ihraç edip hammadde ithal etmektedirler.

"Dürüst ve cesur davranarak bunun gerçekten böyle olduğunu kabul etmeliyiz. Ancak aynı dürüstlükle bu duruma yol açanların bu ülkeler olmadıklarını da söylemek gerekir. (Bunlar azgelişmiş ülkelerin dünyanın geri kalan kısmına ihraç ettikleri hammaddelerin en fazla % 10'unu emmektedirler.) Öte yandan, sosyalist ülkeleri dünya pazarındaki ilişkilere göre ticaret yapmak zorunda bırakan şey tarihsel koşullar, özellikle de bağımlı ülkelerin iç ekonomisi ve dış pazarları üzerindeki emperyalist e-

gemenliktir. Sosyalist ülkeler azgelişmiş ülkelerle uzun vadeli ticaretlerini bu temellere dayandırmamaktadırlar. [...]

"Birçok kez, bu ülkeler istisnasız bütün gelişmiş ülkelerden tek taraflı bir tercihli muamele istiyorlar. Sosyalist ülkeleri de bu kampa dahil edip bu devletlerle doğrudan doğruya ticarete her türden engeller koymaktadırlar. Emperyalist güçlerin şirketlerinin azgelişmiş ülkelere sağlanan tek taraflı avantajlardan yararlanarak olağanüstü karlar elde etmek için bu ülkelerdeki şubeleri aracılığıyla ticaret yapmak istemeleri tehlikesi bulunmaktadır."[128]

Che değer yasasının sosyalist ülkelerle sosyalist eğilimli azgelişmiş ülkeler arasındaki ticari -ve bunun sonucu olarak politik- ilişkilere egemen olmasının zorunlu olmadığını düşünüyordu.

"Bu ölüm-kalım savaşı sınır tanımaz. Dünyanın başka yerlerinde olup bitene karşı ilgisiz kalamayız. Çünkü herhangi bir ülkenin emperyalizme karşı zaferi bizim de zaferimiz sayılır; aynı şekilde, herhangi bir ulusun yenilgisiyse hepimiz için bir yenilgidir. Daha iyi bir gelecek uğruna savaşan halklar için proletarya enternasyonalizmini uygulamak yalnızca bir görev değil, aynı zamanda kaçınılmaz bir zorunluluktur."[129]

Dünya kapitalist sisteminin gelişimindeki eşitsizlik iyice bilinen bir özelliktir. Lenin ve Ekim Devrimi'yle birlikte, emperyalizme karşı ve onun ortadan kaldırılması için verilen mücadelenin, bu mücadelenin ilk aşamaları sırasında -en azından amaca ilişkin ve cepheden bir mücadele olmaksızın- sonuca bağlanmayacağını öğrendik. Belirli sayıda ülke, -bugüne kadar olduğu gibi- yavaş yavaş kapitalist sistemden ayrılacaklar ve yeni toplumsal düzenlerini, komünizmi inşa etmek için mümkün olan tek yolu tutacaklardır. Bu süreci hızlandırmak ve anti-kapitalist bir devrim gerçekleştiren ya da en azından anti-kapitalist bir devrimin karakteristiklerini gösteren bütün ülkelere el uzatmak sosyalist kampın -bunun kendi yaşamının devamı için işine gelmesi olgusunun da dışında- enternasyonalist bir görevidir. Sovyetler Birliği'nin Küba'ya yaptığı elverişli yardım, ABD'yle çatışmalarmdan itibaren, halkımızın emperyalizmin dayattığı ablukaya karşı koymasına ve açlıktan ölmesinin önüne geçmeye yardım etti. Küba devrimci sürecinin hızlandırılmış bir şekilde radikalleşmesine katkıda bulundu.

Gerek Cezayir'de, gerek Cenevre'de ya da Birleşmiş Milletler Örgütü önünde yaptığı birçok konuşmasında olduğu gibi, "Bütçeye Da-

yalı Finansman Sistemi Üzerine" denemesinde de, Che ülkemizin sosyalist kamptan ve özellikle de Sovyetler Birliği'nden aldığı elverişli ve temel dayanışmadan övgüyle söz etti.

1971'de Şili'ye yaptığı gezi sırasında, Kumandan Fidel Castro şunları söyledi:

> "Sosyalist kampla ilişkilerimizin iyi olduğunu söyleyebiliriz. Sovyetler Birliği ile ilişkilerimiz çok iyi. Hiç çelişki yaşanıp yaşanmadığını soruyorsunuz. Evet, bazı zamanlar çelişkilerimiz oldu. Ama hiç unutmadığımız bir şey var: Devrimimizin geleceği açısından tayin edici olan zamanlarda, bu, ülkemiz için bir ölüm-kalım savaşı olduğunda, -halkımızı açlıktan ölmeye ya da kökünün kazınmasına mahkum eden- şeker kotasından, petrolden yoksun bırakıldığımızda, ülkemize karşı istila planları hazırlandığında, Sovyetler Birliği'ne, pazara, yakıt gereksinmemizin karşılanmasına güvenebilirdik. [...]
>
> "Sovyetler Birliği bize gerekli bütün silahları gönderdi ve bizi politik olarak destekledi. Her zaman, sürekli olarak, bütün bu yıllar boyunca, kuşku götürmez bir enternasyonalist ruhla, bize olağanüstü bir yardım ödünç verdi. [...]
>
> "Yanki ablukası sırasında, petrol elimizden alındığında ve ülkemizi istila edeceklerinde, hiç kuşku yok ki, emperyalistler kendimizi yalnız bulmamızı dilemiş olmalılar. Böylesi bir durum milyonlarca Kübalı için korkunç ölçüde ağır ve acı dolu bir dönem olurdu. Ama yardım aldık, dayanışmaya güvenebildik. Gericileri bu kadar çok öfkelendiren budur, çünkü dünyada ilk kez, küçük bir ülkenin direnebileceğini, kıtanın küçük bir ülkesinin bütün kötülüklere ve bütün saldırılara karşı durabileceğini keşfettiler."[130]

Devrimin yöneticilerince daha önce belirtilen nedenlere, Küba Devrimi'nin tezlerinin doğruluğunu gösteren ve onun aldığı tavırların geçerliliğini destekleyen bir yenisi eklendi.

Kari Marks daha sonra *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı* adı verilen 1857-'59 yıllarındaki elyazmalarında, 2 ülkenin her ikisine de avantaj sağlayan eşit değişimlere sahip olabilecekleri olgusuna, yine de ikisinden birinin *"diğerini sürekli olarak sömürdüğü ve soyduğu"* olgusunu dışlamaksızın işaret etti:

> "İki ülke kendi aralarında kar yasasına uygun olarak; her ikisinin de kazançlı olacağı, ama buna rağmen birinin diğerini sü-

rekli olarak sömürdüğü ve soyduğu bir biçimde değişim ilişkilerine girişebilirler.

Kar artı-değerin altında bulunabilir ve sermaye tümüyle değersizleşmeden sonuçta kar elde ederek değiştirilebilir. Öyleyse bundan şu sonuç çıkabilir: Sadece özel kapitalistler değil, bütünüyle uluslar da sürekli olarak değişimler gerçekleştirebilirler ve hatta, yine de karları aynı olmaksızın, daima artan bir ölçekte bu değişmeleri yeniden üretebilirler.

"Değişimi gerçekleştiren taraflardan biri diğerinin artı-emeğinin bir bölümünü sürekli olarak, karşılığında onun için herhangi bir şey vermeden kendine mal edebilir ve yine de burada kullanılan ölçek kapitalistlerle işçiler arasında kullanılan ölçeğin aynısı değildir."[131]

İncelediğimiz sorunu Marks, Kapital'in 3. kitabının 3. bölümünde, "Kar Oranlarının Düşme Eğilimi Yasası" başlıklı pasajda şu şekilde ele alıyor:

"Başka bir soru da, -aslında özel niteliği nedeniyle bizim bu incelememizin sınırları dışındadır- şudur: Genel kar oranı, dış ve özellikle sömürgelerle yapılan ticarete yatırılan sermayelerin getirdiği daha yüksek kar oranı ile yükselir mi?

"Dış ticarete yatırılan sermayeler daha yüksek bir kar oranı sağlayabilirler *çünkü önce diğer ülkelerde, daha geri üretim kolaylıkları ile üretilen metalar ile rekabet sözkonusu olup, daha ileri durumdaki ülke, mallarını rakip ülkelerden daha ucuz olsa bile, değerlerinin üzerinde satar.* Daha ileri ülkenin emeği, burada, daha yüksek özgül ağırlıkta bir emek olarak gerçekleştirildiği sürece, kar oranı yükselir, çünkü bu emeğin karşılığı daha yüksek nitelikte bir emek olarak ödenmediği halde, satışı böyle bir emek olarak yapılmıştır. Meta ihraç edilen ülke ile meta ithal edilen ülke sözkonusu olduğunda da aynı sonuç elde edilebilir; yani *meta ithal edilen ülke* ayni olarak aldığından daha fazla maddeleşmiş emek *verebilecek durumdadır* ve böylece metaları gene de kendi üretebileceğinden *daha ucuza elde edebilir.* Tıpkı yeni bir buluşu yaygın hale gelmeden önce kullanan bir fabrikatörün, mallarını rakiplerinden daha ucuza sattığı halde gene de *bireysel değerinin üzerinde satması, yani artı-emek olarak yararlandığı emeği, özgül olarak üretkenliği daha yüksek bir emek olarak gerçekleştirmesi halinde olduğu gibi. Böylece o, bir artı-kar sağlamış olur.*"[132]

Marks'ın bu paragrafları Che'nin eşitsiz gelişim konusundaki tezlerinin en derin teorik doğrulamasını yapmaktadır.

Che en gelişmiş sosyalist ülkelerin, dış ticaretlerini gerçekleştirmek için, pazar mekanizmalarına ve değer yasasına dayanarak, bağımlı ülkelerin gelişimine katkıda bulunabilecekleri, ama bununla birlikte, daha fazla ya da daha az yüksek bir derecede sömürülmelerine katılabilecekleri olgusu üzerinde durdu. Böylece en geri ülkenin gelişmiş sosyalist ülke ile yaptığı ticaret kendisini avantajlı kılacaktır, ancak bununla biriikte, en geri ülke kaynaklarının bir kısmı, karşılıklı benzer bir kazanım olmaksızın, gelişmiş sosyalist ülkeye gidecektir. "Meta ithal edilen ülke (bağımlı ülke) *ayni olarak* aldığından daha fazla maddeleşmiş emek verebilecek durumdadır ve böylece metaları gene de kendi üretebileceğinden daha ucuza elde edebilir."[133] Sonuçta, eşitlerin değişimi ama eşitsiz bir değişim sözkonusudur.

Daha önce de belirttiğimiz gibi, Che, çözümü gelişmiş sosyalist ülkelerle sosyalizme doğru yönelen azgelişmiş ülkeler arasındaki uluslararası ilişkilerde meydana gelecek bir dönüşümden, gerçek bir devrimden bekliyordu.

> "Uluslararası ilişkilerin düzenini değiştirmek büyük bir görüş değişikliğini gerektirecektir. *Politikayı belirlemesi gereken dış ticaret değildir, tersine, dış ticaret halklara karşı kardeşçe bir politikaya bağlı olmalıdır.*"[134]

Sonuçta, Che Marks ve Engels tarafından dile getirilen yeni ahlakı, gelişmiş (ya da daha gelişmiş) sosyalist ülkelerle yeni bir toplumsal düzenin inşasına girişen sosyalist eğilimli azgelişmiş ülkeler arasındaki ilişkilerin sürekli bir karakteristiği haline getirmeyi önerdi. Bu anlamda, Che Cezayir'de, Küba ile bazı sosyalist ülkeler arasındaki ilişkileri fiyatları saptamanın yeni bir biçimi için önemli bir örnek ve yaşanmış bir örnek olarak gösterdi:

> "Kardeşlerimize sömürünün kesinlikle ortadan kaldırılması yolunu izlemeye doğrudan doğruya ve tamamiyle bilinçli olarak başlamaları için gerekli koşulları hazırlamalıyız. Ama biz bu sömürünün suç ortakları olduğumuz sürece, onlardan bu yolu seçmelerini nasıl isteyebiliriz? Eğer bize, hak eşitliğine dayalı fiyatlar ortaya koymak için uygulanacak yöntemler nelerdir diye sorarlarsa cevap veremeyiz, çünkü bu sorunun pratik verilerini bilmiyoruz. Yalnız bazı *siyasi tartışmalar*dan sonra Sovyetler Birliği ile Küba arasında, bizim açımızdan elverişli sayılabilecek ti-

caret anlaşmaları imzalandı. Bu sayede, alışılagelmiş adıyla dünya şeker piyasası fiyatlarından daha yükseğine, sabit bir fiyatla beş milyon ton şeker satabileceğiz."[135]

Bununla biriikte, Che'ye göre, soruna kesin bir çözüm bulmak hiçbir şekilde sözkonusu olamazdı. Ticaretin temeli, dünya pazarı fiyatıdır. Oysa bu fiyat eşitsiz gelişim tarafından belirlenmiştir. Fiyatların uzun yıllar için belirlenmesi gibi elverişli değişim vadelerinin elde edilebileceği varsayılsa bile, bu eşitsiz değişimin ortadan kalkması değil, en iyi durumda, hafiflemesi anlamına gelir.

Bu tür ilişkilerin endüstrileşmiş ülkenin, hammadde ihracatçısı ülkenin sırtından zenginleşmesine katkıda bulunduğunu açıklayan budur.

Che, yeni ahlakın, proletarya enternasyonalizminin ticarete yönelik malların fiyatlarım belirlemekle yetinmeyip, krediler sorununu da kapsaması gerektiğini düşünüyordu.

"Temel sanayi dallarının gelişimine yönelik uzun vadeli kredi sorununu kısaca inceleyelim. Çoğu zaman, kredi alan ülkeler o andaki olanaklarıyla orantılı olmayan endüstriel bir altyapı kurmaya hazırlanırlar. Oysa bu şekilde elde edilen mallar ülke içinde tüketilemeyeceği gibi, ülkenin rezervleri de bu yüzden tehlikeye atılacaktır.

"Biz şöyle düşünüyoruz: Sosyalist ülkelerin kendi toprakları üzerindeki yatırımları devlet bütçesi tarafından karşılanır. Bu yatırımlar ancak bütün üretim süreci boyunca ürünlerin işlenmiş ürün elde edilene kadar kullamlmasıyla amorti edilir. Bu tür yatırımların azgelişmiş ülkelerde de gerçekleşmesi olasılığının araştırılmasını öneriyoruz.

"Böylece, insafsızca sömürülen, ama kalkınmak için hiçbir zaman yardım alamayan kıtalarımızda muazzam ve kullanılmamış bir güç harekete geçirilebilir ve bugüne kadar yapılanın tarihi üzerinde değil, ama gelecekte yapılabilecek olanın tarihi üzerinde kurulan gerçek anlamda bir uluslararası işbölümüne kapı açılabilir.

"Yeni yatırımların yapılacağı devletler bu aym yatırımlar üzerinde, işin içine en ufak bir ödeme ya da kredi karışmaksızın, hiçbir denetim altında bulunmayan bir mülkiyete bağlı tüm haklara sahip olacaklardır. Ancak yatırım yapan ülkelere belirli bir süre boyunca ve üzerinde anlaşılacak bir fiyattan belirli miktarlarda işlenmiş ürün sağlamak zorunda olacaklardır.

"Bu türden yatırımlar elde eden ülkenin yaptığı giderler payının finansmanı yöntemi de incelenmeye değer. Bu yardım -serbestçe başka paralara çevrilebilen dövizlerin kullanılmasını gerektirmeyecek biçimde- azgelişmiş ülkelerin hükümetlerine uzun vadeli kredilerle satılması kolay ürünler sağlanması şeklinde olabilir."[136]

Daha önce söylenenlerin tümü Küba ile Sovyetler Birliği arasındaki ekonomik işbirliği anlaşmalarının *-bu anlaşmalar Che tarafından sergilenen düşüncelerin tam anlamıyla maddeleşmesini sağladıklarından-*[137] değerlendirilmesini zorunlu kılmaktadır.

Şimdi 3 Ocak 1973'de, Başkumandan Fidel Castro'nun halkımızı ve bütün dünyayı Sovyetler Birliği ile sözkonusu olan ekonomik anlaşmalar konusunda bilgilendirdiği radyo yayınından alıntılar aktarmanın kaçınılmaz olduğunu düşünüyoruz.

"Azgelişmiş ülkelerin karşılaştıkları bir diğer sorun, kalkınmalarını sağlamak için krediler elde etmektir. Borç sorununa kalkınma için krediler sorunu eklenmektedir. Genel olarak, kapitalist dünyada bu kredileri elde etmek zordur ve kısa vadede yüksek faiz oranlarıyla geri ödenmeleri gerekir.

"Ne yazık ki, bazen malzemelerimizi ve sanayi tesisatlarımızı kredilerin kısa vadeli -5 yıl ve istisnai olarak 8 yıllık vadeler elde edebildik- ve çok yüksek faizlerle verildiği kapitalist ülkelerden almak zorundayız. Bu konuda, emperyalizm her yerde baskı yapıyor. Uzun yıllar boyunca, hiçbir kapitalist ülkenin Küba'ya kredi vermemesini sağlamayı başardı. Sonradan, emperyalizm etkisini kaybettikçe, Küba kapitalist ülkelerin kendisine gerektiğinde kredi vermesi olanağını elde edebildi. Ama Küba'ya ve diğer ülkelere verilen krediler genelde kısa vadeli ve yüksek faizlidir.

"Bir otobüs, inşaat makinaları, ulaşım araçları, endüstriel tesisatlar satın almak gerektiğinde farkına varılabileceği gibi, işlenmiş ürünlerin fiyatlarının her yıl artması nedeniyie, değişim vadelerindeki eşitsizlik azgelişmiş ülkelerin karşılaşmak zorunda oldukları bir diğer sorundur. Endüstrileşmiş dünyanın bütün ürünlerinin fiyatları, ister hammaddeler, isterse işlenmiş mallar sözkonusu olsun, yıldan yıla artmaktadır. Bugünkü fiyatları bundan 10 yıl önceki fiyatlarla karşılaştırırsak, hızla ikiye katlandıklarını görebiliriz. Bu ürünlerden herhangi biri şimdi, 10 yıl önceki fiyatının iki katı bir fiyat etmektedir. Bu inşaat makinaları ve endüstri tesisatları için özellikle doğrudur.

"Buna karşılık, azgelişmiş dünyanın genelde hammaddeler ya da tarım ürünleri olan ürünlerinin fiyatları yıldan yıla düşmektedir. [...] Değişim unsurlarındaki eşitsizlik olarak adlandırılan şey budur. Bu bütün uluslararası ekonomik konferanslarda, Birleşmiş Milletler'in bütün kurumlarında ele alınan bir sorundur da. Bu çok tartışmalı bir konudur. Azgelişmiş dünya gelişmek için kendilerine verilen kredilerin elverişsiz koşulları nedeniyle giderek daha fazla borçlanmaktadır. Bunlar kısa vadeli ve çok yüksek faizli kredilerdir.

"Buna değişim unsurlarındaki eşitsizlik eklenmektedir: Endüstrileşmiş ülkelerin ürünleri için yüksek fiyatlar ve azgelişmiş ülkelerin ürünleri için gülünç fiyatlar.

"Günümüzde dünyanın büyük bir bölümünü kaygılandıran ciddi sorunlar bunlardır. Bu sorunlara şimdiye kadar hiçbir çözüm getirilmedi ve şimdilik çözülemez gibi görünüyorlar.

"Sovyetler Birliği ile imzalanan anlaşmaların önemini bu olguların ışığında görmek gerekir. [...] Bu aynı zamanda, bizim düşüncemize göre, eşi benzeri olmayan bir örnek oluşturmaktadır. Bütün bu yıllar boyunca olduğu gibi, hemen hemen devrimin zaferinden itibaren, ABD tarafından canice bir ablukaya maruz kalan Küba'nın ABD'nin 90 mil uzağında ayakta kalabilmek için uğraşmak zorunda kaldığı koşullar nedeniyle, Sovyetler Birliği gibi bir ülke ile Küba gibi küçük bir ülke arasındaki bu türden ekonomik ilişkilerin gerçekten de tarihte benzeri yoktur. [...] Sovyetler Birliği'nin yardımının eşsiz bir enternasyonalist tutum, cömert tutum, kardeşçe tutum örneği oluşturduğunu düşünüyoruz."[138]

Fidel'in bu konuşmasından 12 gün sonra, Küba Komünist Partisi Merkez Komitesi'nin resmi yayın organı olan Granma gazetesi "Sovyetler Birliği ile Yapılan Anlaşmalar" başlıklı başyazısında, Fidel'in konuşması sırasında ifade ettiği başlıca görüşlere dikkat çekti. Bir kez daha, devrimimizin tavırlarının sürekli tutarlılığı ve Che'nin ve Fidel'in devrimci düşünce ve eyleminin bölünmezliği kanıtlandı. Bu aynı zamanda, Che'nin 1964 ve 1965'de ülkemizi uluslararası toplantılarda temsil ettiği sırada ileri sürdüğü görüşlerin, kendini komünist toplumun inşası görevine adayan ülkelerin, -bu ülkeler ister çok gelişmiş olsun, isterse bu gelişmeye sosyalizm sayesinde ulaşmaya can atıyor olsunlar- izlemeleri gereken yolu çizdiğini de doğrulamaktadır. Bu nedenle, bundan sonra bu başyazıdan bazı alıntılar aktarmayı zorunlu görüyoruz.

"İmzalanan anlaşmaların amacı kar ya da kaynakların birikimi değil, insandır. [...]

"Anlaşmayı yapan taraflar, yeni bir ruhla çalışarak, gerçek bir adalet ve eşitlik duygusuyla, insanın refahını, onun gerçek boyutunda ve bütün onurunda elde etmeye çalışıyorlar. [...] Bu anlaşmalar, ekonomik önemlerinin dışında, Sovyetler Birliği'nin enternasyonalist ruhunun, Sovyet halkının cömertliğinin ve çıkar gütmemesinin ifadesi olarak, ilkeler konusunda temsil ettikleri her şey için, ahlaki planda paha biçilmez bir değere sahiptirler."[139]

Ve son olarak, sosyalist ülkelerin Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı'na, kalkınma için uluslararası strateji için gayri safi milli hasılalarının % 1'ini vermeye hazır olduklarını bildirdiklerini eklemek gerekir. Bu tutum emperyalist ve sömürgeci güçlerin maskelerini indirmektedir, çünkü onlar azgelişmiş ülkelerin geri kalmışlıklarının tek sorumluları oldukları halde, aynı politik niyeti göstermediler. Başka türiü olabilir miydi zaten? Ama dahası, bu aynı zamanda, sosyalist ahlakın uygulanmasının somut bir örneği olan Che'nin görüşlerinin doğruluğunun kanıtlanmasıdır da.

BÖLÜM 8

Che ve gönüllü çalışma

Ernesto Che Guevara gönüllü çalışmanın Küba'daki öncüsüydü. Ekonomi ve toplumun ahlaki düzeyindeki politik etkileri nedeniyie, gönüllü çalışmayı, geliştirdiği ekonomik yönetim sisteminin önemli bir unsuru olarak görüyordu:

> "Sosyalizm, komünizmin ve sosyalizmin bugünkü kuruluş aşaması, yalnızca çok büyük fabrikalara sahip olunsun diye gerçekleştirilmiyor. Tam ve kusursuz insanın oluşumu için de inşa ediliyor. Üretim geliştikçe insan da dönüşmelidir. Sadece malların, hammaddelerin üreticilerini geliştiriyor, bununla aynı zamanda insan üreticilerini geliştirmiyorsak işimizi iyi yapamıyoruz demektir."[140]

Gönüllü çalışma bu inşa görevinde çok büyük bir değere sahiptir. Bunun farkına ilk varan kişi Lenin'di. Bu soruna ilişkin düşüncelerini, gönüllü hale gelen çalışma yaşamsal bir gereklilik haline gelmek üzere bir zorunluluk olmaktan çıkarken, içinde bulunduğumuz 10 yılda ve komünizme kadar geçecek on yıllarda temel bir öneme sahip olan ve güncelliğini tümüyle koruyan "Büyük İnisiyatif"[141] başlıklı metinde özetledi.

Gerçekten de, Lenin gönüllü çalışmayı, emek konusunda -bu emek küçük burjuva egoizmine karşı, kapitalizmden miras kalan kusurlara karşı mücadele etmenin başarılı bir şeklini temsil ettiği ölçüde- bir devrimin tohumu, bu konuda temel bir devrimin başlangıcı olarak görmüştü.

Gönüllü çalışmanın ortaya çıkması ve gelişmesinde, Lenin yeni toplumsal ilişkilerin yaratılmasını; çalışma karşısında yeni bir tutumu; emekçilerin bilinçli ve özgür yeni disiplinlerini; emeğin kapitalizminkinden daha yüksek olan toplumsal örgütlenme tarzının yaratılması-

m, yani kapitalizmin bilimsel ve teknik ilerlemelerini bilinçli emekçilerin kolektif örgütlenmesiyle, emeğin üretkenliğinin artmasıyla ve sosyalist rekabetin önemiyle birleştirme yeteneğini keşfetti.

Che'nin görüşü Marks, Engels ve Lenin'in görüşlerinin mantıki gelişiminde yer almaktadır. Yiğit gerillanın görüşü yeni toplumun inşası için zengin bir düşünceler ve çözümler, sosyalist formüller kaynağı oluşturmaktadır. Gönüllü çalışma bunun en açık örneklerinden biridir.

Che'ye göre gönüllü çalışma "normal çalışma süresi dışında, ek bir ekonomik çıkar sağlamaksızın yapılır. Her zamanki işyerinde ya da başka bir yerde yapılabilir."[142]

Geçiş sürecinin üretim araçlarının mülkiyetinin toplumsallaştırılmasıyla eşzamanlı olarak gerçekleştirilecek en önemli görevleri arasında, çalışma karşısında yeni bir tutumun yaratılmasını saymak gerekir. Sosyalist üretim ilişkilerinin ürettiği değişimlerin en anlamlı, somut yanlarından birisi çalışmanın yeni bir şeklinin, gönüllü çalışmanın ortaya çıkışıdır.

Üretim araçlarının özel mülkiyetinin ortadan kaldırılmasıyla, sosyalist toplumsal mülkiyet ortaya çıkar. Bu, kapitalist tarzdan tamamen farklı bir üretim tarzına kapıyı açar. Emekgücü ile üretim araçları arasındaki ilişki artık antagonist değildir. Emek yeni bir ilke tarafından, insanın insan tarafından sömürülmesinin ortadan kaldırılması tarafından yönetilen bir karakter kazanır. Emekgücü bir meta olmaktan çıkar ve çalışma objektif olarak karşılıklı yardımlaşma ve yoldaşlık ilişkileri içeriği kazanır. Çalışma sadece bireysel çıkar için değil, kolektif ve toplumsal çıkar için de yapılmaya başlanır. Ama üretim araçlarının mülkiyetinin toplumsallaştırılmasının bireylerde bir değişiklik gerçekleştirmek için yeterli olmadığını da biliyoruz.

> "Çalışma karşısında komünist tavır, bireyin kafa yapısındaki değişikliklerde ortaya çıkmaktadır. Bu değişiklikler zorunlu olarak çok zaman gerektirecektir. Kısa vadede tamamlanmalarını umut edemeyiz. Çalışmanın şimdiki durumuna son verilmelidir; yani çalışma empoze edilen bir toplumsal zorunluluk olmaktan çıkıp toplumsal bir gereklilik haline dönüştürülmelidir."[143]

Gönüllü çalışma zamanla, günlük görevlerle birlikte yavaş yavaş bireysel bir kimlik doğmasına katkıda bulunur. Çalışma yoluyla bireysel icraatın bir yönünü de geliştirir.

Gönüllü çalışma ekonomik bir öneme sahiptir. Emekçiler gönüllü çalışmayı geliştirerek normal çalışma günlerinde ulaşılan üretkenlik rekorlarını kırarlar.

Ama gönüllü çalışmanın asıl önemi komünist eğitim işlevinden kaynaklanır.

> "[Gönüllü çalışma] bilinç yaratan bir okuldur. Toplum içinde ve toplum için bireysel ve kolektif katkı olarak gerçekleştirilen çabadır ve komünizme geçiş sürecini hızlandırmamızı sağlayan bu yüksek bilinci yavaş yavaş yaratır."[144]
>
> "Gönüllü çalışma biraz önce söz ettiğimiz bu eğitici göreve bağlıdır. Gerçekleştirilemediği yerde, onu kafadan uydurmamak gerekir."[145]

Ancak Che gönüllü çalışmanın sadece teorik açıklamasıyla ve önemiyle uğraşmadı. Gönüllü çalışmanın örgütlenmesi, uygulanması için gerekli araçlar, tarzlar, denetim ve gelişme sistemi uğrunda da büyük çabalar harcadı. Che'ye göre, gönüllü çalışmanın iyi örgütlenmesi onun gelişmesinin başlıca unsurudur. Bu nedenle, bunu sağlamakta zaman kaybedilmemesi için mücadele etti. Bu gönüllü çalışmayı, bedensel enerji harcamak amacıyla değil, ama bu enerjiyi "bir şeyler üreten ve bilinç oluşturmaya yarayan bir çalışmaya"[146] katmak amacıyla gerçekleştirmenin önemli olduğunu vurguladı.

Kitleleri gönüllü çalışmanın içine sokmak için, katılan insanların kendilerini faydalı hissetmeleri için gönüllü çalışmanın örgütlenmesine ve içeriğine çok dikkat edilmesi gerektiği olgusunun üzerinde durdu. "İnsanın çalışmayla ayırd edilmesi elde edilmesi gereken, örgütlenmesi gereken bir şeydir."[147] Gerçekleştirilen çalışmanın sonucunu en titiz, en sıkı biçimde, bürokrasisiz denetlemenin önemine dikkat çekti.

Gönüllü çalışma için kabul edilebilir gördüğü çalışma türleri endüstriel ve tarımsal üretken çalışma, ücretsiz öğretim ve eğitim çalışması, teknik çalışma (Teknik çalışma kategorisi özgül bir görev gerçekleştirmek için tek amaca yönelik bir tarzda yaratılan teknisyenler tugaylarınca gerçekleştirilen çalışmayı belirtmektedir.[148]) idi.

Che bir çalışma merkezindeki gönüllü çalışmanın daha önce gerekli çalışma ölçüsüne ulaşılamayan bir görevi bitirmekten ibaret olabileceğini kabul etmiyordu. Gönüllü çalışma kadroların başarısızlığını ve işçilerin disiplinsizliğini gizlemeye yaradığında, özü ve biçimi değişir. Çalışma normuna ulaşmamış olan bir işletmenin, daha sonra sıkı çalışma ve disiplin eksikliğini gizlemek için gönüllü çalışmayı kullanmasını kabul etmiyordu.

Che'ye göre, insanın eğitimi gönüllü çalışma ile gerçekleştirilen işin sonucundan daha fazla öneme sahipti.

"İnsanın gönüllü çalışmayı bir iç motivasyon için yapma zorunluluğu hissetmesi bir şeydir, toplumda egemen olan ortam nedeniyle yapması bir başka şeydir. Her ikisi yan yana olmalıdır. Egemen olan ortam, insana gönüllü çalışma yapma zorunluluğunu kavraması için yardımcı olmalıdır. Ama eğer insan gönüllü çalışmayı yalnızca ortam ve ahlaki baskılar onu buna mecbur ettiği için yapıyorsa, o zaman, haksız yere insanın yabancılaşması olarak adlandırılan şey devam ediyor demektir. Bu, insan çalışmanın esiri olarak kalıyor demek değildir. Ama daha ziyade, tamamen özgür olarak yürekten bir şey, yeni bir şey gerçekleştirmiyor demektir. Bu durumda, gönüllü çalışma çok şey kaybeder. Ve bunu görüyoruz. İnsanların yaptığı budur. Son günlerde insanlar çalıştıkları saatlerin sayısını, şu ya da bu kişinin çalıştığı saatleri, şu ya da bu kişinin 240 saate ulaşıp ulaşmadığını sordular. Gönüllü çalışmaya sahip olması gereken içeriği vermeyi beceremedik."[149]

Bütün bu nedenlerden dolayı, Che önce insanı, topluma kendisinden bekleneni vermeye motive eden sistemlerle uğraştı. Bu uğraşı, geçiş konusundaki ilk çalışmalarından itibaren ortaya çıkmasına rağmen, daha açık olarak 1964'de, özellikle de bu senenin sonunda ortaya çıktı.

BÖLÜM 9

Motivasyon Sistemleri

Mali bütçe sisteminin insanı motive etmede başvurduğu mekanizmalar Küba Devrimi'ni ve Che'nin görüşünü konu alan zengin bir literatür içinde en sık deforme edilen yanlar arasında sayılmaktadır. Bu deformasyonlardan biri, Che'nin önermelerini romantik ve idealist olarak nitelendirme şeklindedir. Bu yaklaşım, geçiş süreci sırasında toplumsal bilincin gelişim sürecinin gerçekliklerine önem vermeyecek ve komünist bilinci hükümet kararnameleriyle empoze edecek volontarist bir tutumu destekleyecekti.

Oysa gerçeklik tam tersidir. Che insanın değişme yeteneğine sarsılmaz bir güven duyuyordu. Ama yeni bilincin ancak toplumsal yapıların uzun süren ilerleyici değişim sürecinin sonucu olacağını görüyordu. Yeni bilinç bu toplumsal yapıların kaçınılmaz sonucu olarak ortaya çıkacaktı. O halde, Che, insanın değişmesinin bilince seslenmekten daha fazlasını gerektirdiğini, aynı zamanda toplumsal üretim ilişkilerinin değişmesini ve motivasyon yöntemlerinin doğru seçimini de gerektirdiğini açıkça görüyordu. Che bu amaçla şu 3 temel etrafında birbirine bağlı olan bir sistem hazırladı:

- Ücret sistemi;
- Özendiriciler;
- Rekabet.

Bu konuların temel yanlarını kısaca incelemeden önce, Che'nin çalışmada azami verimliliğe ulaşmak için 3 genel şart konusuna dikkat çektiğini vurgulamak gerekir:

- Planlamanm yetkinleştirilmesi;
- Örgütlenme;
- Sıkı denetimler.

Burada bu idari normlar ve yönetim sistemleri bütününün aldığı somut şekillere değinemeyiz. Amacımız bu faktörlerin o sıradaki ve bugünkü önemini ortaya koymakla sınırlıdır.

1) Ücret Sistemi

Che yerleştirilecek ücret sisteminin sosyalist devrimin politik ve ideolojik çizgisi dahilinde, Marksist-Leninist ilkeler dahilinde tutarlı bir biçimde yer alması gerektiğine inanmıştı.

> "Çünkü ücret eski bir kötülüktür. Burjuvazi feodalizmi yıkarak iktidarı aldığında kapitalizmin kurulmasıyla biriikte doğan bir kötülüktür. Ve sosyalist aşama boyunca bile ölmez. Ancak para artık dolaşmaz olduğunda, ideal aşamaya, komünizme ulaşıldığında eski bir kalıntı gibi kaybolabilir, sönebilir.
>
> "Çalışma için ödeme yapılan herkesin özgül niteliği ücretle, yani parayla ölçülür. Çalışanların emeğinin niteliği de, karşılıklı nitelikleri göz önünde bulundurularak, yine parayla ölçülür. Bütün bunları sadece para ölçebilir. O halde, hala ticari ilişkilerin egemen olduğu sosyalizmin inşasının bu döneminde, parayla çalışmak zorundayız.[151]
>
> "Bu, adaletsizliğin hala ortadan kaldırılmadığı bir çağda yaşadığımız anlamına gelir. Adaletsizliği mutlak biçimde ortadan kaldıramayız. Herkese ihtiyacına göre veremeyiz. Sosyalizmin inşası aşamasındayız; herkese emeğine göre vermeliyiz. Adaletsizlikleri yavaş yavaş düzeltmeli ve bunu işçilerle sürekli tartışarak yapmalıyız.[152]
>
> "Kuşkusuz henüz sosyalizmin inşası aşamasında, -daha sonraki bir aşamada kendini gösterecek olan- herkese ihtiyacına göre değil, herkese emeğine göre vermek gereken geçiş aşamasındayız."[153]

Che pragmatizmin ve teknokrasinin devrimciler için iyi danışmanlar olmadıklarını görmüştü. Çok sayıda kısa vadeli teknik çözümler bulunabilirdi. Ama bu çözümlerin bazıları devrimin geleceğini ipotek altına sokabilir ve devrimin ideolojik postülalarının bazılarını çökertebilirdi.

Che'ye göre, sistemi analiz etmek ve onu uygulama biçimlerini, sadece teknik ve ekonomik plandaki yararları açısından değil, aynı zamanda ideolojik içermeleri açısından da araştırmak gerekirdi.

Ücret sistemi ödeme ilkesi olarak, gerçekleştirilen emeğin niceliği ve niteliğine bağlı olmalıydı. Devrimci süreçte komünist değerlerin yüze çıkmasını ve manevi özendiricilere başvurmayı kamçılamalıydı. Ücret politikası kapitalizmden miras edinilen maddi özendiricilere başvurmaya devam etmeliydi. Ama bunu maddi özendiricilerin gelişimini destekleyecek biçimde değil, tersi biçimde yapmalıydı.

Ücretler, çalışmanın örgütlendirilmesi, verimlilik normları ve ödeme biçimleri ekonomiye müdahale eden ve ekonomik yapının dengesini etkileyen unsurların hepsinin temel yanlarıdır. Sosyalizmde, *denge* terimini *sistemin rasyonalitesi* kavramı ile birleştiriyoruz.

Kapitalizmde, denge kendi mantığına bağlı olarak, ekonomik sistemin dinamiğini etkileyen özgül yasalarla ifade edilir. Bu dinamik pazarda ifade edilir. Kapitalist, kar sisteminin işleyişi için zorunlu olan unsurları bulmak üzere kesinlikle pazara doğru yönelir. Amacı üretim araçlarını ve emek gücünü meta şeklinde elde ederek üretimi güvence altına almaktır. Daha sonra, böylece yaratılan ürünü gerçekleştirmek ve üretim süreci sırasında kendine mal ettiği artık değeri para olarak maddeleştirmek için pazara döner.

O halde, kapitalist işçinin emeğinin artık kısmını kendine mal etmeyi mantıklı bulur. Bu nedenle "üretim maliyetini" koyduğu sermayeye göre hesaplar. Öyleyse, ona göre, üretim maliyeti C + V'ye eşittir. [C=değişmeyen sermaye (üretim araçlarına harcanmış); V=değişen sermaye (emek gücünün satın alınması için ücret olarak harcanmış)][154]

Kapitalist artık değer şeklinde kendine mal ettiği emeğin işçiye ödenmemiş bölümünü metayı elde etmek için gerekli emek giderleri arasında hesaplamaz. Onun görüşüne göre, sistem, eğer ona en düşük üretim maliyetini elde etme ve pazarda metanın "üretim maliyeti" ile satış fiyatı arasındaki farkı kendine mal etme olanağı tanıyorsa rasyonaldir.

Bildiğimiz gibi, kapitalist için önemli olan metanın kullanım değeri değildir. Metanın onun için önemi, onu gerçekten ilgilendiren şeyi, yani değeri elde etmesine olanak vermesi olgusudur. Kapitaliste göre, yönetimin etkinliği ancak işçilerden elde edilen artık değerin miktarıyla ölçülür. Kapitalizmde rasyonalite ve etkinliğin gerçek toplumsal yararlarıyla hiçbir ilgileri yoktur. Kapitalist toplumsal ihtiyaçları karşılamak için üretmeye çalışmaz. O üretime ancak daha fazla artık değer elde etmek için girişir.

Bu hedeflere ulaşmak için, kapitalist sistem kendi örgütlenme ve denetim aygıtlarını geliştirmiştir. Modern kapitalist işletmelerin yönetimi başarılı bir yönetim aygıtı gerektirir. Kapitalizmin teknikleri üretim ve dağıtım sürecinin en önemsiz unsurlarına kadar denetim olanağı verir. Bugün kapitalizme, daima sistemin rasyonalitesine ve verimliliğine bağlı olarak, üretim faktörlerini, envanterleri vb.ni daha kesin bir şekilde ölçme olanağı veren, kapitalizmin geleneksel olarak uyguladığı sıkı denetim yöntemlerini ve normları küçümseyemeyiz. İşçinin ücreti ve motivasyonu, sistemin zorunlu halkalarını oluşturur-

lar ve daha fazla artık değer üretecek şekilde kullanılırlar.

Sosyalizm döneminde, açıktır ki, tıpkı en iyi yönetimi sağlamayı hedefleyen mekanizmalar gibi, rasyonalite ve etkinlik kavramlarımız da çok farklıdır.

Marks değer ve emek giderleri üzerine görüşlerini belirttiğinde, üretimin gerçek maliyetinin C + V'nin ifade ettiği maliyet olmadığı olgusuna dikkat çekti. Tersine, üretimin gerçek maliyetinin C + V + P formülünce verildiğini savundu. (Artık değeri simgeleyen P de bir emek gideridir.) Kapitalistin, metayı sattığı zaman artık değer şeklinde kendine mal ettiği kesin olarak bu emek gideridir.

Bununla birlikte, ekonomik sistem olarak sosyalizmin rasyonalitesini ve etkinliğini incelediğimizde, biz de, ürünü ilk yaklaşım olarak, C + V + P ile gösterebiliriz. Ama burada P daha şimdiden artık değer olmaktan çıkmıştır. İşçi tarafından kapitalizmden tamamen farklı olan, bir toplumsal yarar duygusuyla yaratılan fazla ürünü temsil ediyor. Ama ürünü elde etmek için gerekli emek harcamaları kapitalizm için kullandığımızdan çok farklı bir perspektife dayalı olarak incelenmelidir.

Çok farklı bir toplumsal sonuç elde etmek için üretim yapıldığına göre, değer yasasınca yönetilen bir kapitalist ekonomide bilinmeyen, nitelik olarak farklı unsurların göz önünde bulundurulacağı açıktır. Bu niteliksel unsurlar parti ve hükümetin belirli bir aşamada çizdiği ekonomik politika tarafından saptanırlar.

Sistemin rasyonalitesini ve bireysel çıkarlar temelindeki etkinliğini belirleyen artık pazarın kendiliğinden işleyişiyle birlikte değer yasası değildir. Üretim, kapitalist içerikten farklı, kendine özgü bir toplumsal içerik kazanır. Burada yönetim bilinçli hale gelir, pianiama değer yasasının yerini alır.

Denetim büyük önem kazanır, çünkü kesinlikle, üretim çabasının ve emek giderlerinin *toplumsal yararını* ölçmek sözkonusudur. Oysa işçinin bilincinin *aşamalı* gelişmesi sistemin rasyonel işleyişine olanak verecek koşulları henüz kesin olarak sağlamaz. Bu ancak daha sonraki bir aşamada yapılabilir. Burada ücret ve motivasyonun -kapitalist toplumunkinden farklı bir içerikle- sadece zincirin, yani sistemin iki halkasını oluşturmaları olgusuna geri dönüyoruz.

> "Yeni bir topluma girerken, çalışma, yaşamın kötü bir yanı olarak görülemez. Tam tersine, gelecek yıllar çalışmayı manevi bir gereklilik, bir iç gereklilik haline getirmek için bir eğitim sürecine olanak tanımak zorundadırlar.
>
> "Sömürüye dayanan toplumlara özgü bir eğilim olan, çalış-

manın insan için sıkıcı bir zorunluluk olduğunu düşünme eğiliminden kendimizi kurtarmalıyız. Çalışmanm insanın iç gerekliliği olduğu yerde çalışmanm diğer yanının ortaya çıkması gerekir.[155]

"Çalışma normlarını gerçekleştiren işçiye verilen ücret konusuna gelince; bu ücreti onun emek gücünün satışı için bir ödeme olarak görmemeliyiz. Basitçe, işçi çalışıyor, çünkü çalışmazsa aç kalır diyemeyiz. Sosyalist toplumda ya da sosyalizmin inşası sırasında, işçi çalışır çünkü bu toplumsal bir görevdir. Toplumsal görevini yerine getirmelidir. Toplumsal görev niteliğine uygun ortalama bir çaba göstermekten ve karşılık olarak niteliğine göre belirlenmiş bir ücret elde etmekten ibarettir. Ve aynı zamanda, bu inşa döneminde, bu geçiş döneminde, toplumun verdiği tüm faydaları elde eder."[156]

Emeğin verimliliği ve toplumsal yararlılığı açısından, sıkı planlama, örgütleme ve denetim yöntemleri yerleştirmek daha önemli hale gelir. Üretim sürecinin en az önemli unsuru bile tam olarak denetlenmelidir.

Che 26 Aralık 1963'de "çalışma normları ve ücretler ölçeği"ni açıklamak ve bu konudaki sorulara yanıt vermek için televizyonda bir konuşma yaptı. Bu konuşmasında şunları açıkladı:

"Kapitalist çağdan bize aym nitelikler için şaşırtıcı miktarda farklı ücretler, şaşırtıcı çeşitlilikte ayrı ücretler miras kaldı. Bildiğiniz gibi, kapitalizmde, ücret emek gücünün satışınm ürünüdür ve sınıflar mücadelesi tarafından etkilenir. Kuzey Amerika emperyalizminin egemenliğinde yeni sömürge bir ülke olan Küba bir dönem boyunca Kuzey Amerika imalatçı endüstrilerinin yatırım alanı idi. Bunlar, ABD'deki işçilerin aynı iş için aldıklarının defalarca kez altında olsalar da, Küba'da görülmemiş cömertlikte ücretler verdiler.

"Tüm bunlar, ücret tiplerini çoğaltarak ücretler sorununu karmaşık bir hale soktu. Küba'da yaklaşık 90 bin farklı ücret ve yaklaşık 25 bin farklı ücret nitelemesi olduğu hesaplanabilir."[157]

Che'nin saptadığı kaos durumu 1959-'61 yılları arasında daha da kötüleşti. Bazı sendikalar daha yüksek ücretler elde etmek için mücadele ettiler. Kapitalistler, devrimci hükümetin müdahalesine yol açabilecek çatışmalar çıkabileceği korkusuyla ya da enflasyon yoluyla ekonomiyi istikrarsızlaştırmak için, bu ücret artışlarını vermeyi karar-

laştırdılar. Devrimci yönetimler keyfi ücretler vererek kaosun daha da kötüleşmesine katkıda bulundular.

1962'de şöyle özetlenebilecek bir duruma gelindi:

- Aynı iş için farklı ücretleri içeren büyük bir ücret çeşitliliği;
- Farklı endüstriel dallar arasında ücret dengesizliği;
- Aynı iş için birçok farklı adlandırmalar;
- İşleri tanımlama ve niteliklerine uygun sınıflandırma eksikliği;
- Aynı iş için çeşitli ödeme tarzları;
- Çalışma normlarının yokluğu;
- Çalışmanm örgütlenmesinde hemen hemen mutlak denilebilecek boyutta teknisyen eksikliği.[158]

1962'de Endüstri Bakanlığı ve Çalışma Bakanlığı bir ücret sisteminin yaratılmasına sıkı sıkıya bağlı, çalışmanın örgütlenmesi ve verim normları sistemi hazırlanması işine giriştiler. Amaç ekonominin ve komünist bilincin gelişimini teşvik edecek bir sistem yaratmaktı. Bu sistem emek gücümüzün teknik niteliğinin düşük düzeyinin tarımın ve endüstrinin gelişimini zorlaştırdığı olgusunu göz önünde bulundurmak zorundaydı. Bu nedenle, yaratılacak ücret sistemi işçileri, teknik düzeylerini ve eğitim düzeylerini yükseltmeye ve bunun sonucunda, bütün halkımızın kültürel düzeyini yükseltmeye özendirmeliydi.

Bu dönem süresince başarılan en önemli işler arasında şunlar unutulamaz:

- İş kategorilerini tek bir dizelge halinde düzenleyen bir listenin hazırlanması;
- Sınıflandırma çalışmalarının ve gerekliliklerinin tanımlanmasının yanı sıra, bu işlerin 10.634'den fazlasının karmaşıklıkları bakımından değerlendirilmesi ve 340 niteleme halinde sınıflandırılması;
- Binlerce ücretin, sayısını bütün ekonomi için 41'e indirmeye olanak verecek şekilde yeniden düzenlenmesi;
- Ülkenin iş merkezlerinin yönetici personel ihtiyaçlarına göre sınıflandırılması;
- Anormal çalışma koşulları içeren işlerin değerlendirilmesi ve tasnifi;
- Yaklaşık 5 bin teknisyenin hazırlanması ve bu faaliyete ayrılan yönetim birliklerinin örgütlenmesi;
- Bütün ülkede, idari kadrolar için politik, idari ve sendikal düzeylerde eğitim kurslarının yapılması;
- Ekonominin bütünü için tek bir ücret çizelgesinin hazırlanması;
- Bunun mümkün olduğu merkezlerde, üretim normlarının oluşturulması.[159]

Che'nin yönetiminde hazırlanan ücret sistemi şu unsurları içermektedir:

- Bir ücret çizelgesi;
- İşlerin ve işçilerin nitelendirilmelerinin yapılması;
- Ücretlerin hesaplanması;
- Çalışma normları;
- Ödeme yöntemleri.

A- Ücret Çizelgesi:

Che ücret çizelgesiyle biriikte, emeğin niceliğine ve niteliğine bağlı olarak sosyalist dağılım ilkesini benimsetti. Bu, ülkenin her yerinde gerçekleştirilen emeklerin karmaşıklığı göz önünde bulundurularak yapıldı.

Ücret çizelgesi iki temel kanat içeriyordu: İş grupları ve katsayılar. İş grupları işlerin karmaşıklığına göre belirlenmişti ve işçilerden istenilen niteliği, üretimin teknolojisini, karmaşıklığını ve örgütlenmesini göz önünde bulunduruyordu.

Katsayılara gelince; her grubun işlerinin karmaşıklığını yansıtıyorlardı. Her grubun katsayısı, her zaman 1 olan birinci grubun katsayısıyla karşılaştırılarak belirleniyordu. Diğer grupların katsayıları böylece bu grupların birinci gruptan kaç kez daha karmaşık olduklarını ifade ediyordu.

> "İlk iş, ücretlerin bu korkunç çeşitliliğini, oranlara ve niteliklere bağlı olarak azaltmak için, bütün bu ücretleri çok ya da az benzer karakteristiklerle donanmış gruplar halinde tasnif etmekti. [...] Somut pratik bize, bu kategorilerin her birine tehlikeli veya zararlı koşullarda ya da aşırı ölçüde zor veya son derece zararlı koşullarda gerçekleştirilen işler için aşamalar getirerek, tüm bunları 8 ücret nitelemesine indirmenin daha iyi ve daha mantıklı olduğunu gösterdi."[160]

Bu yeni sistemin kurulması sırasında kaleme alınan bir rapor şu olguyu vurguluyordu:

> "[Ücret çizelgesi] böylelikle işçilerin % 98'ini kapsıyor, sadece % 2'sini kapsam dışı bırakıyordu. Ayrıca, ücretleri doğru bir şekilde düzenlemek için 8 grup yeterlidir. Farklı ücret sınıflandırmalarının 8 grupta birleştirilmesi işçiyi niteliğini yükseltmeye teşvik eder. Bununla biriikte, ücretlerin hesaplanmasını ve muhasebesini de kolaylaştırır."[161]

B- İşçilerin nitelendirilmesi ve işlerin değerlendirilmesi kriterleri

Devrim ilk yılları sırasında pek çok zorlukla karşı karşıya kaldı. Bunların en büyüklerinden biri, ülkemiz işçilerinin niteliğinin düşük düzeyde olmasıydı. Che, yeni toplumun inşası için kaçınılmaz bir koşul olarak gördüğü, işçilerin teknik ve kültürel kapasitesini ve niteliğini yükseltme zorunluluğu konusunda ısrarlıydı. Bu nedenle, Che, işçilerin ücretinin ve idari işçilerin ve teknik ve yönetici personelin paylarının belirlenmesinin özellikle işçilerin niteliğinin ve yeteneklerinin gelişmesine yardımcı olması gerektiğine inanıyordu. Che'nin ve Çalışma Bakanlığı'nın önerdiği ücret sistemi bu yöndeydi. Eğitim bu sistemin en önemli ilkelerinden biriydi.

Daha önce belirttiğimiz gibi, ücret sistemi 8 ücret düzeyi ya da kategorisine bölünmüş bir gruplar çizelgesini kapsıyordu. Çizelgenin 2 grubu arasında sadece ücrette değil, aynı zamanda niteleme derecesinde de farklılık bulunuyordu.

Kendi ücret grubuna denk düşen ücretten fazlasını kazanmak isteyen bir işçi, işine denk düşen verim normunu aşanlara verilen prim sistemiyle bunu başarabilirdi. Ama bu, zamana göre ve primlerle ücret yöntemi bir sınır tespit ediyordu: Ödenen miktar üst ücret basamağı ya da grubundan işçinin aldığı kazanca hiçbir zaman eşit olmamalıydı. Bir işçi üst ücret düzeyine ancak nitelik düzeyini yükselterek ulaşabilirdi.

Che bunu şu sözcüklerle ifade etti:

> "Norm fazlalığının hepsinin ödenmemesinden ibaret olan ölçüye kesinlikle itiraz edildi. [...] Ödenmeyen sadece fazlalığın bir bölümü değildir, fazlalığın kendisinin de bir sınırı var. Bu sınır bir üst ücret kategorisidir. [...] Neden? Haklı olarak, bu sistemin en ciddi hatalarından biri saydığımız, kaynağında niteliğe gösterllen yetersiz ilgi bulunan hatayla -neredeyse parça başına çalışmadan kaynaklandığı düşünülen bir kötülükle, yani zamana göre ve tam primle ücretle- mücadele etmek için.
>
> "İşçilerden daha fazla nitelik istiyoruz. Bunun için, işçilerin bilincine sesleniyoruz -bu bizim görevimizdir- ve genelde çağrımız iyi karşılanmıştır. Ama niteliğin gerçekten ekonomik mahiyette bir zorunluluk haline gelmesini sağlamak için önlemler almamız da gerekir. İşçinin, gerçekleştireceği üretim kotaları fazlası ne kadar olursa olsun, kendi kategorisinin -niteliği sonucu yer aldığı kategori- bir üst kategorisinden olan işçiden hiçbir zaman daha fazla bir ücret almamasını garanti eden önlemler al-

mamız gerekir. [...] İşçinin daha fazla bir ücret elde etmek için niteliğini yükseltmesinin zorunlu olduğunu kavraması için her şeyi yapmalıyız."[162]

Che, bu soruna her değindiğinde, nitelik ile sistemin diğer unsurları arasındaki ilişkiye dikkat çekme fırsatını asla kaçırmadı:

"Bir başka deyişle, işçinin nitelendirilmesi doğrudan doğruya onun yapacağı üretime bağlıdır. Çalışma ve kalite normu açısından tüm işçilerin, onlara iş veren, çocuklarının besinini sağlayan, kendisine asgari toplumsal refahı sağlayan, asgari hizmetleri, üretim kapasitemiz arttıkça kusursuzlaşacak olan her şeyi güvence altına alan topluma karşı görevidir."[163]

Oluşturulan ücret sistemi işleri sınıflandırmaya ve işçilerin her birinin hangi gruba dahil olduğunu belirlemeye yarayan niteleme kategorilerine sahipti. Bu sistem, ücreti işçinin niteliğine, yani emeğin niteliğine göre oluşturmaya olanak tanıyordu. Sistem her kategoriye giren çeşitli işlerin bir tanımını, onlara uygun düşen karmaşıklık grubunu ve istenilen niteliği kapsıyordu. 2 kategori dizisi benimsenmişti: Biri en basit işler için, diğeri her üretim branşına özgü işler için.[164]

C- Ücret oranları

"Ücret oranları ücretleri saat başı ya da günlük olarak belirliyordu. Benimsenen çizelge saat başına şu ücret oranlarını kapsıyordu (peso olarak):

I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII
0,48	0,56	0,65	0,76	0,89	1,05	1,23	1,49

"İlk grubun saat başına ücreti 2 faktör göz önünde bulundurularak 48 centavos (pesonun yüzde biri -çn.) olarak saptanmıştı. Birincisi; çünkü düşük ücretlerle başlayarak, işçilerin ilk belirtici yoğunlaşmasının ücretine tekabül ettiği görüldü. [Yeni ücret çizelgesinin düzenlenmesinden önce], işçilerin % 19,11'i 45-49 centavos arasında değişen bir saat ücreti alıyorlardı. İkincisi; çünkü 1. grup için bu saat başına oran yürürlükteki yasalarda düzenlenen, aylık 85 pesoya yükselen asgari ücrete denk düşüyordu. Diğer oranlar çalışma koşullarına bağlı olarak değişiyor. 3 ayrı çalışma koşulları kategorisi oluşturuldu: normal, zararlı,

tehlikeli. Birinci kategori koşullarında çalışan işçiler kendi çizelgelerinin arasına denk düşen ücreti alacaklar. İkinci kategoriden olanlar normal oranın yanı sıra % 20'lik bir ek, üçüncüden olanlar % 35'lik bir ek alacaklar."[165]

D- Çalışma normları

Che, kurulacak ücret sisteminin işin örgütlenmesi ve standartlaştırılması sistemiyle uyuşması ve onun temel dayanaklarından birini oluşturması gerektiğini düşünüyordu. Endüstri Bakanlığı görevine atanmasından itibaren bu sorunla uğraştı ve çalışma normlarının belirlenmesine katıldı. Bakanlıkta, her hafta ziyaret ettiği işçi merkezlerinde, sendikalarla toplantılarda, tam katılımlı meclislerde ve başka faaliyetlerde bu sorunu tartıştı ve bunun savunuculuğunu yaptı.

"Şu aklımızdan hiç çıkaramayacağımız çok önemli bir sonuçtur: Norm niteliği göz önünde bulundurmalıdır. Norm sadece nicelik anlamına gelmez, niteliği de ifade eder. Bu nedenle, işçi belli bir nitelik düzeyi göstermelidir. Eğer bunu yapmazsa, toplumsal görevini yerine getirmemiş demektir."[166]

"Ve ücretleri belirlemek için çalışma normlarımızı saptadığımızda, her işçinin günlük olarak yerine getirmek zorunda olacağı asgari çalışma normu onun toplumsal görevi haline gelecektir. Bu çalışma normu bir ücret kazanmak için yapması gerekeni değil; bir ücret sayesinde, sayıları her geçen gün biraz daha artacak toplumsal yardımlar sayesinde, ona yaşama, giyinme, çocuklarını eğitme, kültürle tanışma ve insan olarak her gün biraz daha fazla kişiliğini oturtma elverişliliği sunan topluluğa karşı toplumsal görevini yerine getirmek için yapması gerekeni de temsil edecektir. Bu küçük, hatta ince bir farklılık ama açık ve her zaman hazır bulunan bir perspektif ve niyeti yavaş yavaş belirleyen eğitici bir farklılıktır."[167]

"Ulus ve hatta işçi sınıfı bazı önlemler alınmadan ve bunlar sürdürülmeden çalışma normlarından yararlanamazlar. Denetimler azaldığı andan itibaren, böylece kurulan bütün örgütleyici aygıt can verecektir. Ve yeni toplumun inşasının bu ilk 5 yılı boyunca sıkıntısını çektiğimiz aynı sapmalara yeniden döneceğiz."[168]

"Normlar sistemimiz bir kategoriden diğerine çıkmak için mesleki planda yetkinleşme zorunluluğunu getirme özelliğine sahiptir. Bu sayede, zamanla teknik düzeyin önemli ölçüde gelişmesini sağlayacağız.

"Bir normun gerçekleştirilmemesi, toplumsal görevin yerine getirilmemesi anlamına gelir. Toplum, işini eksik bırakanı, kazancının bir kısmını keserek cezalandırır. Norm, gerçekleştirilebilir bir hedefi gösteren basit bir ölçü birimi değildir. Anlaşmalı çalışma miktarını ölçen basit bir ölçü birimi de değildir. İşçinin içinde bulunduğu manevi zorunluluğun ifadesidir, *emekçinin toplumsal görevidir.* İdari denetimle ideolojik denetim işte tam bu noktada çakışmalıdır. Üretim biriminde partinin oynadığı rolün önemi, işletmenin iç itici gücünü oluşturmasından, üretici çalışmanın, mesleki yeterliliğin, eğitimin, birimin ekonomik çabalarına katılmanın işçinin yaşamının ayrılmaz bir parçası olması, yavaş yavaş vazgeçilmez bir alışkanlık haline gelmesi için militanların sayısız örneğinden yararlanmasından ileri gelir."[169]

Bu almtılaria, sadece Che'nin normlara verdiği önemi değil, aynı zamanda ekonomik gelişme, üretim artışı, sosyalizmin maddi zemininin yaratılması ile eş zamanlı olarak yeni bilincin yaratılması arasındaki karşılıklı ilişkiyi pratikte nasıl gördüğünü de belirtmek istedik. Çünkü bilincin kendisi de gelişerek, üretimi ve sosyalist toplumu geliştirmek için temel bir maddi güç haline gelecektir. Yanı sıra, Che' nin denetime yüklediği önemli rolü de ortaya koymak istedik.

E- Ödeme biçim ve sistemleri[170]

Ücret sistemi işçiler için ve idari işçiler, teknisyenler ve yönetim personeli için ödeme biçimlerini kapsıyordu. İşçiler için, işçinin ücretini üretkenliğine ve niteliğine bağlayan, primlerle birleştirilmiş saat başı çalışma normları düzenliyordu. Bu primler üretim normları ve plam aşıldığında veriliyorlardı. Primlerin ve taban ücretin toplamı bir üst grubun temel ücretini aşamazdı. Pratikte standartlaştırılması mümkün olmayan temel yardımcı işlerde çalışıp, zamana göre ücret ödenen işçiler, primleri gerçekleştirilen işin aylık sonuçlarına göre alıyorlardı. Her iki durumda da, prim gerçek olarak çalışılmış zamana göre hesaplanıyordu. Ancak üretim istenen nitelikte yerine getirildiğinde ödeniyordu. Bütün primler ücretler fonundan karşılanıyordu.

İdari işçiler, teknisyenler ve yönetim personeli için, çalışılan zaman hesaplanıyordu. Üretim sektöründe, üretkenlikleri bağlı oldukları üretim biriminin son çalışma sonuçlarına göre ölçülüyordu. 2 ödeme şekli oluşturulmuştu: Zamana göre ödeme ve primlerle zamana göre ödeme. Birincisi, yani zamana göre ödeme, üretken olmayan sektörün işçileri ve üretken sektörün bakanlıklarda, işletmelerin ara büro-

larında ve merkez bürolarında çalışan işçileri için kullanılıyordu. Saat ücretleri bir çizelgeye göre belirieniyordu.

Primlerle zamana göre ödeme, üretici sektörün birimlerinin idari personeline uygulanıyordu. Prim alma hakkı kazanmak için, üretim planını istenen nitelikle aşmak ve üretim maliyetini azaltmak gerekiyordu.

Bütün prim ödemeleri yüzdelerden ve çizelgelerden yola çıkılarak gerektiği gibi düzenlenmişti.

F- Ücret sisteminin yaygın biçimde kurulmasının aşamaları

1963 yılı boyunca, sistem 36 tarım kuruluşunda ve 247 endüstri ve hizmet biriminde deneysel biçimde başarıyla kuruldu. İkinci bir aşama Haziran 1964'de, sistemin, endüstri sektörünün birinci aşama sırasında kapsam içine alınmayan bütün birimlerinde yerleştirilmesiyle başladı.

İkinci aşama birinciyle aynı şekilde gerçekleştirildi. İşleri araştırmak, her birimde gerekli personeli beliriemek, işçileri niteliklerine göre bölüştürmek, ücret oranlarını hesaplamak ve gerçekleştirilen çalışma konusunda danışma meclisleri örgütlemek için gerekli kriterler saptandı.

Ücret sistemi genelleştirildiğinde, Çalışma Bakanlığı yeni işçilerin ve nakledilen ya da terfi ettirilenlerin ücretlerini düzenleyen 24 Nisan 1965 tarihli 1 nolu direktifi yayımladı.

2 nolu direktif 17 Mayıs 1965'de çıkarıldı ve ücret sisteminin yerleştirilmesinin 3. aşamasının başlangıcını ifade etti. İdari işçileri, yani sonradan hizmet işçileri olarak sınıflandırılan bütün işçileri kapsıyordu. 2 nolu direktifle başlayan bu üçüncü aşama aynı yılın Aralık ayında sona erdi.

G- Ücret sisteminin daha sonraki gelişimi

Cuba Socialista tarafından yayımlanan yeni ücret sistemi konusundaki bir raporda şunları okuyoruz:

> "Ücret sistemi her iş ya da mevki için bugünkü geliriere zarar vermeyecektir. Bu, şimdiki ücretleri, nitelikleri göz önünde bulundurulduğunda çizelgeye göre almaları gerekenden daha yüksek olan işçilerin, bu ücretin 2 parçaya ayrıldığını görecekleri anlamına geliyor: *Taban ücreti* ve çizelgede tespit edilen tarifeden yüksek olan kısma tekabül eden ama işçilerin eski kapitalist sisteme karşı verdikleri mücadele sırasında kazandıklarını temsil ettiği için devrimin saklı tuttuğu *katma pay*.

"Daha nitelikli hale gelecek işçiler taban ücretlerinin niteliklerine denk düşen düzeye kadar yükseldiğini görecekler. Ama katma pay aynı oranda azalacak. Bu, işçinin gelirlerinin toplamı, niteliği göz önünde bulundurulduğunda çizelgenin ona tanıdığından yüksek kaldığı sürece, ek ödemenin devam edeceği anlamına gelir."[171]

Che bunu ücret sistemini tanıtmak amacıyla yapılan bir televizyon yayınında açıkladı:

"Ama çok farklı bir başka olay meydana geldi. Gerçekten de, ülkenin çeşitli sendikalarının ve sektörlerinin verdiği mücadeleler nedeniyie, tüm bir dizi endüstri şimdilik düşünülenlerden daha yüksek ücretlere sahipti. Bu özellikle de, daha önce söz ettiğim gibi, genellikle yabancı sermayeye ait olan endüstriler için geçerli bir durumdu. Bazı durumlarda, şimdiki oranların uygulanması gerçekten çok büyük azaltmaları ifade edecekti. Gayet tabii, bütün ücretleri bir tek çizelgeye indirgemek çok sevimsiz bir önlem olacaktı. Çünkü bu ücret çizelgesinin kelimenin tam anlamıyla adil olduğunu söyleyemeyiz. Küba'da egemen olan koşullarda adil bir çizelgedir. Azgelişmişlik koşullarımız nedeniyle, nispeten düşük bir çizelgedir.

"Bu nedenle, 'artık' adını alan ve işçiler arasında 'artık' olarak bilinen katma payı yerleştirdik. [...] Bir başka ifadeyle, 2 parçaya bölünmüş bir ücret alacak işçiler var: Taban ücretleri -8 kategoriden birine ya da diğerine tekabül eden ücret- ve tarihsel ücretlerine tekabül eden artık.

"Üretim fazlası için primlerin hesaplanmasında, sadece katma pay hesaba katılacak. Buna karşılık, normların gerçekleştirilmemesi nedeniyie cezalar verildiğinde, bundan ücret gelirinin tamamı etkilenecektir."[172]

1963'de Küba'da egemen olan koşullarda, bu politik karar "herkese emeğine göre" sosyalist ilkesine tümüyle uymasa da, adildi. Küba ekonomisinin üretkenliği kısa sürede ortalama ücretten daha hızlı arttı. Sosyalist ilkenin öneminin bilincinde olan Che, bir toplantı sırasında şunları söyledi:

"Sosyalist devrime giriyoruz ve sosyalizmin inşasına başlıyoruz. Ama sosyalizm bugün emekle ve fedakarlıkla inşa ediliyor. Aynı zamanda bir dizi norma uyularak inşa ediliyor.

> "Sosyalizmi, hiçbir şey yapmadığı halde günde 15 peso kazanan işçilerle inşa edemeyiz. Sosyalizm bu şekilde inşa edilemez! Bu şekilde, sosyalizmi yaşatmak için ne yapılacağı tartışılabilir ama sosyalizm inşa edilemez. Kuşkusuz, politik planda hiçbir ücreti düşürmemeye çalışmak şeklinde mantıklı ve basit bir olay var. Var olan hiçbir ücret azaltılmayacak, ancak yeni işçi neden, gerçekliğimizle artık hiçbir ilgisi olmayan, eski bir sendikal mücadelenin kazanımlarından yararlanarak başlasın?" [173]

Che aşamalı olarak sosyalist ilkeye yaklaşmamızı öneriyordu. Ama onun yarattığı ücret sistemi Nisan 1965'den itibaren bir dizi değişikliğe uğradı. Önemli maddelerinin bazılarına uyulmamasına tekabül eden bu değişiklikler sistemin sonu demek oldu.

Bu değişikliği aydınlığa kavuşturmak çok önemlidir, çünkü birçok kişi başlangıçta Che tarafından geliştirilen sistemi ve bu sistemin daha sonra geldiği durumu birbirine karıştırıyor ya da yanlış bir şekilde tanıyorlar.

Daha sonraki değişiklikler genelde şunlardı:

- Özel karamamelerle saptanan ücretlerin düzenlenen çizelgelere uygun olmadığı yeni üretim sektörlerinin yaratılması.
- Sistem tarafından oluşturulan nitelik gerekliliklerine ya da diğer gerekliliklere tekabül etmeyen yükseltmeler.
- 4 Ağustos 1967'de, Çalışma Bakanlığının Çalışma ve Ücretler Müdüriüğü'nce, tarım ve hayvancılık sektöründe 2 yıllık seferberliğe katılan gençlerin ve yetişkinlerin ücret, beslenme ve gereksinimlerini karşılama koşulları konusundaki bir yönetmeliği kapsayan 20 nolu karamamenin yayımlanması. Karamame şunu belirtiyordu: "Bu ücretler sabittir ve sözkonusu ücretleri belirlemek için temel olarak saptananın ister üstünde, ister altında olsunlar, başka gruplara tekabül eden işlerin gerçekleşmesince olduğu gibi, normların gerçekleştirilmemesi ya da aşılmasından etkilenmeyeceklerdir."
- 10 Ağustos 1967'de, aynı yönetim tarafından 20 A nolu direktifin yayımlanması. Bu direktif işçi tugayları üyelerinin ücretini sektörün sürekli işçilerinin ücretleri düzeyinde saptayarak, konut ve yemeklerin bedava olmasını sürdürüp, ücreti normun gerçekleştirilmesine tabi kılarak bundan önceki direktifi değiştirdi.
- Çok sayıda işçinin ek saatlerin ödenmesinden, bahşişlerden, vb. den vazgeçtikleri 1968 devrimci saldırısı.[174]
- 17 Ekim 1968'de, Çalışma Bakanlığı Çalışma ve Ücretler Müdürlüğü tarafından, endüstri sektöründe saat başı ücret ve üretim normları sisteminin uygulanması için bir yönetmeliği içeren 50 nolu direkti-

fin yayımlanması. Bu yönetmelik normun gerçekleştirilmemesi durumunda ücret cezası uygulanmasını yürürlükten kaldırıyordu.

Bürokrasiye karşı alınan önlemlerin uygulanmasında işlenen hatalar sonucu, 1966'da başlayan idari aygıtın yıpranması olayını da bunlara eklemek gerekir.[175] Bu durum, çalışma normları da dahil ekonomik denetimlerin terk edilmesiyle ve istatistiklerin kurallara uygunluklarının ve kesinliklerinin giderek zayıflamasıyla 1968'e doğru daha da ciddi bir hale büründü. İdari yönetimin analizi için gerekli olan makro göstergeleri kurmak bile artık mümkün değildi.

Küba Komünist Partisi Birinci Kongresi'ne Merkezi Rapor'da, Fidel bu konuda şunları eleştirdi:

> "1968'de ücretler artık üretkenliğe bağlı değildi. İşçilerin bilincine güvenilerek puantaj fişleri yürürlükten kaldırılmış ve işçilerin ek saat ücretlerinden vazgeçmeleri teşvik edilmişti. [...]
>
> "Ücret gerçekleştirilen işe göre ödenmediğinden, dolaşımdaki para fazlalıkları epeyce artmıştı. Bunun karşısında, mal ve hizmet arzında yetersizlik meydana geldi. Bu da işe devamsızlık ve çalışmada disiplinsizlik için ideal koşulları yarattı."[176]

Bu durum saat başı ücret ve üretim normları sisteminin adil bir şekilde uygulanmasını olanaksız hale getirdi. Ekonomik denetimler olmaksızın, normların gerçekleştirilmesini ölçmek gerçekten de artık olanaklı değildi. Aym durum ve koşullar, işlerine gitmemiş olan ya da ücretsiz izinde olan işçilere ücretlerinin ödenmesi gibi ciddi mali disiplinsizliklere de açık kapı bırakmıştı.

Denetimler olmayınca, durum şöyle görünüyordu: Ülkenin emek gücü, çalışma disiplininden olduğu gibi, üretimin, üretkenliğin sürekli değişiklikler göstermesinden giderek daha fazla bağımsız hale gelen gelirler elde ediyordu. Ve bu, emek gücünün elinin erişebileceği tüketim maddelerinin hacminin azaldığı bir zamanda oldu. Bu maddelerin hacminin azalması da, dolaşımdaki döviz fazlasını emme olanaklarını azaltma ve derin bir mali dengesizliğe yol açma sonucunu doğurdu.

II- ÖZENDİRİCİLER

Özendiriciler, Che tarafından hazırlanan bütçeye dayalı finansman sisteminin bilinmeyen ya da Che'nin gidişinden sonra alınan önlemlerle karıştırılan bir başka unsurudur. Bu nedenle Che'nin bu özel nok ta konusundaki görüşünü kendisinin sergilemesine olanak vererek sorunun temel yanlarından bazılarını sentez biçiminde tanıtacağız.

A- Che'ye göre, kapitalizmin kullandığından farklı motivasyon mekanizmalarının araştırılması, sosyalizmin yalnızca ekonomik bir olay değil, aynı zamanda bir bilinç olayı da olduğu anlayışından kaynaklanıyordu.

Sosyalizm sadece tüketim maddelerinin bolluğuyla karakterize edilen bir sistem yaratmayı değil, aynı zamanda topluma ve bu toplumun getireceği refaha karşı yeni bir insani tavrı geliştirmeyi de önüne koyar. Bu ikinci faktör unutulup sorun salt ekonomik ve pragmatik bir biçimde analiz edildiğinde, sonuçta "tüketim toplumu" ve "komünizm" kadar antagonist kavramlar birbiriyle tamamen özdeşleştirilmiş olacaktır.

Küba Komünist Partisi Birinci Kongresi'ne Merkezi Rapor'da Fidel şunları söylüyor:

> "Komünist bilincimizin oluşmasında, maddi yaşam düzeyinin yükselmesi, halkımızın, yaşadığımız doğal çevrede özveri dolu bir çalışmayla ulaşılması gereken asil ve adil bir hedefidir, hedefi olmalıdır. Bu çevrenin sınırlı olduğu, her gram zenginliği doğadan büyük bir çabayla çıkarmak gerektiği, maddi malların insanoğlunun gerçek ve makul ihtiyaçlarını karşılamak için yaratıldığı, artığın dıştalanması gerektiği ve toplumumuzun çökmekte olan kapitalist üretim sisteminin dünyayı zehirlediği saçma düşünce, gelenek ve sapmalarla yönetilemeyeceği olgusunun bilincinde olmalıyız. [...]
>
> "Sosyalizm sadece maddi zenginleşme anlamına gelmez; aynı zamanda, halkın bağrında olağanüstü bir kültürel ve manevi zenginlik yaratma ve derin insani dayanışma duygularına sahip, kapitalizmde bireyi küçük düşüren ve bunaltan egoizmlere ve alçaklıklara yabancı bir insan yaratma olanağı anlamına da gelir."[177]

Öyleyse açıktır ki, yeni bir toplumsal bilinç maddi refahtan kendiliğinden fışkırmaz. Yeni bir insani duyarlılığın oluşmasını amaçlayan sistematik ve somut bir çalışmayı gerektirir. Bu, yeni toplumun ekonomik inşasına paralel ve sıkı sıkıya bağlı bir çalışmadır. Hem ideolojik türde düşüncelerden, hem de başlıca yapısal reformlardan oluşan bu görevi yerine getirmek için, sosyalizm kendi çalışma *araçlarını*, kendi dönüşüm mekanizmalarını yaratmak zorundadır.

B- Yavaş ve karmaşık ideolojik dönüşüm kendisiyle birlikte üretim ve bilinç arasındaki çelişkiyi bir süre taşıyacaktır. Kapitalizm tarafın-

dan yerleştirilen düşünce alışkanlıklarının (kişisel ihtiras, egoizm vb.) ağırlığı bu dönem boyunca üretim çabasına olumsuz olarak etkide bulunur. Mülkiyet değişikliği ya da mülkiyetin ortadan kaldırılması bir anda meydana geldi. Ama yeni duruma zihinsel olarak adapte olmak daha uzun bir süreç gerektirir. Sorun şu ifadelerde kendini ortaya koyuyormuş gibi görünüyor:

> "Bundan, bilincin gelişiminin ön plana alınması üretimi geride bırakır sonucu mu çıkar? Kıyaslama bakımından, belli bir dönem için bu olasıdır, ama kimse henüz gerekli hesapları yapıp ortaya çıkarmamıştır.
>
> "Bizse, göreceli olarak kısa bir zaman süresi içinde, bilincin gelişmesinin üretime maddi özendiricilerden daha fazla yarar sağlayacağını savunuyoruz."[178]

Bu kritik süreç içinde, kapitalist yolları (rekabet, maddi özendirici, serbest değişim, vb.) serbest bırakma girişiminin çok büyük olması mümkündür, çünkü bunlardan birinin uygulanması *ekonomik* plandaki etkinliklerini gösterecektir. Che bu noktaya dikkat çekti:

> "Maddi özendiricinin bireyselleşmiş halde varlığına gelince; maddi özendiriciyi, ona karşı mücadele ettiğimiz ve eğitimle ortadan kaldırılmasını hızlandırmaya çalıştığımız halde, kabul ediyoruz ve prim eklenen zamana göre ücrette olduğu gibi, normların gerçekleşmemesi halinde gündeme getirilen para cezalarında da uyguluyoruz."[179]
>
> "Ekonomide bu tip bir itici gücün hızla bir kategori değeri kazanacağına ve sonunda insanlar arasındaki ilişkilerde kendi gücünü zorla kabul ettirmeye başlayacağına inanıyoruz. [...] Kanımızca, dolaysız maddi özendirici ve bilinç birbiriyle çelişkili kavramlardır."[180]

C- Bununla birlikte, bu iki yolun (maddi özendirici ve manevi özendirici) akıllıca ve nitelik olarak dengeli kullanımını gerçekleştirmek gerekir.

Süreç maddi özendiricinin *ortadan kaldırılmasından* ziyade *sönmesine* doğru yönelmelidir. Bir manevi özendirme politikası ilan etmek maddi özendiricinin tümüyle yadsınması anlamına gelmez. Sadece bürokratik düzenlemeler yoluyla yapmaktan ziyade yoğun bir ideolojik çalışma ile maddi özendiricinin etki alanını daraltmak sözkonusudur.

"Bir noktayı açıklığa kavuşturmak zorunludur. *Biz maddi özendiricinin objektif olarak zorunlu olduğunu inkar etmiyoruz.* Ama temel itici güç olarak kullanılmasına karşıyız. [...] Onun kapitalizmden çıkıp geldiği ve sosyalist düzende kaderinin ölmek olduğu unutulmamalıdır."[181]

"Maddi özendiricinin dıştalandığını değil -tam tersine-, ancak dıştalanması gerektiğini düşündüğümüzü daha önce birçok kez söyledik. Ve yaptığımız, onu kaçınılmaz bir itici güç olarak değil, ama önceki toplumun kalıntısı olarak ne yazık ki yararlanmak zorunda olduğumuz bir kaldıraç olarak kullanmaktan ibarettir."[182]

"Sosyalist inşa dönemi bir geçiş dönemidir. Burada maddi özendirici hala önemlidir ama yok olmaya adaydır. Şimdilik ona sahip olduğu önemi vermek gerekir. Sosyalist toplumun manevi özendiricileri üzerinde duruyoruz ve maddi özendiricilerin, sınıfsız toplumda ortadan kaybolacakları ana kadar azalarak devamı etmeleri gerektiğini düşünüyoruz."[183]

2 Mayıs 1962'de, Che Devrim Meydanı'ndaki 1 Mayıs etkinliklerine katılmak üzere ülke dışından gelen işçi delegeleriyle görüştü. Kanada delegesi Che'ye "Kübalıların işçilere karşı hangi özendirici mekanizmaları kullanacaklarını, üretimi artırmak için özendiricilerin var olup olmadığını" sordu. Che'nin yanıtından şu bölümleri aktarıyoruz:

"30 Nisan'daki yıllık toplantıya katılıp katılmadığınızı bilmiyorum. Bu toplantı dolayısıyla, her endüstri dalının en iyi işçilerine 45 ev teslim ettik. Gerçekte 44 ev teslim edildi, çünkü bir işçi ödülünden feragat etti.

"Sosyalizmin inşası döneminde, manevi özendiricilerle maddi özendiricilerin birlikte kullanılmaları gerektiğini düşünüyoruz. Bu devrimci coşkunluk döneminde manevi özendiriciye büyük önem vermekle birlikte, işçilerin maddi çıkarlarıyla da ilgileniyoruz."[184]

"Maddi özendirici geçmişten miras kalan, *hesaba katılması gereken* ama süreç ilerledikçe bireylerin bilincinde tüm üstünlüğünün kırılması gereken bir şeydir. [...] Maddi özendirici kurulmakta olan yeni toplumda hiçbir rol oynamayacaktır. [...] Yolda sönüp gidecektir."[185]

"Ancak öncü partinin rolü, karşıt bayrağı, manevi kazancın bayrağını, manevi özendiricinin bayrağını, yoldaşlarının minnetinden başka hiçbir şey beklemeksizin mücadele eden ve kendi-

ni feda eden insanların bayrağını mümkün olan en yükseğe kaldırmaktır."[186]

D- Öyleyse, tarihi süreç bizi belirli bir süre boyunca zararlı bildiğimiz bir itici gücü kullanmak zorunda bırakıyorsa, görevimiz, onun çöküşünü kolaylaştıracak olanlar da dahil, en az zararlı varyantlarını araştırmaktır.

Che mümkün olan çeşitli varyantları araştırdı ve bunlardan bazılarını uyguladı. Uygulananlar arasında şunlar sayılabilir:

1) Ücretler çizelgesine ve çalışma normlarının aşılması ve/veya üretim planının gerçekleştirilmesi ve aşılması için prim ödemelerine bağlı olarak manevi özendirici;

2) Verimlilik ve kalite normları veya üretim planı gerçekleştirilmediğinde maddi yaptırım;

3) Kolektif ödül biçiminde manevi özendirici;

4) Yaşam koşullarının iyileştirilmesi.

Birinci varyant yüksek bir nitelik gerektiren işler için yüksek ücretler veren bir ücret çizelgesinin uygulanmasıydı. Öyleyse, büyük bir işçi kitlesinin araştırma alışkanlığına sahip olmadığı geri bir ülkede maddi özendiriciyi gelişme isteğini teşvik etmek için kullanmak sözkonusuydu. Ücret çizelgesinin kendisi maddi özendiriciye başvurmayı sınırlandırıyordu, çünkü çalışılan ek saatlerin ücreti hiçbir koşulda bir üst niteliğe tekabül eden basamağın ücret tutarını aşamazdı.

İkinci durum kaynağını, çalışma normunun toplumsal bir görev, sadece manevi yana değil, aynı zamanda ekonomik bir yana da sahip bir "görev" olarak görülmesinden alıyordu.

> "Her iş gerçekleştirilmesi gereken bir çalışma niteliği ve niceliği normu atfetmek olarak görülecektir. Eğer çalışma nitelik ve nicelik olarak kötüyse, alt basamağa göre; eğer çalışma nitelik ve nicelik olarak olağanüstü derecede iyiyse, yüksek bir basamağa göre ödeme yapılacaktır."[187]

Maddi cezalar yalnızca işçilere uygulanmıyordu. Sistem üretim sonuçları planın altında olduğunda ya da üretim maliyetleri yükseldiğinde, üretim birimlerinin teknisyenlerinin ve yöneticilerinin ücretlerinde de indirim yapılmasını öngörüyordu.

Paranın bir bölüşüm aracı olmaya devam ettiği, bu durumun mantıklı olarak epeyce bir zaman boyunca devam edeceği ve çalışma normlarını yerine getirmeyen işçinin ücretinde azaltma yapmadığımız olgusundan yola çıkarsak, öyleyse sözkonusu bireyin, yaratılma-

sına az katkıda bulunduğu bir toplumsal değer ve yardım miktarı almasına izin veriyoruz demektir.

Herkes biliyor ki, hiçbir işçi kendi emeğinin meyvesini tümüyle almıyor. Marks'ın bizzat kendisi *Alman İşçi Partisi Programının Kenar Notları*'nda[188] toplum tarafından yaratılan değerlerin toplamından şunları çıkarmak gerektiğini belirtti:

> "*Birincisi:* Yıpranan üretim araçlarının yenilenmesine ayrılan bir fon;
>
> "*İkincisi:* Üretimi artırmak için bir ek bölüm;
>
> "*Üçüncüsü:* Kazalara karşı, doğal olaylardan vb. ileri gelen aksamalara karşı güvence ya da yedek bir fon; [...]
>
> "Geriye toplam ürünün tüketime sunulacak olan öteki kısmı kalıyor.
>
> "Ama bireyler arasında paylaşmaya gidilmeden önce, başka çıkarmalar da yapılmalıdır:
>
> "*Birincisi: Üretimden bağımsız olan idarenin genel giderleri.* [...]
>
> "*İkincisi: Topluluğun gereksinimlerini karşılamaya ayrılanlar:* okul, sağlık kurumları, vb. [...]
>
> "*Üçüncüsü: Çalışamayanların, vb. geçimi için gerekli fonlar.* [...]
>
> "Ancak o zaman, Lassalle'in etkisindeki programın sınırlı bir tarzda göz önünde tuttuğu "paylaşım"a varmış oluruz, yani tüketim nesnelerinin kolektifin üreticileri arasında bireysel olarak üleşilecek olan kısmına varmış oluruz.
>
> "Her ne kadar üreticiden birey olarak alınan, toplumun üyesi olarak doğrudan ya da dolaylı bir biçimde kendisine geri veriliyorsa da "emeğin tüm ürünü" daha şimdiden gizlice "ürünün bir kısmına" dönüşmüş bulunmaktadır."[189]

Çalışma normları üretkenliği ölçmeye ve üretim aygıtının bütününü değerlendirmeye yarar. Sosyalist toplumda, bir işçi çalışma normlarını yerine getirmediğinde ve yine de -karşılıksız toplumsal hizmetler (eğitim, tıp, sportif ve kültürel gösteriler, emeklilik, vb.) biçiminde elde ettiğinden başka- ücretini eksiksiz olarak aldığında kolektif çabanın bir asalağı haline gelir. Hatta bu sonucun da ötesinde, eğer böylesi bir durum genelleşirse, ülke ekonomisinde bir enflasyon olayına neden olur. Che bu zarar vermeyi şu şekilde eleştirdi:

> "Üretim normu bir üreticinin belirli bir sürede, ortalama bir ni-

telikte ve belirli malzeme kullanım koşullarında yarattığı ortalama emek miktarıdır. Topluma, üyelerinden biri tarafından sağlanan emek bölümünü temsil eder. *Toplum içinde yaşayan insanın toplumsal görevini yerine getirmesidir.*"[190]

"Ücret çizelgeleri gibi çalışma ve ücret normlarının da tek amacı daha fazla vermek, ücretlerin taban normlarını daha fazla düzeltmek değildir. Aym zamanda, en iyi işçileri bulup ortaya çıkarmaya ve ödüllendirmeye, en kötüleri, görevlerini yerine getirmeyi beceremeyenleri bulup ortaya çıkarmaya ve ücret aracılığıyla cezalandırmaya da katkıda bulunur."[191]

"*Her çalışma normunu,* işletme ile sendika arasındaki *kontratın kurallarına uyulmasına olanak veren asgari düzeyle değil, toplumsal bir görevin sözkonusu olduğu bilinciyle birleştirmek gerekir.* Mülkiyet toplumsal hale geldiğinde, böylesi bir kontrat yoktur, çünkü işletme ve işçiler tek ve aynı şeydir."[192]

"Maddi özendiricinin bireyselleşmiş halde varlığına gelince; maddi özendiriciyi, ona karşı mücadele ettiğimiz ve eğitimle ortadan kaldırılmasını hızlandırmaya çalıştığımız halde, kabul ediyoruz ve prim eklenen zamana göre ücrette olduğu gibi, normların gerçekleşmemesi halinde gündeme getirilen para cezalarında da uyguluyoruz."[193]

Üçüncü duruma gelince; kolektif primleri bazı endüstrilerde kullanma olanakları 1964'de araştırılmaya başlandı. Bu alanda ihtiyatlı olmak tercih edildi. Bu durumda, primi parayla değil, işçilerin kolektifine gerekli ve faydalı toplumsal hizmet biçiminde ödemeye karar verildi.

Bir kolektifin planın hedeflerini aşarak öncü müfreze olarak hareket etme yeteneğini gösterdiği yerde, bir dizi problemi ya da en azından bu problemlerin aralarından bazılarını çözmeye başlamak gerekliydi. Bu üretim için de olumlu olurdu. Duruma göre, bir çocuk bahçesi inşa etmek, işçilerin çocukları için burs elde etmeyi kolaylaştırmak, işletmeye bir restoran kurmak, çalışma koşullarını iyileştirmek, iş giysileri sağlamak, tatil için kolaylıklar sunmak veya hatta sözkonusu endüstrinin teknolojisini iyileştirmek ve gerekli çabayı azaltarak üretimi artırmak için bir mikro-yatırım gerçekleştirmek sözkonusu olabilirdi.

Nihayet dördüncü duruma gelince; en doğru, en sağlıklı ve her zaman geçerli olan maddi özendirici, ekonomik planlar yatırım-tüketim oranlarını düzenlediklerinde ve toplumun tarihsel yaşam düzeylerinin aşamalı ve sistematik yükselmesi bilimsel olarak programlandığında,

bütün toplumun elde ettiği maddi özendiricidir. İşçi, devrimci girişiminin ve üretim düzeyindeki çabalarının sonuçlarını, günlük yaşamın seviyesi nitel ve nicel olarak iyileştirildiğinde alabilir.

Buraya kadar tüm anlatılanlar, komünizme geçiş süreci sırasında, herkes emeğine göre, yani toplumsal görevini yerine getirmesine göre almalıdır olgusunun en doğru ve en gerçekçi Marksist anlayışına dayanmaktadır.

Böylesi bir ilke [herkese emeğine göre ilkesi -çn.] kuşkusuz bir dizi haksızlığın sürmesi demektir. Büyük bir ailenin destekçisi olmamalarına rağmen, son derece nitelikli oldukları için yüksek ücretler kazanan işçiler var. Oysa bunlar kadar çalışkan ama daha aşağı bir kültür düzeyine sahip olan başkaları, yetiştirilmeleri gereken birçok çocuğa sahip olsalar bile, daha düşük bir ücret kazanıyorlar.

> "Ama bu gibi kusurlar uzun ve sancılı bir doğumdan sonra kapitalist toplumdan çıkıp geldiği biçimiyle komünist toplumun birinci aşamasında kaçınılmaz şeylerdir. Hukuk hiçbir zaman toplumun ekonomik durumundan ve ona denk düşen uygarlık derecesinden daha yüksek olamaz."[194]

E- Che'nin maddi özendirici ve yaptırım konusundaki görüşünü açıkladıktan sonra, *manevi özendirici*nin rolü ve önemi ve onu somut olarak nasıl kullandığı konusundaki görüşüne geçebiliriz.

Önceki sayfalarda, Che'nin komünizme geçiş süreci, özellikle de onun birinci aşaması sosyalizm konusundaki bütünlüklü görüşünü sergiledik. Buradan şu 3 nokta çıktı:

- Maddi temelin yaratılmasıyla inşa halindeki toplumun insanlarında yeni bir bilincin ortaya çıkması arasındaki ayrımı reddetmesi.
- Bazı teorisyenlerin bilincin gelişimini "halk için tüketim maddelerinin aşamalı artışı"na bağlamalarını reddetmesi. "Bu görüşü çok mekanik, çok katı buluyoruz. Diğer sistemin savunucularına göre, tüketim maddeleri temel slogan ve bilincin oluşumunda temel öğedir."[195]
- Her iki yan birbirine sıkı sıkıya bağlı olmalıdırlar ve bilincin gelişimi ekonomik temelin yaratılmasını hızlandırır olgusu konusundaki açık anlayışı.

Manevi özendirici yeni bilinci oluşturmak için elverişli iletim aracıdır. Fidel'in *Küba Komünist Partisi Birinci Kongresine Merkezi Rapor*'da bütün açıklığıyla ifade ettiği budur:

> "Oysa sosyalist rejimde hiçbir sistem insanların politikasının, ideolojisinin, bilincinin yerini almayı beceremez. Gerçekten, ka-

pitalist ekonomide verimliliği belirleyen faktörler başkadır ve bunlar sosyalizmde var olmayı hiçbir şekilde beceremezler. Temel ve kesin bir faktör olarak kalan politik yan, ideolojik yan ve manevi yandır."[196]

Endüstri Bakanlığı'nın bir toplantısı sırasında Che şunları belirtti:

"Manevi özendiricinin bütçeye dayalı finansman sisteminin temel direği olabileceği hayaline de boyun eğmemek gerekir. Sistemin merkezi, çalışma alanlarının bütünüdür; bunlar arasında en önemli olanı ise bilinci eşzamanlı olarak yönetmek ve geliştirmek için örgütlenme, örgütleyici kapasitedir. Oysa gelişmenin anahtarı -özellikle kitleler düzeyinde, daha genel düzeylerde- doğru olarak uygulanan maddi özendirici ile manevi özendiricinin, koşullar iyileştikçe manevi özendiriciye giderek daha fazla önem verilerek birleştirilmeleridir."[197]

" 'Manevi özendirici' konusundaki tartışma bütün sorunların odak noktası haline geldi. Oysa manevi özendirici kendi niteliği gereği, tüm sorunların merkezi değildir, tam tersine. Bizim düşüncemize göre, manevi özendirici sosyalizmin inşasının bu aşamasında özendiricinin alması gereken egemen biçimdir. Ama benimsenecek *egemen* biçim olması *tek* biçim olması anlamına gelmez."[198]

Che'nin bu sorun konusundaki görüşünü böylece anlattıktan sonra, "sonuçlar" bölümünde geçiş döneminin manevi ve maddi özendiricilerin akıllı ve devrimci bir birleşimini gerektirdiğini kesin olarak söyleyerek soruna el atacağız.

III- Rekabet

Ekonomik yönetim modelinin gelişiminde, Che sosyalist rekabeti tüm sistemin yapısının temel bir unsuru olarak görüyordu. Değer yasasının yol açtığı rekabetin karşısına, rekabetin kamçıladığı sosyalist yoldaşlığa dayanan kardeşçe yarışmayı koyuyordu.

Küba Devrimi, ilk adımlarından itibaren, kitlelerin büyük bir katılımıyla belirginleşti. Fidel'in ve öncünün yönetim ve çalışma tarzı hem basit, hem de en karmaşık kararlar düzeyinde kitlelerin etkisini kolaylaştırdı.

Che bu tarzı ekonomi alanında, sosyalizmin maddi ve teknik temelinin inşası sürecinde yönlendirdi ve ona bir araç verdi. Rekabetin yüzeysel ve soğuk olmamasına dikkat etti. Sistemin mekanizmaları-

nı, rekabete engel olmayı hiçbir zaman başaramamaları için sürekli olarak gözden geçirdi. Sistemin sadece kavramları ve yöntemleri ile değil, aynı zamanda bunların altyapıya nasıl yansıdıkları ile de ilgilendi. Üretim ve hizmet birimlerine yaptığı ziyaretler sırasında, devrimci yönetimin, sorumluluğu en basit olanlar da dahil tüm işçiler düzeyinde somut olarak nasıl işlediğini yakalamaya çalıştı. Ve bunun ideal aracı olarak rekabeti buldu.

Che ülkemizde sosyalist rekabeti gerçekleştiren ilk kişilerden biriydi. Çalışma Bakanlığı'nda bunun düzene konulmasına bizzat katıldı. İdari olarak başka bakanlıklara ya da Küba İşçileri Federasyonu'na (CTC) bağlı başka işçi kolektiflerini de sosyalist rekabete kattı.

Rekabet çabalarını ödüllendirmek için, öncü işçilere ve kolektiflere sertifikalar ve ödüller verdiği onlarca miting örgütledi ve bunlara katıldı. Endüstri Bakanlığı'nın çalışma toplantıları sırasında, rekabeti ve mekanizmalarını düzenlemesi gereken kavramlar konusunda görüşünü belirtti. Rekabeti eşsiz bir teşvik mekanizması olarak görüyordu, çünkü maddi malların üretimini ve komünist bilincin yaratılmasını birbiriyle bütünleştirme olanağı tanıyordu.

Che'nin çeşitli işçi toplantıları sırasında yaptığı konuşmalardan bazı parçaları aşağıda aktarıyoruz:

> "Rekabet kitlelerin seferberliği gibi büyük bir işi başarıya ulaştırmalıdır."[199]
>
> "Herkes rekabetle ilgilensin. Bütün işçiler rekabetin, daha fazla ve daha iyi üretme, üretimi artırma, verimliliği ve ürünlerin kalitesini yükseltme, bütün hammaddeleri idareli biçimde tüketme sonucunun önemini iyice kavrasınlar. [...] Sosyalizmin inşasının temellerinde kitlelerin emeği, daha iyi örgütlenme ve endüstriyi, tarımı, ülkenin tüm ekonomisini daha iyi yönetme kapasiteleri, bilgilerini günbegün geliştirme kapasiteleri, [...] halkımızın tamamının yararına daha fazla ürün yaratma kapasiteleri bulunmaktadır. Sosyalizmin inşasının temellerinde kitlelerin geleceği görme, şu andaki gibi, geleceğin yakın olduğuna -tarihin ölçüsüne göre yakın, bir insanın yaşamına göre ise değil- inanmayı bilme ve bu geleceğe doğru coşkuyla yol alma kapasitesi bulunmaktadır."[200]
>
> "Rekabet sosyalist bilincin gelişiminin, üretimde ve üretkenlikte başarıların temel zemini olmalıdır.
>
> "Rekabet nedir? Rekabet yalnızca, her işletmeyi, her çalışma merkezini sosyalizmin inşasının başına geçmeleri için geliştirmek gibi en soylu amaçlara yönelik bir yarışmadır. [...] Bunu

yapmak için, kitlelere başvurmak zorundayız. Kitlelerin yönetim gücünden başka hemen hiçbir güç bunu gerçekleştiremez. Biz yalnızca teknik önerilerde bulunabilir, ortak gerçekleştirme kriterlerinden yola çıkılarak çeşitli işlerin kendi aralarında karşılaştırılabilmeleri için rekabeti değerlendirme şeklini ortaya koyabiliriz.

"Rekabet için, özendiriciler de yerleştirmeliyiz. Manevi özendiriciler bir çalışma merkezinin işçilerine, bağlı bulundukları işyerinde, bireysel ya da kolektif olarak en iyiler arasında en iyileri bulma olanağı veren özendiricilerdir. Ancak rekabet bugünkü koşullarda elverişli olan maddi özendiricileri de yerleştirmelidir."[201]

"Rekabet kardeşçe bir yarışmadır. Ne amaçla? Herkes üretimi artırsın diye. Rekabet üretimi artırmak için bir silahtır. Ama sadece bu değildir. Üretimi artırmak için bir silah ve kitlelerin bilincini derinleştirmek için bir araçtır; bu iki faktör her zaman uyum halinde yürümelidirler. Sosyalizmin inşasının ilerlemesinin bu ikili yanı üzerinde sürekli olarak ısrarla duruyoruz.

"Sosyalizmin inşasının kaynağı sadece emek değildir. Sosyalizmin inşasının kaynağı sadece bilinç de değildir. Onun kaynağı emek ve bilinçtir: Emek aracılığıyla maddi malların üretiminin gelişmesi ve bilincin gelişmesi. Rekabet bu iki hedefi, yani bu iki işlevi başarıya ulaştırmalıdır."[202]

Bu alıntılar Che'nin günlük görevinde, ekonomi yönetiminin teknik çalışmasını kitlelerin politik ve ideolojik formasyonu çalışmasından ayırmadığını göstermeye de olanak tanımaktadır.

BÖLÜM 10

Bütçeye dayalı finansman sistemi ve toplumsal üretimin idaresi, örgütlenmesi ve yönetilmesi sorunları

Önceki sayfalarımızda, Che'nin örgütlenmenin ve yönetimin ilkelerine, işlevlerine ve yöntemlerine verdiği önemi doğrudan ya da dolaylı olarak anlatan çeşitli konuları ele aldık.

Che tarafından 1959-'67[203] yılları arasında, Küba'da kapitalizmin dıştalanması ve sosyalist sistemin yaratılması süreci çerçevesinde başlatılan pratik ve teorik çalışma onu, bütçeye dayalı finansman sisteminin çatısını kurmaya ve geliştirmeye götürdü. Bu sistem diğerlerinin yanı sıra, özellikle şu alt-sistemlerden meydana gelmektedir: Pianlama, çalışmamn örgütlenmesi ve normları, muhasebe ve maliyetler, maliye, fiyatlar, denetimler ve üst denetim, motivasyon mekanizmaları, kadrolar politikası, teknik ve kültürel eğitim, istatistikler, işçilerin yönetimi ve katılımı.

Örgütlenme ve yönetimle uğraşma olgusu Che'yi başka yanları da ele almaya götürdü: Bürokrasiye karşı mücadele; sosyalist topluma özgü ekonomik kurumların kurulması ve bunlar arasındaki ilişkilerin karakteri; parti ve devlet arasındaki, idare ile sendika arasındaki ilişkiler; demokratik merkeziyetçilik ilkesinin kullamlması; örgütlenmenin ve yönetimin sosyo-psikolojik incelemeleri; bilgi-işlem ve ekonomiye uygulanan matematik yöntemler; sosyalist işletme.

Bu bölümde, sadece Che'nin denetimler ve üst denetim sistemlerinin başlatılmasına verdiği önemi kısaca anlatmak istiyoruz.

1959 Ekim'inden itibaren, Ulusal Tarım Reformu Enstitüsü Endüstri Bölümü Müdürü olarak atandığında ve daha sonra Uusal Banka'nın ve Endüstri Bakanlığı'nın yönetimini üstlendiğinde, Che, ekonomik ve idari yönetimin en sıkı denetimlerin konusu olacağı bir alt-sis-

tem kurmaya çalıştı. Che'nin, devrimimizin fırtınalı ilk 5 yılı boyunca sıkı bir üst denetim ve denetim alt-sistemi oluşturan ilk kişi olduğunu söyleyebiliriz.

Bütçeye dayalı finansman sisteminin teknik yanı kesinlikle denetim ve üst denetim alt-sisteminden doğdu, gelişti ve yerleşti.

Che, özellikle Marks, Engels ve Lenin'in toplumsal üretimin örgütlenmesi, denetimi ve yönetimi bilimi üzerine yazılarım özenle araştırdı. Marks ve Engels'te, bir kısmı bu çalışmada da işaret edilen bazı temel ilkeleri olduğu gibi, kapitalizmden komünizme geçişe egemen olan temel yasaların açıklamasını, sosyalizmin ve komünizmin genel karakteristiklerini de buldu.

Che, ayrıntılı olarak incelediği Lenin'in yazıları üzerinde uzun uzadıya vakit geçirdi. Ekim Devrimi'nin yöneticisi sosyalist toplumun örgütlenmesini ve yönetimini uygulamaya koyan ilk Marksist olmuştu. Leninist örgütlenme ve yönetim ilkelerini kavramanm ötesinde, Che, tekellerin Küba'daki şubelerinde yerleştirdikleri en iyi teknikleri de araştırdı ve bir araya getirdi.

Che'nin yarattığı alt-sistem en küçük işletmeye kadar bütün ülkeyi kapladı. Bu alt-sistemi nasıl yerleştirdiğini ve Endüstri Bakanlığı'nda nasıl işletmeyi başardığını incelemek ilginçtir. Che "Denetim olmaksızın sosyalizmi inşa edemeyiz"[204] diyordu.

Che, işletmelerin ve bütün devlet aygıtının en iyi idaresini ve yönetimini sağlamak için genel muhasebe ve maliyetler alt-sistemlerini bütçeye dayalı finansman sisteminin temel dayanakları arasında saymak gerektiğini düşünüyordu. Üretim maliyetlerinin iyi bir muhasebesi ve sıkı analizleri maddi, mali ve el emeği kaynaklarından mümkün olan en iyi faydayı elde etmeye olanak tammalıdır. İşte söyledikleri:

> "Bugün üretim maliyetleri bizi çok düşündürüyor. Bu konu üzerinde ara vermeden çalışmalıyız. Fiyatlar sabit düzeylerde tutulduklarında, üretim maliyetleri üretim birimlerinin ya da işletmelerin yönetimini ölçmek için temel yöntemimizdir. Üretim maliyetinin saptanması -ister üretim sürecinin bütününün maliyeti, isterse ürün başına maliyet sözkonusu olsun- her idareciye, aşırı buhar tüketimi; bir şişeleme makinesinde, örneğin kapsülleri boşa harcayacak bir hata; kapların yerini dolmadan önce değiştirecek bir makine; kasa başına fazla ürün gönderen otomatik bir tartı gibi teknik türde problemler de dahil, bütün sorunu gecikmeksizin bulup ortaya çıkarma olanağı verir.
>
> "Maliyetlerin basit bir analizi bu olayları bulup ortaya çıkarabilir. Söylediklerimiz teknolojik denetimlerin nitelikleri gereği zo-

runlu olmalarını dıştalamaz. Bu yalnızca, üretim maliyetinin doğru analizinin bütün işletme müdürlerine ya da üretim birimi idarecilerine, sorumlusu oldukları sektörü tamamen denetim altına alma olanağı tanıyacağı anlamına gelir."[205]

Che'nin üretim maliyetlerinin muhasebesine ve analizine verdiği temel önem, onu, kesin verilerin son mercide toplanmasını ve kaydedilmesini mutlak olarak sağlayan detaylara dikkat etmeye götürdü. Teknik yanla olduğu kadar, ekonomik aygıtta çalışan personelle de ilgilendi. Bir fabrikanın ya da devlete bağlı her işletmenin muhasebesini tutma sorumluluğuna sahip olanların mutklak bir disipline sahip yoldaşlar olmaları gerektiğini, çünkü onların, ulusal mal varlığının -işletmenin müdürüne karşı da dahil olmak üzere- sürekli nöbetçileri olduklarını düşünüyordu.

"Sorun insanların kusursuz olmamalarıdır. Tam tersine. Bu yüzden, işlenen ilk suçu bulup ortaya çıkarmak için denetim sistemini geliştirmek gerekir. Çünkü bütün diğer suçlara sürükleyecek olan bu ilk suçtur. İnsanlar başlangıçta çok iyi bir davranışa sahip olabilirler. Ama disiplinsizlikle, 2 ya da 3 gün sonra yerine koymak niyetiyle şeyleri kişisel amaçlarla kullandıklarında, durum tekrarlanma eğilimine girer. Hırsız, hain haline gelirler ve her seferinde suça daha fazla gömülürler."[206]

Bakanlığın idare komitelerinde, işletmelerde, üretim birimlerine yaptığı periyodik ziyaretler sırasında, sendikalar ve işçilerle yaptığı toplantılarda, Che örgütlenme, denetim ve yönetimin önemi üzerinde durmak için hiçbir fırsatı kaçırmadı.

"Örgütlenme sürecinin bütünü çok kesin denetimler gerektirir. Denetimler hatta temelin kendisinde, üretim biriminden itibaren başlamalıdırlar. Kullanılan bütün verilerin doğru olduğuna güvence vermek için, yeterince güvene layık istatistiklere dayanabilmelidirler. Öyleyse denetimler istatistik veriden yola çıkarak çalışma alışkanlığı gerektirirler. İstatistik veriyi kullanmayı bilmek gerekir. İstatistik veri bugünün idarecilerinin çoğunda görüldüğü gibi, donuk bir rakamı temsil etmemelidir (belki üretim üzerine veriler dışında). Aksine, istatistik veri, ortaya çıkarmamız gereken bir dizi sırrı kapsayan bir rakamdır. Bu sırları yorumlamayı öğrenmek bugün bir zorunluluktur.

"Envanterlere bağlı olan her şey aynı zamanda denetim ça-

lışmasına da bağlıdır. Hammaddelerin miktarı ve bitmiş ürünlerin miktarı ya da yedek parçaların sayısı ve bir üretim birliminin veya bir işletmenin bitmiş ürünleri; tüm bunlar eksiksiz ve günü gününe tutulmuş bir muhasebenin konusu olmalıdır. Bu muhasebe hiçbir zaman terk edilmemelidir. Bizi ikmal kaynaklarımızdan ayıran uzaklık hesaba katıldığında, sürelere uyamamaktan çok fazla korkmaksızın çalışmanın sürekliliğini yalnızca bu muhasebe garanti edebilir.

"Bilimsel şekilde çalışmak için, başlıca üretim araçlarının envanterini yapmak yerinde olur. Fabrikanın sahip olduğu bütün donanımların envanterini yapmak, yani bu donammları merkezi bir tarzda yönetebilmek, onların değer yitimleri konusunda, hala hizmet görebilecekleri zaman süresi ve yerlerine ne zaman yenilerinin konulmasının gerektiği konusunda daha kesin bir düşünceye sahip olmak için gereklidir. Bu, aynı zamanda, verili bir yerde, olanaklarının azamisi ölçüsünde kullamlmayan bir malzeme olduğunun bilinmesi ve böylelikle gerekli aktarmaların gerçekleştirilebiimesi olanağı anlamına da gelir. [...]

"Hala kullanılabilir olan insan emeğinin en küçük taneciklerinden yararlanabilecek şekilde, giderek daha detaylı maliyet analizleri yapmalıyız. Sosyalizm emeğin rasyonel örgütlenmesidir.

"Analiz yapmaksızın yönetmek olanaksızdır. Gerçeğe uygun verilere sahip olmadan analiz yapılamaz. Güvenilir bilgiler toplamaya yarayan bir sistem olmaksızın, bu verilere sahip olunamaz. Bilgileri toplamaya ve onları rakamlara dönüştürmeye ilişkın kişilerle birlikte bir istatistik sistemi hazıriamaksızın, böylesi bir sisteme sahip olunamaz. Burada çok önemli bir görev sözkonusudur."[207]

Daha önceki bölümlerde, Che'nin maliyeye yüklediği rolü değerlendirebilmiştik. Che, aym zamanda, denetimleri gerçekleştirmek için doğru mali verilere sahip olmanın önemini vurgulamaya da özen gösterdi:

> "Disiplin işletmelerin ve fabrikaların yönetiminin en önemli yanlarından biridir. [...] Giderler ve gelirlerden hatalı ürünlerin alınmasıyla ilgili hakemlikler gibi sözleşmelere bağlı sorunlara kadar tüm kayıtlar günü gününe tutulmalıdır. Tüm bunlar mali disiplini, denetimleri oluşturuyor."[208]

Che denetim ve üst denetimi yalnızca, bunlarla doğal olarak gö-

mevli olan idari makamlara mahsus görevler olarak görmemiştir. Bunun aynı zamanda işçilerin, sendikanın ve partinin düzenli çalışmasına dayanması gerektiğini de düşünüyordu.

Che'ye göre, sosyalizm ve komünizmin inşası bir üretim, örgütlenme ve bilinç olayıdır. Sadece idari, teknik ve ekonomik bir görev değildir. Hem ideolojik, hem teknik, hem politik, hem de ekonomik bir görevdir.

Tıpkı Fidel gibi Che de, daha fazla malı, daha fazla verimlilikle ve optimal nitelikte üretmeye çalışmak gerektiğini düşünüyordu. Ama bununla eşzamanlı olarak, yeni sosyalist toplumu inşa eden ve yaratan yeni insanı, yani üreten, yöneten, denetleyen ve üst denetim yapan insanı yaratmak gerektiğini düşünüyordu. Ve Che denetimler ve üst denetimin başarıyla üretmek için ve insanın kokuşmaması için zorunlu oldukları üzerinde ısrarla duruyordu.

BÖLÜM 11

Yönetici kadrolara yaklaşım

Devrimin ilk yıllarında, yönetici kadrolar düzeyinde durum neydi? Ekonominin, toplumun ve devletin yeniden örgütlenmesini yönlendirmeye nasıl yardımcı olabilirlerdi?

"Devrimimizin belirleyici özelliklerinden başlangıçta kimi kendiliğindenci çizgiler taşıyan unsurlarına bağlı olan orijinalitesinden, bir ulusal kurtuluş hareketinin sosyalist bir devrime dönüşümüyle aldığı biçimden, önce Moncada Kışlası baskını, daha sonra *Granma* çıkartması ve nihayet Küba Devrimi'nin sosyalist niteliğinin ilan edilmesi destanının kahramanlarınca yönetilen bu dönüşüm boyunca takınılan tutumu izleyen aşamaların brikiminden uzun uzadıya söz etmeyi gereksiz buluyorum. Yeni sempatizanlar, yeni kadrolar, yeni örgütler devrimimizin temel özelliğini oluşturan bu kitle selini gerçekleştirene dek, sürekli biçimde hareketin ilk zamanlardaki zayıf örgütsel yapısına katıldılar.

"Yeni bir toplumsal sınıfın Küba'da komutayı kesinlikle ele aldığı açıkça belli olduktan sonra, devletin içinde bulunduğu koşullardan dolayı, bu toplumsal sınıfın iktidarı döneminde karşılaşacağı büyük zorlukları açık bir şekilde fark ettik. Devlet aygıtında, siyasi örgütlenme alanında ve tüm ekonomik cephede yerine getirilmesi gereken dağ gibi yığılı görevlerin üstesinden gelecek yeterli kadroya sahip değildik. [...]

"Önce Kuzey Amerika'ya ait işletmelerin ve devamında Kübalılara ait işletmelerin ulusallaştırılmasını izleyen dönemde sürecin hızlanması bir idari kadrolar kıtlığına neden oldu.

Dahası, pek çok teknik elemanın başka Latin Amerika ülkelerindeki, hatta Amerika Birleşik Devletleri'ndeki emperyalist şirketlerin kendilerine sunduğu olanakların çekiciliğine kapılarak

topluca göç etmesi nedeniyle, üretimde teknisyen ihtiyacı kaygı verecek boyutlarda hissedildi. Bu nedenle, örgütlenme görevlerinin tam ortasında iken, politik aygıt bir yandan da, devrimle ilişkiye giren ve öğrenme isteğiyle yanıp tutuşan bir halka ideolojik anlamda ilgi göstermek üzere yoğun bir çaba harcamak zorundaydı."[209]

Che'nin bu satırları o sırada var olan kaygı verici durumu ortaya koymaktadır: Mücadele içinde pişmiş ama yönetim için gerekli bilgilerden yoksun yönetici kadrolar; yankilerle çatışmanın bütün sonuçlarıyla birlikte hızlanması; yönetim konusunda teori ve pratiğe sahip ara kadroların ABD ve Latin Amerika'ya toplu göçü; halkın o zamana kadar kendisine yasaklanmış olan sorumlulukları üstlenmesi. Emperyalist işletmeler haricinde, idare etme kültürü yoktu.

Bu durumda, yönetici kadro ihtiyacı devrim için en büyük ve çözülmesi en zor sorunlardan biri haline geldi. Çünkü aynı anda 4 tip kadroya ihtiyaç vardı: Politik, askeri, ekonomik ve idari.

Bu nedenle, Che'nin devrimci bir kadronun nasıl olması gerektiği konusundaki görüşlerinden yola çıkılarak, kadrolara yaklaşım bütçeye dayalı finansman sisteminin bir alt-sistemi haline getirildi. Burada, devrime gelişme ve ilerleme olanağı tanıyan tüm iç mekanizmayla birlikte çeşitli ve karmaşık dallara ayrılması yüzünden temel bir sorun sözkonusudur.

Che'ye göre, bir kadronun sahip olması gereken, Küba devrimini yönlendirmeye layık olmak için kazanması ve geliştirmesi gereken nitelikler vardır. Bunların bazılarını Che'nin kendi sözcükleriyle aktaracağız.

A- Örnek yöneticilik

Bu nitelik Che'nin gözünde çok büyük bir öneme sahiptir. Bunu, manevi sözlerini tutan işçilere komünist emek sertifakalarının verilmesi sırasında belirtiyor:

"Fidel'in birçok kez tekrarladığı, yöneticilerin örnek olması gerektiği ilkesine bağlı kalmaya çalışıyoruz.

"Yoldaş Borrego ile birlikte, sertifikalarımızı almak üzere bu törene katıldık. Bu, çocukça bir davranış ya da demagoji değildir. Ülkenin içinde bulunduğu büyük güçlüklere ve onu tehdit eden büyük tehlikelere karşı koymasını bilerek, ülkemizi geliştirmek üzere yeni bilincin yaratılması zorunluluğunu her zaman ısrarla vurgulayan bizler, bilinçli ve her zaman söylediklerimizde

tutarlı olduğumuzu belgelemek için sertifikalarımızı gösterebiliriz. Bu toplantıya katılmamız sadece bunun zorunlu bir kanıtı olan sertifikalarımızı almak içindir. Bu bize, halkımızdan ek bir çaba isteme hakkını veriyor."[210]

B- Yönetici çalışmayı doğal bir gereklilik olarak görmelidir

"İşe giderken kendi kendine, sekiz saati nasıl geçirebileceğini ya da bu saatlerden birini çalıp çalamayacağını veya zamanını çıkış saatini düşünerek geçirip geçiremeyeceğini soran bir yönetici yönetici değildir, yönetici olarak faydalı değildir, yönetici olmanın niteliklerine sahip değildir. Yönetici olarak, ne şimdi için, ne de gelecek için yararlıdır. Bu tür insanlar yavaş yavaş ortadan kaybolmalıdırlar, çünkü açıktır ki, komünizmde denetimler ortadan kalkar. Denetimler ortadan kalkmalıdırlar. Öyleyse insanın çalışıp çalışmadığı denetlenemez. Çalışma doğal bir gereklilik haline gelmelidir."[211]

C- Özveri ruhu

"Sosyalizmin, hem de kapitalist gericiliğin ortasında, hiç kimse bir şeyleri feda etmeden kurulacağını düşünmek bir masaldır. Bu olanaksızdır, çünkü birinin kendini feda etmesi gerekir. Ve ülkenin gelişmesini istiyorsak, herkesin gerektiğinde muhtemelen sahip olabileceğinden bir şeyler feda etmesi gerekir. Bugün öncü insanlar, fedakarlık bir varlık biçimine dönüşene kadar her an kendilerini feda etmelidirler.

"Biraz kendini beğenmişlik de olsa, sürekli olarak çalışmanın içine gömülmüş ve çalışmayı yegane şey haline getirmiş birini, kendimi örnek vererek söylüyorum bunu.

"Örneğin, çalışma hoşuna gittiğinde, çalışmanın içine gömüldüğünde, çalışmayı bir anlık bir eğlenceden çok daha ilginç bir faaliyet olarak gördüğünde, yazın havuza, hatta sinemaya gitmemek olayı; öyleyse gerçekte iki eğlence arasında, yaşama bakışın iki tarzı arasında bir tercihten başka bir şey sözkonusu değildir artık. Ve belirli bir zamanda, bu artık önem taşımıyor, bu daha şimdiden yalnızca bir varlık biçimidir.

"Ama dikkat, burada, hepimizin hiçbir eğlencesi olmayacak, dosya okurlarına ve büro farelerine dönüşecek bireyler haline gelmemiz gerektiğini söyleyerek uç noktaya varmak sözkonusu

değildir. Ama söylenmesi gereken şudur; öncü insanların her faaliyeti başlangıçta büyük bir çaba gerektirir ama bu çaba daha sonra çalışma alışkanlığına dönüştükçe, yani sıkıcı bir zorunluluk olmaktan çıkıp gerçekten yaratıcı bir eylem haline geldikçe, doğal bir şeye dönüşür."[212]

D- Sade bir yaşam

"Elbette ki, şimdiki durumda bazı tehlikeler vardır. Bunlar yalnız dogmatizmin ya da büyük görevimizin ortasında halkla ilişkilerin donmasının yol açtığı tehlikeler değildir. İçine düşülecek zaaflar da bir tehlikedir. Eğer bir insan, bütün yaşamını devrime adamak için, oğlunun bazı şeylerden yoksun olması, çocuğunun ayakkabılarının eskimesi, ailesinin bazı zorunlu ihtiyaçlarını karşılayamaması gibi kaygıların kendini oyalamasına izin veremeyeceğini düşünüyorsa, böylesi bir mantık gelecekteki yozlaşmanın tohumlarının sızmasına fırsat verir.

"Bizim durumumuzda, ortalama insanın çocuğunun sahip olduğu şeylere bizim çocuğumuzun da sahip olması ve ortalama insanın çocuğunun yoksun olduğu şeylerden bizim çocuğumuzun da yoksun olması düşüncesini savunduk. Ailemiz bunu anlamak ve böyle olması için mücadele etmek zorundadır. Devrimi insanlar yapar ama insan devrimci ruhunu günden güne çelikleştirmelidir."[213]

E- İnsani duyarlılık

"Size bir şey söyleyeyim. Bir fabrikayı ziyaret ettiğimde, düzenli olarak her türden bir sürü eleştiri dinliyorum. Bu eleştirilerden bazıları tüm bu aygıtta gerçekten düzeltilmesi gereken şeyler olduğunu gösteriyor. Matanzas'da, bir ayakkabı üretim birimine yaptığım bir ziyaret sırasında, bir işçi bana şunu söyledi: 'Burada bulandığım şu toza bakın. Tozdan korunmak için bir alet, bu sorunu çözmek için bir şey istedim ya da işimi değiştirsinler dedim. Ne halde olduğuma bakın, astımım beni öldürecek.' Bundan fabrikanın sorumlusuna söz ediyorum ve ona diyorum ki: 'E, şu zavallı adama bak. Bu şeyler astıma neden oluyor. Astımı olan bir insan bunca tozun olduğu bir yerde bulunamaz. Böyle bir barbarlık yapılamaz.'

- Bunun nedeni burada hiçbir şeyin değiştirilememesidir.
- Önemli değil, işini değiştirmek ya da toz sorununu çözmek

için ona bir alet bulmak gerekir.

- Evet ama aslında bu adamın astımı değil, tüberkülozu var.

- Öyleyse böylesi bir şey nasıl mümkün olabilir? Bu sorunlar konusunda ne duyarsızlık!.."[214]

F- Kitlelerle sabırlı ve sürekli bir ilişki içinde olmak

"Kitlelerle sabırlı ve sürekli bir ilişki içinde olmamız [gerekir]. Üstelik, yoldaşlar, bedensel çalışma yapmalıyız, çünkü bu, kendi niteliği gereği, mükemmeldir ve aynı zamanda kitlelerle daha iyi ilişki kurma olanağı sağlar. Burada, bu küçük sandalye üzerinde oturmakla görevlendirilmiş adamın içeri sıcak hava girip onu rahatsız etmesin diye bürosunun kapısını kapalı tutma eğilimine, biraz da doğal olan bu eğilimine de -dahası eğer eski bir büyük sanayiciden kendisine miras olarak klimalı bir büro, hatta belki de sıcak kahveli bir termos ve içinde soğuk su bulunan bir başka termos miras kalmışsa- son verir. Bu tür yönetici kesinlikle hiçbir şeye yaramaz. Onu sürgün etmek gerekir."[215]

G- Yeteneklerini sürekli olarak artırmak

"Her düzeyde yetkinleşmek; temel olan, ilksel olan işte budur. Ülkenin başta gelen görevi budur. [...] Teknik çağında, eğitimin 6. derecesinde olmanın (ilkokulu bitirmenin -çn.), okumayazması olmamak demek olduğunu kendi kendimize tekrarlamalıyız.[216] Gayet tabii, o düzeyde değiliz. Ama tekniğin bu döneminde, bir idareci cahil sayılmamak için en azından liseyi bitirmelidir, en azından.

"Üstelik bizi dinleyen ya da yarın bu yayının yazılı kayıtlarını okuma ya da ondan söz edildiğini duyma talihsizliğine sahip olacak bütün idarecilere, idareci oldukları sürece her halükarda onlara öğrenim yaptırmayı sürdüreceğimizi ve öğrenim yapmayı sürdüreceklerini bildiriyoruz."[217]

H- Kolektif tartışma ve alınan kararın pratiğe uygulanmasında bireysel sorumluluk

"Bir süre önce, devrimci idarecinin görevleri konusunda bir makale yazıldı. Bu konudaki bütün kavramları az ya da çok biliyorsunuz, üzerinde fazlaca durmak istemiyorum. Buna karşılık, bunlardan biri var ki, çok önemli. Bu üzerinde ısrarla durduğu-

muz kolektif tartışma ve alınan kararın uygulanmasında sorumluluk, bireysel sorumluluk kavramıdır. Bunun anlamı şudur: İşletmenin veya o sırada kullandığınız geminin kaptanı olarak, her birinizin ait olduğu işletmenin ya da bakanlığın yönetimle ilgili genel durumuna uygun kararlar alırken bu 2 kavramı her zaman aklınızda bulundurmalısınız."[218]

İ- İdareci, bir politik kadro: İdeolojik ve politik planda sürekli yetkinleşme ihtiyacı

"Bir süre önce, şimdi kamuoyu önünde düzeltmek istediğim bazı görüşler öne sürdüm. Eminim ki, bu söylenileni insanlar hatırlamıyor ama ben yine de düzeltmek istiyorum. CTC (Küba İşçiler Federasyonu)'nin konferanslarından birinde, bugün bana çok saçma gelen bir söz söylemiştim. Şöyle demiştim: 'İdareci sizler gibi bir siyasi yönetici değildir, olması da gerekmez. O idari bir yöneticidir.' Hem anlamsız, hem de savunduğumuz bütçeye dayalı finansman sistemine ters düşen bir görüş biçimi bu. İdareciyi yönetici özelliklere sahip siyasi bir kadroya dönüştürmek zorundayız."[219]

Bir yönetici için zorunlu olan, Fidel'in, Raul [Castro]'ün, Che'nin ve devrimin diğer yöneticilerinin konuşmalarında ve yazılarında belirtildiği görülen başka nitelikler de vardır. Onlar da şunlardır: Yönetmek, yol göstermek ve eğitmektir; tevazu, sadelik, cesaret, kararlılık ve dürüstlüğe sahip olmak ve bunları geliştirmektir; mücadeleci kalarak disiplinli olmaktır ve nihayet, hatalar görüldüğünde doğru bir tutuma sahip olmaktır.

Devrim ulusallaştırılmış kapitalist işletmeleri kültürel ve teknik planda yönetme yeteneğine sahip kadrolar yetiştirmek için birçok idareci okulu açtı.

İdarecilerin deneyim eksikliğini ve bilgi zayıflığını telafi etmek için, Che fabrika ve atölye idarecilerine yönelik olarak, gezgin sayfalar halinde bir el kitabı yayımlanması emrini verdi. Bu el kitabının hazırlanmasına kişisel olarak katıldı ve eskiyen sayfaların periyodik olarak yenileneceğine güvendi. [Bkz. s.179'daki ek bölüm]

Bu el kitabı, yapısında olduğu gibi, içeriğinde de idareciye görevini yerine getirmesi için gerekli bilgileri sunuyordu. Bu el kitabının sayfaları Che'nin düşüncesinin niteliğini ve derinliğini, onun teori ve pratiği birleştirmedeki, teoriyi uygulama aracılığıyla sınamadaki eşsiz tarzını, Lenin ve Fidel'in geleneği dahilinde, teoriyi zenginleştirme ve geliştirmedeki doğal tarzını yansıtmaktadır.

BÖLÜM 12

Sonuç

Tekrarlama pahasına da olsa, bu kitapta geliştirilen düşünceleri sonuç olarak yeniden ele almak istedim.

Che'nin ekonomik düşüncesinin bütününün incelenmesi şu 3 faktörü diyalektik tarzda birleştirmenin önemini bütün boyutuyla kavramaya olanak tanımaktadır: Komünist ekonomik ve toplumsal oluşumu düzenleyen genel yasaların dokunulmazlığı, kardeş sosyalist ülkelerin deneyimleri ve bir ülkenin ya da bir bölgenin somut özellikleri. Birinci faktörü hesaba katmamak idealizme ve volontarizme düşmeye götürür. Son ikisine dikkat etmemek ise anti-diyalektik dogmatizme özgü cahilliğe gömülmeye yol açar.

Sosyalizm, bütün detayları bilinecek ve bütün sorunlara yazılı yanıtlar verecek eksiksiz, kusursuz bir sistem değildir. Sistemimizin hataları, yetersizlikleri ve hala geliştirilmesi gereken yanları vardır.

Che, ekonomik, politik ve ideolojik alanlarda, sosyalist ilkeleri göz önünde bulundurarak, sosyalist sistemin Küba'da kurulmasının somut problemlerine ve sistemimizde ortaya çıkan eksikliklere çözümler aradı.

Che Fidel'in önerdiği perspektifleri izleyerek, "kapitalist çözümler değil, sosyalist çözümler" aradı, "çünkü biz onların farkına varmaksızın, kapitalist çözümler bizi kemirmeye ve bozmaya başlıyorlar."[220]

Geçiş dönemi konusudaki çalışmalarında, Che, birbirine kopmazcasına bağlı, Marks ve Engels'in eserinde tek bir bütün oluşturan 2 unsurun sentezini gerçekleştirdi. Bunlardan birincisi, ekonomik üretimdir. İkincisi ise, ekonomik üretimin ona göre şekillendiği çalışma tarzının üretimi ve yeniden üretimi, yani insanların üretim süreci sırasında olduğu gibi üretim süreci dışında da kurdukları toplumsal ilişkilerdir.

Bu düzeyde, Che'nin özgünlüğünün kaynağında, içinde yaşadığı toplumsal, ekonomik ve politik sistemden doğan yeni koşullardan yo-

la çıkarak Marksizm-Leninizmin komünizme geçiş konusundaki ekonomik teorisinin diğer önemli ilkelerinin yanı sıra bu ilkeyi de savunması olayı vardır.

Sosyalist toplumun ekonomik yönetim modeli ile ona eşlik eden toplumsal bilinç şekillenişi arasında diyalektik bir ilişki vardır. Yönetim sisteminin yapılarımn sonucu olarak ortaya çıkan ekonomik ilişkiler toplumsal bilincin gelişimini belirliyor ve biçimlendiriyorlar.

Bu nedenle, geçiş modelinin başarısı yalnızca kendi erimindeki kaynakların kullanımını mümkün olan en iyi duruma getirme kapasitesiyle ya da işletmeler tarafından sağlanan gelir ve karların miktarıyla *ölçülemez.* Geçiş modelinin başarısı stratejik ve taktik toplumsal ve ekonomik hedefleri uyumlu kılma yeteneğiyle ölçülmelidir.

Che tarafından yaratılan bütçeye dayalı finansman sistemi "sosyalizmin inşasımn gelişiminin genel öğretisinin bir unsurudur ve kendi bütünlüğü içinde araştırılmalıdır."[221]

Che'ye göre:

> "Komünist ahlak anlayışı olmadan ekonomik bir sosyalizm beni ilgilendirmiyor. Evet, yoksulluğa karşı savaşıyoruz ama aynı zamanda yabancılaşmaya karşı da savaşıyoruz. Marksizmin esas amaçlarından biri de maddi çıkarı, 'bireysel çıkar' faktörünü ortadan kaldırmak ve insanların psikolojik motivasyonlarından yararlanmaktır.
>
> "Marks ekonomik olgular üzerinde olduğu kadar, bunların insan zihnine aktarılmaları üzerinde de düşünmüştü. O bunu bir 'bilinç olayı' olarak isimlendirmişti. Eğer bilinç olgularını dikkate almazsa, komünizm bir bölüşüm yöntemi olarak kalır ama devrimci bir ahlak anlayışı olamaz."[222]

Che, insan bilincinin dönüşümünün kapitalizmden komünizme geçişin birinci aşamasından itibaren başlaması gerektiğini düşünüyordu. Yeni toplumsal bilincin yaratılmasının, sosyalizmin maddi temelinin gelişimine harcadığımız kadar çaba gerektirdiğini düşünüyordu. Dahası, bilinci aktif bir unsur, maddi bir güç, maddi ve teknik temelin gelişiminin motoru olarak görüyordu.

Sosyalist toplumun, burjuvazinin batağından çıkmak için mücadele eden insanlarla, ama bu insanların önceki motivasyonlarına boyun eğmeksizin inşa edilmesi gerektiğini düşünüyordu. Eski ile yeniyi diyalektik tarzda, ama sosyalist ilkelere dayanarak birleştirmek gerekir.

Devrimci ekonomist olarak Che, sosyalizmin bütün çabasının asıl hedefinin yeni tipte insan ilişkisi oluşturulması olması gerektiği olgu-

şunu bir an olsun gözden uzak tutmadı. Diğer faktörler, bu hedefin yakalanması çalışmasını hızlandırmaya ya da yavaşlatmaya katkıda bulundukları ölçüde, olumlu ya da olumsuz olacaklardır.

Aksi durumda, asırlar boyunca biriken sefaleti aşma zorunluluğunun devrimci öncüyü üretimin başarılmasını tek temel amaç olarak görmeye sürüklemesi gibi çok ciddi bir tehlikeyle karşı karşıya kalınır. Devrimci öncü böylelikle devrimin varlık nedenini gözden yitirecektir. Bu durumda, salt ekonomik başarıların ardından koşulması kısa vadede ekonomik sonuçlar elde etmeye yol açacak, ama aynı zamanda bilincin oluşturulması sürecini yavaş yavaş kemirerek devrimin geleceğini ipotek altına alabilecek yöntemlerin kullanılmasına yol açacaktı.

Bu konuda Fidel şunları söyledi:

> "Benim düşünceme göre, komünist bir toplumda, maddi zenginliğin gelişimi bilincin gelişimiyle atbaşı gitmelidir. Ancak zenginlikler boyuna artıyor ve bilinçler zayıflıyor olabilir. Gençlerin bunun üzerinde kafa yorması çok önemlidir. [...] Maddi malların bolluğunun ya da çoğalmasının bir bilinç yaratmaya yetmeyeceği -tam tersine- kesin kanısını edindim.
>
> "Bizden çok daha zengin ülkeler var. Karşılaştırma yapmak istemiyorum, bu nezaketsizlik olacaktır. Ama olay şudur ki, zenginliğin bilinçten daha fazla geliştiği ve sonunda karşı-devrim sorunlarının dahi ortaya çıktığı devrimci ülkeler var. Az bollukla çok bilincin var olması da bir olasılıktır."[223]

Bu sorunlar konusunda çok açık bir görüşe sahip olan Che, ekonomi yönetiminin bütçesel sistemini özümleyecek unsurları, bu sistemin kurumsal yapılarını, denetim ve motivasyon mekanizmalarını, vb. ihtiyatla seçti. Emperyalist kıyılardan 90 mil uzaklıkta, Küba sosyalizmi kendine "orman"ı görmeme ve "yolunu şaşırma" lüksünü sunamazdı.[224]

Che'ye göre:

> "Komünizm sadece bir üretim olayı değil, aynı zamanda bir bilinç olayıdır. Halkın hizmetine sunulmuş ürünlerin miktarının basit mekanik birikimi komünizme götüremez. Elbette bir şeye, sosyalizmin özel bir biçimine götürecektir. Ama Marks'ın komünizm olarak tanımladığı şeye, işte buna, eğer insan bilinçli değilse, yani eğer topluma karşı yeni bir bilinç kazanmadıysa ulaşamayız."[225]

Che'ye göre:

> "Üretkenlik, daha fazla üretim, bilinç; yeni toplumun üzerinde kurulabileceği temellerin sentezi budur."[226]

Che'nin başlıca teorik yeteneklerinden birisi, hiç kuşkusuz sosyalist geçiş sırasında altyapı ile üstyapı arasındaki karmaşık ilişkileri kavrama gücüdür. Yeni ekonomik ve kurumsal yapıların her birinin insanların motivasyonlarını etkileme, ifade etme ve belirleme şekli, geçiş dönemi konusundaki her araştırmaya dahil edilmesi gereken yaşamsal önemde bir yandır.

Altyapı ile üstyapı arasındaki ilişkinin bu üstün kavranışı, Che'ye, sosyalist ekonomi konusunda devrimci bir tutum benimseme olanağı sağladı. Che, ekonomik rasyonalitenin, doğası gereği, toplumun devrimci dönüşümünün güvenilir bir barometresini oluşturmadığını kavramıştı.

Che, kapitalizmin ekonomik yasalarının ve kategorilerinin sürdürülmesi ve geliştirilmesinin burjuva toplumsal üretim ilişkilerini ve onlarla birlikte kapitalist topluma özgü düşünce alışkanlıklarını ve motivasyonları devam ettirdiğini düşünüyordu. Bu olgu sosyalist yapılar kılığına girse bile, doğrudur. Che'nin bu görüşü ne dogmatik bir aşırılığın, ne de kapitalist "kirlenme" korkusunun ürünü idi.

Bazı ekonomistlerin sosyalist ekonomiyi kapitalizmin ekonomi politiğinin kategorilerini kullanarak ele alma girişimindeki üstü kapalı tehlikeleri şiddetle kınarken, işletmelerin ve üretimin denetimi, örgütlenmesi ve muhasebesi konusunda kapitalizmin en yeni teknik ve ekonomik gelişmelerinden yararlanma olanağına da dikkat çekti.

Buna karşılık, Che kapitalist ekonomi politiğin pazar, faiz, dolaysız maddi özendirici ve kar gibi kategorilerinin kullanılmasına karşı çıktı. Sosyalizmi anlamını gerçekten değiştirmeksizin inşa etmek için, kapitalizmin bu unsurlarının kullanılamayacağını düşünüyordu. Bu yolun izlenmesi bizi ekonomik itici güçlere ek ödünler vermek ve sonuçta gerilemek zorunda bırakacak karma bir sisteme götürebilir.

Bu anlamda, Che'nin geçiş dönemine özgü olayları belirlemek ya da ifade etmek üzere kapitalist ekonomi politikten ödünç alınan terimler kullanılmaması için ısrarlı oluşuna dikkat etmek gerekir. Bu konu üzerinde sadece, bu terimlerin kullanılması analiz düzeyinde bir karışıklığı ifade ettiği için değil, aynı zamanda, Marksist düşünceyi saptıran bir mantığa sahip olduğu için de önemle durdu.

Küba ekonomisinin endüstri sektörü sosyalist devrimin ilk anlarından itibaren bütçeye dayalı finansman sistemiyle örgütlendi.

Che kendi sistemini formüle etmek için şu kazanımlara dayandı:

• Daha iyi bir denetime ve başarılı bir merkezi yönetime izin veren en gelişmiş muhasebe teknikleri; kapitalist tekeller tarafından kullanılan merkeziyetçilik ve yerinden yönetme yöntemlerinin incelenmesi ve pratik uygulamaları.

• Ekonomide ve ekonominin yönetiminde uygulanan bilgi-işlem teknikleri; ekonomide uygulanan matematik yöntemler.

• Üretimin programlanması ve denetimi teknikleri.

• Maliye aracılığıyla planlama ve denetim aracı olarak kullanılan bütçe teknikleri.

• Ekonomik denetimleri oturtmak için idari teknikler.

• Sosyalist ülkelerin deneyimi.

Planlama ekonomik güçleri denetlemenin ilk insani olanağıdır. Geçiş dönemini ve komünist toplumu kendi bütünlüğü içinde karakterize eden ve belirleyen unsuru oluşturmaktadır.

Che planı basit bir ekonomik kavrama indirgeyerek, planın *a priori* deforme edildiğini ve kapasitesinin sınırlandırıldığını düşünüyordu. Plan tersine *maddi* (Marks'ın bu sözcüğe yüklediği anlamda) ilişkilerin tamamını kapsamaktadır. Bu nedenle, ekonomik planlama 2 unsuru izlemeli ve birieştirmelidir:

• Yeni toplumun ekonomik gelişimine izin veren, aralarında düzenleme ve denetim sistemlerinin de bulunduğu koşulların yaratılması.

• Yeni tipte insan ilişkilerinin, yeni insanın yaratılması.

Planın başarısını sadece ekonomik yönetimin başarısı açısından değerlendiremeyiz. Bu nedenle, toplumun sahip olduğu ekonomik mallara ya da üretim esnasında elde edilen karlara dayanarak değerlendiremeyiz. Başarısı ekonomik yönetimi, ulaşılması gereken hedefe, yani komünist topluma bağlı olarak mümkün olan en iyi duruma getirme yeteneğindedir. Bir başka deyişle, yeni toplumun maddi koşullarını yaratma kapasitesiyle ve aynı zamanda, üretime katılan insanların alışkanlıklarını ve değerlerini dönüştürmeye yardımcı olma kapasitesiyle ölçülür; yeni komünist değerleri yaratma ve iyice yerleştirme kapasitesiyle ölçülür.

Che komünizme geçişte değer yasasının egemen rolünü reddetti.

Geçiş döneminde, istemeyerek devam eden bir dizi kapitalist gücün ve ilişkinin varlığını kabul etmek önemlidir. Bu, örneğin değer yasasının, ekonomik yasa özelliği nedeniyle bazı ekonomik eğilimlerin ifadesi olarak sürdürülmesini açıklar. Sosyalist ekonominin yönetiminde değer yasasını ve onun uygulanmasının işin içine kattığı di-

ğer kategorileri bilinçli tarzda kullanmamn mümkün olduğunu söylemek ise bir başka şeydir.

Komünizme geçiş dönemine, ilk başlangıçları da dahil, değer yasasının ve onun kullanımının yol açtığı diğer ticari kategorilerin egemen olması gerekli değildir.

Che, geçiş dönemi boyunca, devlet sektöründe değer yasasının ve parasal ve ticari ilişkilerin kullanımını göklere çıkarmakla yetinmeyip, aynı zamanda, komünist topluma ulaşmak için bu kapitalist ilişkileri geliştirmek gerektiğini de iddia eden görüşü reddetti.

Komünizme geçiş döneminde değer yasasınm özgürce hareket etmesi toplumsal ilişkilere baştan aşağı yeni bir şekil vermenin olanaksızlığı anlamına gelir, çünkü yabancılaşmış insanı topluma bağlayan "göbek bağı"nı sürdürür. Ve olsa olsa, karma bir sistemin ortaya çıkmasına götürür. Bu sistem içinde, ancak insanın ve toplumun toplumsal niteliğinin temel bunalımının yeniden üretilmesi başarılacaktır.

Pianiama ile planlamanm ifade edildiği kategoriler ve mekanizmalar arasında ne gibi ilişkiler olmalıdır?

Che'nin bu önemli sorun konusundaki tavrı şöyle özetlenebilir: Geçiş döneminde, belirli bir süre boyunca, meta üretiminin varlığım sürdürmesi, planın işlemek için kapitalist mekanizmalara başvurması gerektiği ya da kapitalist kategoriler dolaylı yoluyla ifade edilmesi gerektiği anlamına gelmez.

> "Neden *geliştirmek*? Kapitalizmin kategorilerinin bir süre varlıklarını sürdürmelerini, ortadan kaybolacakları zamanın önceden saptanamamasını anlarız. Ama geçiş dönemini karakterize eden, hızla yeni bir aşamaya ulaşmak için eski bağlarını koparan bir toplum olmasıdır.
>
> "Bizim kanımızca, *eğilim*, pazar, para gibi eski kategorileri ve dolayısıyla maddi çıkar itici gücünü ya da daha doğrusu bunların varlığına yol açan koşulları olanaklar elverdiğince katı ve köklü biçimde yok etmek doğrultusunda olmalıdır.
>
> "Yoksa şöyle bir varsayım ortaya çıkar: Geri bıraktırılmış bir toplumda sosyalizmin inşası bir tür tarihi kazadır ve yöneticiler tüm çabalarını 'yanlışlığı' düzeltmek için ara topluma ait tüm kategorileri sağlamlaştırmaya adamalıdırlar. Geriye, yeni toplumun temelleri olarak gelirin emeğe göre dağılımı ve insanın insan tarafından sömürülmesine son verme eğilimi kalır. Ancak bu geçiş dönemini gerçekleştirmek için gerekli olan devasa bilinç değişimini olanaklı kılmakta açıkça yetersiz kalacaktır.

"Bu bilinç değişimi tüm yeni ilişkilerin çok yönlü etkisiyle, dolaysız maddi özendiricinin insanın toplumsal bir varlık olarak gelişimini frenleyerek bilince dayattığı bireyci düşünce tarzınm her zaman eşlik ettiği eğitim ve sosyalist ahlak sayesinde gerçekleştirilmelidir."[227]

Para ticari ilişkilerin bir ürünüdür ve böylelikle iyice belirlenmiş üretim ilişkilerini ifade eder. Bundan dolayı, bu ilişkiler tarafından tarihsel olarak belirlenmiş toplumsal bir kategoridir. Ticari ilişkiler bir günde yok edilemez. Geçiş dönemi boyunca variıklarmı sürdürürler. Yeni üretim ilişkilerinin gelişim ritmine ve bunlara ilişkin benimsenen politikaya göre daha uzun ya da daha kısa süre devam edebilirler. Ama her ne koşulda olursa olsun, onlara karşı mücadele edilmelidir. Eğilim, tümüyle ortadan kaybolmalarına kadar aşamalı olarak zayıflamaları yönünde olmalıdır.

Paranın bütün ticari üretimdeki 5 işlevinden, Marks tarafından belirtildiği gibi, sadece ikisi geçiş döneminde var olmalıdır: Hesap parası, yani değerlerin ölçüsü; devlet ile tüketici halk arasında olduğu gibi, devlet ile varlığı hala süren küçük özel mülkiyetler arasındaki dolaşım ve/veya dağıtım aracı olarak para.

Che'nin para hesap parası olarak işlev görmektedir kanısı, diğerlerinin yanı sıra, emperyalist sistemin ekonominin örgütlenmesi, yönetiminin denetimi ve analizi düzeyinde geliştirdiği en modern teknikler tarafından doğrulanmıştır.

Bütçeye dayalı finansman sistemi maliyeye özel bir içerik ve rol yüklemektedir. Maliye ekonominin denetimini, analizini ve örgütlenmesini sağlayan mekanizma olmaktan çıkmakta, mali baskının yerini teknik ve idari baskı almaktadır.

Bütçeye dayalı finansman sistemi işletmeleri bir bütünün, tek bir büyük işletmenin, devletin parçası olarak görür. Hiçbir işletme kendine ait fonlara sahip olamaz, bunlara ihtiyacı da yoktur. İşletmeler para yatırmak ve çekmek için bankada ayrı hesaplara sahip olabilirler.

Bankacılık sistemi uzun vadede, komünizme geçiş dönemi esnasında ortadan kaybolmak durumundadır. Ticari ilişkiler var olduğu sürece, "banka, gelişim düzeyleri ne olursa olsun, ticaret için üretim ilişkilerine bağlı olduğu"[228] ölçüde, bankacılık sistemi de varlığım sürdürecektir.

Bütçeye dayalı finansman sistemi merkezileşmeyi teşvik eder. Ama bu, devletin muhasebesinin ve denetiminin en yüksek sorumluluğunu üstlenmek zorunda olanın ya da ülkenin ekonomik politikasım dikte edenin kesinlikle banka olacağı anlamına gelmez.

Bütçeye dayalı finansman sisteminde, banka kredi verme işlevine sahip değildir; faiz karşılığı fon toplama işlevine hiç mi hiç sahip değildir. Banka bir devlet işletmesinden belirii faizler aldığında, kendisine ait olmayan fonları almış olur ki, bu özel bir bankanın tipik işlevidir. (Kendine ait olmayan fonları alma olayı, bu transfer kapitalist sistemde olduğu gibi kendiliğinden tarzda elde edilen faiz oranlarına göre değil, ama plana göre gerçekleştiğinde uygulanmaz.)

Sosyalist bankalar faizsiz para ödünç verdiklerinde fetiş bir işlem gerçekleştirirler. Bir başka işletmenin parasını ödünç veriyorlar ve sonuçta, gerçekte krediyi sağlayan işçidir.

Che, önceki paragraflarda belirtilen postülalardan yola çıkarak, fiyatların oluşum mekanizmalarını incelemeye girişti. Fiyatları saptamak için pazar yöntemlerinin kullanılmasıyla, işletmeye belirii bir kar marjı bırakarak, her ürün ya da meta için arz ve talebi denkleştirmeye çalışılacağının farkına varmakta gecikmedi. Böylece, gerçekte değer yasasına boyun eğecek olan plandır, tersi sözkonusu değildir. Böylelikle pazar serbest rekabetçi kapitalizm gibi, ama ekonomik yönetimi devletin müdahaleleri tarafından engellenecek bir kapitalizm gibi hareket etmeyi sürdürecektir. Oysa merkezi bir sistemde, başka çözümler mümkündür.

Bütçeye dayalı finansman sistemi bir pazar ekonomisinde olduğu gibi, üretimin fiyatlar dolaylı yoluyla teşvikini kendi metotları arasından çıkarmıştır.

Che eşitsiz değişimin yol açtığı adaletsizliği ilk kınayanlardan biriydi. Uluslararası ekonomik düzenin gözden geçirilmesinin ateşli bir savunucusuydu. Küba Devrimi'nin bu ilk aşaması sırasında, Che, Fidel'in görüşünün gelişmekte olan ve Fidel'in şimdi dış borca karşı ve yeni bir uluslararası ekonomik düzen mücadelesinde harcadığı çabalarda tam olgunluklanna erişen bu yanlarını sergiledi.

Che, yeni bilincin toplumsal yapıların dönüşümünün içinden kaçınılmaz olarak ortaya çıkacağını ve bu dönüşümün aşamalı bir sürecin ürünü olacağını kavradı. İnsanı dönüştürme olanaklarının bilinçten daha fazlasını gerektirdiğini açıkça gördü. İnsanı dönüştürme olanakları, toplumsal üretim ilişkilerini dönüştürmeyi ve insanın eylemini motive etmeye elverişli yolları doğru olarak seçmeyi gerektirir.

Che bu amaçla şu 3 temel unsur çevresinde birbirine bağlı olan bir sistem hazırladı: Ücret sistemi, özendiriciler ve rekabet.

Ücret sistemi, ücretin gerçekleştirilen emeğin niteliği ve niceliğine bağlı olduğu ilkesinden doğmalıydı. Devrimci süreç esnasında ortaya çıkan komünist değerleri ve manevi özendiricilere başvurmayı özendirmeliydi. Kapitalizmden arta kalan maddi özendiricilere de başvur-

malıydı ama bunu, onları geliştirecek tarzda değil, tam tersi biçimde yapmalıydı.

Çalışma Bakanlığı ile işbirliği halinde, Che, kapitalizmden arta kalan ücret kaosuna son veren bir ücret sistemi hazırladı. Bu kaos, devrimin zaferini izleyen ilk 3 yıl boyunca durmadan artmıştı. Bunu yaptıktan sonra, Marksist-Leninist ilkeleri uyguladı ve bu ilkeleri sosyalizme geçiş dönemine özgü formüllerde somutladı.

Bu sistem, Nisan 1965'den itibaren özel koşullarının bazılarına uyulmamasına eklenerek, sistemin kendisinin ortadan kaybolmasına neden olan bir dizi değişikliğe uğradı.

Özendirici, Che tarafından geliştirilen, yeterince tanınmayan veya karmakarışık edilen ya da ülkeden ayrılmasından sonraki değişikliklerle tanınan bütçeye dayalı finansman sisteminin bir alt-sistemini oluşturmaktadır.

Başlıca yanlarından bazılarının sentezi şu şekilde yapılabilir:

• Kapitalizmin kullandıklarından farklı motivasyon mekanizmalarının araştırılması, sosyalizmin sadece ekonomik bir olay değil, aynı zamanda bir bilinç olayı da olması anlayışından ileri gelmektedir.

Kişisel çıkar toplumsal çıkarı yansıtmalıdır. Üretimi artırmak için kişisel çıkara dayanmak, güçlükler karşısında gerilemek ve kapitalist ideolojiyi teşvik etmektir.

• Geçiş döneminde yavaş ve karmaşık olan ideolojik dönüşüm üretimle bilinç arasında var olan çelişkiyi bir süre boyunca kendisinde barındırır. Bu dönem esnasında kapitalizm tarafından kafalara iyice yerleştirilen düşünce alışkanlıklarının etkisi (kişisel tutku, özlem, egoizm vb.) üretim çabasına olumsuz şekilde yansır. Mülkiyet değişikliği ya da mülkiyetin ortadan kaldırılması bir anda yapılır. Ama yeni duruma zihinsel adaptasyon daha uzun bir süreç gerektirir.

• Bununla birlikte, maddi özendirici ve manevi özendiriciyi akıllı ve iyi dengelenmiş bir şekilde kullanmak gerekir. Süreç maddi özendiricinin yok edilmesinden ziyade sönmesine götürmelidir. Bir manevi teşvik politikasını dile getirmek maddi özendiricinin tümüyle yadsınması anlamına gelmez. Yalnızca maddi özendiricinin hareket alanını, bürokratik önlemler aracılığından çok, yoğun bir ideolojik çalışma aracılığıyla küçültmek sözkonusudur.

Bütün bir dönem boyunca, maddi özendiricileri kullanmak zorunda olacağız. En az zararlı seçenekleri, hatta kendi kendini yok etmesini kolaylaştıracak olan seçenekleri araştırmak sözkonusudur. Che sözkonusu varyantları araştırdı ve bunlardan bazılarını uyguladı.

Geçiş esnasında manevi ve maddi özendiricilerin akıllı ve devrimci bir birleşimi gereklidir.

Che sosyalist rekabeti bütün sistemin yapısının temel unsuru olarak gördü. Değer yasasının neden olduğu rekabetin karşısına sosyalist yoldaşlığa dayanan ve rekabetin kamçıladığı kardeşçe yarışmayı koydu.

Che, vatanımızda sosyalist rekabeti gerçekleştiren ilk kişilerden biriydi. Sosyalist rekabeti sistemi kitlelerle birleştirmenin ideal aracı olarak görüyordu.

Günlük görevlerinde, Che, ekonomik yönetimin teknik çalışmasını kitlelerin politik ve ideolojik eğitimi çalışmasından asla ayırmadı.

"Denetim olmaksızın, sosyalizmi asla inşa edemeyiz."[229] Endüstri Bakanlığı'nın yönetici komitelerinin toplantılarında, işletmelerde, üretim birimlerine yaptığı periyodik ziyaretlerinde, sendikalarla ve işçilerle toplantılarında, Che örgütlenme, denetimler ve yönetimin önemi üzerinde durmak için hiçbir fırsatı asla kaçırmadı.

Che, planlamanın yerleştirilmesinin öncüsü, denetim ve üst denetim yöntemlerinin sorumlusu ve araştırılmaya değer bir ekonomi için kadro eğitimi sisteminin yaratıcısı idi.

Che endüstriyi yönetti ve burada sosyalist üretim sisteminin yerleştirilmesini kolaylaştırdı. Küba endüstrisinin örgütlenmesini, en küçük kuruluşlar ve üretim birimlerine kadar uyguladığı sosyalist yönetim ilkelerine uygun olarak gerçekleştiren odur.

Che işçilere ve yönetici kadrolara sosyalist yönetim tarzını öğretti. Bunu, Fidel'in bu konudaki düşüncelerini parlak bir şekilde uygulayarak yaptı.

Havana
1959-1986

EK BÖLÜM

İdareciler için el kitabı

Okuyucuya, fabrika ve atölye idarecileri için hazırlanan ve Che' nin de hazırlanmasına yardımcı olduğu el kitabının genel bir görünümünü vermek için, bu el kitabının içindekiler bölümünün başlıca unsurlarını aşağıda aktarıyoruz.

Bölüm 1: Giriş

1) İçindekiler

2) El kitabının amaçları

3) El kitabının yararı

4) El kitabında söylenileni yerine getirme sorumluluğu

5) El kitabının çerçevesinin uygulanmasının ve gerçekleştirilmesinin doğrulanması

6) El kitabını daha iyi hale getirmek için idareciler tarafından yapılan önerilerin derlenmesi

7) Planlı ekonomi

12) Endüstri Bakanlığı'nın taşra delegasyonlarını düzenleyen yönetmeliğin özeti

14) İşletmenin temel yönetmeliği ve örgütlenme şeması

15) İdari birimin ve üretim biriminin temel yönetmeliği ve örgütlenme şeması

Not: İdari birimlerin ya da üretim birimlerinin idarecileri gibi, işletmelerin ve enstitülerin müdürleri de, işletmelerini ve birimlerini yöneten yönetmeliklerin örneklerini 14. ve 15. maddelerde öngörülen yerlere asacaklardır.

16) İdari birimi ya da üretim birimini düzenleyen yönetmelik

17) Konseyler ve komisyonlar: İşlevleri, nitelikleri ve amaçları

18) Müdür

19) İdareci

Bölüm 2: Temel kavramlar

2) Maliyetlerin analizi
3) Ekonomik analiz
4) Üretim meclisi
9) İdari ve teknik personelin eğitimi
10) Sosyalist yönetimin ilkeleri
11) Çalışma disiplini
13) Mali disiplin
15) Sosyalist yarışma
17) Liberalizmin tehlikeleri ve zararları
19) Üretkenlik
21) İdari çalışmanın basitleştirilmesi -analiz yöntemi, yaklaşım
22) Çalışma yasasının uygulanma alanı ve iş disiplini ihlalleri
24) Teknik, ekonomik ve politik alanlarda idarecinin sürekli eğitimi
25) Temel yıllık görevler

Bölüm 3: Teknik-ekonomik, matematik işlemsel planlar, endüstriel perspektif ve teknik gelişim planları

1) Teknik ve ekonomik plan
2) Matematik işlemsel plan
3) Endüstriel perspektif planı
4) Teknik gelişim planı
5) Endüstriel bakıma giriş

Bölüm 4: İdarecinin görevleri. Memurların ve işçilerin ödevleri, hakları ve sorumlulukları

1) İdarecinin görevleri
2) İdari birimin veya üretim biriminin memurlarının ödevleri, hakları ve sorumlulukları
3) İdari birim veya üretim birimi işçilerinin ödevleri, hakları ve sorumlulukları
5) İdarecinin kişisel olarak onaylaması gereken noktalar
6) İdarecinin vekil tayin edeceği durumlar
7) İdarecinin kişisel olarak denetlemesi gereken durumlar
8) Karar düzeyleri arasındaki ilişkiler
9) Geleceğin idari ve teknik kadrolarını bulma, seçme gereği

Bölüm 5: İdarecinin teknik ve ekonomik yönetimi

1) Envanterlerin denetimi: Endüstri Bakanlığı'nın temel görevi
2) Teknoloji ve yeni ürünler konusunda uluslararası ileriemeler

3) İdari birimin ya da üretim biriminin üretim kapasitesi ya da potansiyeli

7) Hakemlik komisyonu

10) Tasarruf yapmak ve üretim maliyetlerini azaltmak için sürekli çabalar

11) Yatırımlar

12) Teknik ve ekonomik denetimlerin temel göstergeleri

17) Atölyelerin ve idari birimlerin veya üretim birimlerinin alt bölümlerinin denetlenmesi

18) Banka hesapları

19) Teftişler ve raporlar

Bölüm 6: İdareciden istenilen özellikler

1) İdarecinin geliştirmesi gereken kişisel nitelikler

2) İdarecinin yok etmesi gereken hatalar

3) İdarecinin örnek olması

4) Çalışma zamanının kullanımı

5) Karakterin gelişimi

Bölüm 7:Örgütlenme, etkin çalışma metodları ve idari teknikler

1) Çalışmanın yönetimi

2) Yöneticilerin çalışmasının örgütlenmesi ve tekniği

3) Üretimin örgütlenmesi

4) Örgütlenmede kullanılan terimler sözlüğü

5) Yönetim biçimi: Kararları alma biçimleri

6) İstatistik raporların grafiksel tanıtımı

7) Otorite kurma sanatı

8) Otoritesini kabul ettirmek için kılavuzlar

9) "1 + 1" klasik formülü

10) Örgütlenme ilkeleri

11) Yönetim ilkeleri

12) Merkezi idari büro

13) Bir araştırma, bir cevap, bir doğrulama ya da bir karar gerektiren sorunların takibi

17) İstatistikler: Kavramlar ve kullanımı

18) İdarecilikte yönetim metodları

Bölüm 8: Eğitim

2) Büro şeflerinin ve sekreterlerin eğitimi

3) İdarecinin araştırması ve okuması gereken yazıların asgari bibliografisi

4) İdari birimde ya da üretim biriminde eğitimin planlanması, gerçekleştirilmesi ve denetlenmesi - eğitim konusunda komisyon oluşturulması

Bölüm 9: Teknik gelişim

2) Kaiite kontrolü
3) Buluşlar ve yeniiikler
4) Ağırlıklar ve ölçüler
5) Teknik normlar
6) Makinaiarın gelişimi

Bölüm 10: İletişim

1) İletişimler
2) Toplantıların tutanakları - genel kararlar
3) Yazışma
5) İlan yapıştırma panolarının, pusulaiarın vb. uygun biçimde kullanılması
6) Telefon
7) Konseylerin işleyişinin örgütlenmesi ve normları

Bölüm 11: Çalışma yasaları ve personele ilişkin sorunlar

1) Çalışma yasaları ve personele ilişkin sorunlar konusundaki bu bölümün amacı
2) Çalışma alanındaki yasalar, karamameler ve kararlar arasındaki ilişkiler
4) Personel şefi
5) İdari disiplin komisyonu (CODİAD)
7) Devamsızlık - sınıflandırma
8) Personel mukavelesi - asgari öğrenim
9) Bakanlığın diğer bölümlerinin olduğu gibi, idari birimlerin ya da üretim birimlerinin yönetici personelinin elemanlarının da taşraya gönderilmeleri
10) Açık makamlar: bir makamı doldurmak ya da boş bırakmak için kurallar

Bölüm 12: Çalışma normları

1) Çalışma normlarına giriş
2) Çalışma normlarının aşılması nedeniyle ödenen primler
3) Yetersiz üretim
4) Üretimin kesintiye uğradığı dönemlerin ödemeleri
5) Çalışma normları konusunda yönelimler

Bölüm 13: Ücret çizelgeleri

1) Ücret çizelgeleri sistemine giriş
2) İşçiler ve idari işçiler için yürürlükteki ücret çizelgesi
3) Çırakların ve onların çalıştırıcılarının ücretleri

Bölüm 14: Sosyalist rekabet

Bölüm 15: Gönüllü çalışma

1) Endüstri, Adalet, Şeker Endüstrisi bakanlıklarının ve Devrimci Küba İşçileri Merkezi'nin gönüllü çalışma üzerine ortak açıklaması

Bölüm 16: Yerel endüstriler konseyi (CİLO)

1) Konseylerin örgütlenmesi
2) Konseylerin idari eğitim kurslarına devamsızlık nedeniyle uygulanan yaptırımlar

Bölüm 17: Genel İlişkiler

2) Devrimci örgütlerle ve kitle örgütleriyle ilişkiler
3) Partiyle ilişkiler
4) Sendikayla ilişkiler
5) Endüstri Bakanlığı taşra delegasyonlarıyla (MİNİND) ilişkiler
6) CİLO ile ilişkiler
8) Hiyerarşik üstlerle ilişkiler
9) İşletmenin memurlarıyla ilişkiler

Bölüm 18: İş güvenliği ve iş sağlığı

1) İş güvenliği ve iş sağlığına giriş
2) 21 nolu bakanlık karamamesi - 1.100 nolu yasayla konulan güvenlik yardımları
3) Endüstride boya kuralı - uygulanması
4) İş güvenliği ve iş sağlığı teftişleri

Bölüm 19: Halkın savunması ve fabrikanın korunması

1) Halkın savunmasına giriş: Barış zamanındaki ve savaştaki rolü, örgütlenmesi ve işleyişi
2) Yangınları önleyici tedbirler
3) Kazaları önleyici program çalışmaları nasıl paylaştırılmalı?

"Che'nin Düşünceleri Bugün de Kesinlikle ve Tamamen Geçerlidir" bölümünün notları

1. 19 Ekim 1960'da, ABD hükümeti yeni devrimci hükümetin gerçekleştirdiği önlem ve reformları, Küba'ya karşı kısmi bir ticari ambargoyla yanıtladı. Ocak 1961'de, Washington Küba ile diplomatik ilişkilerini kesti ve tüm ABD yurttaşlarına bu ülkeye gitmeyi yasakladı. 1962 Şubat'ında, Başkan John Kennedy Küba'ya karşı topyekün bir ambargo ilan etti.

15 Nisan 1961'de, Washington'un parayla tuttuğu uçakların Santiago de Cuba ve La Havane'ya düzenledikleri saldırıda 7 Kübalı öldürüldü, 53 Kübalı da yaralandı. Bu saldırının kurbanlarını anmak üzere gerçekleştirilen büyük bir toplantı sırasında, Fidel Castro devrimin sosyalist karakterini kamuoyuna açıkladı. Ertesi gün, Washington'un silahlandırıp örgütlediği 1500 paralı asker Küba'yı Playa Girón'dan istila etti. Bu paralı askerler iki gün süren çarpışmalar sonucunda bozguna uğratıldılar.

2. ABD emperyalizminin saldırılarının tırmanışına yanıt olarak yayımlanan Birinci Havana Deklarasyonu Küba devriminin seyrini ve derin anti-empeyalist karakterini bir kez daha dile getirdi. Bu deklarasyon 2 Eylül 1960'da gerçekleşen büyük bir halk toplantısında kabul edilmişti.

31 Ocak 1962'de, Amerikan Devletler Örgütü Küba'yı saflarından ihraç etti. Meksika dışında kalan tüm Latin Amerika ülkeleri Küba ile diplomatik ilişkilerini kestiler. Bundan 4 gün sonra yayımlanan İkinci Havana Deklarasyonu'nda Küba'nın Amerika kıtasındaki devrimci mücadeleleri desteklediği yinelendi.

3. 26 Temmuz Hareketi'nin 1958 Nisan'ında yaptığı genel grev çağrısının başarısızlığa uğramasını fırsat bilen Batista rejimi Mayıs 1958'de, Sierra Maestra'lardaki isyancı orduya karşı kapsamlı bir as-

keri saldırı başlattı. İsyancı ordunun Temmuz 1958'de El Jigue muharebesinde kazandığı zafer devrimci güçlerin nihai karşı-saldırısının başlangıcı oldu.

4. Granma seferine katılanlardan Camilo Cienfuegos (1932-1959) isyancı orduda komutan ve 2. nolu Antonio Maceo birliğinin lideriydi. Ocak 1959'da isyancı ordunun genelkurmay başkanı oldu. 28 Ekim 1959'da, içinde bulunduğu uçağın deniz üzerinde kaybolması sonucu öldü.

5. 17 Nisan 1967'de, Che Guevara'nın yönettiği gerilla grubu ikiye ayrıldı. Ana grup Che'nin yönetiminde kaldı. Joaquín (Juan Vitalio Acuña) ise 17 savaşçıdan oluşan artçı grubun yönetimini aldı. Bu ayrılma ancak birkaç gün sürecekti, fakat her iki grubun bağlantısı birbiri ardı sıra kesin olarak koptu. 31 Ağustos'ta Joaquín'in grubundan arta kalanlar imha edildi.

6. Fidel Castro'nun "devrim içinde devrim" olarak nitelendirdiği rektifikasyon süreci, Kübalı halk yığınları arasında moral kaybının ve hareketsizleşmenin başgöstermesine ve bürokratik eğilimlerin artışına bir yanıt olarak, Küba Komünist Partisi tarafından 1986'da başlatılan büyük bir politik yeniden yönlendirme hareketidir.

Rektifikasyon, nitelik olarak yeni bir toplumsal temel üzerinde, ülkenin işçi ve köylülerini, politik olarak seferber edilmelerine ve komünist bilinçlerinin derinleştirilmesine dayanarak Küba'da sosyalizmin inşasına katmayı hedeflemektedir.

7. Mini tugaylar evler, okullar, anaokulları ve toplumsal amaçlı diğer yapıları inşa etmek üzere belirli bir süre için işyerlerince serbest bırakılan gönüllü kadın ve erkek işçilerden oluşmaktadır. 1970'li yılların ortasında dağıtılan bu mini tugaylar 1986'da, rektifikasyon süreci çerçevesinde yeniden oluşturuldular.

1. bölümün notları

1. *Sistem* sözcüğü burada "objektif gerçekliğe uygun olan ve araştırmacının çalışma ya da analizinin hedefini temsil eden bir unsurlar, özellikler ve ilişkiler dizisi" olarak kullanılmış ve tanımlanmıştır. "Bir sistem bir bütündür. Böyle olduğu içindir ki, birbirinden ayrı olarak ele alınan bileşenlerinin içinde başkaca olanaksız olan özelliklere sahip olabilir ya da sonuçlara neden olabilir. Bu tüm unsurlar, özellikler, ilişkiler ve sonuçlar dizisi özgül yer ve zaman koşullarında gerçekleşir." (Orlando Borrego, "Küba'da Ekonomi Yönetiminin Geliştirilmesi Sorunları Üzerine", ekonomik bilimler doktora tezi, Moskova, 1979).

Model sözcüğü araştırma konusunun -burada, Küba ekonomisininişleyişi ve daha sonraki gelişimi üzerine ışık tutmaya olanak veren organize bir düşünce anlamında kullanılmıştır. Bir model yaratmak gerçeklikle teori arasında bir bağlantı kurma şeklidir. Bu açıdan, bir model bir sistemin tasarımıdır.

2. Ernesto Che Guevara, "Küba'da Sosyalizm ve İnsan", 12 Mart 1965, *Le socialisme et l'homme à Cuba,* New York, Éditions Pathfinder, 1989, s.10.

3. E.Guevara, "Carta a José Medero", [José Medero'ya Mektup], 26 Şubat 1964, *El Che en la Revolución Cubana,* 7 cilt, Havana, Ed. Ministerio del Azúcar, 1966, cilt 1, s.441.

4. E.Guevara, "Küba'da Sosyalizm ve İnsan", op.cit., s.14.

5. *Bizim Amerika'mız* deyimi Küba Devrimi devrimcileri ve taraftarlarınca, emperyalistlerin Amerika'sının tersine, ezilen ve sömürülenlerin Amerika'sına atıfta bulunmak için sıkça kullanılmıştır. Kübalı devrimci José Martí "Nuestra América" başlıklı bir denemede, bu deyimi bu anlamda kullanan ilk kişidir.

6. 26 Temmuz 1953'de, Fidel Castro, Fulgencio Batista rejimi karşısında devrimci mücadelenin başlangıcını ifade eden, Santiago de Cuba'daki Moncada Kışlası'na karşı başarısız olan bir saldırıyı yönetti. Saldırıyı takiben, Batista güçleri tutsak alman devrimcilerin elliden fazlasını katlettiler. Fidel Castro ve diğer devrimciler tutuklandılar ve yargılanarak hapis cezasına çarptırıldılar. 1955 Mayıs'ında, halkın yürüttüğü bir savunma kampanyasının sonucunda, Batista rejiminin bu devrimcileri affetmek zorunda kalmasıyla serbest bırakıldılar.

7. E.Guevara, *El diario del Che en Bolivia* [Bolivya'da Che'nin Günlüğü], Havana, İnstituto del Libro, 1968, s.206.

8. E.Guevara, "Notas para el estudio de la ideologiá de la Revolución Cubana", [Küba Devrimi'nin İdeolojisinin İncelenmesi Üzerine Notlar], Ekim 1960, *El Che en la Revolución Cubana,* cilt 1, s.353.

9. Karl Marx, "İlk Almanca Baskıya Önsöz", *Kapital,* 3 cilt, Moskova, Éditions du Progrès, 1982, birinci kitap, s.16. (İtalikler Karl Marks' a ait.)

10. Karl Marx, *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı,* Moskova, Éditions du Progrès, 1975, s.209.

11. K.Marx ve Friedrich Engels, "Komünist Partisi Manifestosu",

Seçme Eserler, 3 cilt, Moskova, Éditions du Progrès, 1978, cilt 1, s.117.

12. E.Guevara, "Discurso pronunciado en el acto de entrega de los Certificados de Trabajo Comunista" [Bir komünist çalışma sertifikalarının verilmesi töreninde yapılan konuşma], 11 Ocak 1964, *El Che en la Revolución Cubana,* cilt 5, s.9-10.

13. Küba'nın bağımsızlığı için İspanya'ya karşı devrimci savaş 1868'de başladı ve 10 yıl sürdü.

14. E.Guevara, "Reuniones bimestrales del Ministerio de Industrias en las que participaban los directores de empresas, los delegados provinciales y los viceministros" [Endüstri Bakanlığı'nın, işletme müdürleri, taşralı delegeler ve bakan yardımcılarının katıldığı, iki ayda bir yapılan toplantıları], 12 Ekim 1963, *El Che en la Revolución Cubana,* cilt 6, s.387. (italikler Carlos Tablada'ya ait.)

15. E.Guevara, "Bir Aile Meselesi", Jean Daniel'le yapılan görüşme, *L'Express,* 25 Temmuz 1963, s.9.

16. "Dileğimiz partimizin bir kitle partisi halini almasıdır. Fakat bu ancak kitleler öncünün düzeyine eriştiğinde, yani komünizm için eğitildiklerinde mümkün olacaktır." (E.Guevara, "Küba'da Sosyalizm ve İnsan", op. cit., s.17.)

17. K.Marx ve F.Engels, "Alman İdeolojisi", *Seçme Eserler,* cilt 1, s.37-38 (İtalik olarak yazılanlardan "devrim", "egemen" ve "diğerini deviren" sözcükleri Marx'a, diğerleri Carios Tablada'ya ait.)

18. 1845'de, "Feuerbach Üzerine Tezler"inde, Marx insanın yanlış olan antropolojik temel bilgisinii reddetti. Altıncı tezinde, yerinde olarak şunu belirtti:

"Feuerbach dinsel özü *insansal* öze indirgiyor. Ama *insansal öz,* tek tek her bireyin doğasında bulunan *bir soyutlama değildir.* Gerçekliği içerisinde, bu, toplumsal ilişkilerin bütünüdür.

"Bu gerçek özün eleştirisine girmeyen Feuerbach bunun sonucu olarak:

"1. *Soyut, yalıtılmış bir insan bireyini varsayarak, tarihsel süreci göz önünde bulundurmamak* ve dinsel duyguyu kendi başına bir şey olarak saptamak zorunda kalmıştır.

"2. Dolayısıyla insansal öz, onda ancak bir "tür" olarak, birçok bireyi salt *doğal olarak* birleştiren içsel, dilsiz bir genellik olarak anlaşılabilir."

Karl Marx, "Feuerbach Üzerine Tezler", *Seçme Eserler,* cilt 1, s.8-

9.) (İtalik olan sözcüklerden "insansal", "yalıtılmış" ve "doğal olarak" sözcükleri Marx'a, diğerleri Carlos Tablada'ya ait.)

19. "Bütün üretim araçları arasında en büyük üretici güç, devrimci sınıfın bizzat kendisidir." (K.Marx, *Felsefenin Sefaleti,* Paris, Éditions sociales, 1977, s.178.)

20. Karl Marx, "Her belirli üretim tarzı ve ona tekabül eden toplumsal ilişkiler, kısacası toplumun ekonomik yapısı, hukuksal ve siyasal üstyapının gerçek temelidir ve buna belirli toplumsal biçimler tekabül eder; üretim tarzı toplumsal, politik ve genel olarak entelektüel yaşamın niteliğini belirler görüşü"nü açıkladı. (Karl Marx, "Meta ve Para", *Kapital,* birinci kitap, s.86.)

21. K.Marx ve F.Engels, "Alman İdeolojisi", op. cit., s.39

22. K.Marx, "Gotha Programının Eleştirisi", *Seçme Eserler,* cilt 3, s.45 (İtalikler Carlos Tablada'ya ait.)

23. E.Guevara, "Sobre el Sistema Presupuestario de Financiamiento" [Bütçeye Dayalı Finansman Sistemi Üzerine], *El Che en la Revolución Cubana,* cilt 1, s.191.

24. E.Guevara, "Küba'da Sosyalizm ve İnsan", op.cit., s.10.

25. E.Guevara, yayınlanmamış yazılar. Che, "ekonomik devrimler" sözüyle Nikita Kruşçev rejiminde, 1963'den itibaren benimsenen önlemlere atıfta bulunuyor. (İtalikler Che'ye ait.)

26. 1922'nin Mart ayında, Rusya Komünist Partisi'nin XI. Kongresi'nde konuşan Lenin şunları söyledi: "Bir yıl boyunca geri çekildik. Şimdi parti adına "Yeter!" demeliyiz. Geri çekilmeyle hedeflenen amaca ulaşılmıştır. Bu dönem bitiyor ya da bitti. Şimdi bir başka hedef, güçleri yeniden toplama hedefi kendini dayatıyor. İşte yeni bir aşamaya geldik; sonuç olarak, geri çekilmeyi hemen hemen düzenli biçimde gerçekleştirdik." (V.İ.Lenin, "Rusya Komünist (Bolşevik) Partisi Merkez Komitesi Politik Raporu", 27 Mart 1922, *Eserler,* 45 cilt, Moskova, Éditions du Progrès, 1977, cilt 33, s.285.)

27. E.Guevara, "Sobre el Sistema Presupuestario de Financiamiento" op. cit., cilt 1, s.185.

28. E.Guevara, "Reuniones bimestrales", 21 Aralık 1963, cilt 6, s. 421-422.

29. Ernesto Che Guevara, yayınlanmamış yazılar, 1966.

30. Ernesto Che Guevara, yayınlanmamış yazılar, 1966.

2. bölümün notları

31. Ocak 1921'de yayımlanan bir broşürde, Lenin şöyle yazdı: "Politika ekonominin yoğunlaşmış ifadesidir. [...] Politika ekonomi karşısında baskın çıkmaktan geri kalamaz.. Başka şekilde düşünmek, Marksizmin abecesini unutmaktır." (V.İ.Lenin, "Bir Kez Daha Sendikalar", *Eserler*, cilt 32, s.82.)

32. E.Guevara, "Küba'da Sosyalizm ve İnsan", op.cit., s.10.

33. age., s.17.

34. E.Guevara, "Discurso pronunciado en el acto de presentación de los miembros del Partido Unido de la Revolución Socialista de la Textilera Ariguanabo" [Ariguanabo Tekstil Fabrikası'nın Birieşik Sosyalist Devrim Partisi üyelerinin tanıştırılması töreninde yapılan konuşma], 25 Mart 1963, *El Che en la Revolución Cubana,* cilt 4, s.389. (İtalikler Carlos Tablada'ya ait.)

35. E.Guevara, "Reuniones bimestrales", 21 Aralık 1963, cilt 6, s.423. (İtalikler Carlos Tablada'ya ait.)

36. E.Guevara, "Discurso pronunciado en el acto de homenaje a los obreros, empleados y administradores de las fábricas que rompieron records de producción; y para recibir las herramientas y equipos que donaron los trabadajores de la República Democrática Alemana, en el teatro de la Central de Trabajadores de Cuba, el 21 de agosto de 1962" [21 Ağustos 1962'de, Küba İşçileri Federasyonu Tiyatrosu'nda, üretim rekorlarını kıran fabrikaların işçileri, memurları ve idarecileri onuruna ve Demokratik Almanya Cumhuriyeti işçileri tarafından verilen araç ve malzemeleri kabul etmek üzere yapılan törende yapılan konuşma], *El Che en la Revolución Cubana,* cilt 4, s.429.

37. Fidel Castro, "Genç Komünistler Birliği IV. Kongresi Kapanış Konuşması", 4 Nisan 1982, *Üç Kongrenin Söylevleri,* Havana, Editora Política, 1982, s.90-91, 103'den 105'e kadar, 114.

3. bölümün notları

38. Lenin'in NEP konusundaki görüşü *Eserler*'inin 32. ve 33. ciltlerinde yayımlanan makale ve söylevlerinde ifade edilmiştir.

39. Che'nin atıfta bulunduğu ve "Bütçeye Dayalı Finansman Sistemi Üzerine" denemesinde aktardığı Lenin'in teorisi şöyledir:

"Ekonomik ve politik gelişimin eşitsizliği, kapitalizmin mutlak bir yasasıdır. Bundan çıkacak sonuç, sosyalizmin önce az sayıdaki bazı kapitalist ülkelerde, hatta tek bir ülkede bile zafere ulaşmasının mümkün olduğudur. Bu ülkenin zafere ulaşan proletaryası, kapitalistleri mülksüzleştirdikten ve orada sosyalist üretimi örgütledikten sonra, öteki ülkelerin ezilen sınıflarını kendi yanına çekerek, onları kapitalistlere karşı ayaklanmaya iterek, zorunlu durumlarda, sömürücü sınıflara ve onların devletlerine karşı askeri güç dahi kullanarak kapitalist dünyanın geri kalanına *karşı* çıkacaktır. Proletaryanın burjuvaziyi devirerek zafere ulaştığı toplumun siyasi biçimi, henüz sosyalizme geçmemiş devletlere karşı mücadelesinde, belirli bir ulusun ya da ulusların proletaryasının güçlerini giderek merkezileştiren demokratik bir cumhuriyet olacaktır . Ezilen sınıfın, yani proletaryanın diktatörlüğü olmaksızın sınıfların ortadan kaldırılması olanaksızdır. Sosyalist cumhuriyetlerin gerici devletlere karşı uzun ve inatçı mücadelesi olmaksızın, sosyalist düzen içerisinde, ulusların özgür birliğinin kurulması olanaksızdır." ("Avrupa Birleşik Devletleri Sloganı Üzerine", *Eserler,* cilt 21, s.354-355.)

40. V.İ.Lenin, "Rusya Devrimi'nin İlk 5 Yılı ve Dünya Devriminin Perspektifleri: Komünist Entemasyonal'in IV Kongresi'ne sunulan rapor, 13 Kasım 1922", *Eserler*, cilt 33, s.430'dan 433'e kadar.)

41. *Beyaz ordular* Ekim Devrimi sonrasında, Çarlık Rusyası'nın eski imparatorluğunun her yerinde, toprak sahipleri ve kapitalistler tarafından örgütlenen karşı-devrimci güçlerdir. Bu güçler ülkeyi istila eden belli başlı emperyalist orduların desteğini elde ettiler. Alman birlikleri eski imparatorluğun nüfusunun üçte birini barındıran toprakları işgal ettiler. İngiliz ve Japon devletleri doğuda Vladivostok limanını işgal ettiler. Kuzeyde ise, İngiliz ve ABD hükümetleri Murmansk ve Arkangelsk limanları ile bunlara komşu olan toprakları aldılar.

42. E.Guevara, "Sobre el Sistema Presupuestario de Financiamiento" op. cit., cilt 1, s.182'den 184'e kadar. (İtalikler Carlos Tablada' ya ait.)

43. Wlodzimiers Brus 1921'de, Varşova yakınlarında doğdu. Doktorasını 1950'de, Varşova Planlama ve İstatistik Yüksek Okulu'nda yaptı. Sosyal Bilimler Enstitüsü ve Planlama Yüksek Okulu'nda Ekonomi Politik Bölümü Müdürü idi. 1957'den 1962'ye kadar Bakanlar Kurulu Başkan Yardımcılığı yaptı.

Gomulka hükümeti sırasında politik ve ekonomik düzeyde büyük bir etkinliğe sahipti. 1968 Mart'ında, Polonya Komünist Partisi Merkez Komitesi'nden ve birkaç hafta sonra da partiden ihraç edildi. Re-

vizyonist tutumları bütün akademik görevlerinden uzaklaştırılmasına neden oldu.

44. Wlodzimiers Brus, *El funcionamiento de la economía socialista* [Sosyalist Ekonominin İşleyişi], Barselona, Editorial Oikos-Tau, 1969, s.61.

45. Lenin'in, Nisan 1917'de, Rusya'ya gelişinin hemen sonrasında kaleme aldığı tezleri -"Devrimimizde Proletaryanın Görevleri"- işçileri ve köylüleri iktidarı almaya yöneltmede Bolşevik partiyi yönlendirdi. (*Eserler,* cilt 24, s.11'den 16'ya kadar.)

46. Menşevikler Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin azınlık fraksiyonu olarak 1903'deki II. Kongre'de, Lenin tarafından yönetilen partinin çoğunluğuna (bolşevik) muhalefet olarak ortaya çıktılar. Rusya'nın gündeminde sadece bir burjuva devriminin olduğu iddiasıyla, işçilerin ve köylülerin iktidarı almalarına muhalefet ettiler. 1907'den itibaren, giderek daha sağa savruldular. 1917 başında, kapitalistler lehine olan geçici hükümette yer aldılar ve 1917 Ekim Devrimi'ne karşı çıktılar.

Lenin'in yanıtladığı Soukhanov 1909'dan 1919'a kadar menşeviklerin üyesiydi. 7 ciltlik bir eser olan *Devrim Üzerine Notlar*'ı yazdı.

47. Almanya'da devrimci bir ayaklanma için perspektifleri değerlendirerek, Marx Engels'e 1856'da şu mektubu yazdı: "*The whole thing in Germany* [Almanya'da olup bitenler] *to back the Proletarian revolution by some second edition of the Peasants' war* [proletarya devrimini köylülerin savaşının bir tür ikinci baskısıyla destekleme] olanağına bağlı olacaktır. Bu durumda, iş harika olacak." ("Marx'dan Engels'e, Manchester'e", 16 Nisan 1956, *Marx, Engels: Temmuz 1853'den Haziran 1857'ye Kadar Mektuplar,* Paris, Éditions Sociales, cilt 4, s.299-300.)

48. V.İ.Lenin, "Devrimimiz Üzerine", 16 Ocak 1923, *Eserler,* cilt 33, s.491-492.

49. Sovyetler'in 1921 Aralık'ında toplanan IX. kongresi açlıktan doğrudan etkilenen insanların toplam sayısını 22 milyon olarak değerlendirdi.

50. V.İ.Lenin, "Moskova Sovyeti Plenier Meclisi'nde yapılan konuşma, 20 Kasım 1922", *Eserler,* cilt 33, s.451.

51. V.İ.Lenin, "Ayni Verginin El Koymaların Yerini Alması Üzerine Rapor", 15 Mart 1921, *Eserler,* cilt 32, s.234.

52. V.İ.Lenin, "Devrimimiz Üzerine", op. cit., cilt 33, s.491.

53. V.İ.Lenin, "Konferansın Kapanış Konuşmaları", 28 Mayıs 1921, *Eserler,* cilt 32, s.465.

54. V.İ.Lenin, "Ekim Devrimi'nin 4. Yıldönümü İçin", 14 Ekim 1921, *Eserler,* cilt 33, s.51.

55. V.İ.Lenin, "Rusya Komünist (Bolşevik) Partisi Merkez Komitesi Politik Raporu", 27 Mart 1922, op. cit., cilt 33, s.274. (İtalikler Carlos Tablada'ya ait.)

56. V.İ.Lenin, "Ayni Verginin El Koymaların Yerini Alması Üzerine Rapor", 15 Mart 1921, op. cit., cilt 32, s.228.

57. *Smiéna Viekh,* 1921'de Prag'da yayımlanan bir dizi makalenin, sonra Ekim 1921'den Mart 1922'ye kadar Paris'te yayımlanan bir gazetenin ismiydi. Alexandre V.Kolçak Ekim Devrimi'nden sonra Sibirya'da Bolşeviklere muhalif bir hükümet kuran çarcı bir amiraldi. İç savaş sırasında, Kızıl Ordu tarafından yenilgiye uğratılan beyaz orduyu yönetti.
Kolçak Şubat 1920'de, silahlı karşı-devrimdeki rolü nedeniyle infaz edildi.

58. V.İ.Lenin, "Rusya Komünist (Bolşevik) Partisi Merkez Komitesi Politik Raporu", 27 Mart 1922, op. cit., cilt 33, s.291'den 293'e kadar. (İtalikler Carlos Tablada'ya ait.)

59. Brest-Litovsk barış anlaşması Mart 1918'de, Almanya'nın yeni Sovyetik hükümete karşı savaşının sonucunu ilan etti. Lenin savaşın sürdürülmesinin Sovyetik devletin temelini, işçiler ve köylüler arasındaki ittifakı ve kendini savunabilme kapasitesini parçalayacağını vurgulayarak, Alman kapitalistleri tarafından dayatılan son derece aleyhte maddelerin kabul edilmesini savundu.

60. V.İ.Lenin, "Ayni Verginin El Koymaların Yerini Alması Üzerine Rapor", 15 Mart 1921, *Eserler,* cilt 32, s.228. (İtalikler Carlos Tablada'ya ait.)

61. V.İ.Lenin, "Yeni Ekonomik Politika Koşullarında Sendikaların Rolü ve Görevleri: Rusya Komünist (Bolşevik) Partisi Merkez Komitesi'nin 12 Ocak 1922 tarihli kararı", *Eserler,* cilt 3, s.185-186. (İtalikler Carlos Tablada'ya ait.)

62. E.Guevara, yayınlanmamış yazılar, 1966.

63. Che'nin hafızası onu yanıltmıyor. Bakınız: V.İ.Lenin, *Eserler,* cilt 33, s.501'den 517'ye kadar.

64. E.Guevara, yayınlanmamış yazılar, 1966.

4. bölümün notları

65. Ulusal Tarım Reformu Enstitüsü (İNRA) Endüstri Bölümü'nün kuruluşu 21 Kasım 1959'da, 94 nolu kararla düzenlendi. 26 Kasım 1959'da Bakanlar Konseyi Che'yi Ulusal Banka'nın başkanlığına atadı. Bu yeni sorumluluk onun dikkatini Endüstri Bölümü'nden ve daha sonra ona verilen diğer sorumluluklardan uzaklaştırmadı.

Endüstri Bakanlığı 1961'de Che Guevara'nın yönetimi altında ayrı bir yapı olarak kurulduğunda, İNRA, şeker rafinerileri gibi tarıma doğrudan bağlı endüstri işletmelerinin sorumluluğunda kaldı. İNRA 1962'den 1965'e kadar Carlos Rafael Rodriguez tarafından yönetildi.

66. Sierra Maestra dönemi devrimci savaş safhasıdır. Bu savaş süresince, isyancı ordu Fidel Castro'nun yönetimi altında, güney-doğu kıyısında, Sierra Maestra dağlarında Batista diktatörlüğüne karşı mücadele etti.

67. 17 Mayıs 1959 tarihli Tarım Reformu Yasası özel mülkiyetleri 30 *caballerías* (yaklaşık 1000 akr -1 akr: yaklaşık 52 ar- ya da 400 hektar) ile sınırladı. Bu yasanın uygulanmasıyla, Küba'da birçoğu ABD şirketlerine ait olan büyük toprak mülkiyetlerine el konuldu ve bunlar hükümetin eline geçti. Bu yasa aynı zamanda topraksız ortakçılara, çiftçilere ve tapusu olmayan tarımcılara, üzerinde çalıştıkları toprak üzerinde hak tanıdı. 4 Ekim 1963'de kabul edilen ikinci bir Tarım Reformu Yasası özel mülkiyetleri 5 *caballerías* ile (yaklaşık 167 akr ya da 67 hektar) ile sınırladı.

68. 1959 Kasım'ında, devrimci hükümet Çalışma Bakanlığı'na bir işletmeye, mal sahibini değiştirmeden, idaresinin denetimini almak için "müdahalede bulunma" izni veren bir yasayı onayladı. İşçiler çoğu kez sermayelerin kaçışını, üretimin sabote edilmesini, mülk sahiplerinin işçi karşıtı politikalarını ve diğer suiistimallerini engellemek için bu inisiyatifi kullandılar. Bakanlığın müdahale ettiği işletme sahipleri hala kar hakkına sahiptiler. Gerçekte, bu şirketlerin sahiplerinin çoğu ülkeyi terk ettiler. Devrimci hükümet bu uygulamadan ekonominin büyük sektörlerinin ulusallaştırıldığı 1960'a kadar yararlandı.

69. E.Guevara, "Discurso pronunciado en una reunión con los directores y jefes de Capacitacíon de las Empresas Consolidadas y secretarios de Educacíon y de Trabajo de los veinticinco sindicatos nacionales de industrias" [Konsolide işletmelerin eğitim müdürleri ve sorumlularıyla ve 25 ulusal endüstri sendikasının eğitim ve çalışma sekreterleriyle yapılan bir toplantıda yapılan konuşma], 16 Mart 1962, *El Che en la Revolución Cubana,* cilt 4, s.105-106

70. Endüstri Bakanlığı tarafından yayımlanan *Nuestra Industria: Revista Económica*'da, çeşitli yoldaşlar tarafından yazılan makaleler bütçeye dayalı finansman sisteminin maliye ve muhasebe düzeyinde işleyişini anlatıyorlar.

71. E.Guevara, "Yugoslavia, un pueblo que lucha por sus ideales" [Yugoslavya, İdealleri İçin Mücadele Eden Bir Halk], *El Che en la Revolución Cubana,* cilt 1, s.33'den 35'e kadar. (İtalikler Carlos Tablada' ya ait.)

72. İNRA'mn Endüstri Bölümü feshedildi. Bankacılık sistemini merkezileştiren Küba Ulusal Bankası'na ilişkin yasa ile Konut Bakanlığı ve Merkezi Planlama Komisyonu'nu kuran başka yasalar kabul edildi.

73. "Birleşik Petrol İşletmesi var olan üç emperyalist rafineri şirketinin (Esso, Texaco ve Shell) birleşmeleriyle kurulmuş, denetim sistemlerini korumuş, hatta bazı durumlar için mükemmelleştirmişlerdir. Endüstri Bakanlığı'mız bu sistemi örnek almıştır. Bu işletmelerin gelenekleri arasında merkeziyetçilik yoktu, bunun için gerekli pratik koşullar da mevcut değildi. Ulusal deneyim temeline dayalı olarak bu sistem yaratıldı. Bakanlığımıza bağlı hafif endüstri dalında, en iyi şirketler arasında birinciliği alan Birleşik Un İşletmesi buna örnek gösterilebilir." (E.Guevara, "Sobre el Sistema Presupuestario de Financiamiento" op. cit., cilt 1, s.185.)

74. Aralık 1959'da, Che Dr. Salvador Vilaseca'den yüksek matematik öğrenmeye başladı. Bu dersleri 1965'de Afrika ve Bolivya'daki enternasyonalist görevlerini yerine getirmek için Küba'dan ayrılmasına kadar sürdürdü.

75. E.Guevara, "Reuniones bimestrales", 21 Aralık 1963, op. cit., cilt 6, s.420.

76. 31 Aralık 1962'de, 1084 nolu yasa işletmelerin mali işlem ve planlamaları ile ulusal bütçe arasındaki ilişkiyi düzenledi. 23 Ağustos 1963'de 1122 nolu yasa bütçeye dayalı finansman sisteminin uygulanmasını düzenledi.

77. Lenin bu noktayı, Ekim Devrimi'nin 1. yıldönümü ile ilgili yaptığı konuşması da dahil, defalarca yeniden ele aldı. Bu konuşmasında şunları söyledi: "Dünya çapında mücadelenin yol açtığı devrimi başlatmak zorunda kaldıysak, bu hiçbir şekilde Rus proletaryasının basit yetenekleri gereği ya da Rus proletaryasının diğerlerinden daha önde olmasından değil, tersine, kapitalizmin geri kalmışlığından, özellikle

zayıf olması yüzünden ve özel olarak, zorlayıcı askeri ve stratejik durum ve koşullar yüzündendir. Bu nedenle, olaylar sırasında, diğer müfrezelerin ayağa kalkmasını ve yürüyüşe geçmesini beklemeksizin, onların önüne geçmek zorunda kaldığımızın her zaman farkında olduk." (V.İ.Lenin, "Devrimin Yıldönümü Üzerine Konuşmalar", 6 Kasım 1918, cilt 28, s.138.)

78. E.Guevara, "Reuniones bimestrales", 11 Temmuz 1964, op. cit., cilt 6, s.506-507.

79. E.Guevara, "Sobre el Sistema Presupuestario de Financiamiento" op. cit., cilt 1, s.186-187. (İtalikler Che'ye ait.)

80. E.Guevara, "Reuniones bimestrales", 21 Aralık 1963, op. cit., cilt 6, s.421-422.

81. E.Guevara, "Sobre el Sistema Presupuestario de Financiamiento" op. cit., cilt 1, s.208'den 210'a kadar.

82. E.Guevara, "Reuniones bimestrales", 11 Temmuz 1964, op. cit., cilt 6, s.506.

5. bölümün notları

83. E.Guevara, "Notas para el estudio de la ideología de la Revolución Cubana" [Küba Devrimi'nin İdeolojisinin Araştırılması İçin Notlar], *El Che en la Revolución Cubana,* cilt 1, s.354.

84. E.Guevara, "Sobre el Sistema Presupuestario de Financiamiento" op. cit., cilt 1, s.200.

85. K.Marx, "Meta ve Para", *Kapital,* birinci kitap, s.81.

86. *Kapital*'in bu pasajını İspanyolcadan, İngilizce çevirisiyle karşılaştırarak çevirdik. (K.Marx, El capital, Havana, Editorial Nacional de Cuba, 1962, cilt 1, s.39-40.) *Kapital*'in Carlos Tablada tarafından aktarılan bu pasajının (Engels tarafından özenle kaleme alınan) İspanyolca ve İngilizce çevirileri gerçekten de en yaygın olan Fransızca çeviriden çok farklıdır. (Bakınız: K.Marx, *Le Capital,* Moskova, Éditions du Progrès, 1982, cilt 1, s.77.) (Bu not, kitabın İspanyolca'dan Fransızca'ya çevirisini yapan çevirmene ait.)

87. K.Marx, "Meta ve Para", *Kapital,* birinci kitap, s.84-85. (İtalikler Carlos Tablada'ya ait.)

88. E.Guevara, "Sobre el Sistema Presupuestario de Financiamiento" op. cit., cilt 1, s.200.

89. E.Guevara, "Küba'da Sosyalizm ve İnsan", op.cit., s.10.

90. age., s.8.

91. "Daha önceki bütün devrimlerde, eylem tarzı değişmiyordu ve yalmzca bu eylemin başka türlü bir dağılımı, işin başka kişiler arasında yeni bir bölüştürülmesi sözkonusuydu: Komünist devrim, bunun tersine, daha önceki eylem *tarzına* karşı yönelmiştir." (Marx ve Engels, "Alman İdeolojisi", op. cit., s.37) (İtalikler Marx ve Engels'e ait.)

92. *Ekonomi Politik El Kitabı* Sovyetler Birliği Bilimler Akademisi Ekonomi Enstitüsü tarafından yayımlandı.

93. E.Guevara, "Sobre el Sistema Presupuestario de Financiamiento" op. cit., cilt 1, s.197'den 200'e kadar. (İtalikler Che'ye ait.)

94. E.Guevara, "Consideraciones sobre los costos de producción como base del análisis económico en las empreras sujetas al sistema presupuestario" [Bütçeye Dayalı Finansman Sistemine Tabi İşletmelerde Ekonomik Analizin Temeli Olarak Üretim Maliyetleri Üzerine Düşünceler], Haziran 1963, *El Che en la Revolución Cubana,* op. cit., cilt 1, s.156.

95. O sırada Dış Ticaret Bakanı olan Alberto Mora'nm, bir Küba dergisi olan *Comercio Exterior*'da yayımlanan ve *Nuestra Industria: Revista Económica*'nın 3. sayısında (Havana, Ekim 1963) tekrar basılan "En tomo a la cuestión del funcionamiento de la ley valor en la economía Cubana de los actuales momentos" [Değer Yasasının Günümüzde Küba Ekonomisindeki İşlevi Üzerine] başlıklı yazısıdır sözkonusu olan.

96. Che Guevara'nm "Consideraciones sobre los costos de producción" [Üretim Maliyetleri Üzerine Düşünceler] makalesine bir gönderme sözkonusudur.

97. E.Guevara, "Sobre la ley del valor, contestando algunas afirmaciones sobre el tema" [Bu Konudaki Bazı İddialara Yanıt Olarak Değer Yasası Üzerine], Ekim 1963, *El Che en la Revolución Cubana,* op. cit., cilt 1, s.170-171.

98. E.Guevara, "Küba'da Sosyalizm ve İnsan", op. cit., s.9-10.

6. bölümün notları

99. Bakınız: K.Marx, *Kapital,* özellikle birinci kitap, 3. bölüm, "Para ya da Metanın Dolaşımı" ve üçüncü kitap, 5. kısım, 21.'den 36.'ya kadar olan bölümler, "Karın Faize ve İşletme Karına Bölünmesi, Faiz

Getiren Sermaye". Yine bakınız: E.Guevara, "La banca, el crédito y el socialismo" [Banka, Kredi ve Sosyalizm], Mart 1964, *El Che en la Revolución Cubana,* op. cit., cilt 1, s.213'den 234'e kadar veya *Cuba Socialista* dergisi, sayı 31. Orada Che *Kapital*'den seçilmiş yerinde pasajlara başvurarak banka üzerine görüşünü açıklıyor.

100. E.Guevara, "La banca, el crédito y el socialismo" op. cit., cilt 1, s.215.

101. Paranın Marks tarafından belirtilen diğer 3 işlevi (biriktirme, ödeme aracı ve evrensel paradır (dış ticaret). (K.Marx, "Para ya da Metanın Dolaşımı", *Kapital,* birinci kitap, s.99'dan 147'ye kadar.)

102. E.Guevara, "Sobre el Sistema Presupuestario de Financiamiento" op. cit., cilt 1, s.188. (İtalikler Che'ye ait.)

103. K.Marx, *Kapital,* birinci kitap, s.139.

104. E.Guevara, "Reuniones bimestrales", 22 Ocak 1962, op. cit., cilt 6, s.151

105. E.Guevara, "Reuniones bimestrales", 10 Mart 1962, op. cit., cilt 6, s.180-181.

106. Luis Alvarez Rom, "Sobre el método de análisis de los sistemas de financiamiento" [Finansman Sistemlerinin Analiz Metodları Üzerine], Cuba Socialista, sayı 35, Haziran 1964.

107. E.Guevara, "La banca, el crédito y el socialismo" op. cit., cilt 1, s.215.

108. age., s.217.

109. age., s.232.

110. Joseph Stalin, Cuestiones del Leninismo, Moskova, Ediciones en Lenguas Extranjeras, 1941, s.416. (Che aktarmış.)

111. E.Guevara, "La banca, el crédito y el socialismo" op. cit., cilt 1, s.225-226. (İtalikler Carlos Tablada'ya ait.)

112. K.Marx, *Kapital,* üçüncü kitap, s.641'den 643'e kadar. İtalik olarak yazılan sözcüklerden "hiçbir zaman" ve "bedava kredi" sözcükleri Marx'a, diğerleri Che'ye ait. ("La banca, el crédito y el socialismo"da aktarılmış.)

113. K.Marx, *Kapital,* üçüncü kitap, s.407. (İtalikler Marx'a ait.)

114. E.Guevara, "La banca, el crédito y el socialismo" op. cit., cilt 1, s.222.

115. Che "Sobre el método de análisis de los sistemas de financiamiento" (op. cit.) makalesine gönderme yapıyor.

116. E.Guevara, "La banca, el crédito y el socialismo" op. cit., cilt 1, s.222-223.

117. E.Guevara, "Sobre el Sistema Presupuestario de Financiamiento" op. cit., cilt 1, s.187.

118. Bu noktada, Che Luis Alvarez Rom'un bir araştırmasından alıntılar aktarıyor:

"Bu sistemde [bütçeye dayalı finansman sistemi], devlet sektöründe ticari verimlilik ilkesi tamamiyle biçimseldir ve planın egemenliği altındadır. Amaç, yalnızca ekonomik hesaplamayı, muhasebeyi, mali denetimi, vb. sağlamaktır. Bu ilke hiçbir zaman, üretimin toplumsal içeriğine fetişist bir biçimde egemen olamaz. İşletme devletten ayrı olarak hiçbir mülkiyete sahip değildir. Bu nedenle, üretimin sonuçlarını ve gelirlerini biriktiremez ya da özel fonlar halinde alıkoyamaz.

"Bütçeye dayalı finansman sisteminde, alım-satım ancak devletin başka mülkiyet biçimlerine satış yaptığı yerlerde gerçekleştirilebilir. Bir meta değişimi özelliğine sahip olan bu ticari değişim sırasında, işletme üretim ve piyasaya sürme sürecinin başından sonuna kadar biriken gider ve fonların tamamını metaların satışıyla elde edilen gelirleri yatırarak ulusal bütçeye aktarır. Bu şekilde, hiçbir ekonomik etkisi olmayan, basit muhasebe işlemleri olmaktan öteye gitmeyen biçimsel ödemeler ve denkleştirme ara işlemlerinin bazıları örgütsüzlük ya da savsak-çılık, vb. yüzünden tamamlanmadan kalsa da, ekonomik bir içerik taşıyan biricik işlem olan son değişim gerçekleşirse, ulusal birikim fonları bundan zarar görmez. Bu sistem, devlet işletmelerinin mallara ve alacaklara sahip olduğu düşüncesini yok eder. Bu ise, Marksizm-Leninizmin felsefi gelişimini kamçılar. İşletme öz fonları alıkoyamadığından ve biriktiremediğinden, faizli başka vergi ve borçları gereksiz kılar. Bu sayede, daha şimdiden, sürecin gelişimi sırasında birbirleriyle çatışacak olan kategorileri temelinden söküp atar, onların biçimsel varlıklarına son verir."

119. E.Guevara, "La banca, el crédito y el socialismo" op. cit., cilt 1, s.229.

120. E.Guevara, "Sobre el Sistema Presupuestario de Financiamiento" op. cit., cilt 1, s.201. (İtalikler Che'ye ait.)

121. E.Guevara, "Reuniones bimestrales", 20 Ocak 1962, op. cit., cilt **6**, s.151.

122. E.Guevara, "Consideraciones sobre los costos de producción como base del análisis económico en las empreras sujetas al sistema presupuestario", op. cit., cilt 1, s.155'den 160'a kadar. (İtalikler Carlos Tablada'ya ait.)

123. E.Guevara, "Sobre el Sistema Presupuestario de Financiamiento" op. cit., cilt 1, s.202-203.

7. bölümün notları

124. F.Castro, "Polonya'da, Katoviçe toplantısında yapılan konuşma", 7 Haziran 1972, *haftalık özet Granma gazetesi,* 12 Haziran 1972, s.5.

125. E.Guevara, "Sobre el Sistema Presupuestario de Financiamiento" op. cit., cilt 1, s.199-200.

126. E.Guevara, "Discurso pronunciado en el II Seminario Económico de Solidaridad Afroasiático" [II. Afrika-Asya Ekonomik Dayanışma Semineri'nde yapılan konuşma], 24 Şubat 1965, *El Che en la Revolución Cubana,* op. cit., cilt 5, s.361-362.

127. age., s.361'den 365'e kadar. (İtalikler Carlos Tablada'ya ait.)

128. E.Guevara, "Discurso pronunciado en la Conferencia Mundial Sobre Commercio y Desarrollo" [Dünya Ticaret ve Kalkınma Konferansı'nda yapılan konuşma], 25 Mart 1964, *El Che en la Revolución Cubana,* op. cit., cilt 5, s.91'den 93'e kadar.

129. E.Guevara, "Discurso pronunciado en el II Seminario Económico de Solidaridad Afroasiático", op. cit., cilt 5, s.360.

130. F.Castro, 3 Aralık 1971'de, Şili'nin Santiago şehrinde, yabancı gazetecilerle yapılan basın toplantısı, *haftalık özet Granma gazetesi,* 19 Aralık 1971, s.13.

131. K.Marx, *Grundrisse,* Paris, Éditions Anthropos, Collection "10-18", 1968, cilt 4, s.171. (İtalikler Marx'a ait.)

132. K.Marx, *Kapital,* üçüncü kitap, s.252-253

133. age., s.253.

134. E.Guevara, "Discurso pronunciado en el II Seminario Económico de Solidaridad Afroasiático", op. cit., cilt 5, s.363. (İtalikler Carlos Tablada'ya ait.)

135. age. (İtalikler Carlos Tablada'ya ait.)

136. age., s.363-364

137. Burada sözkonusu edilen beş anlaşmanın kapsamı Fidel Castro'nun bu anlaşmalara ilişkin olarak yaptığı ve 4 Ocak 1973 tarihli *Granma*'da aktarılan anlatımda bulunabilir. *Haftalık özet Granma*'da yayımlanan Fransızca çevirisi, 14 Ocak 1973.

138. F.Castro'nun, *Haftalık özet Granma*, 14 Ocak 1973, s.3.

139. *Granma*'nın bu başyazısı *Haftalık özet Granma*'da yeniden yayımlandı. 21 Ocak 1973, s.1.

8. bölümün notları

140. E.Guevara, "Discurso pronunciado en la clausura del Seminario 'La Juventud y la Revolución' ", ["Gençlik ve Devrim" Semineri kapamş konuşması], *El Mundo,* Küba, 10 Mayıs 1964. Aynı zamanda *El Che en la Revolución Cubana,* op. cit., cilt 5, s.150.

141. V.İ.Lenin, *Eserler,* cilt 29, s.413'den 438'e kadar.

142. E.Guevara, "Discurso pronunciado en la entrega de Certificados de Trabajo Comunista" [Komünist emek sertifikalarının verilmesi töreni sırasında yapılan konuşma], 15 Ağustos 1964, *El Che en la Revolución Cubana,* op. cit., cilt 5, s.223.

143. E.Guevara, "Discurso pronunciado en la clausura del Seminario 'La Juventud y la Revolución' ", 10 Mayıs 1964, *El Che en la Revolución Cubana,* op. cit., cilt 5, s.147.

144. E.Guevara, "Discurso pronunciado en la entrega de Certificados de Trabajo Comunista", 15 Ağustos 1964, *El Che en la Revolución Cubana,* op. cit., cilt 5, s.223.

145. E.Guevara, "Discurso pronunciado en la entrega de premios a los ganadores de la Emulación Socialista en el Ministerio de İndustrias en el teatro de la Central de Trabajadores de Cuba" [Küba İşçileri Merkezi Tiyatrosu'nda yapılan, Endüstri Bakanlığı içindeki sosyalist rekabeti kazananların ödül törenindeki konuşma], 22 Ekim 1964, *El Che en la Revolución Cubana,* op. cit., cilt 5, s.246.

146. E.Guevara, "Reuniones bimestrales", 11 Temmuz 1964, op. cit., cilt 6, s.510.

147. age., s.508.

148. E.Guevara, "Comunicado sobre el trabajo voluntario" [Gönüllü çalışma üzerine bildiri], *El Che en la Revolución Cubana,* op. cit., cilt 5, s.222.

149. E.Guevara, "Reuniones bimestrales", 5 Aralık 1964, op. cit., cilt 6, s.563.

9. bölümün notları

150. Yazar tarafından, Endüstri Bakanlığı'nda, Che'nin Birinci Bakan Yardımcısı Yoldaş Orlando Borrego Díaz ile 1979'da yapılan bir görüşmenin notları.

151. E.Guevara, "Discurso pronunciado en al acto de entrega de premios a los 45 obreros más distinguidos del Ministerio de İndustrias" [Endüstri Bakanlığı'mn en iyi 45 işçisine madalyalarının verilmesi sırasında yapılan konuşma], 30 Nisan 1962, *El Che en la Revolución Cubana,* op. cit., cilt 4, s.149-150.

152. E.Guevara, "Discurso pronunciado en al acto de entrega de premios a los obreros más destacados durante 1962" [1962'nin en iyi işçileri onuruna düzenlenen törende yapılan konuşma], 27 Ocak 1963, *El Che en la Revolución Cubana,* op. cit., cilt 4, s.341.

153. E.Guevara, "Comparecencia ante la T.V. sobre las normas de trabajo y la escala salarial" [Çalışma normları ve ücret çizelgesi konusundaki bir televizyon yayınından pasaj], 26 Aralık 1963, *El Che en la Revolución Cubana,* op. cit., cilt 4, s.599.

154. Karl Marx artık-değer üretimini, *Kapital*'in birinci kitabında, özellikle ikinci bölümde, "Paranın Sermayeye Dönüşmesi"nde, (s. 146'den 177'ye kadar) ve üçüncü bölümde, "Mutlak Artık-Değerin Üretimi"nde (s.178'den 196'ya kadar) inceliyor.

155. E.Guevara, "Discurso pronunciado en la entrega de premios a obreros más destacados del mes de Julio" [Temmuz ayının en başarılı işçilerine ödüllerinin verilmesi sırasında yapılan konuşma], 15 Eylül 1962, *El Che en la Revolución Cubana,* op. cit., cilt 4, s.62.

156. E.Guevara, "Comparecencia ante la T.V. sobre las normas de trabajo y la escala salarial", 26 Aralık 1963, *El Che en la Revolución Cubana, op.* cit., cilt 4, s.597.

157. age., s.572.

158. Departamento de Orientación Revolucionaria (DOR) Comité central del Partido Comunista de Cuba: *La organización salarial en Cuba (1959-1981),* [Küba Komünist Partisi Merkez Komitesi Devrimci Yönlendirme Bölümü: Küba'da Ücretlerin Düzenlenmesi (1959-1981)], 1983'de Havana'da yapılan bir konferanstan alınmıştır.

159. age.

160. E.Guevara, "Comparecencia ante la T.V. sobre las normas de trabajo y la escala salarial", 26 Aralık 1963, *El Che en la Revolución Cubana,* op. cit., cilt 4, s.573.

161. Augusto Martínez Sánchez, "La İmplantación del nuevo sistema salarial en las industrias de Cuba" [Küba'da Endüstrilerde Yeni Ücret Sisteminin Yerleştirilmesi], *Cuba Socialista,* sayı 26, Ekim 1963.

162. E.Guevara, "Comparecencia ante la T.V. sobre las normas de trabajo y la escala salarial", 26 Aralık 1963, *El Che en la Revolución Cubana,* op. cit., cilt 4, s.598-599.

163. E.Guevara, "Discurso pronunciado en la clausura del Consejo de la Central de Trabajadores de Cuba" [Küba İşçileri Federasyonu Konseyi kapanış konuşması], 15 Nisan 1962, *El Che en la Revolución Cubana,* op. cit., cilt 4, s.134-135.

164. A.M.Sánchez, "La İmplantación del nuevo sistema salarial en las industrias de Cuba", op.cit.

165. age.

166. E.Guevara, "Discurso pronunciado en la reunión con los los directores y jefes de Capacitación de las Empresas Consolidadas y secretarios de Educación y de Trabajo de los veinticinco sindicatos nacionales de industrias", 16 Mart 1962, *El Che en la Revolución Cubana,* op. cit., cilt 4, s.109.

167. E.Guevara, "Discurso pronunciado en la graduación en la escuela de administradores Patricio Lumumba" [Patrice Lumumba İdareciler Okulu'nda derece alanlar için düzenlenen törende yapılan konuşma], 21 Aralık 1962, *El Che en la Revolución Cubana,* op. cit., cilt 4, s.321.

168. E.Guevara, "Comparecencia ante la T.V. sobre las normas de trabajo y la escala salarial", 26 Aralık 1963, *El Che en la Revolución Cubana,* op. cit., cilt 4, s.602.

169. E.Guevara, "Sobre el Sistema Presupuestario de Financiamiento" op. it., cilt 1, s.196-197. (İtalikler Che'ye ait.)

170. Ödeme biçimleri Çalışma Bakanlığı tarafından basılan "Bases para la organización de los salarios y sueldos de los trabajadores" [İşçilerin ücretlerinin ve gelirlerinin düzenlenmesi için temel unsurlar] isimli broşürde detaylı olarak sergilendi.

171. A.M.Sánchez, "La İmplantación del nuevo sistema salarial en las industrias de Cuba", op.cit.

172. E.Guevara, "Comparecencia ante la T.V. sobre las normas de trabajo y la escala salarial", 26 Aralık 1963, *El Che en la Revolución Cubana,* op. cit., cilt 4, s.573-574.

173. E.Guevara, "Discurso pronunciado en la reunión con los los directores y jefes de Capacitación de las Empresas Consolidadas y secretarios de Educación y de Trabajo de los veinticinco sindicatos nacionales de industrias", 16 Mart 1962, *El Che en la Revolución Cubana,* op. cit., cilt 4, s.100-101.

174. "Mart 1968'de, devrimci bir saldırı düzenlendi. Bu devrimci saldırının sonucunda, çok sayıda küçük işletme ulusun ellerine geçti. Böylesi bir önlem sosyalizmin inşasının bu aşamasında bir ilke sorunu olarak zorunluluktan değil, emperyalizm tarafından dayatılan son derece sert ekonomik abluka koşullarında ülkemizin özgül durumunun sonucu olarak ve aynı zamanda insan ve mali zenginliklerini optimal bir şekilde kullanma zorunluluğunun sonucu olarak ortaya çıkıyordu. Bu önlem, süreci tıkayan şehirli kapitalistler tabakasının olumsuz politik eylemini engelledi. Bununla birlikte, bu, devrimi, kaynakların yeterince başarılı olmayan bir şekilde idare edilmesi sorumluluğundan ve bunun mali sorunun ve el emeği kıtlığının şiddetlenmesine katkıda bulunan sonuçlarını kabul etme zorunluluğundan kurtarmıyor.

"Özel mülkiyetin varlığını sürdüren tek şekli köylülerin küçük toprak parçaları (toprakların % 30'u) ve ulaşım araçlarının, onları doğrudan işletenlerin kişisel mülkiyeti olarak işlemeye devam eden çok küçük bir bölümüdür." (F.Castro, Küba Komünist Partisi I. Kongresi Raporu, *Birlik Bize Zafer Getirdi,* Havana, Küba Komünist Partisi Merkez Komitesi Devrimci Yönlendirme Bölümü, 1977, s.69.)

175. '60'lı yılların ortalarında, Küba yönetimi, bürokrasiye karşı, özellikle aşırı sayıda idareciyi ve onların kötü alışkanlıklarını hedef alan bir savaş açtı. Bu önlemlerin anlatımı Mart 1967'de *Granma*'da yayımlanan bir dizi başyazıda bulunabilir. Bu başyazılar *haftalık özet Granma*'da da yeniden yayımlandılar. Ayrıca, Pathfinder Yayınları tarafından, 1983'de İngilizce olarak yayımlanan, Fidel Castro'nun söylevlerinin bir derlemesi olan *Our Power İs That of the Working People*'da da yer aldılar.

176. F.Castro, "Küba Komünist Partisi I. Kongresi Raporu", op. cit., s.151-152.

177. age., s.133.

178. E.Guevara, "Sobre el Sistema Presupuestario de Financiamiento" op. cit., cilt 1, s.191.

179. age., s.194.

180. age., s.190.

181. age., s.190. (İtalikler Che'ye ait.)

182. E.Guevara, "Reuniones bimestrales", 12 Ekim 1963, op. cit., cilt 6, s.388.

183. E.Guevara, "Entrevista con visitantes latinoamericanos" [Latin Amerikalı ziyaretçilerle görüşme], 21 Ağustos 1963 tarihli *Hoy*'da (Küba) ve *El Che en la Revolución Cubana,* op. cit., cilt 4, s.482'de yayımlandı.

184. E.Guevara, "Entrevista con los delegados obreros extranjeros asistentes al acto del Primero de Mayo" [1 Mayıs kutlamalarına katılan yabancı işçilerin delegeleriyle görüşme], 2 Mayıs 1962 tarihli *Hoy*'da (Küba) ve *El Che en la Revolución Cubana,* op. cit., cilt 4, s.177'de yayımlandı.

185. E.Guevara, "Discurso pronunciado en el acto de presentación de los miembros del Partido Unido de la Revolución Socialista de la Textilera Ariguanabo", 25 Mart 1963, *El Che en la Revolución Cubana,* cilt 4, op. cit., s.386. (İtalikler Carlos Tablada'ya ait.)

186. age., s.385

187. E.Guevara, "Entrevista con los delegados obreros extranjeros asistentes al acto del Primero de Mayo", 2 Mayıs 1962, op. cit., cilt 4, s.178.

188. *Alman İşçi Partisi Programının Kenar Notları* Karl Marx'ın daha sonra *Gotha Programının Eleştirisi* adıyla bilinen yazısının başlığıdır. Marx bu eserinde, Almanya'daki taraftarlarının, Sosyal Demokrat İşçi Partisi tarafından Gotha'da, Alman İşçileri Genel Derneği ile birleşme amacıyla kabul edilen politik program taslağında verdikleri gereksiz ödünleri eleştirmiştir. Bu program Ferdinand Lassalle'in küçük burjuva görüşlerinden güçlü bir biçimde etkilenmişti.

189. K.Marx, "Gotha Programının Eleştirisi", op. cit., cilt 3, s.12-13.

190. E.Guevara, "Sobre el Sistema Presupuestario de Financiamiento" op. cit., cilt 1, s.194. (İtalikler Tablada'ya ait.)

191. E.Guevara, "Discurso pronunciado en el acto de homenaje a trabajadores y técnicos más destacados en el año 1962" [1962 yılının en başarılı işçilerinin ve teknisyenlerinin onuruna düzenlenen törende yapılan konuşma], 30 Nisan 1963, *El Che en la Revolución Cubana,* op. cit., cilt **4**, s.425.

192. E.Guevara, "Discurso pronunciado en el acto de entrega de premios a los obreros más destacados del Ministerio de Industrias en los meses de noviembre y diciembre de 1962" [1962'nin Kasım ve Aralık ayları boyunca Endüstri Bakanlığı'nın en başarılı işçilerine ödüllerinin verilmesi töreninde yapılan konuşma], 2 Şubat 1963, *El Che en la Revolución Cubana,* op. cit., cilt **4**, s.352. (İtalikler Carlos Tablada'ya ait.)

193. E.Guevara, "Sobre el Sistema Presupuestario de Financiamiento" op. cit., cilt **1**, s.194.

194. K.Marx, "Gotha Programının Eleştirisi", op. cit., cilt **3**, s.15.

195. E.Guevara, "Sobre el Sistema Presupuestario de Financiamiento" op. cit., cilt **1**, s.190.

196. F.Castro, "Küba Komünist Partisi I. Kongresi Raporu", op. cit., s.161.

197. E.Guevara, "Reuniones bimestrales", 22 Şubat 1964, op. cit., cilt **6**, s.438.

198. age., s.435.

199. E.Guevara, "Discurso pronunciado en una reunion con los directores y jefes de Capacitacion de las Empresas Consolidadas y secretarios de Educacion y de Trabajo de los veinticinco sindicatos nacionales de industrias", 16 Mart 1962, *El Che en la Revolución Cubana,* op. cit., cilt **4**, s.98.

200. E.Guevara, "Discurso pronunciado en el acto de homenaje a los obreros, empleados y administradores de las fábricas que rompieron records de producción; y para recibir las herramientas y equipos que donaron los trabadajores de la República Democrática Alemana, en el teatro de la Central de Trabajadores de Cuba, el 21 de agosto de 1962", *El Che en la Revolución Cubana,* op. cit., cilt **4**, s.248, 257-258.

201. E.Guevara, "Discurso pronunciado en la clausura del Consejo de la Central de Trabajadores de Cuba", 15 Nisan 1962, *El Che en la Revolución Cubana,* op. cit., cilt **4**, s.127.

202. E.Guevara, "Discurso pronunciado en la plenaria nacional azucarera" [Şeker İmalatı Ulusal Meclisi'nde yapılan konuşma], 9 Şubat 1963, *El Che en la Revolución Cubana,* op. cit., cilt 4, s.354.

10. bölümün notları

203. Che geçiş dönemi üzerine araştırmalarını hep sürdürdü. Çalışmaları için ihtiyaç duyduğu kitapları beraberinde savaş alanlarına götürdü. Bolivya ormanlarında arkadaşlarına ekonomi politik öğretti.

204. E.Guevara, "Discurso pronunciado en la entrega de Certificados de Trabajo Comunista", 15 Ağustos 1964, *El Che en la Revolución Cubana,* op. cit., cilt 5, s.227.

205. E.Guevara, "Comparecencia en el programa de T.V. 'Información Pública' " ["Kamu Haberleri" isimli televizyon yayınından pasaj], 25 Şubat 1964, *El Che en la Revolución Cubana,* op. cit., cilt 5, s.44.

206. E.Guevara, "Consejos de dirección: Informe de la Empresa Consolidada de Equipos Eléctricos" [Yönetim Konseyleri: Elektrik Malzemeleri Birleşik İşletmesi Raporu], 11 Mart 1964, *El Che en la Revolución Cubana,* op. cit., cilt 6, s.106-107.

207. E.Guevara, "Comparecencia en el programa de T.V. 'Información Pública' ", 25 Şubat 1964, *El Che en la Revolución Cubana,* op. cit., cilt 5, s.36'dan 38'e kadar ve 46.

208. E.Guevara, "Discurso pronunciado en la entrega de premios a los ganadores de la Emulación Socialista en el Ministerio de Industrias en el teatro de la Central de Trabajadores de Cuba", 22 Ekim 1964, *El Che en la Revolución Cubana,* op. cit., cilt 5, s.237.

11. bölümün notları

209. E.Guevara, "El cuadro, columno vertebral de la Revolución" [Kadro, Devrimin Omurgası], *Cuba Socialista,* Eylül 1962. Ayrıca, *El Che en la Revolución Cubana, o*p. cit., cilt 1, s.137'den 139'a kadar olan bölümde tekrarlanmış.

210. E.Guevara, "Discurso pronunciado en la acto de entrega de los Certificados de Trabajo Comunista" [Komünist emek sertifikalarının verilmesi töreni sırasında yapılan konuşma], 18 Ağustos 1964, *El Che en la Revolución Cubana,* op. cit., cilt 5, s.216.

211. E.Guevara, "Reuniones bimestrales", 22 Şubat 1964, op. cit., cilt 6, s.453-454.

212. age., s.453.

213. E.Guevara, "Küba'da Sosyalizm ve İnsan", op.cit., s.18-19.

214. E.Guevara, "Reuniones bimestrales", 22 Şubat 1964, op. cit., cilt 6, s.443.

215. E.Guevara, "Comparecencia en el programa de T.V. 'Información Pública' ", 25 Şubat 1964, *El Che en la Revolución Cubana,* op. cit., cilt 5, s.45.

216. Küba yetişkinlere yönelik geniş bir eğitim kampanyası düzenleyerek, nüfusun bütününün öğrenim düzeyini yükseltmeyi hedefledi. 1973'de bu çaba nüfusun tamamının en az 6 yıl öğrenim görmesi için somut bir kampanya şeklini aldı. Bu kampanya öngörülen süreden önce (1980) hedefine ulaştı. Küba böylece 9 yıllık öğrenim için kampanya başlattı.

217. E.Guevara, "Comparecencia en el programa de T.V. 'Información Pública' ", 25 Şubat 1964, *El Che en la Revolución Cubana,* op. cit., cilt 5, s.41-42.

218. E.Guevara, "Discurso en el acto de Graduación del Curso de Administradores del Ministerio de Industrias" [Endüstri Bakanlığı idarecilerine diplomalarının verilmesi töreni sırasında yapılan konuşma], 21 Aralık 1961, *El Che en la Revolución Cubana,* op. cit., cilt 3, s.554.

219. E.Guevara, "Reuniones bimestrales", 5 Aralık 1964, op. cit., cilt 6, s.551-552.

12. bölümün notları

220. Fidel Castro, "Genç Komünistler Birliği IV. Kongresi Kapanış Konuşması", 4 Nisan 1982, op. cit., s.114.

221. E.Guevara, "Reuniones bimestrales", 12 Ekim 1963, op. cit., cilt 6, s.387.

222. E.Guevara, "Bir Aile Meselesi", Jean Daniel'le yapılan görüşme, *L'Express,* 25 Temmuz 1963, s.9.

223. Fidel Castro, "Genç Komünistler Birliği IV. Kongresi Kapanış Konuşması", 4 Nisan 1982, op. cit., s.104-105.

224. E.Guevara, "Küba'da Sosyalizm ve İnsan", op.cit., s.10.

225. E.Guevara, "Reuniones bimestrales", 21 Aralık 1963, op. cit., cilt 6, s.423.

226. E.Guevara, "Discurso pronunciado en el acto de homenaje a los obreros, empleados y administradores de las fábricas que rompieron records de producción; y para recibir las herramientas y equipos que donaron los trabadajores de la República Democrática Alemana, en el teatro de la Central de Trabajadores de Cuba, el 21 de agosto de 1962", *El Che en la Revolución Cubana,* op. cit., cilt 4, s.249.

227. E.Guevara, "Sobre el Sistema Presupuestario de Financiamiento" op. cit., cilt 1, s.199. (İtalikler Che'ye ait.)

228. E.Guevara, "La banca, el crédito y el socialismo" op. cit., cilt 1, s.215.

229. E.Guevara, "Discurso pronunciado en la acto de entrega de los Certificados de Trabajo Comunista", 15 Ağustos 1964, *El Che en la Revolución Cubana,* op. cit., cilt 5, s.227.

„Komünist ahlak anlayışı olmadan ekonomik bir sosyalizm beni ilgilendirmiyor. Evet, yoksulluğa karşı savaşıyoruz ama aym zamanda yabancılaşmaya karşı da savaşıyoruz. Marks ekonomik olgularla olduğu kadar, bunların insan zihnine aktarılmalarıyla da ilgilenmişti. Eğer komünizm bilinç olgusunu dikkate almazsa, devrimci bir ahlak anlayışı olmaktan çıkar ve ancak bir bölüşüm yöntemi olabilir."

ERNESTO CHE GUEVARA, Temmuz 1963

Bu kitap Ernesto Che Guevra'nın Kuba devriminin ilk yıllarında, devrimci hukümette sosyalizmin inşası yolunda en onemli gorevleri ustlendiği donemde yaptığı teorik ve pratik çalışmalarda ulaştığı sonuçları aktarıyor.

Che bugüne kadar daha çok siyasi-askeri bir onder olarak tanındı. Oysa o bu iki alandaki ustalığının yanı sıra, Marks ve Lenin'de formule edilen geçiş donemi teorisini yeni somurge bir ulkeye uygulamak uzere gosterdiği siyasi-ideolojik ve pratik çabada da aynı ustalığı gosterdi.

Sosyalizmin sadece uretim araçlarının geliştirilmesiyle ulaşılan tuketim mallarının bolluğuyla ve bu zenginliklerin boluşumuyle degil, bununla eş zamanlı olarak geliştirilecek sosyalist bilinçle, yeni insanla inşa edilebileceğine inandı. Bunun pratikte yaşam bulması için yoğun bir çaba gosterdi ve bu amaçla butçeye dayalı finansman sistemini oluşturarak uygulamaya girişti.

Che'nin enternasyonalist gorevlerini yerine getirmek uzere Kuba'dan ayrılmasının ardından bu sistem zamanla saptırıldı. Bugün Kuba'nın yaşadığı ciddi sorunların kaynağında bu sistemden sapılmış olmasının etkileri kuçümsenemez. Ancak her seye karşın, ağır emperyalist abluka koşullarında Kuba halkı sosyalizme sahip çıkıyor ve bu uğurda Ada'yı batırmayı goze alabileceğini ifade ediyorsa, bunda Che'nin sosyalist bilincin, sosyalist insanın yaratılmasına verdiği buyuk onemin de belirleyici bir payı vardır.

CARLOS TABLADA

Havana Universitesi'nde araştırmacı ve doçent olarak gorev yapan bir ekonomisttir. Kuba devlet işletmeleri idaresinde çalıştı. Çeşitli uluslararası konferanslara konuşmacı olarak katılarak Kuba'yı temsil etti. Bugüne kadar iki kitabının yanı sıra çeşitli ulusal ve uluslararası yayın organlarında çok sayıda araştırma ve makalesi yayınlandı. Bu kitabıyla 1987 yılında, Casa de las Americas edebiyat yarışmasında Ernesto Che Guevara ozel odulunü kazandı.

